

**APORTACIÓ A LA BIOGRAFIA
DE JERONI PUJADES
UNA BIBLIOTECA PARTICULAR DE
COMENÇAMENT DEL SEGLE XVII**

Per MIQUEL PUJOL I CANELLES

*A la meua mare,
castellonina d'adopció*

INTRODUCCIÓ

A l'Arxiu Històric Provincial de Girona, en el fons documental corresponent a Castelló d'Empúries, es guarda un protocol el contingut del qual –probablement pel seu deficient estat de conservació– ha passat desapercebut fins ara.

Una atenció redoblada sobre el mateix ens féu adonar que es tractava de l'*Inventari* dels béns mobles que pertanyien al magnífic Jeroni Pujades a la casa on habitava a Castelló d'Empúries a la darrereria de la seva vida.

La importància d'aquest document –fins ara inèdit–, de més d'assabentar-nos de la disposició i el moblatge d'una de tantes vivendes de la classe mitjana d'aquella època a Castelló, radica principalment en la *Biblioteca* particular de tan il·lustre personatge. No hi ha dubte que ens trobem davant un valios i inapreciable testimoni de biblioteques privades de començament del segle XVII, de les quals –que ho sapiguem– no abunden els exemplars publicats al nostre país i sobretot a l'Empordà⁽¹⁾.

Però aquesta afortunada troballa constitueix també un nou element del coneixement de la nostra història. És sabut que les síntesis històriques troben la seva concreció i àdhuc raó de ser a partir dels esdeveniments i realitzacions que configuren la fesonomia dels pobles. Dintre la seva rutina quotidiana i desprovista aparentment d'interès dels seus habitants, és precisament on batega la vida de les poblacions: el paisatge, les institucions, els carrers i places, les festes i celebracions, la pròpia vivenda, els objectes de pertinença íntima, els llibres en fi, s'animen i prenen una significació que il·luminen i ajuden a comprendre la petita història d'un poble i la biografia de la seva gent.

Jeroni Pujades visqué en dues repeses la major part del primer terç del segle XVII a Castelló d'Empúries on morí el gener de 1635. En aquest respecte, malgrat les seves reiterades al·lusions a la seva «enyorada i caríssima» ciutat de Barcelona, no es pot negar que Castelló constituï per a ell una segona pàtria d'adopció. Bona part de la seva vida anirà lligada a la de la vila-comtal. Per això hem cregut oportú en una primera part donar-ne una notícia la més completa possible que permeti evocar –dintre l'ambient general de l'època– l'estampa del Castelló que conegué i visqué Jeroni Pujades⁽²⁾. En una segona part tractarem del contingut de l'*Inventari* en relació amb el seu darrer *Testament*, fins ara també inèdit⁽³⁾.

Voldríem que aquest treball servís d'alguna manera de sentit homenatge a la gran persona que fou Jeroni Pujades, i a la vegada contribuís a un millor coneixement d'aquesta figura extraordinària dintre el marc d'una població empordanesa del primer terç del segle XVII, altament representativa i rica de contingut, com fou la vila-comtal de Castelló d'Empúries en aquella època ja llunyana.

PART PRIMERA

CASTELLÓ D'EMPÚRIES EN TEMPS DE JERONI PUJADES

Ambient general del país

Abans de descriure el Castelló que conegué Jeroni Pujades, intentarem d'exposar la situació general del nostre país durant el primer terç del segle XVII. Catalunya es troba immersa en l'ambient de crisi general que s'havia anat aguditzant en tot l'occident europeu. En un sentit molt general es pot afirmar que aquest moment representa la frontera d'expansió del segle XVI i de la depressió del XVII⁽⁴⁾. Aquí, aquesta situació es manifesta d'una manera paral·lela sobretot, en l'aspecte econòmic, social i polític amb implicacions mútues i característiques pròpies.

Malgrat no proposar-s'ho expresament, en el *Dietari* Jeroni Pujades fa referència, quan s'escau, a l'economia i les finances del seu temps. El fenomen econòmic que arreu d'Espanya provoca l'expulsió dels «moriscos», no es verifica inexorablement a Catalunya. Malgrat tot, el nostre país experimenta a començament del segle una contracció econòmica que tindrà la seva eclosió a partir de l'any 1621. La causa cal cercar-la en l'exportació de divises per a l'adquisició de blats i teixits. El *Dietari* recull la queixa generalitzada de les remeses de càrregues de moneda a l'estranger. També dedica no escasses pàgines a les contínues deflacions i inflacions, com la del billó «que vuy lo que val cinch costa deu»⁽⁵⁾, que serà característica del segle XVII al nostre país. Preocupaven enormement els falsificadors de moneda. Aquesta era minvada de pes o retallada, i perquè en lloc no era admesa, la introduïen a Catalunya, provocant la queixa de Pujades «que com a segones, tot ho admet i no s'hi troba moneda lleial»⁽⁶⁾. La qüestió de la moneda l'exasperava perquè se'n ressentia la salut econòmica del nostre país. Per altra banda, es produïen freqüents males anyades a causa dels aiguats i inundacions que afectaven d'una manera molt particular l'Empordà en aquest primer terç del segle, i sobretot la més general per tot Catalunya l'any 1617. Més devastadores foren encara les sequetats, extraordinàriament persistents les dels anys 1627-1628 i 1630-1631, amb la conseqüent plaga d'agabelladors i «estraperlistes» de torn. Afegim-hi en la base de tota aquest desbaratament de tipus econòmic, la preeminència de l'Atlàntic sobre el Mediterrani motivada pel descobriment de noves rutes, i el desplaçament del centre neuràlgic d'Europa devers els països nòrdics. Aquest dos factors, als que s'unirà d'una manera accidental la persistent periodicitat de la pesta, incidiran d'una forma negativa en el comerç de casa nostra. Així la capacitat econòmica cada vegada més debilitada, sense arribar a una total fallida, constituïa un motiu d'inquietud constant.

Paralellament a la contracció econòmica, i en bona part com a conseqüència d'ella, es produïx en l'aspecte social un desequilibri: la muntanya predomina sobre el pla. La petita noblesa –l'alta noblesa del país s'havia trasplantat a la Cort–, els pagesos i els pastors de l'interior s'enfronten amb la burgesia i l'artesanat del pla i de la costa. Per jutjar aquest fet cal tenir en compte la idiosincràsia dels catalans durant l'època barroca. Vicens Vives parlarà del predomini de la rauxa sobre el seny, i J. Reglà d'exercebació passional⁽⁷⁾. És igual, són dues maneres diferents d'expressar un mateix fenomen de fons: la crisi de sensibilitat del barroc a Catalunya: sobre la reflexió s'imposa l'impuls. Plana per les pàgines del *Dietari* una neurosi col·lectiva, susceptible i recelosa, curulla d'agressivitats i de folls excessos i inútils lluites personals⁽⁸⁾. Preocupa profundament a Pujades el problema del bandolerisme tant l'aristocràtic com el popular que infesten les contrades, fins al punt de fer-li escriure «No hi ha anar per Catalunya... no hi ha a dar pas, que tot és ple de mala gent» i «Catalunya està molt perduda de lladres» i encara «Ja lo Virrei no pot més: los lladres se burlen d'ell i los cavallers li han perdut lo respecte»⁽⁹⁾. No sempre és clara la distinció entre malfactors pròpiament dits i les «parcialitats» d'orientacions polítiques diferents. De les quadrilles de «parcials», la de Roca Guinarda, a qui anomena «dimoni de la terra», era la més poderosa. És òbvia, l'estreta connexió entre misèria i bandolerisme. La màxima virulència d'aquest fenomen a casa nostra correspon al primer terç del segle XVII que emmarca les lluites entre nyerros –facció feudalitzant i afrancesada, representada pels elements de la muntanya, és a dir, cavallers i pagesos– i cadells –la gent del pla, demòcrates de les ciutats d'acusada tendència a favor de la corona–⁽¹⁰⁾. La impressió que hom rep, sempre des del punt de vista del *Dietari*, és la d'una època caracteritzada en bona part per l'arrauxament, i per una religiositat amantada de supersticions i creences ingènues –de les quals el mateix Pujades no és immune–, en un poble de baix nivell moral i durament castigat per les epidèmies.

Les dificultats econòmiques de Catalunya en repercutir en el pla social amb el bandolerisme –que ara té el seu apogeu–, constituirà el primer pas de l'escalada política vers la desfeta. Aquest procés seria inexplicable sense tenir en compte dos factors: la situació interna del país, per una banda, i per l'altra la intervenció francesa. Aquest tema de la situació política d'Espanya en relació amb Catalunya durant el primer terç del segle XVII, ha estat suficientment tractat perquè ens hi aturem ara. A través de les pàgines del *Dietari* apareixen tot un seguit d'incongruències, errors i vexacions que fatalment havien d'agrir els esperits i dificultar unes relacions normals. Es donen per part d'algun virrei maldestre manifestacions despectives envers els emissaris d'embaixada, que Pujades qualificarà de «cosa bàrbara, que ni criança ho vol ni llei de Rei a vassall»⁽¹¹⁾. I davant la hipocresia del reial Consell, instrument de la prepotència central que mira parcialment la pròpia conveniència i profits, no dubta en denunciar «Catalunya és afalagada quan la han de menester» i «ens passen com a minyons amb afalacs»⁽¹²⁾. Una volta «que han escorxada la Generalitat i la terra»⁽¹³⁾, és a dir, que han aconseguit els diners, tornen al rigor i al menyspreu⁽¹⁴⁾. En el fons es tractava de la incompatibilitat –que venia de lluny, agravada ara per la

imposició del «quint» i la prohibició l'any 1599 de portar armes els cavallers-, de dues forces no conjuntades i irreductibles: la dinàmica que tendia al centralisme absolut, i l'estàtica que -basant-se en un règim legal d'ordinacions i privilegis- sistemàticament hi posava traves⁽¹⁵⁾. Després de la desastrosa política de força dels darrers virreis de Catalunya, es posava la mirada esperançada en les «dixoses» Corts de Barcelona de 1626 amb l'assistència de Felip IV i el comte-duc. Però foren ajornades «sine die» amb abandó del monarca. Pujades que sempre que parla del rei ho fa amb termes de submissió o de respecte, lamenta profundament que sa magestat se n'anés disgustat, sense acomiadar-se. Escriu dolorit: «Ni sa magestat sap lo que és Catalunya ni los qui l'aconsellen ho entenen»⁽¹⁶⁾. A partir d'ara res no reixirà: ni l'intent de governar el Principat mitjançant catalans de plena confiança, ni la represa -inútil- el 1632 de les Corts ajornades, ni, per descomptat, la renovada política de força... Bé pot exclamar Pujades: «No hi ha qui entenga est modo de govern»⁽¹⁷⁾. Les dificultats augmenten, la crisi s'agreuja, tot empitjora. Mentrestant esclata la guerra entre Espanya i França. Catalunya en el taulell polític es troba a mercè dels contraposats interessos de Richelieu i d'Olivares. Ja res no podrà impedir la tragèdia de 1640.

El novembre de 1622, Jeroni Pujades agraeix a Déu que l'hagi tret de Barcelona, sa cara pàtria, en jornades de libels infamatoris i de pasquinades. Sols Déu sap el que hagueren fet d'ell «manibus et lingua» a causa d'un memorial que havia escrit un any abans a favor del Rei. En el refugi de Castelló d'Empúries, vila no poblada amb excés i més aviat tranquil·la, Pujades es trobaria més segur. Però també a Castelló arribava la incertesa, el temor de guerra⁽¹⁸⁾, el neguit. Fins a tal punt aquest s'havia apoderat dels esperits que una processó vespertina amb atxes enceses fou presa per un exèrcit que atacava la vila⁽¹⁹⁾.

Una vila sota els Àustries

El panorama que acabem de descriure afectava d'una manera generalitzada a Castelló d'Empúries a l'igual que als restants pobles de Catalunya. Al primer terç del segle XVII, Castelló mantenia en termes generals les estructures de la primera part de l'anomenat Antic Règim. Aquest ordre tenia els seus orígens a la baixa Edat Mitjana i es caracteritzava per la barreja de vestigis medievals amb concepcions polítiques modernes.

Així quan Jeroni Pujades passà a residir a la Vila amb motiu del seu nomenament d'Assessor General del Comtat, es trobà com si Castelló, a través dels segles XV i XVI, hagués fosilitzat una estructura político-social heretada del seu millor temps. Seguia el predomini de la vida artesana, i la preponderància de la vida rural no tindria el seu acompliment fins un segle i mig més tard. Tot i que la situació del nostre país en el primer terç del segle XVII era -com hem vist- cada vegada més alarmant, no s'havia produït encara l'aconteixement tràgic de la Guerra dels Segadors ni s'havia declarat la guerra amb França. Més llunyanes eren les radicals transformacions socials que, accelerades per la Revolta Francesa, havien d'acabar amb el sistema tradicional propi de l'Antic Règim.

L'estampa que oferia Castelló d'Empúries a la mirada de Jeroni Pujadas continuava essent netament medieval. Així ens ho descriu l'autoritzada pluma del professor Albert Compte: «...la vila apareixia al vianant amb una silueta inconfundible. Careixem de gravats dels temps més vells que ens ho mostrin d'una manera gràfica, si bé en posseïm d'altres més recents però que conserven encara tot l'aire d'èpoques passades. A part cal considerar les restes arqueològiques que perviuen en major o menor estat de conservació. La gran carcassa de l'Església parroquial era, com avui, el tret dominant, si bé hem de tenir en compte que, almenys en el segle XVI ni la capella de Sang ni la dels Dolors existien encara; hem d'esborrar també la grossa fàbrica del convent de Sant Domènec, així com el més gràcil campanar de Sant Agustí. El conjunt d'edificacions formava un nucli enlairat i cenyit per les muralles»⁽²⁰⁾.

ASPECTE MATERIAL DE LA VILA. DESCRIPCIÓ

Muralles, Torres i Portals

A principi del segle XVII es mantenien encara íntegres les muralles que cenyien Castelló. Avui, únicament en resten uns vestigis o relíquies en el llenç de mur de pedra que recorre la part oriental limitant amb el Rec del Molí. Probablement constituïa la fortificació més antiga i que, emmerlatada com estava, donaria a la vila aspecte de castell. També eren elements emmurallats el talús que serveix de base a l'antic Palau dels comtes, actualment a penes visibles. Ho impedeixen les cases de cara a ponent del carrer que d'una manera significativa ha conservat el nom de La Muralla. En els documents de l'època se denomina La Força dels Predicadors per haver estat cedit el Palau comtal a l'orde dels dominics per a convent. Avançant el segle XIV, l'infant Ramon Berenguer establí en emfiteusi a favor d'alguns veïns de la vila els solars situats al peu de la muralla per a la construcció de diversos obradors⁽²¹⁾. A frec de les muralles s'extenia el fossat o Vall. En temps de Jeroni Pujades es conservaven encara algunes denominacions típiques com els Valls Antics –la fins fa poc carretera fonda– suggeridores d'un petit nucli de població que s'extendria a la part nord. Aquests Valls també eren coneguts pels Valls Forans, probablement per haver quedat desplaçats del nucli de població que es formà posteriorment. Altres denominacions típiques eren el Vall dels Asens per on circulaven les bèsties de bast, al peu del Puig de la Milícia. En canvi, denominacions com Valls de la Comtesa, al Puig de L'Era Mala, i Valls dels jueus⁽²²⁾, havien anat caient en desús en el transcurs del segle XVI.

El recinte emmurallat constituïa lògicament el nucli més important de la població. Altres petites agrupacions situades extramurs rebien el nom de barris. Els més destacats eren el de Santa Magdalena, al nord-oest, conegut encara avui per Sant Llätzer, evocador de l'antiquíssim hospital d'infecciosos. Més a l'oest, el barri de Sant Marc, que prenia el nom de l'advocació de la capella situada al cap del Pont Vell actual.

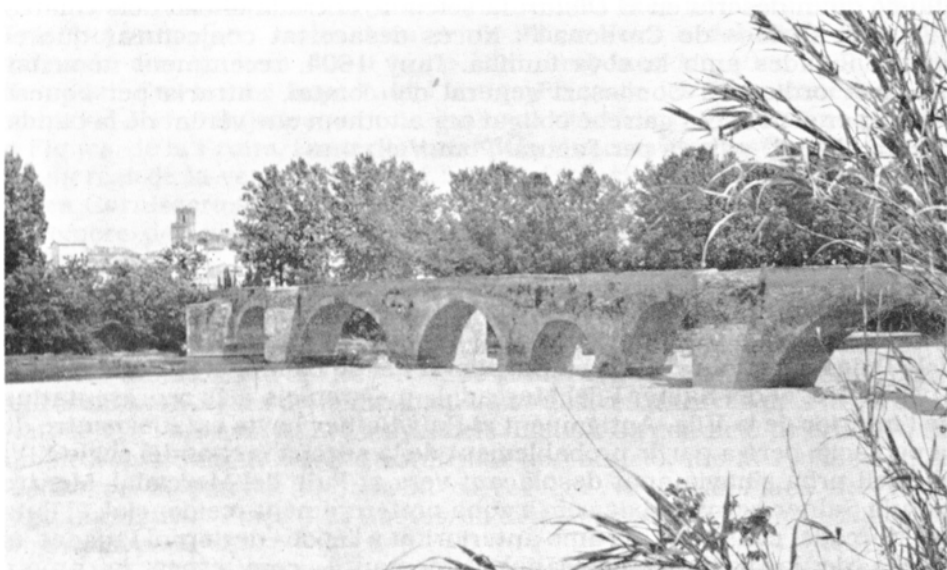
S'accedia a l'interior del recinte emmurallat únicament pels Portals. Els principals eren el de La Gallarda o Na Gallarda⁽²³⁾, l'únic que ha perviscut; el Portal Nou, prop la Casa Gran del qual no tenim notícia fins a final del segle XIV⁽²⁵⁾; el de Santa Maria,⁽²⁴⁾ de la importància del qual parlarem més endavant; el de Predicadors, citat en el *Dietari* de Jeroni Pujades; el d'En Cabra, que a les darreries del segle XIV fou notablement reparat per la Universitat⁽²⁶⁾; el de Sant Jordi, que donava accés al carrer del Lli; el de Sant Francesc, prop el convent de framenors, restaurat el 1395 amb pedra procedent del Temple⁽²⁷⁾. Gairebé tots aquests Portals s'obrien a una o altra de les vies de comunicació de les poblacions o llocs de la rodalia: Roses, Sant Pere Pescador, Fortià, Figueres, Vilanova de la Muga, Sant Joan ses Closes, Montmajor, Pedret i Marzá...

De menor relleu que els que acabem de citar era el Portal d'en Calabró⁽²⁸⁾, en el barri antigament conegut per el d'En Ramonet d'Empúries; el d'En Beneset junt als Valls de la Comtessa en el punt d'intersecció del Puig de l'Era Mala i el Puig del Mercadal, dit també dels Jueus⁽²⁹⁾, perquè desembocava al Call jueu. Alguns no pertanyien al nucli propiament dit de la població, com el d'Assalit⁽³⁰⁾, que donava al barri extramurs de Sant Marc, i que probablement havia estat substituït pel de Predicadors en temps de J. Pujades; el del Maldiner⁽³¹⁾, al Puig de La Muga, a la sortida del camí vell d'anar a Vilanova, que evoca avui encara el rec del mateix nom; el de Santa Clara⁽³²⁾, antigament dit d'En Vinyes; el d'En Llobet⁽³³⁾, junt als Calciners o a les Adoberies; el de Sta. Magdalena... Totes aquestes denominacions estan documentades i la majoria d'elles no havien caigut en desús en temps de Jeroni Pujades, com ho farien més endavant.

Complement de les muralles i portals eren les torres que servien de bastió per a la defensa. També en ocasions s'utilitzaven d'alberg: un contracte de final del segle XIV ens assabenta que la Universitat de Castelló concedeix l'usdefruit d'una torra de la muralla amb la condició expressa de desallotjar-la en cas de guerra⁽³⁴⁾. Els documents registren les següents: la Torra de Santa Magdalena, la d'En Cabra, la d'Assalit⁽³⁵⁾. L'única que ha perviscut és la del Portal de La Gallarda. A la torra del portal de Santa Maria féu la guàrdia Jeroni Pujades un diumenge 5 d'octubre de 1628 amb motiu de l'alarma de l'armada anglesa⁽³⁶⁾. El mateix Pujades ens assabenta en el *Dietari* del nom d'altres torres quan escriu que el 3 d'agost de l'any anterior «lo llamp ferí a la muralla de Castelló entre la Torre Rodona sobre lo Moli, i la Torra del Portal Nou»⁽³⁷⁾.

Una altre complement dels portals que s'obrien sobre un vall o rec eren els ponts com succeïa amb el Portal de La Gallarda davant el Rec del Moli. Sovint necessitaven de reparació: l'any 1329 el clavari de la Universitat pagà una crescuda quantitat destinada a reparar el Pont del Portal dels Predicadors. No cal dir que la mateixa Universitat se'n compensava amb els ingressos que feia pel dret sobre portals i ponts, com el de Santa Magdalena, el del Temple ¿seria el Pont de la Mercè, una de les poques relíquies que ens han quedat d'aquella època? Sobretot es beneficiava dels ponts de major categoria com el Pont Vell⁽³⁸⁾ de nou arcades i tot ell de pedra picada -del qual avui únicament podem veure uns vestigis d'un sòlid pilar en l'antic pas sobre La Muga d'anar a Sant

Pere Pescador-. Un altre es l'actual Pont Vell, anomenat aleshores Pont Nou o Pont Major, les referències documentals del qual daten a partir de 1296⁽³⁹⁾, cantat amb magnífics versos pel poeta castelloní Carles Fages de Climent. Seria també notable –potser sense arribar a la prestància dels dos darrers esmentats– el Pont Major sobre l'Estany, referent al qual el 10 de desembre de 1362 es pagà un salari per la construcció de tres portes⁽⁴⁰⁾. Altres com el Pont de la Comtessa⁽⁴¹⁾ sobre el Rec Nou, l'anomenat Ledó⁽⁴²⁾, a la barriada de Sant Marc, i el de Na Boscha⁽⁴³⁾ sobre el Rec de Molí Draper, tindrien poca importància, ja que sabem que l'any 1357 un aiguat havia «espatllat» aquest darrer que era de fusta.

*Pont vell de set arcades,
bastit amb set anyades,
cada anyada, una arcada sobre el riu.
Anys d'abundor de Déu i anys de misèria,
mercats damunt l'artèria
del riu.*

*Pont vell, serves records tristos i alegres;
han devingut tes pedres totes negres,
i ja sols un remat, de tant en tant,
damunt del teu llom passa polsejant.*

*Mes tu encara somrius amb indulgència
al pont nou, que ara et fa la competència;
pont vell!!*

*Ets com una carcassa amb set costelles,
i al clar de les estrelles
tens aire de castell.*

Carles FAGES DE CLIMENT

De tots els Portals el de més categoria era el de Santa Maria, així denominat perquè constituïa l'accés normal a l'església major d'aquesta advocació⁽⁴⁴⁾. Per altra banda, era un dels pocs que no eren tapiats ocasionalment⁽⁴⁵⁾ quan es tractava de defensar la vila dels atacs i intents d'invasió de pirates barbarescos o de francesos, i sobretot dels sarraïns que sovint infestaven la platja dels Graells. En canvi quan l'enemic era imbatible, com la pesta, era el primer de ser barrat⁽⁴⁶⁾, perquè constituïa la boca d'accés principal. Per aquest Portal solien sortir les processons extramurs per tornar a entrar per el de Predicadors. També hi passaven els personatges que visitaven la vila de Castelló, entre ells els bisbes en fer la visita pastoral⁽⁴⁷⁾. Com veurem més endavant, Jeroni Pujades en fa allusió quan descriu en el *Dietari* la solemne entrada oficial dels comtes d'Empúries, ducs de Cardona⁽⁴⁸⁾. No és desafortunat conjecturar que el mateix Pujades amb la seva família, l'any 1604, recentment nomenat Assessor ordinari i Comissari general del comtal, entraria per aquest Portal, per ser l'accés gairebé obligat per a tothom que venint de la banda de Barcelona⁽⁴⁹⁾ passés per l'actual Pont Vell.

Carrers i Places

Però el Portal de Santa Maria devia la seva importància principalment a la seva situació privilegiada. Es trobava en el punt d'intersecció dels Puigs extramurs, el de La Cavalleria i el de La Muga, per una banda, i per l'altra, el del Salner i del Mercadal, que eren els més representatius de l'interior de la Vila. Antigament el Puig Salner havia estat el centre de la població, però a partir probablement de la segona meitat del segle XIV, el nucli urbà s'havia anat desplaçant vers al Puig del Mercadal. Mentre el Puig Salner permaneixia com a zona preferentment residencial, el Puig del Mercadal constituïa —ja amb anterioritat a l'època de Jeroni Pujades— el centre de la població artesanal i mercantil, com evoca la pròpia denominació.

Presidia aquest nucli la Plaça Major o Antiga, anomenada també a l'època de Jeroni Pujades Plaça dels Homes, denominació aquesta última que s'ha mantingut fins ara. Una de les seves característiques eren els porxos que gairebé l'envolten encara avui. Constituïa el centre neuràlgic de la vida social on es trobaven edificis tan significatius com la Llotja o Casa Comunal, la Cúria de Govern⁽⁵⁰⁾ i altres establiments i oficines que anaven des de les notaries fins a taules de mercat, com veurem més endavant.

Als seus quatre cantons desembocaven els carrers més concorreguts que, com les arrels d'un arbre, es bifurcaven i derivaven en distintes direccions. Els seus noms evocuen generalment els antics gremis, alguns en ple vigor encara a començament del segle XVII: Parairia Vella, Sabateria Vella, Fusteria, etc. En general, a l'igual de l'esmentada plaça, alguns d'ells eren porxats com podem veure actualment per algunes reminiscències clarament perceptibles al carrer de la Fusteria Vella⁽⁵¹⁾ i a la Plaça del Vi. Hi havia carrers creuats per una espècie de pontet o pas elevat a vegades amb volta de pedra, com al carrer que anava de la Plaça Major o dels Homes al Convent de Predicadors⁽⁵²⁾. Carrers com el del Lli

eren molt vinculats a la indústria tèxtil, que anava mantenint, fins a cert punt, l'antic esplendor dels segles XIV i XV. N'hi havia que responien a l'advocació de capelles, com el de Sant Marc al Puig de La Muga. D'altres en coneixem gairebé només el nom: el Colinera⁽⁵³⁾, prop l'esmentat carrer del Lli; del Bisbe⁽⁵⁴⁾, que desembocava a la portalada de l'església venint del portal de Santa Maria; del Plat⁽⁵⁵⁾, junt al Portal de Sant Domènec; del Quintà⁽⁵⁶⁾, de les Lloses, avui encara existent... Quant als carrers del Born i dels Estenedors pertanyien ja als Ravals. Sovint els carrers eren innominats i únicament eren referits per punts de referència que gairebé sempre eren places, així el carrer de les tavernes a la plaça de les carnisseries⁽⁵⁷⁾, dit vulgarment de Sant Pere^(57bis).

Ultra l'esmentada Plaça dels Homes, les més notables eren la del Gra, dita també en molts documents Plaça Nova o del Blat; la del Vi –porxada com ja hem dit– i la de l'Oli, ambdues situades al Puig del Mercadal. Era també important l'antiga Plaça de les Cols, coneguda en temps de Jeroni Pujades per una gran varietat de denominacions com de la Fignes, de la Fruita, i anteriorment dels Muscats⁽⁵⁸⁾; constituïa el centre del mercat de la verdura. També feien referència a queviures les places de les Carnisseries i de les Peixeteries (Velles). Altres places al·ludeixen al comerç del carbó, com El Carbonar⁽⁵⁹⁾ –la fins fa poc Plaça de les Monges–, o bé al mercat de l'aviam, la Plaça de les Gallines, davant la portalada de l'església parroquial. Però hi havia moltes més places fins al punt que el seu elevat nombre ens fa sospitar que sovint –no sempre– es tractaria d'una simple cruïlla de carrers: la de la Llana, per aquells anys se'n deia també Plaça del Segon⁽⁶⁰⁾; de la Fleca, de la Farina, del Pa⁽⁶¹⁾, que representen diverses denominacions successives a través dels anys d'un mateix lloc; i encara, de la Llenya, dels Jueus... La condició de cruïlla o de simple espai dilatat, sembla confirmar-ho l'allusió que fa Pujades en el *Dietari* de la Placeta situada al carrer que va de la Plaça del Vi al capdamunt de la Plaça dels Homes, en la qual consta que l'any 1628 tenia la seva vivenda⁽⁶²⁾.

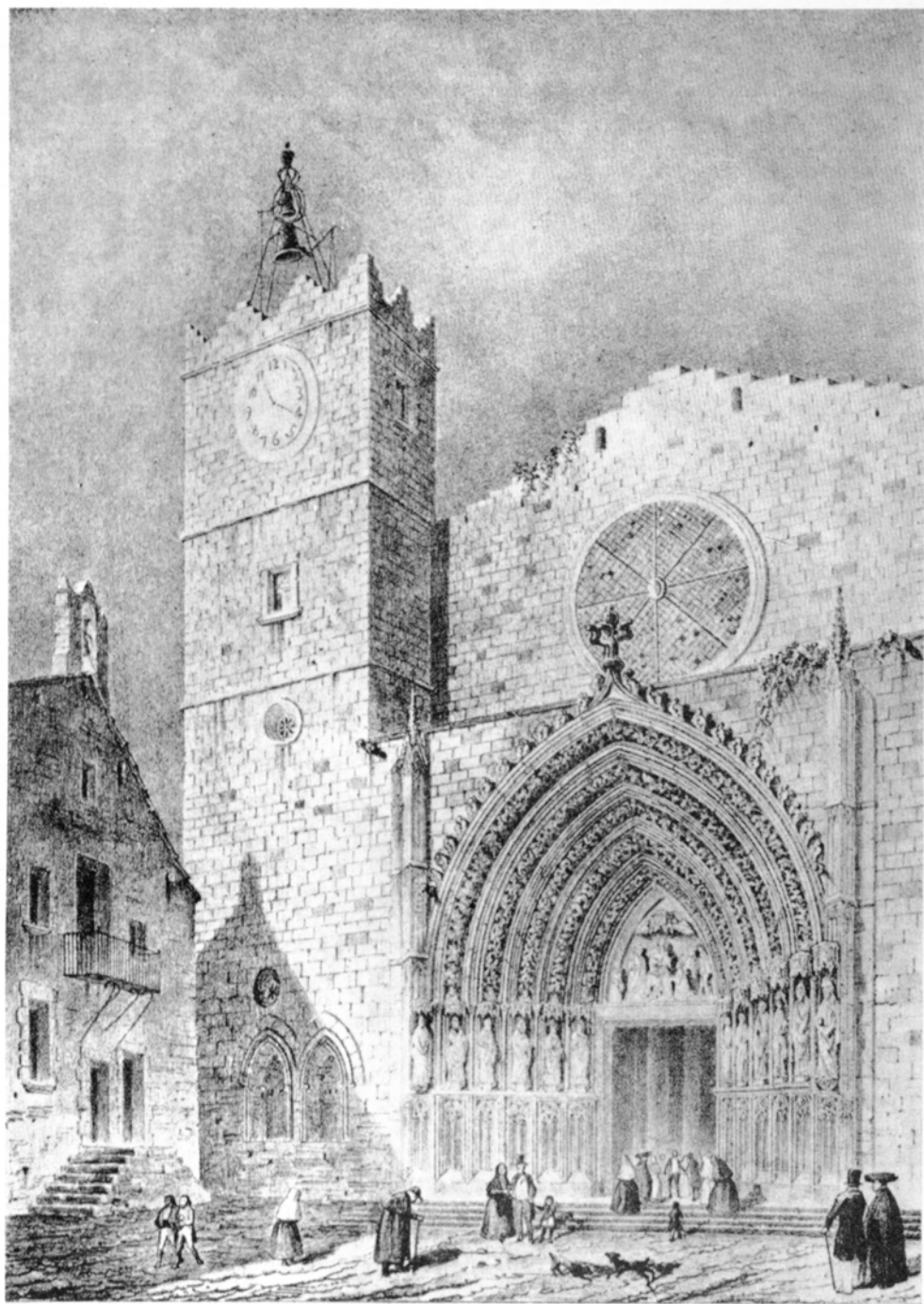
Com qualsevol altra població d'origen feudal, els carrers i places de Castelló eren estrets, desiguals, malescairats. N'hi havia de intricats i tortuosos fins al punt que les malifetes hi feien niu: els noms de Bordell –*lupinartum* en els documents de l'època de Pujades–⁽⁶³⁾ i del Punyalet, que han sobreviscut fins avui, ens evoquen coses «non sanctas» o bé facècies criminoses.

Cases i edificis

L'estructura tortuosa dels carrers concordava amb la major part de les vivendes, en general de reduïdes dimensions, incòmodes i envellides. No és cosa rara trobar en documents queixes entre veïns per filtracions d'aigües residuals. Si les cases dels barris, amb els seus patis i espais més amples –sovint anomenats *cortile* o *cortilia*– oferien un cert aire de masada, no succeïa el mateix en les de l'interior del recinte murallat, sobretot les situades al Puig del Mercadal. Les entrades de la planta baixa eren destinades ordinàriament –donat el destacat caràcter artesanal i curial de la vila– a nombrosos i variats obradors, tallers i

oficines. És probable que estiguessin dotades d'un entresolat que serviria de cuina i menjador a la vegada, com encara avui en queden mostres en les cases d'alguns carrers més antics de la població. S'airejaven normalment per la porta d'entrada o bé mitjançant petites obertures que a penes deixarien filtrar la llum de l'exterior. Algunes d'elles exhibirien al primer pis una espècie de galeries o miradors d'obra amb bastiments de fusta poc consistents. El fet de trobar-se sostinguts per uns suports de fusta a poca alçada, entorpien el pas pels carrers de si mateixos prou estrets. Trobem constància d'aquests embalums en documents de principi del segle XIV, en què se'ls denomina *embanum*. Més endavant devien generalitzar-se, ja que la documentació del segle XVIII reflecteix els inconvenients que oferia aquesta estructura típica al pas de les processons⁽⁶⁴⁾.

Contrastant amb aquest tipus de vivenda de la gent de condició artesanal i més aviat humil, s'elevaven els casals de la gent noble i important. Ultra el palau residencial dels comtes, del qual s'han conservat alguns llenços de pedra picada que evoquen la seva antiga prestància⁽⁶⁵⁾, i també l'anomenada Casa Gran, de la qual parlarem després, destacaven les mansions dels abats de Sant Quirze de Colera, de Sant Pere de Roda, al Puig Salner —zona, com hem dit, residencial per excel·lència—, i de Santa Maria de Roses, al Puig de l'Era Mala. Tots aquests abats tenien casa a Castelló, com ho demostra la documentació sobretot dels segles XIV i XV. Notables serien les residències —ja en època de Pujades— de les nobles famílies Boquet de Babau, i també dels Càncer. Coneixem la situació de la casa d'algunes famílies distingides, així la de l'honorable Iu Ornós, ciutadà honrat de Girona, situada prop el Portal d'En Cabra; la del també honorable Jeroni de Lluç, gran benefactor de la vila, al carrer dels Cabrits; la de la hisendada família Vanover, al carrer de les Peixeteries Velles; la de Jaume Vidal Ferrer de Busquets..., per citar-ne només algunes de l'època que tractem. La mateixa casa que habitava Jeroni Pujades els darrers anys de la seva vida era —com es dedueix de l'*Inventari*— confortable, espaiosa i adient a la seva condició.

La illusió que s'havien fet els comtes de restaurar l'antic bisbat emporità, els havia impulsat a l'agorçada empresa de bastir una catedral.

Edificis religiosos. Esglésies

Deixant a part la capella del palau comtal, sota l'advocació de Sta. Margarida⁽⁶⁶⁾, referent a edificis importants destinats a les funcions públiques, cal citar en primer lloc l'església parroquial de Santa Maria. No anem a detallar ara aquest autèntic monument que necessitaria tot un llibre⁽⁶⁷⁾. Ens limitem a dir aquí que la il·lusió que s'havien fet els comtes de restaurar l'antic bisbat emporità, els havia impulsat a l'agosarada empresa de bastir una catedral. A aquesta costosa i dilatada obra tots els castellanins indefectiblement contribuïren durant segles amb el seu donatiu. Al segon terç del segle XIV la fàbrica seria molt avançada, si no pràcticament acabada, com sembla deduir-se del fet d'haver-se encarregat a un argenter l'elaboració d'un bàcul episcopal⁽⁶⁹⁾ que ofrenarien al primer bisbe de la seu castellanina.

Durant els segles següents s'emprenen obres complementàries i d'embelliment. L'any 1554 s'encarreguen les reixes de l'altar major. Ja el 1494 havia estat restaurat l'orgue pel prestigiós organer Durbau⁽⁷⁰⁾. Aquest valiosos instrument devia envellir-se o ser destruït més endavant, ja que el segle XVII es comissiona a un frare trinitari de fer l'orgue de l'església⁽⁷¹⁾. Poc abans de l'època de Pujades s'havia construït el coro, en el centre de l'Església amb pedra procedent de l'antic Pont Vell. Les capelles laterals eren d'estil renaixentista o barroca. El 13 de gener de 1632 els cònsols de la Universitat pacten capítols amb el mestre Jaume Vilanera, d'Olot, referents a pintar sobre el retaule de Sant Isidre les figures dels sants Abdó i Senén amb les armes de la vila en els respectius pedestals⁽⁷²⁾. Un segle i mig més tard –7 de maig de 1724– la confraria de la Puríssima Sang sol·licitarà la pedra de la Casa del Temple –aleshores ja enderrocada–, per a la construcció de la gran capella de Sang, tot just iniciades les obres⁽⁷³⁾. No era la primera vegada que es recorria a la «pedrera» del Temple: el 1359 una quantitat d'aquesta es venuda per a l'obra de l'Església de Santa Maria⁽⁷⁴⁾.

A l'extrem oposat, al lloc que actualment ocupa l'àmplia capella dels Dolors, d'estil recocó, de la segona meitat del segle XVIII, hi havia en temps de Jeroni Pujades, l'esglesiolola de Nostra Senyora Antiga. En ella, com veurem més endavant, estava instituïda la confraria de Santa Maria dels Estrangers. Consta que a començament de l'any 1604 aquesta confraria collectava donatius destinats a l'ampliació de dita capella⁽⁷⁵⁾.

Al costat mateix de l'esmentada esglesiolola es trobava el cementiri parroquial on s'enterraren els cossos fins l'any 1636. Aquest, però, era el vell que afrontava amb la Casa del Consell de la comunitat de preveres-beneficiats. El nou cementiri –avui ja en desús– ocupava l'espai de terra que voltava l'àbside en direcció a la torre-campanar, limitant amb la muralla emmerlatada del rec del Molí. Formava part dels seixanta pams de terra a l'entorn de l'església, assignats el 9 de setembre de 1064 per a cementiri⁽⁷⁶⁾. Una petita parcel·la que comprenia l'amplària de dos marlets de la muralla havia servit de cementiri dels jueus. A partir del segle XIV abunda la documentació referent a un fossar o cementiri jueu situat a extramurs a l'indret anomenat Seboal. Afrontava a ponent amb el Rec dels Molins fariners mitjançant un camí públic, mirant a nord no molt lluny del Pont de la Mercè⁽⁷⁸⁾. Alguns documents d'aquest mateix segle

situen el fossar als Aspres i el denominen «antic»⁽⁷⁹⁾. És probable que es tracti del mateix cementiri del Seboal, però no deixa de plantejar un problema sobre la prioritat dels cementiris jueus. Tenim un estudi força avançat que pensem publicar sobre l'Aljama jueva de Castelló d'Empúries. Allà tractem més extensament aquesta complicada qüestió.

Prop del cementiri comú o cristià que hem esmentat abans, hi havia la casa de la Canonja destinada als fruits que recollia el *paborde* i la casa de la Caritat del Pa del Cortó⁽⁸⁰⁾. I no lluny de totes elles, l'antiga mansió de l'abat de Sant Quirze de Colera junt al Portal de La Gallarda⁽⁸¹⁾.

Monestirs i Convents

Les cases religioses eren nombroses. Jeroni Pujades, que concedia especial interès informatiu a les històries de les parròquies i monestirs, sens dubte valoraria positivament aquest fet. Abans del Concili de Trento (1545 - 1563) hi havia a Castelló set cases de religiosos, entre convents i monestirs. Quatre eren d'homes i tres de dones, sense comptar l'antic monestir de Sant Miquel de Croses, situat als Aspres, prop la resclosa del rec del Molí Draper⁽⁸²⁾. Entre aquests darrers cal esmentar-ne dos: el monestir de Sant Marc, al cap de l'actual Pont Vell, i la casa de Santa Magdalena en funcions de convent. Sant Marc havia estat ocupat per les monges procedents de Vilanera a causa de la pesta. A la primera meitat del segle XVII encara es conservava la fàbrica d'aquest monestir. Únicament apareixia enderrocat un llenç de paret de la part nord motivat pels freqüents aiguats. Procedent de l'antiga fàbrica es conserva una interessant clau de volta d'estil gòtic⁽⁸³⁾. Referent a l'altre convent, el de Santa Magdalena, la inseguretat ocasionada per les sovintejades incursions dels pirates, obligaren les monges de Santa Margarida del Prat de Roses —conegut també per La Garriga— a sol·licitar, el 18 de gener de 1402, als cònsols de Castelló l'esmentat immoble per a utilitzar-lo com a monestir, petició que els fou concedida⁽⁸⁴⁾. Totes tres comunitats es regien per la regla benedictina, i totes tres foren extingides amb la reducció decretada pel Concili Tridentí. Les monges de Sant Marc, a l'igual de les de Sta. Magdalena i de Sant Miquel de Croses, foren incorporades al monestir de Sant Daniel de Girona⁽⁸⁵⁾. Quant a l'immoble del de Sant Miquel de Croses, buit de la comunitat, fou reduït a una mera finca d'explotació agrícola que a començament del segle XVII era coneguda pel mas de Sant Miquel⁽⁸⁶⁾.

Jeroni Pujades trobà, doncs, a Castelló cinc comunitats religioses: quatre d'homes i una de dones. Totes cinc eren de fundació originària i demostraven haver posat arrels fondes. Llevat del convent de Sant Domènec, tots els restants es trobaven a extramurs de la vila.

Sant Bartomeu

Era un dels Monestirs més antics. L'acta de fundació data del 19 de desembre de 1238. El fundador temporal fou el comte Ponç Hug III, que féu donació d'uns terrenys on s'havia de construir el convent; el fundador religiós, Sant Pere Nolasc⁽⁸⁷⁾. Estava situat al Pla del Rotacàs, entre la Coromina del Temple, la coromina d'Escarrer i les hortes situades davant el Pont de la Mercè. La seva església era de reduïdes dimensions, però molt artística. El claustre cridava l'atenció per la finor de les seves columnes en forma de manyoc de quatre rematades per capitells primorosament escultrats. Jeroni Pujades pogué contemplar la bellesa d'aquest petit claustre i admirar el retaule de Sant Bartomeu, obra del famós mestre imatger Jaume Cascalls⁽⁸⁸⁾. Aquest retaule estava destinat a la capella del mateix sant en construcció l'any 1353. Dintre l'orde, aquest monestir tindria la seva importància per celebrar-s'hi periòdicament Capítols provincials. El fet que el monestir fos situat en una zona preferentment hortícola féu tal vegada que s'hi fundés l'any 1401 la confraria de Sant Salvador dels Hortalsans⁽⁸⁹⁾, que a principis del segle XVII tindria problemes amb la comunitat.

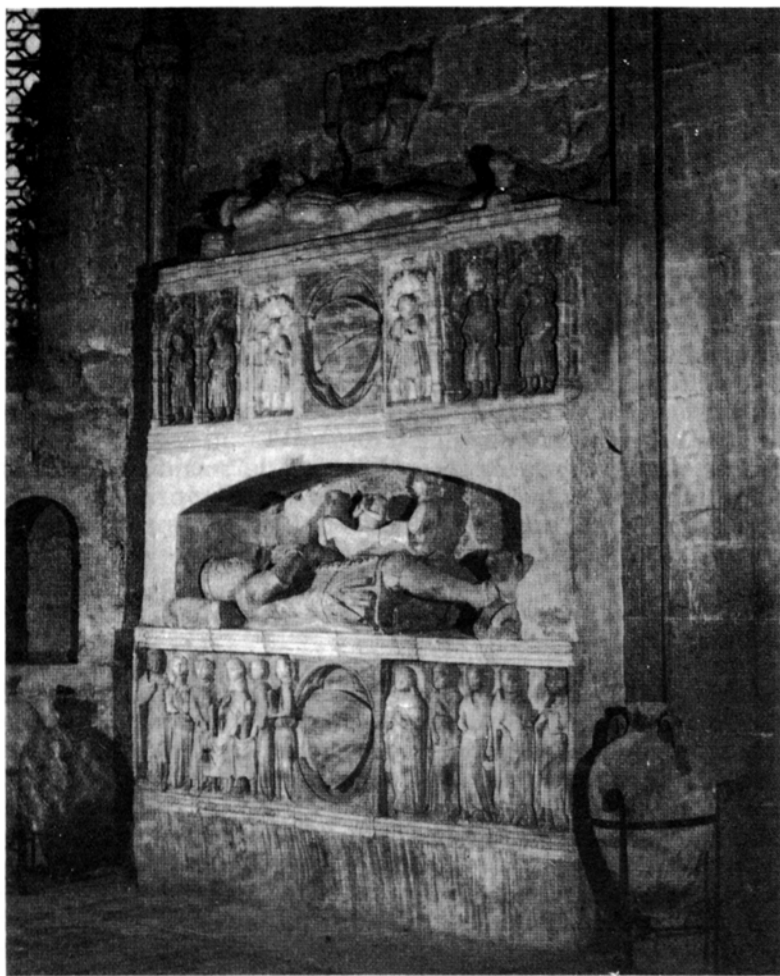
Santa Magdalena

Ignorem la data exacta de l'establiment del primitiu convent de Santa Magdalena o dels Agustins, si bé tenim referències de la seva existència en documents de l'any 1451. Estava situat al nord de la vila sobre un petit puig on actualment es troba la placeta –reminiscència de l'antic claustre– i el barri de Sant Llàtzer. Fou molt castigat, a l'igual dels restants convents situats extramurs, en ocasió de la guerra amb França l'any 1654. En temps de Pujades la comunitat no s'havia traslladat encara al nou convent al lloc que a la Crònica anomena Les Trunes⁽⁹⁰⁾.

Sant Domènec

Era el convent de més prestigi i a la vegada el millor dotat econòmicament. Estava situat –privilegiadament– al Puig del Mercadal prop el Portal d'Assalit que, probablement a causa de la proximitat del Convent, passà a anomenar-se amb el temps Portal de Sant Domènec o dels Predicadors. La seva fundació data de l'any 1317, i gairebé un segle més tard amplià les seves dependències amb la incorporació del Palau comtal⁽⁹¹⁾. A l'època de Jeroni Pujades l'immoble presentava una estructura diferent de la que veiem avui. De fet el seu conjunt fou reconstruït en dues etapes successives –els anys 1698 i 1742–, durant les quals fou ampliada l'església i es construïren els claustres actuals. Pujades conegué els antics que estaven dotats d'una artística font de pedra⁽⁹²⁾. Un monument notable era el mausoleu amb l'estàtua jacent del comte Malgaulí, de marbre blanc, policromat i embellit amb baixos relleus entre els quals figuraven els escuts dels casals d'Empúries i de Cabrera. Els marmessors del comte havien contractat amb els artistes barcelonins

Antoni de Prat i Bernat de Roca la construcció de l'esmentat mausoleu. El 28 de març de 1347 en foren firmats els capítols davant el notari Guillerme Roca, de la ciutat de Barcelona, essent estipulada la quantitat de sis mil sous barcelonesos⁽⁹³⁾. Ocupava la capçalera de l'església del convent fins que, el segle passat, fou traslladat a rel de les desamortitzacions, a una de les capelles de l'àbsis de l'església parroquial de Santa Maria. Una altra remarcable peça d'art de la capella del Convent consistia en el retaule de Sant Ramon de Penyafort, del qual es firmaren capítols el 3 de maig de 1630. Jeroni Pujades que, a Barcelona, intervingué efectivament en les festes de la canonització del sant –fou ell precisament qui lliurà al bisbe el programa dels actes celebradors–⁽⁹⁵⁾, com devia estar-ne joiós! La importància del convent dels dominics era corroborada per la celebració de quatre Capítols provincials.

Un monument notable era el mausoleu amb l'estàtua jacent del comte Malgauli.

Santa Clara

Aquest venerable monestir havia estat fundat per la noble castellanina Aldonsa de Pau el 1260. Les obres de construcció duraren set anys. Les *Cròniques* fan ressaltar repetides vegades la sumptuositat de l'immoble que estava situat a extramurs de la part de migdia⁽⁹⁶⁾. Aquest indret a partir d'aleshores rebrà en la documentació el nom de Planiol de Santa Clara. Jeroni Pujades pogué conèixer el Monestir abans del seu enderrocament que tingué lloc el 1655⁽⁹⁷⁾ per un exèrcit francès que posà setge a Castelló. Vint-i-cinc anys més tard –1680– la Universitat de Castelló féu donació a l'orde de la Casa d'Estudis amb destinació a convent⁽⁹⁸⁾. La comunitat residí en aquest darrer edifici, amb diverses vicissituds, fins pràcticament als nostres dies⁽⁹⁹⁾.

Sant Francesc

Consta que el 29 de març de 1246 havia estat ja erigit el convent. Fou l'únic que en el transcurs dels segles es mantingué a extramurs al sud-est de la vila. Donà a l'indret la denominació de Planiol de Sant Francesc fins a la seva supressió per la força armada el novembre de 1822⁽¹⁰⁰⁾. L'antic claustre, on segons la documentació del segle XIV i XV havia diversos sarcòfegs de gent il·lustre, entre ells de la casa comtal, tenia una certa similitud amb el romànic de Vilabertran⁽¹⁰¹⁾. En canvi, la fàbrica del convent era probablement dels inicis del gòtic. Davant l'altar de la Concepció, Jeroni Pujades hi tenia el vas sepulcral familiar, on tingué enterrades durant un temps la seva mare, la seva primera esposa i alguns fills. Ell mateix hi fou enterrat l'any 1635. És difícil de dir alguna cosa més d'un edifici del qual no han quedat vestigis. Les úniques restes que coneixem procedents del convent de Sant Francesc, són les columnes del Rentador o safareig públic pertanyents a la reedificació del convent durant el primer terç del segle XVIII. També hem conservat una llosa de pedra consistent amb un baix relleu on figuren uns braços creuats, emblema de l'orde seràfic, avui al museu parroquial.

Edificis benèfics

Diferents de les construccions de tipus religiós que acabem d'esmentar, vinculades, però, en una idèntica finalitat de servei, les institucions benèfiques exercien una labor inestimable. Castelló es beneficiava de dues institucions d'aquest tipus. Una d'elles era l'anomenada «leproseria» o Hospital d'infecciosos o mesells, situat al barri de Santa Magdalena⁽¹⁰²⁾. D'aquest hospital coneixem poc més que el nom. Sabem, per altra banda, que a començament del segle XVII –època de Pujades a Castelló– funcionava encara com a Hospital d'infecciosos⁽¹⁰³⁾.

L'altra institució benèfica era l'Hospital Major o dels pobres. El venerable Castelló, arcedià d'Elne el fundà l'any 1252 i deixa uns estatuts que figuren en el Llibre de Privilegis de la vila de Castelló⁽¹⁰⁴⁾. L'edifici afrontava a migdia amb la Plaça de les Gallines o de l'Església. Té

adossades a la part de llevant unes belles arcades d'una construcció espaiosa i sòlida, que segons Pujades corresponen a les antigues Aduanes⁽¹⁰⁵⁾

Edificis de caràcter civil

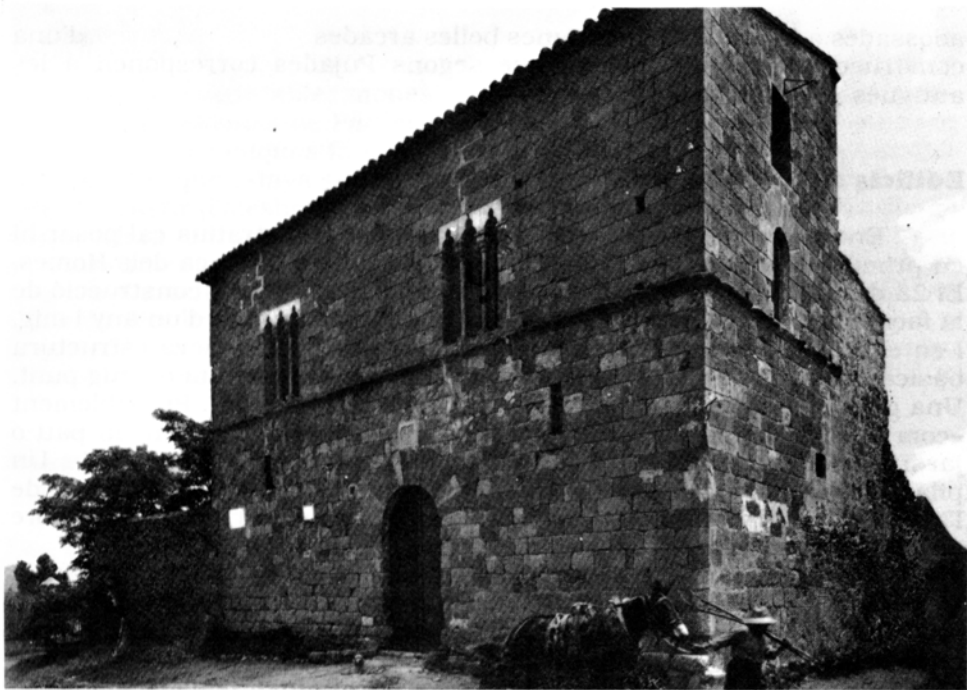
En el capítol dels edificis funcionals o administratius cal posar-hi en primer lloc la Llotja o Casa Comunal, situada a la Plaça dels Homes. El 28 de setembre de 1393 es firmaren els capitols per la construcció de la façana que mira a migdia⁽¹⁰⁶⁾. L'obra tingué una durada d'un any i mig, i en ella treballaren jueus en qualitat de manobres. La seva estructura bàsica consisteix en una espaiosa sala quadrada amb volta de mig punt. Una galeria gòtica donava a un carreró avui desaparegut. Probablement —com opina Albert Compte—⁽¹⁰⁷⁾ tindria pel darrera o al costat un pati o jardí, de manera semblant a altres edificis comunals mediterranis. Un pilar rodó a la cantonada de la vivenda de Ponç Seguí servia de suport de l'arc del creuer⁽¹⁰⁸⁾. A la Llotja, Jeroni Pujades, un dimarts 2 de novembre de 1605, jurà el càrrec d'Assessor Ordinari del Comtat⁽¹⁰⁹⁾.

També de pedra picada era l'edifici de la Cúria que disposava d'unes dependències destinades a presó⁽¹¹⁰⁾. Estava situada a la Plaça del Gra o Plaça Nova. Avui és un edifici abandonat i ruïnós, l'estat del qual contrasta —si tenim en compte el que diuen els documents— amb l'aspecte ple de vida que deuria tenir en temps de Jeroni Pujades. La Cúria constituïa la Sala del Jutjat⁽¹¹¹⁾, i era coneguda per Cúria ordinària perquè tractava de les causes comunes. Cal no confondre-la amb l'altra Cúria o Audiència general del Govern de la vila i de tot el comtat, situada al capdamunt de la Plaça dels Homes⁽¹¹²⁾. En aquesta oficina Jeroni Pujades, durant el període de 1604 a 1608, exercí el càrrec d'Assessor. En prengué possessió el mateix 2 de novembre, com ho fa constar en el *Dietari* «Y fet lo dit jurament (a casa de la Lotja) aní a la cort de la Audientia a prendre possessió»⁽¹¹³⁾. Aquesta cort, com ja hem explicat, era, doncs, la de la Plaça dels Homes.

Altres edificis

A més de l'antiga Casa de la Prepositura, ja en desús com a oficina —residència de l'oficial episcopal a Castelló— l'any 1474 fou suprimit l'oficialat eclesiàstic—, que documents de l'any 1621 situen prop el Portal de la Gallarda⁽¹¹⁴⁾, hi havia la Casa del Consell de la Comunitat de preveres, a frec de la Capella de Nostra Senyora Antiga, junt a l'antic cementiri de la parròquia. Ambdós edificis, com es pot veure, tenien un caràcter eminentment clerical.

Altres construccions més vulgars i de caire exclusivament comercial, eren les Peixeteries, a la mateixa Plaça on els jueus, abans de 1492, havien tingut la Sinagoga. Prop la Plaça dels Cabrits es trobaven les Carnisseries municipals junt a la Capella de Sant Antoni dita dels carnisers, emplaçada en l'actual Joc de la Pilota. En aquest respecte, cal tenir en compte que el clergat disfrutava de carnisseria pròpia, situada a

La Casa Gran és un dels edificis més prestigiosos de Castelló que han sobreviscut.

la Plaça de les Gallines, i que en alguna ocasió tenia problemes amb la Universitat⁽¹¹⁵⁾. Un altre immoble important per a l'economia del comú era el Corral, ubicat al carrer que pujava del Portal d'En Cabra, uns vestigis del qual és una imponent arcada.

No voldríem acabar aquesta relació d'edificis públics o funcionals sense esmentar el *Gimnasium* o Escola pública que afrontava a migdia amb el carrer del Carbonar⁽¹¹⁶⁾. Ja hem referit que l'any 1680 seria traspassat a la comunitat de monges clarisses per a convent. Esmentem també el Rellotge de les Hores de la vila, del qual coneixem un contracte de servei de final del segle XV⁽¹¹⁷⁾. Estava col·locat al campanar, com sembla deduir-se del que diu el Dietari «per tractar del adob del Relotge, aont se era posat foch al bastiment la vigília de la Concepció fent gala detràs del campanar»⁽¹¹⁸⁾. Això succeïa l'any 1626. Ja l'any anterior, amb motiu d'una calamarçada, immediatament després d'haver sonat migdia, «ferí lo llamp a la massa de la campana de les hores del campanar de Castelló, la qual tallà com un rave»⁽¹¹⁹⁾. ¿Tindria alguna relació aquest desperfecte amb el contracte de la campana dita «Bec d'argent» que els cònsols de la vila havien encarregat al mestre courer de Girona Jaume Ferrer, el 20 d'octubre de 1627, un any més tard?⁽¹²⁰⁾.

Com a colofó de tants edificis de caràcter més o menys artístic, és obligat citar el magnífic Casal conegut per la Casa Gran, situada al Puig Salner prop del Portal Nou. És un dels edificis més prestigiosos de Castelló que han sobreviscut. El segle XV, posseïa l'immoble don Álvaro del Madrigal, un militar afincat a Castelló que assolí el càrrec de governador del comtat. Darrerament, la Casa Gran fou adquirida per la família Pastell, Pelayo Negre, l'últim descendent d'aquesta família castellanina, ha publicat un detallat treball sobre aquesta casa de la seva propietat⁽¹²¹⁾.

Jeroni Pujades conegué tots aquests edificis i monuments que donaven caràcter a la vila de Castelló d'Empúries. També pogué contemplar des dels Pont de la Mercè, a la part nord, emcimbellada al Puig de la Cavalleria, la imponent mola de pedra de la Casa del Temple. Aquesta visió el mouria a consideracions d'ordre moral sobre el destí de les persones i institucions, com quan escrigué en la Crònica «La buena opinión que se tenía por aquellos tiempos de la religiosa caballería de los Templarios y de la que después habían de ganar andando los tiempos, hasta que Dios por sus secretos juicios permitió fuese extinguida y acabada harto infelizmente»⁽¹²²⁾. Era un judici històric i també una profecia: pocs anys després de la mort de l'autor, la Casa del Temple fou volada pel governador de la vila Joan Salamanques⁽¹²³⁾.

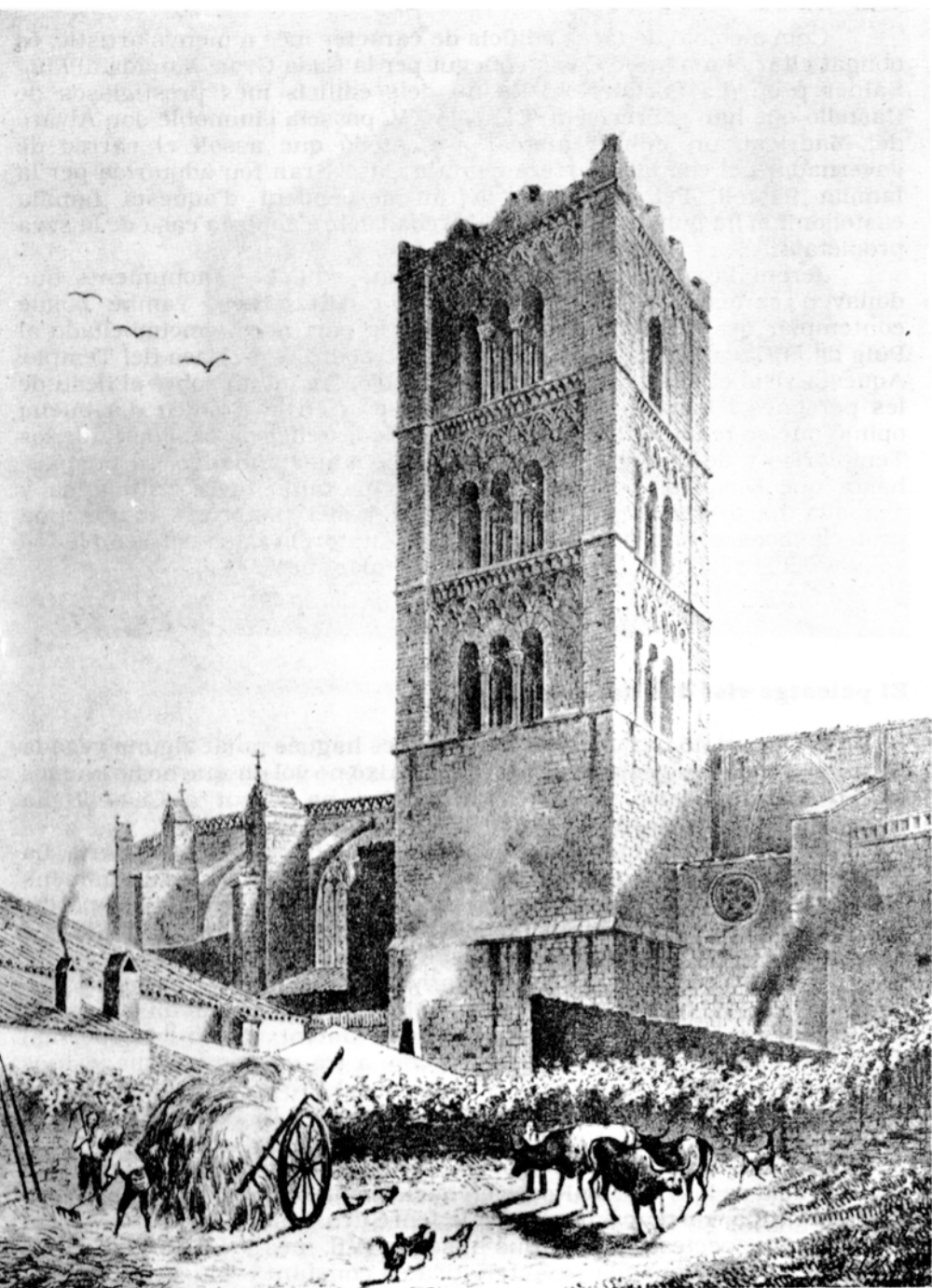
El paisatge vist des del campanar

El *Dietari* no parla que Jeroni Pujades hagués pujat alguna vegada al campanar de l'església de Santa Maria. Això no vol dir que no ho hagués fet en alguna ocasió. Gairebé tothom qui ha viscut a Castelló ha experimentat la curiositat de pujar-hi un dia o altre.

La panoràmica que des d'allà dalt es domina és extraordinària. La silueta de la cadena de muntanyes que, com un teló de fons d'un immens escenari, encerclen quasi totalment la planúria de l'Alt Empordà, apareixia a la mirada encuriosida dels castellanins del segle XVII gairebé exactament igual a la que contemplen avui els nostres ulls.

A migdia, el Montgrí, la muntanya isolada del «bisbe mort» amb l'inacabat castell de Santa Caterina que li serveix d'anell al dit; a ponent, les borroses muntanyes del Gironès i de la Garrotxa amb l'excel·lent talaia del massís del Mont i el Bassegoda; a tramuntana, el magestuós retaule del Canigó, i formant la serralada del Pre-Pirineu, Les Salines, Requesens, Les Alberes, la crestalluda Verdura i El Paní que en suau descens mor amb el cap Norfeu als peus del mar.

El mar, evidentment, és el mateix *Mare Nostrum*, però la configuració de la Bahía de Roses en quelcom ha canviat. La semicircumferència nítida, sorrenca, tocada de la febre urbanística que contemplem avui, oferia aspectes no definitius al segle XVII, més aviat borrosos, que li donaven una fesonomia característica en constant evolució. En aquest respecte, Albert Compte ha pogut escriure: «Si la major part dels municipis l'ambient físic circumdant amb prou feines ha canviat en el

La panoràmica que des d'allà dalt es domina és extraordinària.

transcurs dels darrers quatre cents anys, no succeeix així amb Castelló. Aquí el paisatge natural va creant-se contínuament. Plana d'enfonsament, la nostra, l'acció conjunta dels rius i un lent moviment d'elevació, units a l'acció de l'home, l'han transformada de tal manera que amb dificultat un castelloní del temps dels Reis Catòlics reconeixeria avui molts dels indrets primitius⁽¹²⁴⁾.

La Muga

Des de la talaia del campanar la visió era més de conjunt. Hom veia serpentejar el curs de La Muga abans de desaiguar definitivament. Una referència dels Llibres de l'Arxiu parroquial de Castelló⁽¹²⁵⁾ fa passar La Muga prop del Cortal Grimall, la qual cosa significaria que desaiguava a l'Estany. Pujades, per la seva banda, en el *Dietari*, referint-se a La Muga, escriu: «riu que grava al mar»⁽¹²⁶⁾. Aquesta aparent contradicció s'explicaria tenint en compte que, en passar per davant de la vila, a l'indret anomenat Pas dels Graells, probablement es bifurcaria en dos braços. Un d'aquest —el principal— a través de la zona cortalera, desaiguaria directament al mar; l'altre, seguint el curs de l'actual Mugueta, ho faria a l'Estany.

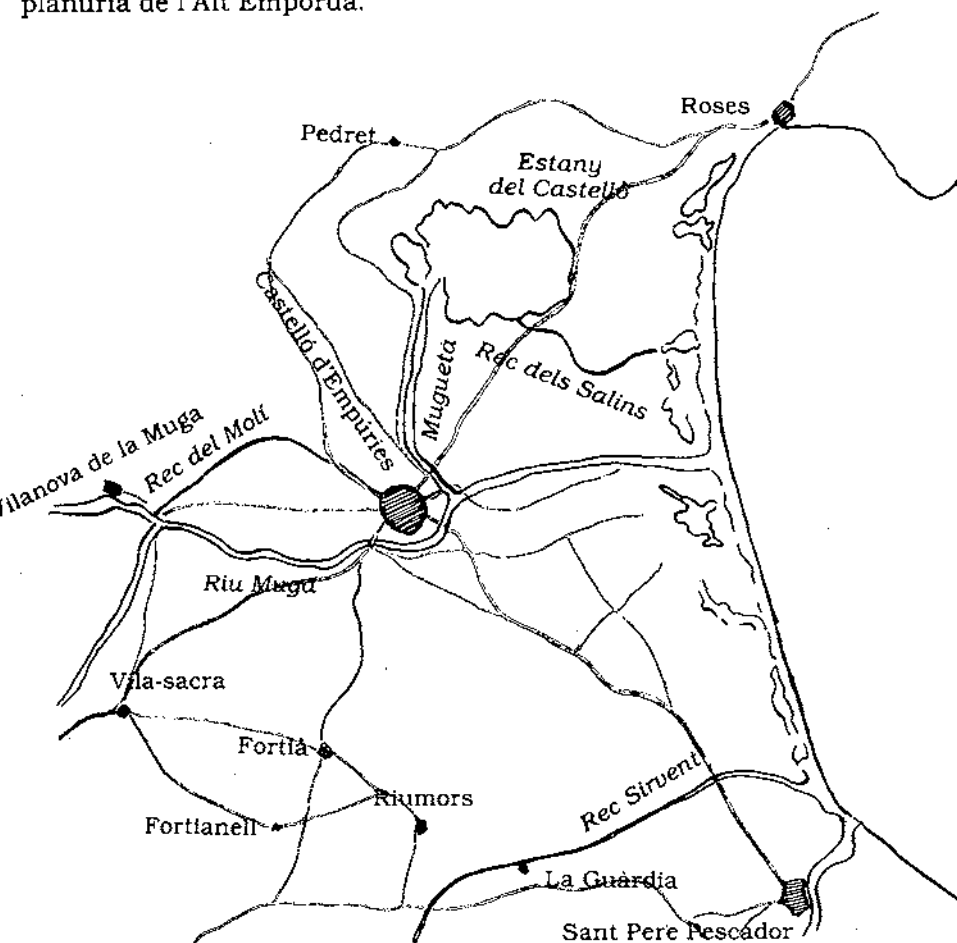
A més, el 13 de juny de l'any 1672, el Capítol de la Catedral de Girona, com a part interessada, sol·licitarà del comte fer passar La Muga pel bosc d'En Grimall⁽¹²⁷⁾. Es féu relació dels censos de les terres de l'àlveo i el Capítol hi contribuï⁽¹²⁸⁾. El motiu eren els grans danys que els desbordaments de La Muga causava a les terres veïnes prop de la Vila i dels Cortals. En realitat, les queixes venien d'un segle abans —la qual cosa corroboraria que el llit principal de La Muga, en temps de Jeroni Pujades, era el que seguint el curs per la zona dels Cortals, desaiguava als Graells—. Consta que ja en ple segle XVI es portaren a terme constants reparacions dels danys que La Muga causava periòdicament en aquesta àrea, a les quals el Capítol contribuïa amb importants quantitats⁽¹²⁹⁾.

El tema de La Muga és fascinant, però intricat. En un mapa del francès Baulieu —que descriu *grosso modo* aquests paratges amb motiu de la captura de Castelló del príncep de Conty el juliol de 1655—, La Muga hi és representada desaiguant a l'Estany. Igualment ho fa el mapa *Cataloniae Principatus nec Ruscinonensis et Cerretaniae comitatus*, de Nicolau Visser, de factura anterior al Tractat dels Pirineus (7 novembre 1658). I encara en un altre d'un segle posterior (1769)⁽¹³⁰⁾ —probable reproducció d'un original dels voltants de 1720— La Muga és descrita formant dos braços finals: l'un que desemboca a l'Estany i l'altre als Graells.

A partir del que diu el *Dietari* de Pujades, els *Llibres parroquials* i la documentació que tenim a mà, ens atrevim en una matèria tan delicada a treure'n les conclusions següents: La Muga tenia ja d'abans dos llits principalment. Durant els segles XVI i primera meitat del XVII prevalia el curs per la zona cortalera que desembocava als Graells, ocasionant sovint greus problemes, com hem vist. En la documentació de l'època de Jeroni Pujades es fa referència a la ribera «vella» de La Muga que no coincideix exactament amb l'actual curs pels Cortals. A partir de la

segona meitat del segle XVII, el curs del riu és desviat i es fa desaiguar a l'Estany. Ja a final del segle XVIII, torna a recuperar l'àlveo pels Cortals, que mantindrà fins als nostres dies, abandonant com a curs normal l'altre que conservarà, amb tot, l'evocador nom de «La Mugueta».

Tampoc no fa estrany aquesta alternativa d'àlveos, si tenim en compte la zona d'aluvió pel que recorre La Muga en el seu darrer trajecte. És sabut que en àrees planes, els rius en desembocar al mar, solen bifurcar-se en múltiples braços en forma de ventall. Unicament així pot explicar-se el fenomen geològic de la homogeneïtat de la magnífica planúria de l'Alt Empordà.

Reproducció d'un fragment de mapa de la Biblioteca Nacional, de Madrid, entre 1740-1750, que porta per títol: «Terreno comprendido entre S. Pedro Pescador, Llansá, Cadaqués, Peralada y Figueras».

Els Graells

En diversos documents del primer terç del segle XVII –com el que hem citat– es fa al·lusió a la Platja de Mar o Graells. Etimològicament aquest vocable significa «graó», Graó o grau era l'indret de la platja que servia de desembocador. A través de la documentació del segle XIV, sabem que el grau de La Muga era vial d'embarcacions de cargament⁽¹³¹⁾. En realitat venia a ser el «port» de mar de Castelló. Per ell passava bona part del tràfic comercial depenent de la Vila. El 7 de desembre de 1624, el patró francès Grimau embarcà mil quarteres de blat, lliurades amb l'autorització deguda per Pere Ignasi Ferrer, cavaller de Fortià⁽¹³²⁾. En alguns contractes de Cortals –com el Vanover de l'esposa de Jeroni Pujades– s'estipula que les parts en gra siguin portades a la Vila o a la Platja dels Graells segons s'indiqui⁽¹³³⁾. De fet, els Graells estaven equipats amb *botigia*, espècie de magatzems o llotges per a la mercaderies, que li donaven un cert aire de petit «emporium». Diversos contractes de compra-venda dels anys 1627 i 1633 ens informen de la seva ubicació. Alguns d'aquests magatzems havien estat construïts arran del sorral del mar, i afrontaven a migdia amb el camí públic que anava de la platja dels Graells a la Vila de Castelló⁽¹³⁴⁾.

Jeroni Pujades alludeix, en algunes pàgines del *Dietari*, la platja dels Graells. Ho fa gairebé sempre amb motiu d'amenaçes de desembarcament de sarraïns amb propòsits devastadors. El 29 d'abril de 1624, un marsellès informa que nou geleres de Biserta, Tunis i Àlger, amb una dotació de mil nou-cents genissers venien directament a calar foc per Catalunya. Pujades escriu: «tingué's a burla per ser home incògnit, però amb tot se envià a fer guarda a la platja dels Graells»⁽¹³⁵⁾. Fou una mesura de prudència, que es repetiria en ocasions semblants, com la d'aquell diumenge de juliol de 1627 que «davant el perill que una esquadra de moros robaria y cremaria los Cortals de Castelló. Sabent assó, los cònsols de Castelló posaren tres hòmens de guarda al campanar de l'església y sentinellas, y avisaren los pabordes de la confraria de Sant Antoni dels cortalers, y consertasen que així com són trenta cortals se partissen en tres desenas per tres nits, y la vila los enviaria cada nit deu hòmens, y així vint cada nit guardassen la platja de Graells, y així fou fet»⁽¹³⁶⁾.

Els Graells constituïen la porta d'accés per mar a Castelló.

Glaçades i Aiguats

La manca en aquesta època de terraplens de protecció a banda i banda del riu, feia que en les revingudes de La Muga, l'aigua arribés a frec de les muralles i anegués els ravals extramurs. Jeroni Pujades ens recorda com un dijous de novembre de 1622, a causa dels llevants, La Muga anava tan grossa que arribà més enllà de la creu de l'actual Pont Vell; totes les hortes de la banda dels Monestirs de Sant Bartomeu i de Sant Francesc, i el Pla de Roses formaven un estany⁽¹³⁷⁾. Impressionant és la descripció que fa en el *Dietari* del que ocorregué el 22 de novembre de l'any següent: «A la mitja nit y tota la matinada plougé continuament,

y ab los poderosos llevants avia fet los tres dies abans foren tantas las pluhas a la montanya y baxaren las ayguas dels rius tant poderosas y lo mar botà de tal manera, que no podent rebrer las ayguas que venian se féu un gran estany... tot era un mar d'aygua. Los cortals de Castelló tots nadavan... A fet grans danys y se són vistos juntar al pla de Empurdà los tres rius La Muga, Fluvià y Ter... Han patit molts bestiar en los corrals de Castelló: se'ls ne avian de pujar al sostro»⁽¹³⁸⁾.

També ens recorda l'aiguat del 20 de desembre de 1605, en què «com assessor del comtat» portava un pres de Roses a Castelló i malgrat haver donat la volta per Pau i el Pont de Pedret es trobà amb veritables dificultats, «per què tots los torrents que entr'any no aportan aygua y si n'aportan la saltaria un gos, tots venian al pit de la mula... Vingué lo riu de La Muga grossíssim, y esclatà vers la vila per moltes parts, senyaladament per la mà dreta del pont, qui va de la vila al pont, per tot aqueills camps devant Sant March. Y més avall a les scalas, y se tornà inclinar per La Muga Vella. Botà al monastir de Sant Francesc, que tota la isglésia era aygua a la mija cuxa de un home. Botava lo mar y lo grau y stany, tot era hu. Y tots los camps de la vila al estany tots nadavan de aygua...»⁽¹³⁹⁾.

Aquest text és interessant perquè, a més de la descripció de l'aiguat, ens parla de La Muga Vella. De fet, en la documentació de l'època, sovint es fa allusió en la confrontació de terres dels Cortals a la Ribera Vella de La Muga. Ara ens movem en el terreny de les meres hipòtesis. Però no hi ha dubte que es produïen fluctuacions periòdiques que expliquen en certa manera la carència d'un llit definitiu generalment en les planes aluvials de nivell de base, com ja hem explicat abans.

Els aiguats portarien el record de les glaçades cèlebres com la del dia de Sant Tomàs, el 1607, provocada per freds que al dir de la gent no es donaven des de l'any 1501. La Muga havia quedat glaçada sobretot en els passos del Pont Vell (avui desaparegut) i Nou de Castelló⁽¹⁴⁰⁾. Uns anys més tard escriurà en el *Dietari*: «Dijous, 28 desembre 1623: Glassa de tal manera que lo flum de La Muga se veu tot glaçat... lo hagueren de trencar en maças y destrals. Cosa no vista per los nats.» I la del gener de 1628 en què els molins no podien moldre «per estar gebrats los rechs»⁽¹⁴¹⁾.

Panoràmica aèria del terme de Castelló

Aquest conjunt de factors climàtics i hidrològics havia de percutir forçosament en la vegetació que, si bé és bàsicament mediterrània, produirà un dels trets més característics del paisatge. Gairebé la meitat septentrional del terme pertanyent a la Casa comtal consistia en estanys, erms i closes. A migdia del tram final de La Muga abundaven els aiguamolls.

El mapa del terme de Castelló, que es podia contemplar des del privilegiat observatori, consistia en dues terceres parts ocupades per llanes i pasturatges. La majoria dels camps de conreu estaven situats als termes veïnals de Vilanova de La Muga i Fortià. Les gairebé úniques terres cultivades al terme de Castelló eren els Aspres i els horts, molts

d'aquests d'una extensió de dues i tres vessanes. En realitat, l'economia agrícola-ramadera de Castelló girava entorn de les hortes i dels pasturatges. Serà més endavant, sobretot des del segle XVIII –com afirma Albert Compte– que es produiran transformacions degut al treball de drenatge, roturació i introducció de nous cultius, com el blat de moro i l'userda. Així es passarà del predomini ramader en un altre tipus de vida on comptaria cada vegada més i més l'agricultura pròpiament dita.

Tres zones característiques

En la panoràmica del terme castelloní des de dalt del campanar, es podien distingir netament tres zones que han perdurat diferenciades fins avui: els Aspres, els Cortals i els Estanys. Deixem ara la faixa ocupada per les hortes que circumdaven gairebé la Vila a frec de les muralles. Les hortes o horts s'agrupaven principalment a l'entorn dels monestirs de Sant Bartomeu, de Sant Francesc i de Santa Clara. Una horta important era la del Convent de Sant Domènec, situada a ponent extramurs de la Vila. Més recents eren els horts nous de la ribera de migdia de La Muga, citats en els documents amb la denominació de Orta Nova⁽¹⁴²⁾. Els horts oferien un element decoratiu del paisatge.

Els Aspres

La zona de nord-est consistia en la primitiva terra de conreu on predominava el «gra d'aresta», és a dir, el blat, la civada i l'ordi sobre els restants cereals i l'userda que tot just un segle abans havia estat introduïda a Castelló. Aquesta àrea de terra de conreu apareixia fragmentada en petites parcel·les menades per la gent de la Vila. La part que mira a ponent prenia la denominació genèrica de Les Esterrioles, nom comú a terres pertanyents als termes de Fortià, Vilanova de La Muga i Castelló. La situada més al nord, els Aspres pròpiament dits, l'ocupaven principalment vinyes i olivars, que avui han desaparegut totalment.

Presidia aquest paratge l'església parroquial de Sant Joan ses Closes –l'actual capella de Sant Joan– i no molt distant, prop de la resclosa del Rec Draper, el Mas de Sant Miquel, que mantenia el nom de l'antic Monestir de monges benedictines aleshores ja desaparegut. També es trobaven en aquests contorns el Mas del Prat, en els llocs baixos de pasturatge en direcció a l'Estany; el Mas Barrera... A l'època de Jeroni Pujades aquesta zona, coneguda genèricament pels Aspres prenia diverses denominacions particulars que distingien bàsicament els Aspres de la parròquia de Santa Maria de Castelló dels Aspres de la parròquia de Sant Joan ses Closes. Noms com Coronella, Dofa, Refart, Gorg Martell són avui desconeguts. Ens han quedat les denominacions de Pont de la Rajola sobre el Rec del Molí Draper i Les Forques de pedra⁽¹⁴³⁾ al bell cim d'un puig on eren executats els condemnats a mort, contrastant poderosament amb la creu també de pedra al final del Camí de les Lletanies.

Els Cortals

De cara a migdia s'extenia una àmplia zona de predomini ramader. Disseminats d'ací d'allà apareixien els nombrosos cortals –en temps de Jeroni Pujades se'n comptaven una trentena—⁽¹⁴⁴⁾, la major part dels quals pertanyien a aquesta zona. Estaven agrupats formant la confraria de Sant Antoni anomenada dels Cortals, perquè la seva Capella es trobava en mig d'ells, com encara avui podem veure^(144bis).

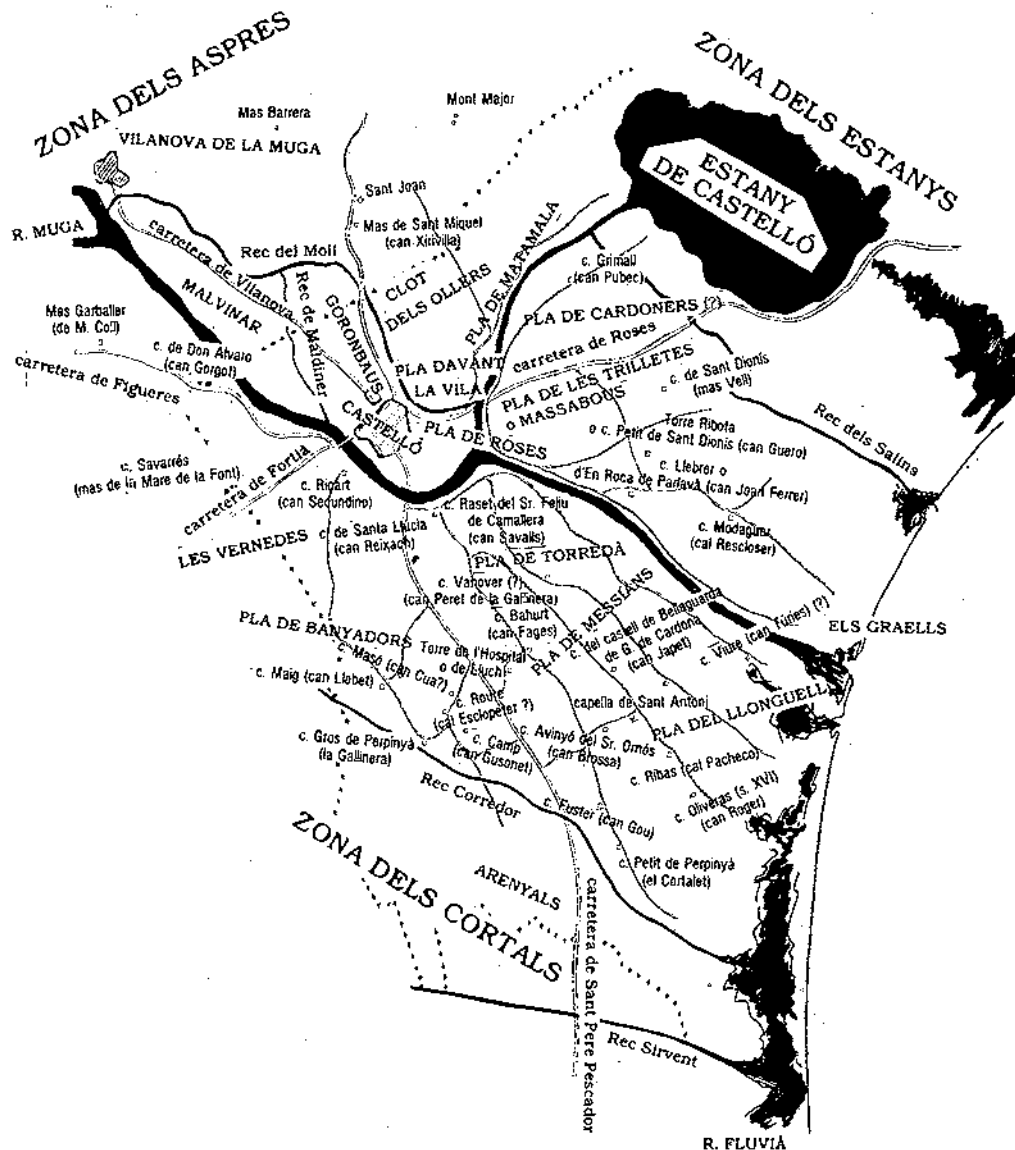
A causa dels seu aïllament era cosa rara trobar aquest tipus de construccions funcionals en terres baixes, a diferència dels molins. A Castelló, en canvi, hi ha constància de la seva existència a partir del segle XIV⁽¹⁴⁵⁾. Això no vol pas dir que anteriorment a aquesta data no hi haguessin cortals a la zona. Aquest escampall de vivendes-corrals conferien a tota la franja meridional del terme una gran originalitat típica de Castelló.

Diferents àrees d'aquesta zona eren designades amb distintes denominacions de Pla, que avui la majoria han caigut en desús. Malgrat les dificultats que comporta la seva localització, hem intentat de fer-ho en un mapa que posem adjunt. Confiem que pot ser d'utilitat per la lectura de la seva descripció.

Una altra franja semicircular de ponent a llevant comprenia successivament els Gorombaus entre el camí veïnal de Castelló a Vilanova: la vorera est de la Muga en direcció a l'antic i desaparegut Molí d'En Jutge, indret que atravesava el rec del Molí Draper. En la part que afrontava amb l'actual Pont Vell prenia el nom de Els Corranges que cal no confondre amb el camp dels Corranges junt als Salats de vora mar.

En aquesta mateixa àrea s'obria un extens triangle de cara a migdia, el vèrtex del qual el constituïa el punt d'intersecció de La Muga i el camí de Sant Pere Pescador, denominat La Verneda o Les Vernedes. Aquest indret –que derivava el nom d'una probable plantació de verns–, comptava amb diversos cortals, com el Cortal Ricart (Cân Secundino), que havia pertenescut a Anna Càncer, i que vers la meitat del segle XVII l'habitava Joan Peya en qualitat d'arrendatari del convent dels Dominics. També hi havia el cortal del benefici de Santa Llúcia de l'Hospital Major (Cân Reixach?), i el Cortal Coll afrontant amb el camí que conduïa al Molí de Pere Ignasi Ferrer, de Fortià. A mà esquerra del camí vell de Castelló a Figueres, prop de l'actual Pont Vell, el paratge era conegut pels Arenyals o Caga Oques.

Des de la vorera est de la Riera Vella de La Muga fins a l'antic camí de Castelló a Roses s'obria l'ample ventall del Pla de Les Trilletes o Massabous. L'atruessava el camí de La Rutlla que partint d'arran del convent de Sant Francesc en forma de paràbola desembocava al pas dels Graells. Aquesta àrea es dilatava com una hèrnia de la banda de migdia fins al Cortal Modaguer (Cân Resclosser), que el 1631 l'habitava Joan Francesc Berenguer⁽¹⁴⁶⁾. Comprenia també la Torra Ribota (Cân Guero) que derivava el nom de Mata Ribot de la Velloria. I no molt lluny, més a migdia, el Cortal Llebrer (Cân Casadevall), del qual era propietari l'any 1622 Pere Roca de Parlavà, i el 1631 l'habitava Pere Marquès.

CASTELLÓ I EL SEU TERME A L'ÈPOCA DE JERONI PUJADAS
(PRIMER TERÇ DEL SEGLE XVII)

Sobre aquesta segona franja cavalcava una tercera cada vegada de més amplària que comprenia els llocs més caracteritzats de tota la zona cortalera. Primerament a ponent, Les Esterrioles, extensa àrea en la qual convergien els termes de Castelló, Vilanova i Fortià, com ja hem dit abans. Ja aleshores eren terres preferentment de conreu, on estaven radicats el Mas Garbeller, citat per Pujades en el *Dietari* amb motiu d'una processó amb atxes enceses un capvespre a Castelló que provocà un pànic de guerra. També hi havia el Cortal de don Álvaro (Mas Gorgot) que conservava el nom de don Álvaro del Madrigal, del qual ja hem parlat anteriorment. I encara n'hi havia un altre que molt probablement seria l'antic Cortal de Joan Miquel Savarrés (Mare de la Font)⁽¹⁴⁷⁾.

La zona de migdia, la pròpiament cortalera, era partida de nord a sud per dos grans eixos: a la dreta, el camí de Castelló a Sant Pere Pescador, i a l'esquerra la Riera Vella de La Muga. Les grans extensions de terrenys a banda i banda rebien diverses denominacions. Al costat dret del camí veïnal de Sant Pere, al dilatat Pla de Banyadors, hi havia el Cortal Gros d'En Rubies, antigament d'En Maig (Cân Llobet), que en temps de Jeroni Pujades pertanyia a la Sra. Jerònima Ferrera de Busquets, família benestant de Castelló a principis del segle XVII. Un camí que es bifurcava a nivell de Les Vernedes, l'atravessava en direcció al mar. El rec Corredor, seguia el seu curs pels Pontarrons, alludits per Pujades a propòsit d'un aiguat. A prop es trobava la Closa del Pas de les Vaques, propietat de la família Vanover emparentada amb Jeroni Pujades pel matrimoni amb la Sra. Salvadora. Aquesta closa estava situada a l'est del Pont de la Comtessa sobre el rec Corredor. Situats en aquesta extensa àrea, hi havia encara dos altres cortals: el Cortal Gros d'En Perpinyà (La Gallinera) i el Cortal Masó (Cân Cua?), que dos segles més endavant seria conegut per Cortal Peya, per haver-lo habitat la família d'aquest cognom.

L'àrea inclosa entre el camí veïnal de Sant Pere Pescador i l'actual curs de La Muga tenia tres denominacions característiques en successiva gradació fins a la platja dels Graells: Pla del Torredà, Pla de Messians i Pla del Llonguell. No sempre els seus límits són precisos en la documentació, on més d'una vegada aquestes denominacions fluctuen cavalcant la una sobre l'altra.

A la part més extrema del Pla del Llonguell, mirant a ponent, es trobava el Cortal Petit d'En Perpinyà (El Cortalet), molt a prop de l'Estany de Sant Pere —en plena zona dels aiguamolls—, el Camp dels Corranges, Les Cues i els Salats de mar. Seguien en direcció a llevant, el Cortal Fuster (Cân Gou) i el Cortal Raset (s. XVI Ribes), darrera la Capella de Sant Antoni, propietat durant llarg temps de la família Pastell (Cân Paxeco). A prop també de la Capella, sobrepassant ja els límits dels Messians, el Cortal antigament dit Avinyó, que el segle XVII pertenesqué a lu Ornós, ciutadà honrat de Girona, oncle matern de la Sra. Salvadora Vanover, esposa de Jeroni Pujades. Aquesta distingida família Ornós posseïa una casa a Castelló —contràriament al que opina Pelayo Negre— situada a la banda oposada del carrer de Santa Clara, de la qual havia estat abans propietari el noble Pere de Vilagut⁽¹⁴⁸⁾.

Ja al Pla de Messians-Torredà, vora el camí de Sant Pere, citem el Cortal Roura, (Cân Esclopeter?) dit també de la Creu per haver-hi edificada una creu de pedra. Pertanyia a la comunitat de preveres-

beneficiats de Castelló⁽¹⁴⁹⁾. Més endavant, amb les desamortitzacions del segle passat, entraria a formar part del patrimoni de la família Cassanyes, que tenia casa a la vila afrontant amb la Plaça del Carbonar. No molt lluny en direcció a nord-est, el Cortal de La Torra, dit també de Lluc, per pertànyer a l'honorable Jeroni de Lluc, distingit benefactor de la vila de Castelló en temps de Jeroni Pujades. Aquest cortal fou anomenat més tard de l'Hospital per formar part de la Causa Pia de Lluc. Entre els nombrosos cortals situats al Pla de Messians, s'hi trobava també el Cortal Bahurt, que en el segle XVII conservava encara el nom del seu propietari mossèn Bahurt. Dos segles més tard, aquest cortal passà a ser propietat dels Climent, família de pescadors procedent de la Selva de Mar, posteriorment domiciliats a la vila de Castelló.

Entrant en l'àrea més estricta del Pla del Torredà, a frec de Les Trilletes, prop del camí dels Messians, trobem el Cortal del noble Galceran de Cardona, conegut el segle XVII per Castell de Bellesguard (Cân Jepet), que passà a formar part de les propietats de la comunitat de beneficiats de Sta. Maria per dret de compra⁽¹⁵⁰⁾. I no molt apartat d'aquest, a la vorera de La Muga, el Cortal Feliu de Camallera (Cân Savalls).

Jeroni Pujades coneixeria probablement tots els cortals esmentats, atesa la seva afeció a passejar. Quant als situats al Pla del Torredà, la seva informació era més directa, a causa d'haver-hi, en aquest indret, el Cortal Vanover (Cân Peret de la Gallinera?), prop del camí dels Graells, no molt distant del de Feliu de Camallera. El Cortal Vanover havia pervingut per dret d'herència a la seva esposa, la Sra. Salvadora, i formava part del dot estipulat en els Capítols matrimonials⁽¹⁵¹⁾. Els contractes d'arrendament d'aquest cortal es feien a terços i el bestiar menut a mitges^(151bis). Destacaven les seves terres per la seva qualitat, ja que produïen excel·lents blats pels quals es pagaven elevats preus⁽¹⁵²⁾.

Finalment, els cortals que disseminats una mica arreu queden encara per enumerar. El Cortal de Mar, venut el segle XIV per l'infant Joan, fill del comte Ramon Berenguer, al noble Francesc Otger, i que abans havia pertenescut a Ponç Escarrer. El Cortal de Marianna Alsina, anomenat Dalmau, prop de la Torre Ribota al Pla de Les Trilletes que no hem sabut identificar. El Cortal Sastre, del qual únicament sabem que afrontava a l'est amb honor de lu Ornós. El Cortal Gros de Sant Dionís (Mas Vell), dit també d'En Berenguer. El Cortal petit de Francesc Fuster (Cân Túries?) al Pla d'Ínsula, indret no molt distant dels Messians i del Torredà⁽¹⁵³⁾. El Cortal Grimall (Cân Pubec), entre el camí vell de Roses, prop La Mugueta, del qual formava part el Bosc d'En Grimall on -com ja hem vist- s'intentà fer passar el curs de La Muga a mitjan segle XVII. El Cortal Castellar de lu Ornós (Cân Comas). El Cortalet d'En Caramany. El Cortal Roger, de Pere Roca de Parlavà. Descomptant el Mas Garbeller, hem anomenat trenta Cortals, xifra que dona Jeroni Pujades en el *Dietari*^(153bis).

La identificació de tots aquests cortals en una època tan remota ha estat laboriosa. Cabia la possibilitat d'haver desaparegut algun d'ells amb el pas d'aquests tres darrers segles. Però sobretot complicat per la freqüent duplicació de noms que porta a confusió, ja que sovint -com passa també avui- el cognom del masover substitueix el del propietari. Ho agravava, per una banda, el fet que els contractes d'arrendament es feien

a curt termini, de quatre anys generalment; i, per l'altra, el considerar la possessió d'un cortal una bona inversió que estimulava un constant mercat de compra-venda, amb el conseqüent canvi de propietaris. Així apareix en la documentació dels protocols, llibres parroquials i altres papers, en què es dona una rotació de noms d'amos i massovers difícil a vegades de treure'n l'entrellat.

Per altra part, la documentació sol situar trossos de terra amb noms molts particulars que amb el temps sofrien freqüents modificacions. Altres, difícils de localitzar amb exactitud per manca de suficients dades, com el Pla d'Ínsula –que ja hem citat– o el de Cardoners, del qual únicament sabem que a principi del segle XVII afrontava a l'est amb honor de Francesc Gona i Grimall, mitjançant un braç d'aigua procedent de La Muga.

Els Estanys i Prats

La tercera gran zona diferenciada mirava a nord-est. Comparada amb l'anterior oferia, feta excepció dels primers termes, un aspecte gairebé desolat. Aquesta franja acordonada a frec de l'antiga Muralla est i les terres aspres pel Rec dels Molins bladers, prenia el nom de Pla davant la Vila i, per extensió, Pla de Roses. L'atravessaven de l'oest a est la continuació del curs del Rec dels Molins (La Mugueta), el Rec de Na Gomarella, de curs reduït, i el camí de l'Estany. A banda i banda del camí, en el seu trajecte inicial, els topònims Horta de Santa Maria, Rotacàs, Coromina del Temple, Coromina d'Escarrer, d'una part, i de l'altra, Motar, Fossar dels jueus, Saboal, Llonganya, Clot dels Ollers, Balella o Salats... estaven encara en boga en temps de Pujades. Aquests darrers indrets, on predominaven els joncars, balcassars i tamarius, eren indicadors de la proximitat del gran Estany.

A mesura la mirada s'allargava en direcció als Estanys, aquesta àrea apareixia inhòspita contrastant fortament amb la zona cortalera que acabem de veure pletòrica de vida humana. Aquí, aiguamolls, sutzures i llaunes configuraven un indret d'aigües estancades infestat d'insectes que donava peu a la dita de la gent de la comarca, i que Jeroni Pujades recull en el *Dietari* quan escriu: «En Castelló de Empúrias, a qui fan fama de mal sa»¹⁵⁴. Però en realitat era una zona rica en pesca, caça i abundosos pasturatges provinents de la desecació dels estanys d'escassa fondària durant les estacions de primavera i estiu. Tenien preponderància els *Prats Comuns* que, per la seva extensió, permetien de pasturar més de quatre mil caps de bestiar gros, boví i eugues⁽¹⁵⁵⁾. Lloc també conflictiu sobre drets de pastura entre la Comunitat de beneficiats i la Universitat de la Vila. En aquest respecte, en els anys que Jeroni Pujades vivia a Castelló, foren portats sorollosos plets davant el tribunal del Sant Ofici¹⁵⁶.

Monsalvatge descriu aquesta zona ressaltant sobretot l'Estany principal, anomenat Estany de Castelló, conegut ja per l'historiador romà Aviè⁽¹⁵⁷⁾. Basat en un informe del primer terç del segle XVII, afirma que aquest Estany «está entre la dicha villa (Castelló) y la de Rosas y tiene cerca de una legua de largo y media de ancho y se divide en dos estanques,

en alto y bajo»¹⁵⁸. A continuació destaca les abundants captures de peix que s'hi feia. També fa al·lusió de les garces reials, martinets i especialment els cignes que contribuïen a l'embelliment del paratge. Quan l'estiu de l'any 1629, el duc d'Alcalà, de pas amb destí a virrei de Nàpols, visità la seva cosina la Duquesa que aquells anys sojornava a Castelló, els Ducs li feren una rebuda extraordinària. Pujades es trobava entre els convidats a sopar a Palau per fer cort a taula. Doncs bé, «A la matinada —escriu en el *Dietari*— tots los sobredits senyors se n'anaren a cassar cisnes a l'Estany. Y ne prengueren desset»¹⁵⁹.

Aquest conjunt de mar de basses, estanyols i llaunes amb la seva característica vegetació configuraven un paisatge típic propi dels terrenys de recent sedimentació. En aquests llocs solen produir-se braços d'aigua, pous, ullals i bufadors que constitueixen una manifestació hidrològica pròpia d'aquests paratges. Generalment consisteixen en uns forats subterranis que, obligats pels corrents interns d'aïres, provoquen violentes glopades periòdiques a determinades hores i estacions. Els nostres avis oïren les intermitents glopades produïdes pel reflux subterrani que l'imaginació popular batejà amb el nom de «Bruel»¹⁶⁰.

¿Oïria Pujades —tan propens a donar credibilitat als fets extraordinaris— el «Bruel»? Enloc del *Dietari* no en parla, probablement els condicionaments de la zona pantanosa no eren favorables tres-cents anys enrera a aquest tipus de fenòmens.

ASPECTES DE LA VIDA SOCIAL

El Castelló que conegué Jeroni Pujades no era gaire diferent del que havia visitat l'emperador Carles V^{160bis} i més endavant, a darreries de 1548, el príncep hereter —més tard Felip II— on sojornà dotze dies al palau-comtal de pas a Flandes¹⁶⁰. Castelló mantenia l'estructura urbana que havia assolit a través del seu lent procés de creació. És sabut que durant els segles XI i XII havia tingut lloc el fenomen de la formació jurídic-social dels centres urbans a Catalunya. Desconeixem amb exactitud —per manca de suficient documentació— com es produí a Castelló la transformació de centre militar feudal, d'estructures més aviat tancades, a ser comunitat urbana, caracteritzada entre altres coses per l'artesanía i el comerç i un tipus d'home nou, liberal, obert i socialment considerat.

En tot cas podem afirmar que a Castelló es donà una singular simbiosi entre el senyor feudal i el municipi. Com ha escrit Albert Compte, «la comunitat urbana, si bé seguia tenint com a sobirà el comte d'Empúries, fruïa d'amplis privilegis»¹⁶¹. No serà pas un obstacle insalvable per al desenrotllament normal de la població la presència del comte, representat pel seu veguer. La política de tacte portada a terme per aquest —que sabrà ajudar-se i aconsellar-se pels ciutadans més considerats— permetrà a poc a poc la formació d'una mena de patriciat o prohoms. Així el municipi iniciat d'una manera rudimentària probablement a la segona meitat del segle XII, dos segles més endavant es trobava del tot estructurat.

Aquesta fesonomia urbana, amb més o menys vicissituds, persistirà substancialment fins a la primera meitat del segle XVII. La seva característica més acusada, herència dels seus millors temps —segles XIV i XV—, consistia en la preponderància de l'artesanat. Una altra característica que cal tenir en compte per captar bé l'ambient en què es mogué el jurista Pujades era en l'amalgama que s'havia produït entre l'estament relacionat amb el servei del comte i els magistrats i funcionaris municipals. El resultat serà una burocràcia «curialesca i encarcerada», que motivarà l'admiració i l'aversion a la vegada, donant ocasió a la dita popular «Castelló vila major, tots són jutges i notaris»¹⁶².

La fesonomia urbana quedaria incompleta si no hi afegíssim l'element eclesiàstic, bastant significatiu d'acord amb els nombrosos convents i la catedralitat de la seva església. Però, —com anem a veure tot seguit—, quantitativament la població estava bàsicament formada per artesans, mercaders, cortalers i jornalers. I coexistent amb aquesta gran massa, una minoria diversificada, formant un gran ventall que recorria des de les professions liberals fins als estrats més ínfims de la societat.

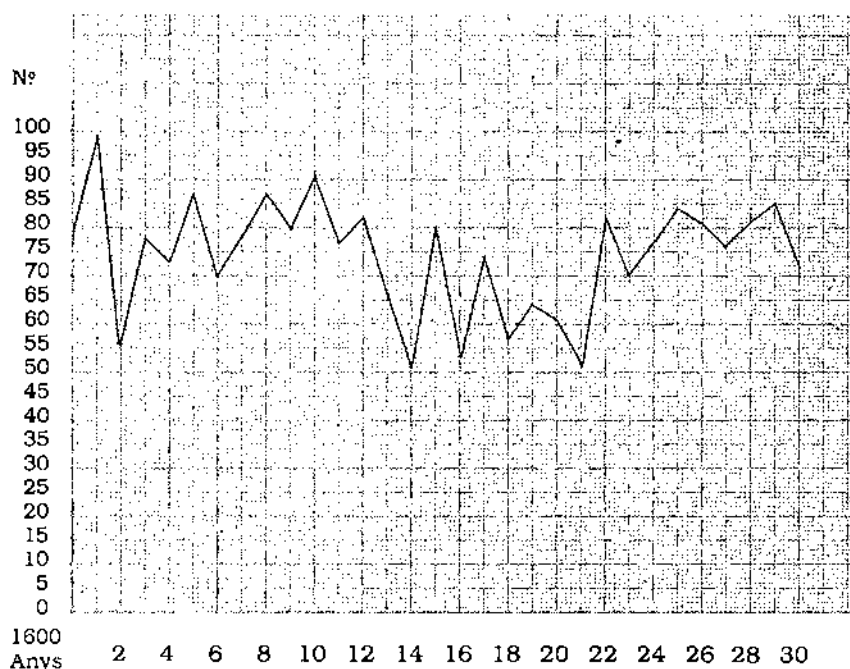
La Població a la primera meitat del segle XVII

No coneixem cap fogatge del segle XVII que faci referència a Castelló d'Empúries. Disposem, en canvi, del de l'any 1553⁽¹⁶³⁾ que suma un total de 399 focs, distribuïts en 352 laics, 35 capellans, 7 militars i 5 monestirs. Comparats amb altres fogatges de la rodalia, Castelló era la població més gran de la comarca. Adhuc en el conjunt de poblacions situades al nord-est de Catalunya, únicament Girona la supera amb els seus 1.304 focs. És probable, doncs, que el cens s'hagués mantingut substancialment durant la primera meitat del segle següent. En efecte, una relació de l'any 1637 —pràcticament del temps de Jeroni Pujades— avalua en més de 500 els homes aptes per a portar arma, la qual cosa equival aproximadament a una població total d'unes dues mil ànimes⁽¹⁶⁴⁾.

Per obtenir xifres més concretes cal recórrer als llibres parroquials de baptismes i d'òbits del primer terç del segle XVII. Malgrat les limitacions i defectes adherents a aquest tipus de registres, ara per ara constitueixen l'única font vàlida de què disposem⁽¹⁶⁵⁾. Una mostra que hem extret dels registres parroquials entre els anys 1600 i 1630 incliusu, ens dona els resultats següents: tenint en compte una taxa de natalitat mitjana del 40% —admesa per la major part dels especialistes en demografia històrica—⁽¹⁶⁶⁾, pot calcular-se la població castellanina durant els primers trenta anys del segle XVII entre 1.700 i 2.000 habitants una xifra, per cert, no molt llunyana del darrer fogatge conegut i que hem esmentat més amunt. En efecte, si apliquem el coeficient de 4'5 als 399 focs de l'any 1553, tenim un total de 1.795'5 habitants.

Cal advertir que a Espanya, a nivell general, es noten per aquest període de trenta anys dues crisis demogràfiques: una corresponent als anys 1606-1607 i l'altre 1617-1618. A Castelló, si bé s'acusa lleugerament la primera, entre 1611 i 1621 hi ha una clara baixa en la natalitat —durant

Baptismes

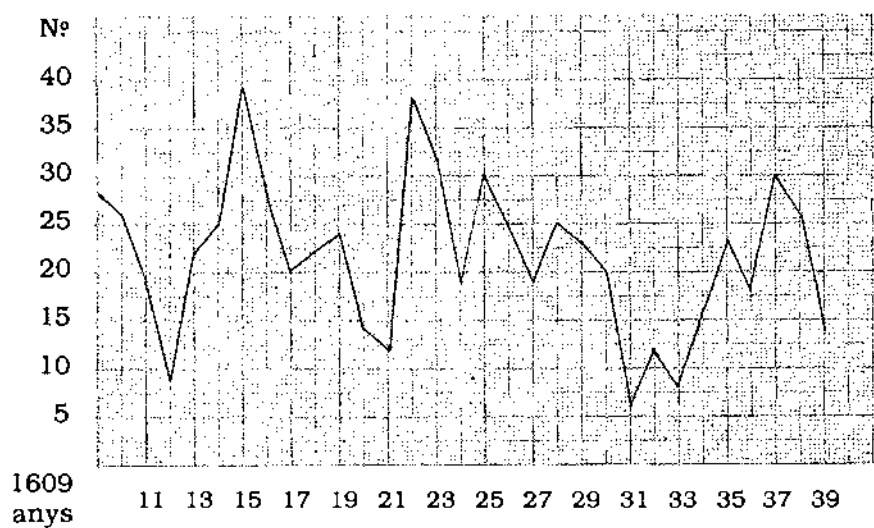
la primera dècada es sumen 799 baptismes; la segona sols 665; la tercera, en canvi, torna a pujar a 700— entre 130 i 140 naixements, en comparació de la dècada anterior.

Sorprèn d'aquests primers trenta anys del segle XVII la regularitat de xifres de naixements que oscillen entre 70 i 90, amb poques excepcions per damunt o per sota de les mateixes —en efecte, sols deu anys dels trenta-un anotats—, fet no massa freqüent en la demografia de l'Antic Règim. El 1629 —any d'escassetat i de pesta arreu d'Espanya— afectà a Castelló amb 122 defuncions, cota certament elevada de mortalitat. L'any següent acusa una baixa a 14, xifra per altra banda inexplicable que fa pensar en una probable llacuna. Les cotes més altes de defuncions corresponen als anys 1614 i 1636 amb un promig de 130 sobre una mitjana —compresa entre 1609-1639— de 94 defuncions.

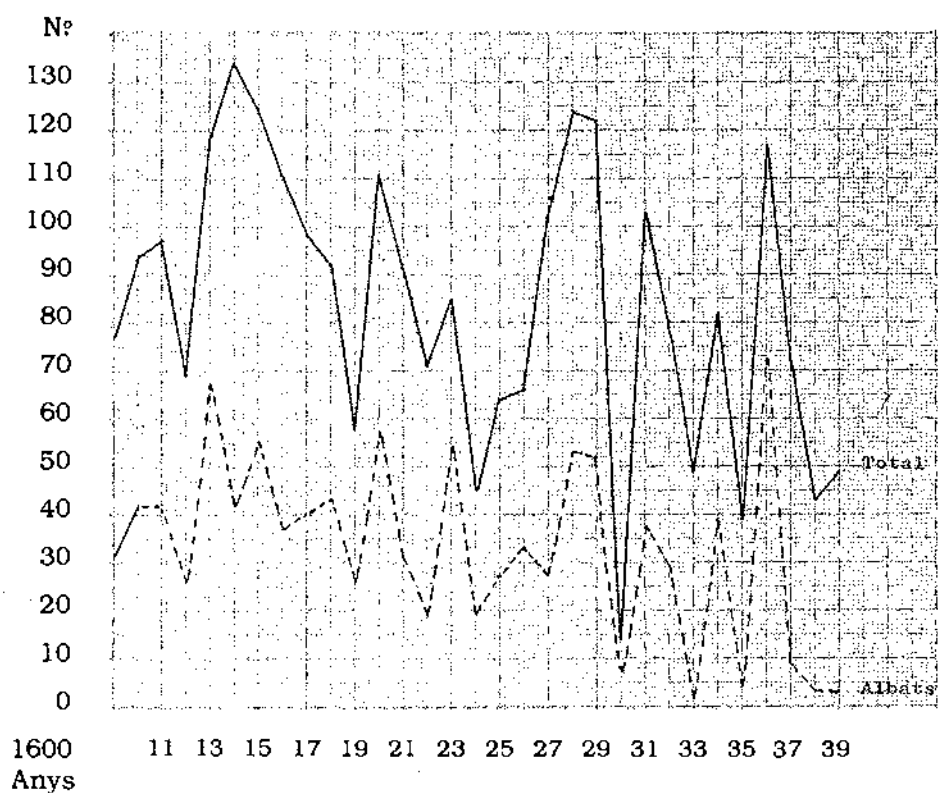
A més, l'element clerical —capellans i religiosos— dona la xifra global de 75 individus, que significa el 4% sobre una població d'uns 1.850 habitants. Comparat aquest percentatge amb les xifres de l'any 1553, la població religiosa hauria acusat un descens a l'època de Jeroni Pujades; en canvi, es manté més en consonància amb les dades que disposem del segle XV⁽¹⁶⁷⁾.

A aquesta població més o menys autòctona, cal afegir-hi finalment els immigrants. Solament el Registre d'Òbits, durant el període de 1609-1634 ens proporciona la xifra de 44 estrangers, pràcticament tots de nacionalitat francesa.

Matrimonis

Òbits

En general, doncs, es pot afirmar que la demografia d'aquests primers trenta anys del segle XVII sembla continuar la situació de la segona meitat del segle anterior —posada de manifest en l'esmentat fogatge de 1553—. Això ens permet de pensar que Castelló fins a l'inici de l'època de trasbalsament, començada amb la Guerra dels Segadors, mantenia una població estable⁽¹⁶⁸⁾.

Aspectes socio-econòmics

Els llibres parroquials d'aquesta època també ens proporcionen informació no sols dels oficis, professions, serveis i càrrecs de certa importància, sinó també sobre la seva proporció aproximada. Les dades que hem recollit curosament són un reflex de l'estructura socio-econòmica de Castelló dels primers anys del segle XVII. La mostra que presentem és feta en base de 557 individus dels quals consten les respectives professions corresponents al període entre 1600 i 1609. Les limitacions d'aquest procediment són òbvies, però fem constar que referent a les partides de baptismes no únicament consten els oficis de les persones en edat de procrear, sinó també la dels padrins, la qual cosa permet oferir un marge cronològic molt més ample. Malgrat, doncs, les proporcions ser aproximatives, les creiem vàlides per a donar una visió de conjunt acceptable.

Una divisió de les activitats socio-professionals en els tres sectors bàsics ens facilitarà l'anàlisi de la mostra. Incloem en el sector primari el sumministre d'aliments i matèries primes, procedents —a Castelló— principalment de l'agricultura i la ramaderia. La suma de cortalers, pagesos, hortelans, garbelladors, morters, bracers, pastors i pescadors, dona el 21'85% del total de 88 professions diferents. Es nota un clar predomini dels cortalers —fonamentalment ramaders— amb el 9'51% sobre els restants. Ateses les característiques del terratge és obvi el predomini de la ramaderia sobre l'agricultura pròpiament dita. Tenint en compte solament els herbatges —ultra les nombroses closes— anomenats *Prats comuns* on «podian apacentar más de quatro mil cabezas de ganado mayor, vacuno y yeguas»⁽¹⁶⁹⁾, no fa gens estrany l'elevat percentatge dels que es dedicaven a la cria del bestiar. Que l'agricultura era poc desenrotllada ho demostren les constants penúries de cereals, agravades per les males collites. La causa era sobretot les persistents secades i altres factors metereològics adversos, com els aiguats que arribaven en ocasions a malmetre l'anyada^(169 bis). L'any 1604 fou particularment afectat per la secada arreu de Catalunya, fins al punt que a Castelló el preu del blat —en un any de bona collita (1609) es pagava a 10 reials (=20 sous)— pujà a 40 sous (1603) i a 44 sous (1604) la quartera. En el *Dietari* Pujades escriu (14 desembre) «en tota la vila no's trobaren sinó dos centas corteras de blat. I unint el dels cortals no arribà a dos mil corteras juntat ab lo de la vila»⁽¹⁷⁰⁾. En realitat, la transformació radical de Castelló en població massivament agrícola no tindria lloc fins al ple segle XVIII.

Doctors en drets	2'33%	Batifullers	0'17%
Notaris	2'15%	Parolers	0'17%
Causidics	1'43%	Padrinyalers	0'17%
Procuradors causes	0'17%	Polvorers	0'17%
Escriptors	0'53%	Serrallers	0'89%
Escrivents	1'07%	Mestres de cases	1'79%
Doctors en medecina	0'53%	Fusters	2'15%
Menescals	0'17%	Carreters	0'53%
Cirurgians	1'43%	Serradors	0'17%
Barbers	0'17%	Pintors	0'17%
Apotecaris	0'53%	Ollers	1'97%
Adroguers	0'17%	Rajolers	0'53%
Estudiants	0'53%	Vidriers	0'17%
Músics	0'17%	Moliners	0'35%
Mercaders	1'07%	Candelers	0'53%
Negociants	2'87%	Flaquers	0'71%
Botiguers de draps	1'07%	Pastissers	0'53%
Botiguers de teles	1'79%	Carnissers	0'71%
Botiguers	0'35%	Treballadors	13'28%
Revenedors	0'53%	Cortalers	9'51%
Paraires	1'97%	Pagesos	5'20%
Teixidors	2'69%	Hortalans	2'87%
Cardadors	0'17%	Garbelladors	0'17%
Sastres	2'51%	Moters	0'17%
Sombrerers	1'79%	Bracers	3'23%
Gorers	0'17%	Pastors	0'35%
Calçaters	1'97%	Pescadors	0'35%
Guanterers	0'17%	Mossos	0'71%
Passamaners	0'17%	Traginers	7'18%
Cinters	0'17%	Hostalers	0'17%
Esparters	0'53%	Taverners	0'35%
Corders	1'79%	Llevadores	0'17%
Blanquers	2'87%	Criats	0'35%
Baixadors	0'53%	Criades	0'52%
Cuirers	0'17%	Hospitalers Hosp. Major	0'17%
Sabaters	2'87%	Mosso Hosp. Maj.	0'17%
Ataconadors	0'89%	Artillers (de Roses)	0'17%
Basters	0'17%	Porters	0'53%
Matalassers	0'17%	Porter real	0'17%
Cistellers	0'17%	Missatgers	0'53%
Argenters	0'35%	Verguers	0'53%
Ferrers	0'89%	Porrers	0'17%
Ferrer bo de tall	0'17%	Escarcellers	0'17%
Espasers	0'17%	Botxi	0'17%

Molt més representatiu apareix el sector secundari corresponent a l'elaboració i transformació dels aliments i matèries primes, activitats que a la nostra vila es reduïen a una indústria de tipus artesà o artesania pròpiament dita. La mostra dona la xifra francament elevada del 49'05%, és a dir, pràcticament la meitat del total de la població activa. Gairebé totes les branques hi són representades, des dels paraires fins als vidriers, passant pels argenters, espasers, padrinyalers, candeleres, paletes i fusters, ollers, pastissers, etc. i altres treballadors entorn de l'artesanía. En total sumen 40 oficis distints, d'entre els quals destaquen els del ram o cicle tèxtil –de gloriosa tradició a la vila⁽¹⁷¹⁾, malgrat haver disminuït notablement– paraires, teixidors, cardadors, complementats pels sastres, calçaters, sombreroers, guanteres, passamaners, corders, etc., ofereixen el percentatge del 13'93%. Venen a continuació els blanquers amb les professions que giren a l'entorn de la pell i del cuir, amb el 7'87%. Aquests dos grups –teixidors i blanquers– donen la xifra més elevada dintre l'artesanat, ocupant un primer lloc, com acabem de veure, les professions del cicle tèxtil⁽¹⁷²⁾. Una i altra, però, començaven a acusar una certa decadència^(172 bis). Molts dels carrers i places en temps de Jeroni Pujades –com hem vist al començament d'aquest treball: Plaça de la Llana, carrer del Lli, Calciners, etc.– evocaven aquest tipus d'activitats artesanals. i bona part dels seus noms han sobreviscut fins avui.

El ram del metall el trobem representat pels ferrers, serrallers, argenters, parolers, batifillers, espasers, padrinyalers, polvorers, etc. Hi ha constància d'un ferrer bo de tall. En total sumen el 3'15%. Lleugerament més elevat és el percentatge del ram de la construcció amb un 4'81%, agrupant mestres de cases, serradors, pintors. el percentatge més elevat entre d'ells el donen els fusters amb el 2'15%.

És coneguda, per altra banda, la importància que l'Edat Mitjana donava als molins i forns. Normalment es trobaven a mans senyoriales –els molins bladers de Castelló en aquesta època el comte els havia ja cedit al municipi–, per considerar-se d'utilitat pública. A través de la documentació del segle XIV i XV sabem que a Castelló havia un moli draper i tres fariners, situats aquests darrers junt al rec del Moli, coneguts amb les denominacions de superior, mitjà i inferior⁽¹⁷³⁾. El de draps i almenys dos dels fariners funcionaven encara en temps de Pujades. El percentatge, en canvi, del 0'25% de moliners que dona la mostra, no sembla massa representatiu. Quant als forns, cal distingir entre els de la cuina del pa i els industrials de terrissa. Dels primers, se'n citen tres⁽¹⁷⁴⁾, probablement no tots en actiu. Per altra part, cal tenir en compte els flaquers i pastissers que sumaven el 1'24%. Dels industrials, en citem tres, el de teules, el de rajols i el de terrissa situats en distints llocs⁽¹⁷⁵⁾, amb el percentatge de 2'67% de professionals entre ollers, rajolers i vidriers.

Tota aquesta indústria artesanal pròpia de l'època tenia el seu complement en l'intercanvi comercial. Els oficis corresponents al comerç, al transport, a les professions liberals i a tota mena de serveis, els englobem finalment en el sector terciari, amb un total del 29% que el col·loca en un segon lloc en relació amb els restants sectors. No ha de fer estrany que encabim en aquesta espècie de «calaix de sastre» les professions i oficis més dispars. Però no és el mateix un escarceller que un doctor en drets, per exemple. Per això desglossem a continuació els

percentatges corresponents a oficis o professions més o menys afins. Un primer sub-grup format per mercaders, negociants, botiguers de draps, de teles o simplement botiguers, revenedors, etc. suma un 7'68%. És perceptible durant el primer terç del segle XVII una baixa en l'activitat comercial que ja s'havia iniciat en el segle anterior paral·lela i motivada en part per la decadència de l'artesania. L'època floreixent del comerç a Castelló havia passat. N'hi ha prou en llegir els protocols dels segles XIV i XV per adonar-se de la importància de Castelló com a centre comercial. El mateix fet de disposar de tres dies de mercat a la setmana —el dimarts, dijous i dissabte—⁽¹⁷⁶⁾ facilitava notablement l'intercanvi comercial, que no es limitava a l'enclòs de la vila, sinó que irradiava àdhuc molt més enllà dels límits del comtat⁽¹⁷⁷⁾. El ram de l'hostaleria —hostalers i taverners—, 0'52%. En un altre sub-grup podem col·locar el 7'18% dels traginers, proporció relativament elevada. En aquesta mateixa línia de serveis citem els criats, criades i mossos amb el 1'75%. Els empleats municipals —porters, missatgers, verguers, 2'09%.

Finalment, les professions que més o menys podríem qualificar de liberals. Estudiants i músics, 0'70%; metges, menescals, cirurgians, apotecaris, etc., etc., 2'83%; homes de lleis —tan significatius a Castelló— com doctors en drets, notaris, causidics, procuradors de causes, escriptors, etc., 7'68%. Les professions liberals en conjunt sumen la notable xifra de 11'21%. Cal esmentar també el nombrós element eclesiàstic amb el 4% calculat no a partir de les dades de la mostra, sinó sobre el cens de la població (1.850 h.), com ja hem indicat més amunt.

Cal considerar a part els títols de Governador, Veguer, Assessor, Fiscal, etc., que més que professions pròpiament dites eren alts càrrecs al servei del comtat. En canvi, eren professions, malgrat ser compatibles amb altres tasques, els serveis de porrer i el trist ofici de botxi.

Les Confraries

El tema de les confraries pot ajudar a complementar les dades anteriors sobre alguns aspectes dels oficis i de la seva proporció. A més, el coneixement d'aquestes agrupacions de tipus gremial, caracteritzades per la seva doble vertent professional-religiosa, proporcionen una nota de color a l'ambient social del Castelló d'aquella època.

A començament del segle XVII, la vila estava dotada de un bon nombre de confraries. La nostra recerca dona la xifra de divuit, i és possible l'existència d'alguna altra de la qual no hàgim trobat encara cap referència. La major part tenien els seus orígens a la baixa Edat Mitjana, època en què es va produir el corrent associatiu dels professionals d'un mateix ram, sota l'advocació d'un patró tret del santoral de l'Església. De la dels teixidors, per exemple, —professió de gran prestigi en el Castelló dels segles XIV i XV—, hi ha constància ja a final del segle XIII⁽¹⁷⁸⁾, i la dels terrissers i rajolers, a començament del segle XV⁽¹⁷⁹⁾. Altres, en canvi, com la confraria de Sant Miquel (1621) i la de Sant Isidre (1625) foren erigides en temps que Jeroni Pujades residia a Castelló. Cal subratllar respecte a confraries de recent creació, és a dir, dels segles XVI i XVII, la tendència

a agrupar individus que pertanyen –a diferència de les antigues agrupacions gremials– a professions diverses sense cap relació aparent entre elles. Així succeeix amb la confraria de la Puríssima, vulgarment dita dels Fillis de la Vila, que fou instituïda de nou en l'església major de Santa Maria, l'any 1621⁽¹⁸⁰⁾. El mateix passa amb l'eregida al monestir de Sant Francesc sota l'advocació de la Mare de Déu de la Concepció i de Sant Miquel, del qual, segons el *Llibre del Consells i Negocis* d'aquesta confraria «fem festa nosaltres botiguers y apothecaris y esparters, y molts altres acullits en dita confraria ne fem festa duas vegades l'any»⁽¹⁸¹⁾.

La confraria de la qual tenim notícia més llunyana –com ja hem fet esment– és la dels teixidors. El 28 d'octubre de 1286, Bartolomeu Spana i la seva esposa Dolça solliciten fer-se'n confreres⁽¹⁸²⁾. Agrupava els teixidors de llana i els de lli, i també els corders. Segons el *Llibre de la Confraria* de la segona meitat del segle XIV –època floreixent d'aquesta artesanía a Castelló– arribà a agrupar trenta-sis confreres teixidors. De tota la rodalia i més allà, joves desitjosos d'aprendre l'ofici acudien a la vila de Castelló, que adquirí just renom per la qualitat de les seves teles que «tenien spatxament en diverses parts del mon»⁽¹⁸³⁾. L'11 de juny de 1371, la comunitat de franciscans cedeixen a la confraria una capella de l'església del convent amb la obligació de contruir-hi un retaule amb la imatge de Sant Blai, patró dels teixidors⁽¹⁸⁴⁾. En temps de Jeroni Pujades, malgrat trobar-se representades en els llibres parroquials totes les activitats dels cicle tèxtil: paraires, teixidors de lli i de llana, baixadors, retorcidors, cardadors de lli i de llana, baixadors, retorcidors, cardadors, etc., és innegable que aquesta artesanía havia perdut el seu antic esplendor, com ho prova la mostra que hem realitzat, on –com ja hem vist– sols consten quinze teixidors.

Els paraires, tot i ser una professió molt unida al ram tèxtil, formaven una confraria a part, anomenada també dels tiradors sota advocació de Sant Pere Màrtir. El 31 de maig de 1494, l'infant Enric els confirma un privilegi concedit per Ramon Berenguer⁽¹⁸⁵⁾. Hi ha constància d'haver-se reunit al convent de Sant Domènec. La confraria era propietària d'una casa situada prop del barri de Sant Marc, i una altra casa amb hort contigu, a la Plaça de la Llana⁽¹⁸⁶⁾. En iniciar-se el segle XVII l'integraven onze confreres.

A Castelló, a principi del segle XVII, hi havia setze sabaters agrupats en la confraria de Sant Marc. Els confreres solien reunir-se als claustres del convent de Sant Francesc a la capella de Sant Didac, on tenien lloc els exàmens d'admissió dels nous candidats. En alguna ocasió també es congregaven al local que posseïen prop de la Plaça del Vi on desembocava el carrer de les Sabateries. La confraria era antiga, car consta que el maig de 1494 l'infant Enric els havia concedit un privilegi⁽¹⁸⁷⁾. El 12 d'octubre de 1628, Jeroni Pujades formà part del tribunal en la causa d'apellació presentada pels confreres sobre una sentència favorable a un clergue beneficiat, però que era perjudicial als interessos dels sabaters⁽¹⁸⁸⁾.

D'algunes confraries tenim escasses notícies. La dels mariners per exemple, de la qual hi ha constància a final del segle XIV (1395)⁽¹⁸⁹⁾, no sabem si encara subsistia a principi del XVII. Tampoc sabem gran cosa de la del ram de la construcció –paletes i fusters–. Concretament la dels fusters era molt antiga; en tenim referències de l'any 1265⁽¹⁹⁰⁾. És probable

que en el transcurs del temps s'unirien amb els paletes formant una sola confraria, la dels constructors⁽¹⁹¹⁾. De la dels terrissers, ollers i rajolers, en canvi, sabem que el 13 de juliol de 1418 obtingué del procurador del comtat el permís d'erecció⁽¹⁹²⁾, que estava sota l'advocació de Santa Magdalena i que posseïa una peça de terra al Gorg Martell⁽¹⁹³⁾. Els carnisers tenien la seva capella a la Plaça dels Cabrits, sota l'advocació de Sant Antoni que cal no confondre amb el Sant Antoni dels Cortals que agrupava –com ja hem dit en una altra ocasió– la confraria dels cortalers. L'antiguitat d'aquesta darrera ve corroborada per un instrument de l'any 1371 on es fa referència a la confraria *rusticorum*, a propòsit de la festa de Sant Antoni referida als cortalers⁽¹⁹⁴⁾. Els hortalaners i verdulers estaven sota el patronatge de Sant Salvador. La seva denominació pròpia era la dels Homes Joves. En les llistes de l'any 1624 apareixen inscrits dinou confreres⁽¹⁹⁵⁾. Es congregaven tradicionalment al monestir de Sant Bartomeu –situat al bell mig d'una important àrea hortícola–, on l'any 1401 fou eregida la confraria. Acostumaven a celebrar una missa tots els diumenges de l'any a l'altar del seu patró. No sempre en el transcurs del temps les relacions de la comunitat amb els confreres foren cordials. En una ocasió –9 d'agost de 1624– en què aquests s'havien presentat processionalment amb els pendons i ensenyes a celebrar la seva tradicional festa, foren rebutjats per la comunitat que els barrà el pas i no els permeté d'entrar. Ignorem la causa, però el fet causà rebombori i els confreres hagueren de cercar un altre monestir per les seves celebracions⁽¹⁹⁶⁾.

La confraria dels cortalers i la dels hortalaners eren les dues úniques representatives de la branca agro-pecuària. Els pròpiament pagesos no s'havien acollit encara en una d'específica. La de Sant Isidre –com veurem més endavant– acollia a persones de diverses professions. La xifra de setze hortalaners a començament del segle XVII –segons la nostra mostra– no és excessivament representativa i creiem que amb els anys una bona part fou absorbida pels pagesos, que un segle més tard registrarien un notable increment.

Els mulers i traginers formaven la confraria de Sant Eloi, les cites en els llibres parroquials distingeixen entre traginers i mulers, i d'aquest darrers donen la insignificant xifra de dos, la qual cosa sembla contradir-se amb les llistes de confreres de l'any 1631 que sumen vint-i-cinc. Creiem que mulers i traginers junts en formaven una única, ja que les tragines i el transport, en general, es feien a base de bèsties de bast. El seu lloc de reunió era també el monestir de Sant Bartomeu⁽¹⁹⁷⁾. Enlloc no consta –a diferència dels verdulers– que tinguessin especials problemes amb la comunitat.

Els cirurgians sota l'advocació de Sant Cosme i Sant Damià tenien eregida la seva confraria al monestir de Sant Francesc. Per aquest temps eren vuit, malgrat constar només tres en l'acta de reunió de l'any 1634⁽¹⁹⁸⁾. Igualment consta que eren tres els apotecaris, i únicament en tenim notícia d'aquesta per un document de l'any 1608⁽¹⁹⁹⁾. Quant a la confraria dels causídics, segons el *Llibre Major* de la mateixa fou instituïda i fundada en el Monestir de Sant Bartomeu sota l'advocació de la Immaculada Ntra. Senyora de Gràcia el 15 de desembre de 1605⁽²⁰⁰⁾. L'any 1631 constava de vuit membres que es reuniren a la casa de Mn. Falcó, xifra que, per altra banda, coincideix amb el nombre de causídics de la

mostra de principis del segle XVII⁽²⁰¹⁾. Uns anys més tard, aquesta xifra havia augmentat: el 7 de setembre de 1632, Jeroni Pujades es constituït examinador per l'ingrés d'un candidat al Col·legi; l'acta enumera onze confreres, sense comptar el candidat que fou admès. Els notaris públics pertanyien a la confraria de Sant Miquel Arcàngel a la capella de la Immaculada del convent de Sant Francesc⁽²⁰²⁾.

El 4 de febrer de 1604 tenim constància d'un donatiu destinat a les obres d'ampliació de la capella de Ntra. Senyora Antiga, situada al costat del cementiri vell de la parròquia. Aquesta capella era també coneguda per Ntra. Senyora dels Estrangers on trobem fundada una confraria sota aquesta denominació⁽²⁰³⁾. Probablement acolliria tota aquella gent immigrada, joves sobretot en recerca de treball, que –com ja hem vist–era força nombrosa en aquesta època a Castelló.

A més de les confraries esmentades específicament gremials, hem indicat que n'hi havia d'altres d'acusada tendència devocional que admetien a persones de diverses professions. En general eren de creació recent i en formaven part preveres-beneficiats. El percentatge de clergues en ocasions era força crescut, com en la de la Immaculada Concepció de la Verge Maria en què l'any 1633 d'entre els seus quinze confreres, cinc eren capellans⁽²⁰⁴⁾. El 1631 foren firmats els capitols amb l'argenter d'Olot mestre Llorenç Vilanova, que es comprometé a fer, pel preu de 55 lliures barceloneses una imatge de plata de la Puríssima⁽²⁰⁵⁾. Cal no confondre aquesta confraria amb la de la mateixa titulació eregida al convent de Sant Francesc, sota l'advocació conjunta de Sant Miquel.

En aquesta mateixa línia de confraries devocionals, citem la de la Candela que agrupava els devots de la Verge Candelera, titular de l'església parroquial de Santa Maria⁽²⁰⁶⁾. També esmentem la de Ntra. Senyora del Roser, devoció intensament promoguda entre els fidels pels dominics, i de la qual formaven part, entre d'altres, botiguers i tintorers⁽²⁰⁷⁾.

Jeroni Pujades, de més de pertànyer a la confraria dels causidics –com hem dit abans–, estava inscrit a la del Santíssim Sagrament, fundada en el cor de l'església parroquial. En una convocatòria del 25 de març de 1627, podem observar, per una part, el nombre bastant crescut de vint-i-quatre confreres; i, per altra part, l'elevada condició social dels seus components. Hi havia personatges com don Onofre de Cruïlles i Urrea, un temps governador del comtat, don Diego de Càncer, cavaller, i altra gent prestigiosa de diferents professions en aquella època a Castelló⁽²⁰⁸⁾. No cal dir que tampoc no hi mancava la presència del clergat. La devoció de Jeroni Pujades al misteri de l'Eucaristia és corroborada per les disposicions del seu darrer Testament. El 9 d'abril de 1629, Dona Caterina de Còrdova, duquesa de Cardona i comtessa d'Empúries, que sojornava aquells anys a Castelló féu donació «d'una tovallola de dos canes de llarg, la qual és de una cosa quen diuen «al pasar del arroyo», com a xamellot de ayguas, encarnat, ab tot lo entorn guarnit de ricas puntas de fil de plata», amb la condició que sols servís per al Santíssim Sagrament^(208 bis).

Finalment, la confraria de Sant Isidre, que tanta projecció tindria en el futur. Fou eregida el 4 de juny de 1625 a l'església parroquial. El 24 de juliol foren firmats els capitols institucionals. D'entrada fa estrany que

en un país català aconseguís afincar-se –i més encara en aquella època de mútues suspicàcies i tibantors– un patronatge de condició castellana. L'explicació potser cal cercar-la en la recent canonització del sant madrileny que el projectà arreu d'Espanya com a patró indiscutible de la pagesia, desbancant Sant Galdric, patró autòcton dels pagesos. El nombre dels assistents a les convocatòries oscilla entre vint-i-dos i vint-i-quatre confreres. Aparentment semblaria que agrupa a persones de les més diverses professions entre les quals, certament, no manquen els pagesos. Però ens fa la impressió que qualsevol que fos la seva professió, en el fons eren hisendats, com el fuster Beltran Celleres⁽²⁰⁹⁾. Un any després d'haver estat eregida (1626) s'encomanà a l'escultor Baltassar Enric i al fuster Joan Taner, de Girona, la construcció d'un retaule del sant destinat a la capella de Sant Vicenç a l'església parroquial. L'elevat preu estipulat en 230 lliures barceloneses, ens mou a creure que es tractaria d'un retaule de valor. La pintura anà a càrrec del pintor olotí, mestre Joan Vilanera, pel preu de 60 lliures barc. Entre altres figures i símbols, el retaule de Sant Isidre ostentava les armes de la vila, d'acord amb els costums de l'època⁽²¹⁰⁾.

Aquest impressionant quadre d'associacions corporatives que acabem de veure, amb la seva organització, les seves pràctiques religioses i el destacat sentit professional, ens permet considerar que contribuirien, sens dubte, al manteniment del nivell moral i bons costums de la població. I així devia ser fins a cert punt. Però la xifra de quaranta-nou fills de la ventura –amb un promig de cinc anuals– que registren els llibres de baptismes durant el període comprès entre 1601 a 1610, a part del *lupinarium* ja esmentat, evidencien aspectes més que dubtosos de la moralitat pública en el Castelló d'aquell temps.

«Castelló Vila Major, tots són jutges i notaris»

Res millor que aquesta dita popular, recollida per Joan Amades, per expressar amb una sola pinzellada el que era el Castelló de l'època de Jeroni Pujades. Ja hem fet al·lusió anteriorment de com era expressió d'admiració i aversió a la vegada –per la gent de la rodalia– envers la vila-comtal. Aquest caràcter era, com diu Albert Compte, «heretat de la Baixa Edat Mitja, centre llavors d'un petit estat més o menys autònom: el comtat d'Empúries. Si com a nucli polític aquest estat desaparegué, no així com a circumscripció administrativa; més aviat augmentà les seves funcions, amb la corresponent creació de nous càrrecs i burocratització dels demés»⁽²¹¹⁾.

En la mostra de professions que oferim, pot observar-se la proporcionalment elevada xifra de «Doctors en quiscun Dret», jutges, notaris, procuradors causidics... Tot aquest petit món de gent de lleis creava una atmòsfera peculiar en la qual es movia Jeroni Pujades. Com a Assessor i Jutge ordinari des de la Cort o Cúria resolva tota mena de processos que afectaven als nombrosos pobles del comtat. Cal no oblidar en aquest respecte que les presons d'aquesta demarcació es trobaven a la vila. Hem tingut a les mans un llibre que tracta exclusivament de les causes civils i criminals fallades per ell, on al peu de cada acta firma

simplement amb el cognom PUJADES⁽²¹²⁾. Aquestes funcions delegades dels senyors alt-justiciers, com el comte d'Empúries, les exercia amb un elevat sentit de responsabilitat i que en ocasions l'obligarien a actuar a contracor, com quan el desembre de 1626, essent Assessor de la Capitania General, des del tribunal senyorial de Darnius —escriu en el *Dietari*— «ab vot meu fou condemnat a mort per a penjar en Jaume...»⁽²¹³⁾, un dels atracadors d'una masia del terme.

A més dels jutges, hi havia els notaris. Ja hem vist que formaven una confraria pròpia. Aquests componien també el Col·legi notarial. Tenien distribuïda la tasca per districtes variables en el transcurs del temps. A l'època de Jeroni Pujades funcionaven dues notaries públiques a Castelló: les anomenades d'En Bofill i de Mallén. Aquesta darrera era propietat de la comunitat de preveres, malgrat regentar-la un notari públic⁽²¹⁴⁾. L'any 1304 el comte Ponç Hug IV concedí un important privilegi als notaris públics de la vila de Castelló, referent a la percepció de salaris i la limitació a quatre únics notaris⁽²¹⁵⁾, condició aquesta darrera que amb el temps deixaria de ser rigurosament observada o tal vegada hauria prescrit, ja que a principi del segle XVII, aquesta xifra, com ja sabem, era sobradament ultrapassada. L'any 1324 el bisbe Pere de Rocaberti creà una notaria eclesiàstica a Castelló⁽²¹⁶⁾. El tema de les notaries a Castelló en el transcurs dels segles apareix quelcom confús. En la major part dels documents del segle XIV consten dues notaries de l'Infant, una d'elles situada a la Plaça de les Peixeteries⁽²¹⁷⁾, junt a l'escrivania de la Cúria de la Vila, i l'altra es trobava davant de les Carnisseries. No sempre és clara en els documents la distinció entre notaria (notaris públics) i escrivanies de Cúria (notaris reials). Això explicaria, tal vegada, un instrument de la meitat del segle XIV, on es fa referència a l'arrendament d'una de les quatre notaries que l'Infant tenia a la vila de Castelló⁽²¹⁸⁾.

En la mostra de professions de començament del segle XVII, només en l'interval de nou anys, apareixen dotze notaris, dels quals cinc són qualificats en els llibres parroquials de «públics». Aquesta distinció entre notaris públics i notaris reials també la llegim en la documentació dels protocols. La xifra de cinc notaris públics esmentada es mantenia encara l'any 1625, com es pot comprovar en una acta del examen del notari Joan Vesí, de Torroella de Montgrí, que sol·licità l'ingrés al Col·legi⁽²¹⁹⁾. Aquest fou aprovat, arribant així a haver-hi en aquesta data a la vila de Castelló sis notaris públics en exercici. Les relacions de Jeroni Pujades amb aquest estament foren bones, únicament la mala correspondència d'Esteve Amat, notari de l'escrivania de l'Audiència, seria l'excepció. Quant al notari Joan Vesí el té per «homen prou fogós, joven y de no molt exemplar»⁽²²⁰⁾. L'ocasió d'aquest desfavorable judici fou l'haver aquest intervingut en un greu escàndol que ocorregué a la vila de Banyoles. El motiu era un plet entre el bisbe de Girona i alguns abats benedictins de la diòcesi, que pretendien ser exempts «a lege diocesana». Joan Vesí, que actuava de part del bisbe, durant la batussa fou bastonejat de debò, «basta dir que al pobre Vezi lo tingeren prop de una hora sens sentits»⁽²²¹⁾.

Afins a la professió de notari, encara que en grau inferior, eren els escrivents⁽²²²⁾. La mostra ens n'ofereix sis. És possible que n'hi haguessin

més. Castelló tenia una bella tradició d'escrivanies, algunes podien remuntar fins a l'època dels *scriptorium*. Per un contracte d'aprenentatge sabem que a Castelló hi havia hagut almenys una escola de *lletra rodona*⁽²²³⁾.

L'administració

Paral·lelament a l'estrat curialesc es movia el personal de l'administració. A més del governador, representant del comte –aquest continuava exercint la seva acció tutelar, encara que molt minvada– i del personal adscrit a la cort comtal, cal citar també els nombrosos funcionaris de l'administració del municipi. Des de la Baixa Edat Mitjana, la municipalitat de Castelló havia passat per un original procés d'estabilització i de burocratització que desembocà en un sistema mantingut a través dels segles. Així, doncs, a l'època de Jeroni Pujades, aquest es trobava no solament constituït, sinó que tenia una llarga experiència de govern i de convivència amb el poder comtal, amb més o menys bona harmonia.

Un municipi com aquest, requiria un elevat nombre de funcionaris per atendre la multiplicat i diversitat de serveis. Ens limitem a una mera enumeració de dignitats i càrrecs per a donar una idea del veritable eixam administratiu, sense pretendre exhaurir el tema.

El principal òrgan de govern del municipi consistia en el Consell General. En el seu bon temps estava format per quaranta prohoms d'entre els quals eren nomenats per *insaculació* els principals càrrecs. L'any 1607 es mantenia encara aquesta xifra que a final de segle minvaria a una vintena⁽²²⁴⁾. El lloc de reunió habitual per prendre els seus acords era la Llotja o casa comunal. Durant els segles XIV i XV no tenien un lloc fix i tan aviat es congregaven a l'església parroquial, com en algun dels monestirs o, si el temps ho permetia, en alguna plaça a l'aire lliure. D'entre els quaranta prohoms eren nomenats també per *insaculació* els quatre cònsols que exercien el poder executiu durant un any. Aquests, per raó del càrrec, disfrutaven d'uns certs atributs i prerrogatives⁽²²⁵⁾.

A continuació venien els funcionaris delegats o *adjunts* dels Cònsols: el clavarí o tresorer que recaptava els impostos; els tres oïdors de comptes –una espècie de diputats d'hisenda–; el mustassaf que exercia funcions de policia de mercats i l'execució de les ordenances municipals en aquest respecte; els sobreposats que actuaven a manera de jutges o inspectors. Tots aquests càrrecs –com hem dit– eren elegits d'entre els prohoms per *insaculació* i eren més o menys remunerats. El bayle o batlle, en canvi, era nomenat pel comte en base d'una terna presentada pel Consell.

Anava a càrrec dels cònsols la contractació d'una sèrie d'empleats de grau inferior que responien a les necessitats i funcions públiques. En els llibres parroquials hem trobat anotats oficis com «porter», «porter real», «porter de la vila» –aquest darrer seria probablement l'encarregat d'obrir i tancar els portals de les muralles–; dos «missatgers»; dos «verguers» i un «porrer» –encarregats de portar les insígnies d'autoritat dels cònsols–; un «scarceller» i, finalment, un «botxi». En el transcurs dels temps s'acusa una tendència a ampliar els càrrecs municipals d'acord amb les

necessitats. Altres funcionaris exercien un càrrec de tipus més aviat honorari consistent en administracions o «procuradories» de diverses institucions benèfiques, com els Hospitals, la Caritat, etc., o en «obrerries» de l'església parroquial.

Per altra banda, estaven obligats a residir a la vila per raó del càrrec tots els que d'alguna manera representaven el comte: el governador del comtat, l'assessor, el procurador del comtat, l'advocat-fiscal, el procurador patrimonial⁽²²⁶⁾. Tots ells juntament amb el veguer i el batlle de la vila formaven l'Audiència o Cort de Justícia, una espècie de tribunal suprem que resolia en darrera instància les causes civils o criminals del comtat. També residien a Castelló per raó del càrrec els cònsols de mar, els quals tenien jurisdicció en tota la rodalia.

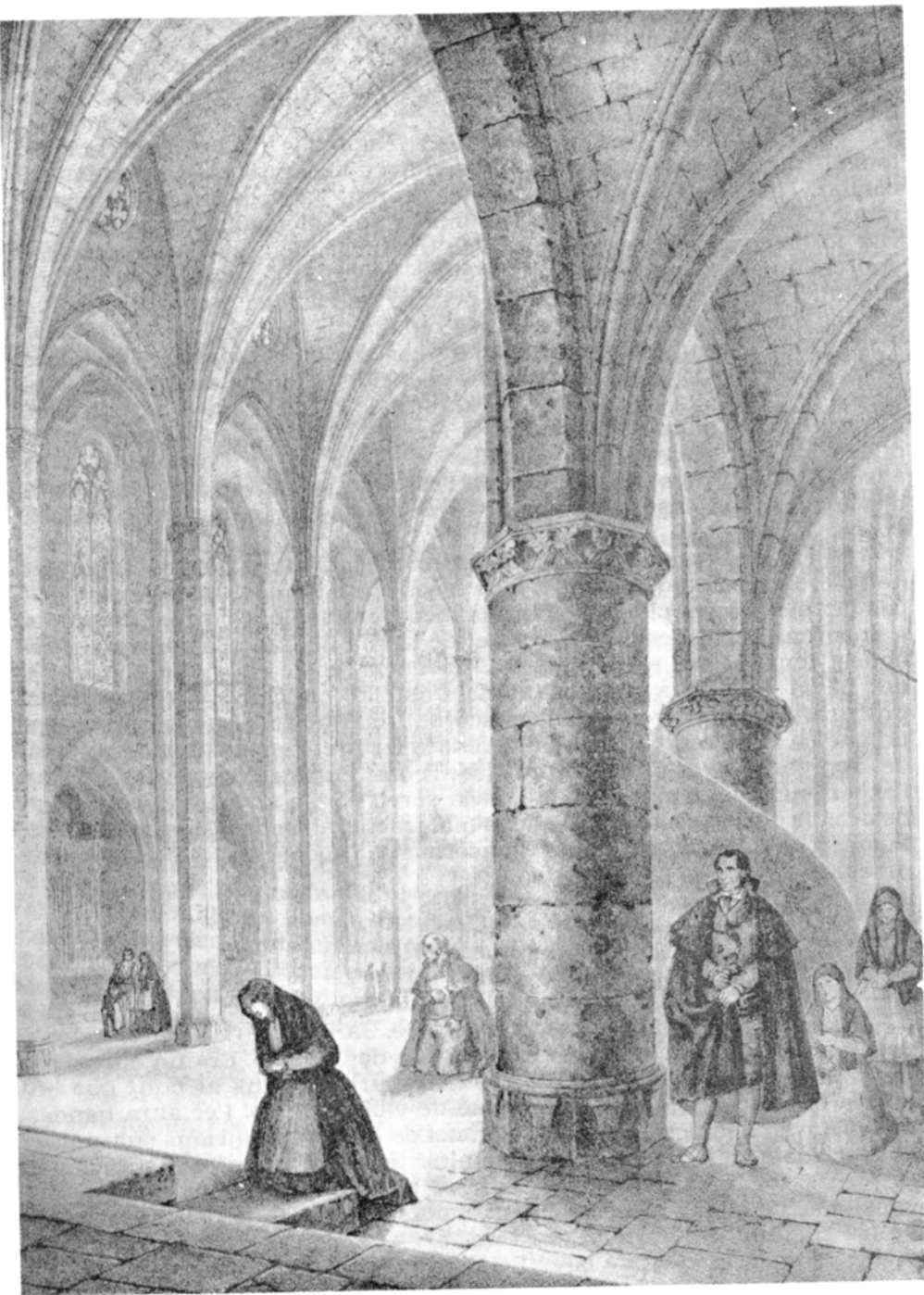
Quan el magnífic Jeroni Pujades assistia en corporació a l'església per a la celebració dels actes religiosos-oficials, s'asseia en un banc de la banda de l'Epístola reservat als dignataris de la Cort comtal o Audiència. Les autoritats municipals tenien el seu a la banda de l'Evangeli. Així quedaven ben delimitades les dues àrees de govern. En canvi —com observa Albert Compte— per anar a l'església marxaven intercalats a fi d'evitar les puntilloses disputes de precedència tan freqüents en aquella època.

Però si els problemes d'etiqueta eren relativament fàcils d'esquivar, no ho eren tant les qüestions d'interessos entre els dos poders, com en el cas del plet que es plantejà sobre la incorporació del comtat d'Empúries a la corona reial. Desigual procés el de la vila de Castelló contra el duc: aquest tenia al seu servei juristes de renom, entre els quals Pujades, a qui havia elegit. La universitat de Castelló, en canvi, no se'n podia procurar cap, ni de renom ni d'obscurs. Prou que se li havien dirigit per tal que en qualitat de jurista en defensés les pretensions. Pujades refusà de representar-la o assessorar-la. Tenia encara viu en el record l'experiència del temps en què l'havia servit com a advocat, fins al punt de decidir de deixar-la «per lo que fa mal tractar ab poble illiterat»⁽²²⁷⁾. Però Pujades era partidari de la concòrdia i l'aconseguí no pas sense dificultats.

Monges, frares i capellans

L'estament religiós era considerable. Ja hem parlat anteriorment dels nombrosos convents radicats a la vila de Castelló. Era un altre dels trets característics de la seva fesonomia urbana, fins al punt que bé podria qualificar-se sense exageració de vila «levítica». Per altra banda, beneficiaven a la població amb l'exercici de les seves funcions culturals i assistencials, gairebé exclusives, en altre temps, d'aquestes institucions.

Els fogatges del segle XVI, si bé especifiquen el nombre de capellans, no ho fan en relació amb el personal que integrava cadascuna de les comunitats dels distints convents que, considerats com simples fogars, sumen la xifra de cinc. Sembla que a principi del segle XVII, el nombre de comunitaris i de conventuals hauria disminuït en relació amb el segle anterior. El fogatge de l'any 1553, posa l'elevada xifra de trenta-sis capellans. Mentre que a final del segle XV —quan ja havia estat suprimida

La primera meitat del segle XV fou el gran moment de l'art sumptuari de les capelles laterals on havien estat fundats la major part dels beneficis.

la oficialitat eclesiàstica a Castelló (1474)–, els assistents normalment a les assemblees solen no ultrapassar els vint-i-quatre, xifra que està més d'acord amb els anotats en la documentació de l'època de Jeroni Pujades, oscil·lant entre vint-i-dos i vint-i-set preveres-beneficiats. Això no significa que la cota no pogués lleugerament ser elevada, si tenim en compte el marge de no assistents, d'acord amb la fórmula *«maior et sanior pars»*.

L'estructura jeràrquica de la comunitat de preveres oferia l'ordre següent: primer, els auditors o procuradors que actuaven d'inspectors d'hisenda –d'hisenda eclesiàstica, s'entén–. Ocupava el segon lloc, l'hebdomedari o administrador –una espècie de gestor dels béns de la comunitat–. Durant molts anys exercí aquest càrrec un fill clergue de Jeroni Pujades, Joan Salvador, a partir de l'edat de quinze anys. Després venia el preceptor, és a dir, el mestre de l'escola parroquial. Curiosament, els que cuidaven d'una manera específica de la pastoral, els dos rectors –no oblidem que Castelló tenia dues parròquies, Santa Maria i Sant Joan ses Closes– ocupaven un quart lloc! Això fa pensar que en aquella època d'acusada burocratització probablement tindrien prevalència les funcions administratives sobre les pastorals. Darrerament venien els restants beneficiats, sense cap càrrec específic. Cal anotar, no obstant, que en aquests anys un prevere-beneficiat ostentava el títol de comissari del Sant Ofici, que entenia en les causes i litigis més o menys relacionats amb l'ortodòxia.

La comunitat de preveres havia nascut i s'havia desenrotllat al caliu de la catedralitat amb les múltiples donacions i fundats que dotaven l'església de Sta. Maria en el transcurs del temps, sobretot durant el segle XIV, en què podien comptar-se cent vint beneficis simples, a part dels que tenien annexos el ministeri parroquial. Davant tan gran nombre de beneficis, a petició dels cònsols, el papa Joan XXII els concedí el privilegi d'un Vicariat General amb seu a Castelló que entengués en les causes eclesiàstiques⁽²²⁸⁾.

La primera meitat del segle XV fou el gran moment de l'art sumptuari sufragat per les famílies importants i els gremis, sobretot a les capelles laterals on havien estat fundants la major part dels beneficis. Per altra banda, la comunitat de preveres de Castelló era propietària de quantiosos censals i béns immobles, com consta en els *llibres de negocis* de la seva administració.

Quant a les comunitats conventuals de principi del segle XVII es nota un descens de personal en relació amb els segles anteriors⁽²²⁹⁾. Però la xifra de setanta cinc religiosos es mantindrà substancialment encara un segle després⁽²³⁰⁾. La documentació de l'època de Pujades ens ofereix estadístiques d'un total de quaranta-vuit conventuals distribuïts com segueix: mercedaris 6, agustins 6, dominics 7, franciscans 9, clarisses 20⁽²³¹⁾. Insistim que es tracta sempre de la *«maior et sanior pars»*, és a dir, de la comunitat activa.

Jeroni Pujades mantingué bones relacions amb l'estament clerical de la vila. Ja hem dit que tenia un fill beneficiat a l'església de Santa Maria. Quant a les comunitats religioses es sentia amb algunes d'elles especialment vinculat. Més d'una vegada s'havia relacionat amb la comunitat de Sant Bartomeu per raons de negocis. L'any 1624 firma el

contracte de venda d'un censal que Pujades negocià amb els mercedaris⁽²³²⁾. Més freqüentment hi tingué contacte amb motiu de procuracions fetes a favor del comanador.

Quant als agustins, les seves relacions amb el pare Garrell, amb qui coincidí en la interpretació fantàstica de fenòmens meteorològics, eren amicals. Pujades, a la *Crònica* alludeix –ell tan inclinat a la devoció dels sants– al beat Maurici, fill il·lustre de la vila i d'aquesta comunitat⁽²³³⁾. En aquesta època encara existia la casa, situada al carrer de Sant Marc, on nasqué i visqué els primers anys el jove Maurici, i en ella podia visitar-se la *cambrà del frare*. Cada any, el 20 de febrer, es celebrava amb gran solemnitat la seva festa al convent de Sta. Magdalena amb extraordinària concurrència de devots. Els béns dels agustins consistien, ultra la casa-convent i hort, en quatre camps anomenats respectivament de Sant Llàtzer, la Vela, del Camí de Figueres, del Pla de Roses i el quadró del beat Maurici⁽²³⁴⁾.

Més rica era la comunitat dels dominics –en realitat era la més rica de totes– amb els seus nombrosos béns immobles que havia anat acumulant en el transcurs dels temps. Segons l'inventari de l'any 1835, el seu patrimoni, a més del palau-residència i magnífica horta, consistia en un cortal a Castelló –el cortal Ricart, citat anteriorment, adquirí per compra a principi del segle XVII–, una heretat a Torroella de Fluvià, un mas a Pau, i terres a Sant Pere Pescador i Vilacolum de Dalt. El total de terres de conreu, vinya, olivar, closa, devesa i erm sumaven quatre-centes dinou vessanes. A més posseïen quatre cases dintre la vila de Castelló, tres d'elles situades al carrer de la Paireria Nova⁽²³⁵⁾. Però les motivacions de la relació de Jeroni Pujades amb els dominics eren d'un altre ordre. Ell sabia que Sant Dalmau Moner, parent seu, havia estat coofundador de la primitiva comunitat a Castelló⁽²³⁶⁾. Malgrat tractar-se d'un parentiu en vuitè grau, el seu interès i devoció per aquest sant es mantenia viu. Quan Pujades redactà en llatí l'acta d'obertura del sepulcre del sant a l'església dels dominics de Girona en presència del bisbe, procurà que restés patent el parentiu, expressant dins l'acta reiteradament els seus dos cognoms PUJADES I MONER⁽²³⁷⁾. Una altra glòria d'aquesta comunitat fou fra Jaume Sampere, martiritzat juntament a altres dos frares franciscans l'any 1516, prop de la vila, a mans d'un sarraïns que havien desembarcat. El martirologi en feia menció el dia 10 d'octubre i en el convent era venerat com a màrtir⁽²³⁸⁾. Citem també a fra Joan Gomir –de la distingida família Gomir de Castelló– que professà aquí i arribà a Provincial l'any 1357 i a inquisidor. Igualment hi prengué l'hàbit en aquest convent fra Bernat Miquel, confessor del duc de Calàbria i més tard bisbe Vallense. Morí en el convent el primer d'octubre de 1545, segons constava en el lauda sepulcral⁽²³⁹⁾, que posteriorment fou col·locada davant la capella de Sant Llorenç de l'església parroquial. Pujades en hores de lleure, s'hi trobaria bé entre els dominics, amb els quals podia compartir en un bon nivell intel·lectual que no sempre trobaria en altres esferes de la població⁽²⁴⁰⁾. S'entretindria amb ells passejant per l'antic claustre o bé en l'extensa horta del convent⁽²⁴¹⁾, com en aquella ocasió en què, cap al tard, un dissabte de març de 1606, amb altres dos dominics veieren «una exalació ensesa ab lo roig molt clar, que corregué des de la punta de Roses a la part de tramontana...»⁽²⁴²⁾. Un de tants prodigis fantàstics als quals eren tan propensos a creure la gent d'aquell temps.

Més personals eren encara els lligams que unien Jeroni Pujades amb la comunitat de Santa Clara, per haver passat a formar-ne part una de les seves filles sor Maria Francisca⁽²⁴³⁾. Aquest venerable convent fou l'únic femení que sobrevisqué a les disposicions conciliars. Mentre les comunitats de Sant Miquel de Croses, Sant Marc i Santa Margarita de La Garriga –com ja hem dit en una altra ocasió– no havien pogut assimilar les reformes del Tridentí, el monestir de Santa Clara de Castelló creixia en vigoria espiritual fins al punt que la seva justa fama s'expandí arreu. Jugà un paper decisiu en la reforma de l'Ordre a Catalunya durant el segle XVI. D'ell sortiren grups de religioses en qualitat de reformadores d'altres convents, com el de Tarragona (1578) i més tard el de Montblanc (1601)⁽²⁴⁴⁾. L'afecció de Pujades per aquest orde es manifesta en la clàusula del seu testament en què disposa que, de no poder ser enterrat al convent de Sant Francesc, es faci al de Santa Clara de Castelló⁽²⁴⁵⁾. El 1629, durant el sojorn de la família comtal a la vila, intervingué favorablement davant la comtesa en un assumpte de la cuita de pa al forn baix o comú, al qual les clarisses tenien un dret de privilegi que el forner negava⁽²⁴⁶⁾.

La seva vinculació amb els franciscans era profunda i íntima. A l'església del convent, davant l'altar de la Concepció, hi havia el vas funerari de la família, on serien enterrades la seva mare (1605) i més tard (1606) la seva primera esposa Elisabet –més endavant foren traslladades les seves despulles al convent de Sant Nicolau del mateix ordre a Barcelona– i alguns fills seus morts prematurament a Castelló⁽²⁴⁷⁾. També fou el lloc elegit de la seva pròpia sepultura com consta en el Testament⁽²⁴⁸⁾. Malgrat no constar en el *Dietari*, atesa la seva curiositat intel·lectual, ens plau imaginar Jeroni Pujades fullejant els llibres de la Biblioteca del convent on figurarien, entre d'altres, les obres de fra Joan Pascual, mestre de teologia, fill d'aquest convent de Castelló. Des d'aquí aquest franciscà, notable comentarista del Dant, havia dedicat l'any 1436 al conseller en cap de Barcelona mossèn Joan Lull el *Llibre o Summa de la Beatitut*⁽²⁴⁹⁾. Per altra banda, d'aquesta comunitat havien sortit dignitats episcopals. El 26 de novembre de 1350, el papa Climent VI nomena a fra Francesc, guardià de Castelló d'Empúries, bisbe de Bisarchio (Sardenya)⁽²⁵⁰⁾. Pocs anys més tard (1356) fou oferta al franciscà també del nostre convent, fra Berenguer d'Argils, una dignitat episcopal que aquest acceptà⁽²⁵¹⁾. En aquesta línia de nomenaments importants, cal citar, ja en vida de Pujades, el de Penitencier de Sant Joan del Laterà, a Roma, el guardià Lluís Amigant, que morí el 12 d'octubre de 1597 formant part de la comunitat de Castelló⁽²⁵²⁾. El Menologi celebrava el 10 d'octubre la memòria dels dos religiosos d'aquest convent martiritzats pels sarraïns l'any 1516 amb aquestes paraules: «In Catalaunia memoria duorum Fratrum Martyrum, qui, una cum Jacobo Sampere ex Ordine Predicatorum, ab Agarenis interfecti dicuntur»⁽²⁵³⁾. Del dominic Jaume Sampere hem parlat abans. Únicament resta dir d'aquesta comunitat que en el transcurs dels segles deixà fama de molt caritativa.

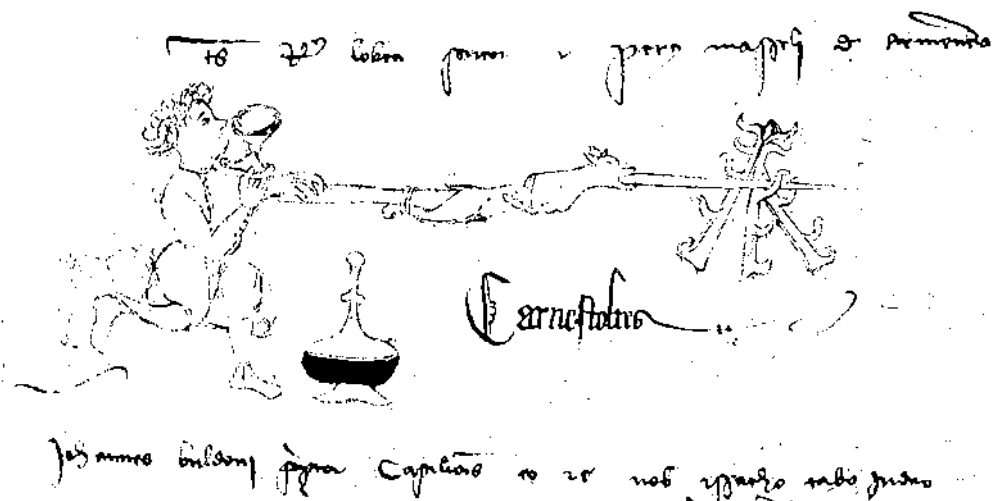
En una vila no excessivament gran com Castelló, amb tal densitat de religiosos i clergues, era lògic fins a cert punt que es produïssin en alguna ocasió els inevitables fregadissos i xocs. Una picabaralla entre agustins i mercedaris, que motivà reclamacions per escrit, tingué lloc l'any 1628, sobre qüestions de precedència característiques de l'època⁽²⁵⁴⁾.

Més gravetat, fins a l'extrem de motivar la intervenció del comte, revestí la pressió del guardià dels franciscans sobre la comunitat de clarisses un segle abans. Pretextant les males condicions higièniques del convent de Sant Francesc, s'intentava intercanviar els respectius immobles!⁽²⁵⁵⁾. Però també es produïen topades entre religiosos i els clergues beneficiats. Una de les més fortes que acabà en un plet de gran ressonància fou amb motiu de col·lisió dels drets d'enterrament. Era tradició celebrar els ritus exequials a l'església de Santa Maria abans de ser enterrats en algun dels cementiris, parroquial o conventual, d'acord amb la voluntat del finat. El 25 de gener de 1616, els franciscans havien portat amb creu alçada un cadàver directament al seu convent. Aquest fet causà rebombori i dos anys després, el 20 de març, s'incoà un procés sobre el dret de sepultura entre els convents i la comunitat de preveres⁽²⁵⁶⁾.

A part d'aquest petits i humans incidents, la convivència de les distintes comunitats religioses a Castelló fou bona i positiva per a la població.

Espectacles, festes i diversions a la primera meitat del segle XVII.

En general, la vida rutinària de les petites poblacions ofereix escasses possibilitats d'entreteniment. Amb tot, els nostres avantpassats havien sabut crear les pròpies diversions com cada època ha inventat les seves. Castelló d'Empúries, tot i no ser una població excessivament gran, tenia una tradició del «savoir faire» heretada en el transcurs dels segles sobretot de l'últim terç del segle XIV, en què el comte Joan I havia convertit la seva cort en un centre de luxe i cavallerositat, empori d'arts i de les lletres, que rivalitzava amb la dels seus reis. Del començament de segle XV conservem un deliciós dibuix a pluma d'un cabrit a l'ast il·lustrant un protocol de Castelló amb la llegenda CARNESTOLTES. Carnestoltes o Carnaval es celebrava arreu i constituïa una de les festes

més rituals i imprescindibles. Jeroni Pujades deixa constància en el *Dietari* que un any que no s'havia pogut celebrar a Madrid per causa de la pluja, el rei permeté que es fessin en temps de Quaresma⁽²⁵⁷⁾. Era també la festa de més gatzara: a la ciutat de Barcelona –escriu Pujades– el Consell de Cent hagué de prendre mesures severes «per las moltas insolèncias que cada any fan los studiants en la Rambla per lo temps de Carnestoltes»⁽²⁵⁸⁾.

Ultra les festes corrents de precepte, n'hi havia d'altres com els vots de vila amb ballades i saraus. A més, cada confraria –ja hem vist que eren nombroses– celebrava la seva festa patronal. Pel *Dietari* sabem que el dia de la Immaculada els fills de la vila de Castelló feien festa solemne⁽²⁵⁹⁾. Les celebracions de Setmana Santa amb les escenes del Misteri de la Passió, el Sant Crist, etc., eren lluides. Però més colorides eren encara les de Nadal i sobretot la de Corpus amb la seva processó. Era una bona oportunitat per exhibir-se tots els estaments de la Vila, des de les més elevades jerarquies fins a la gent de condició més humil. Sabem que hi havia lluminàries, música, pendons i banderes desplegades de les distintes confraries. El recorregut es feia pels principals carrers de la vila: plaça de les Gallines, dels Homes, carrer dels Cabrits, plaça del Gra, i de retorn, Pereiria Nova, etc. Un any, en honor de la família comtal que sojornava a Castelló, sortint de la plaça del Gra es desvià al Portal d'En Cabra i passant per davant el Palau pel carrer dels Comtes, tornà a la plaça de l'Oli⁽²⁶⁰⁾. A part l'esperit religiós que les inspirava, les processons solien tenir una forta dosi d'espectacle. Els «entremesos» que solien intercalarse –personatges o representacions simbòliques, quadres vivents, comparses pietoses, etc.– eren expressió de la pietat popular i de l'enginy de les confraries que els sufragaven.

Sortosament s'ha conservat a la Biblioteca del Palau de Peralada un llibre manuscrit⁽²⁶¹⁾ de gran interès, entre altres coses per una notícia folklòrica escrita pel notari castelloní Bernat Josep Llobet nascut a mitjans segle XVII, referent a balls i danses públiques a Castelló en aquella època. Tots els diumenges –excepte la Quaresma– i gairebé totes les festes de l'any, els joves ballaven a les places tota la tarda. Unicament s'interrompia per l'ensenyament de la Doctrina, que solia durar una hora, a l'església parroquial. La cobla que servia aquests balls públics estava integrada per quatre músics –cobla entera– o per dos –mitja cobla–. S'utilitzaven tibles, trompes, oboés i violíns. Normalment es componia de dos tibles, la gaita gallega amb el flautí de pastor. En la mitja cobla, en canvi, es reduïa al tamborí, flautí de pastor i la cornamusa. Antigament a l'Empordà –escriu el notari Llobet– els preferits en aquests balls eren la justícia i els principals confreres de la funció que s'havia celebrat a l'església. Aquesta manera de ballar era usual a tot l'Empordà fins a Olot i també al Rosselló. La notícia ressalta que l'única particularitat consistia que a Castelló es celebraven amb més freqüència que en les restants poblacions. A Figueres, en canvi, sovintejaven els saraus a les cases particulars, espècie de ball «a la francesa», moda que ja s'havia introduït a la ciutat de Barcelona.

Després de descriure detalladament el *ball de confits* —reservat per a la Festa Major i altres grans ocasions—, el *contrapàs* —ball més comú— i la contradansa anomenada *sardana*, acaba Llobet moralitzant: afirma que aquests balls són molt més innocents que els sarasus particulars i contribueixen molt a l'alegria dels pobles.

Però els espectacles de més lluïdesa els trobem en les solemnes entrades dels grans personatges a la vila, que en ocasions es revestien d'una brillantor extraordinària. Els contemporanis de Jeroni Pujades sens dubte havien sentit contar als seus avis l'impacte que els havia causat la fastuositat règia, gairebé llegendària, del sojorn de deu dies a Castelló —l'octubre de 1548— del príncep Felip hereter de l'emperador Carles V, com ja hem fet al·lusió més amunt⁽²⁶¹⁾.

No mancada d'esplendor, si bé ni de lluny tan fastuosa, fou la parada a Castelló, ja en plena època pujadenca —el 10 de juliol de 1629—, del duc d'Alcalà recentment nomenat virrei de Nàpols. El comte li oferí per venir de Roses on havia desembarcat un cotxe de sis mules i una escorta d'un centenar d'homes armats d'arcabussos.

Però més emotiva per als castellanins havia estat la solemne entrada dels seus senyors naturals, els comtes d'Empúries, el 26 de juliol, dia de santa Anna, de 1628. Jeroni Pujades ha deixat en el *Dietari* una descripció detallada d'aquest succés. És un document inestimable que revela alguns aspectes poc coneguts dels costums i folklore d'aquell temps. Pel seu interès transcrivim a continuació un fragment: en tenir-ne coneixement del projecte de la visita, «se comenssaren (a Castelló) a preparar festes per la sua entrada». Quatre cents vassalls armats aplegats d'arreu del comtat l'escortaren fins al Portal amb salves d'arcabussaria. «Ordenà's lo acompanyament de esta manera: que après de la arcabuceria y sens ella anaven tres cobles de manestrils, sonant ara una ara altra, y a vegadas tots plegats. Après se seguian las dos masses de Cancelleria del dit Comtat, y tras ells los Senyors Don Luís, Comte de Pradas; Don Pedro, Don Antonio, Don Vicente, fills de la Excll. y tras ells, tots a cavall, lo Abat de St. Cugat de Vallès, Don Francisco de Erill y Semmanat; Jaume de Vallgornera, senyor de Albons; Don Miquel de Cardona, senyor de St. Mori; Don Phelip Margarit y de Gallart, Don Francisco Desbach, Don Berenguer Dolms, de l'hàbit de Santiago; Don Anthon, son germà, cavaller de l'hàbit de Calatrava; Don Guillem Armengol, y tras ells, tota la gent del Consell y Cònsols de la vila. Y lo Sr. Duch, en mitg, de Cap, Pere Costa, y Segon, Montserrat Ferrer, tras del qual venia lo Cavallerís Mayor, lo Mayordom y tota la trapola de la família. Ab est orde arribaren al cap del pont Nou, qui tira de la Capella de St. Marc a Fortià y a Figueres. Allí se aparearen lo Conseller terç Rafael Bartolí y Master, y lo Quart, Dalmau Magarola, y deu prohoms. Los cònsols dos, ço és, terç y quart, aportaren lo fre del cavall del dit Sr. Duch, Comte de Empres., y los prohoms, que eren deu, tiraren los cordons. Y ab esta ordenança arribaren a la porta del Portal de Sta. Maria, que estava tancat. Allí, des de la alta torre baixà una magrana (artificiosament tenia un minyó dintre) la qual magrana baxant poch a poch axí com dit Sr. Duch se anava acostant. Y obrint-se pèr lo cor de la gent de a cavall, passant sa Exclla. pèr lo miig; quan fou ben prop de la magrana, aquella s'obrí. Estava tota daurada dins, y lo minyó vestit de blanch. Al resplendor de una cosa y la altra, se espantà lo cavall del Sr. Duch y se empinà de tal

manera, que a no ser sa Exclla. pràctic cavaller, haguera perillat de un desastre. En fi, uberta la magrana, lo minyó que's deia Josep Albert, natural de Cadaqués (vassal de sa Exclla. y estudiant Gramàtica a Castelló) li cantà estos versos sàfics y adònics, fets per mn. Fran. Castelló, prevere, beneficiat de Sa. Maria de esta vila:

Sit salus haeres, Dominum precamur,
O, Deus noster, populare Villae
Et comes fortis, sophiae sacratae
Emporiarum.

Rite laetatur bonitate tua,
Ore praesago, faciem petivit,
Reddit has claves populus perennes
Castilionis.

Y acabat son cant, allargant la mà dreta besant una bella y gentil clau que aportava en ella, la donà a sa Exclla. Y dit Pere Costa, Cònsol en Cap, li dix: «Ab ella té V.E. las del nostre cor»...».

Dintre ja el recinte emmurallat, continuaren en direcció a l'església seguint per carrer que va del Portal a la plaça del Vi, i d'allí a la dels Homes. Aquí tenien preparat «un bell y gentil castell (de foc) ab quatre torres als costats y la de homenatge al mig ab banderas, soldats, pifans, tambors, cobla de menestrils sobre la porta, tot artificialment, ab sas artilleries encavalcadas ab rodas, molts cuets...». Fou tant l'estrèpit dels trets i el foc del castell que el cavall tornà a encabritar-se. A l'empedrat davant Ja Llotja cremaven sis atxes que il·luminaven la llegenda del superliminar de la porta:

ROBORATUR CLEMENTIA TRONUS EIUS Prov. 20

El comte fou rebut a la portalada de l'església per tota la clerecia amb la creu alçada. Després del cant del Te Deum, jurà els privilegis de l'església i de la vila. En sortint es dirigiren al Palau. Pel camí, a la placeta junt les Carnisseries toparen amb un altre foc artificial que figurava un gran drac.

L'endemà la comtessa féu la seva entrada seguint el mateix itinerari i en mig de festeigs semblants. En passar davant la casa que habitava Jeroni Pujades —a la placeta abans d'arribar al cap damunt de la Plaça dels Homes— els seus fills, a l'igual del dia abans amb el comte, deixaren caure papers en forma de bitllets amb versos al·lusius compostos pel propi Pujades, un dels quals deia així:

Tota sou mia Senyora,
y també jo, Castelló,
de cap a peus vostro só.

Tres dies seguits duraren les festes i tots tres dies foren amenitzats per tres cobles de joglars. El diumenge següent els castellonins celebraren una processó solemne amb banderes «y totas las religions y clerecia» pregant per la salut i prosperitat dels seus sobirans^[262].

No sempre els espectacles eren tan festius. Quan aixecaven un cadafalc i un altar davant la portalada de l'església per a reconciliar públicament els infeliços sentenciats a mort, el cor dels castellonins s'encongia i posaven «pell de gallina»^[263].

PART SEGONA

L'INVENTARI

Consideracions generals

Jeroni Pujades formà part integrant d'aquest Castelló que hem intentat descriure en el doble aspecte material i humà. Parlarem ara de l'instrument notarial que hem esmentat en la introducció d'aquest treball i del qual creiem plenament justificada la publicació. En realitat es tracta de dos documents: el *Testament* de Jeroni Pujades, per una banda, i, per l'altra, l'*Inventari* dels seus béns mobles. Contrariament als testaments que inclouen dins el propi text, o d'una manera successiva o adjunta, una enumeració dels béns o inventari, en el nostre cas es tracta de dos protocols totalment distints –malgrat pertànyer a un mateix notari–, realitzats en un interval de dos mesos i mig.

En efecte, el 20 d'octubre de l'any 1634, Jeroni Pujades atorgà el seu darrer *Testament*, davant el notari públic de la vila de Castelló, Joan Granés. Figura en el *Llibre de Testaments* dels anys 1629-1634, que es custodia a l'Arxiu Històric Provincial de Girona, secció de Protocols, volum 1250 de Castelló d'Empúries. El 27 de gener de 1635 –deu dies després de la mort de Jeroni Pujades– la vídua en qualitat de marmessora ordenà fer l'*Inventari* dels béns mobles del seu espós. Aquest instrument forma part del *Protocol d'Inventaris* del dit notari Graner, corresponent als anys 1635-1640 del fons del mateix Arxiu, registrat amb la cota volum 2069 de Castelló.

No hi ha dubte que aquest dos inestimables documents vénen a omplir una llacuna. Abans, però, de passar a analitzar-ne el contingut, dediquem un apartat a la persona i família de Jeroni Pujades. A les dades ja conegudes, n'afegirem algunes inèdites que hem trobat en la nostra recerca, com una aportació més a la biografia de tan il·lustre personatge.

Dades biogràfiques

En el *Diccionari d'Escriptors Catalans*⁽²⁶⁴⁾ redactat per Fèlix Torres Amat es cita un document en què el mateix Pujades afirma haver nascut a Barcelona al carrer de Sant Honorat, que fou batejat a la parròquia de Sant Jaume i que el seu pare es deia Miquel. Corrobora gairebé totes aquestes dades en la capçalera del *Testament*, com tindrem ocasió de veure més endavant. Nasqué l'any 1568, data fàcilment deduïble en alguns llocs del *Dietari* com quan l'any 1602 escriu que té trenta quatre anys^(264 bis). El Sr. Rafael Torrent Orri, autor de *La Crònica de J. Pujades* amplia aquestes notícies dedicant un capítol als Pujades de Figueres. Segons l'autor aquests s'havien distingit ja en el segle XV com a síndics de la vila reial. El més il·lustre dels Pujades figuerencs fou precisament el pare de Jeroni, micer Miquel Pujades, doctor en drets. Carles V, de pas

a Perpinyà, s'allotjà (15 febrer 1538) a la casa pairal que el Sr. Torrent Orri situa al carrer de la Junquera⁽²⁶⁵⁾. Al doctor Miquel Pujades, li fou encomanada la redacció d'un complicat *Tratado de las Precedencias* que segons sembla, no ha arribat mai a ser imprès. M. Pujades havia contrret matrimoni amb Elisabet Moner, emparentada en setè grau amb Sant Dalmau Moner, de Santa Coloma de Farners. D'aquest matrimoni coneixem dos fills: Miquel, el major, del qual únicament sabem que fou prevere-beneficiat de la catedral de Barcelona⁽²⁶⁶⁾, i Jeroni. Seguint amb les dades biogràfiques d'aquest darrer, consta també que fou confirmat el 1574. Havia heretat del seu pare l'afecció per les lleis, i el 1585 –tenia aleshores disset anys– el trobem realitzant estudis superiors a la Universitat de Lleida, on es doctorà en quiscum dret, és a dir, civil i canònic. Tingué per condeixebles persones que en el transcurs del temps serien il·lustres, com J. de Montcada, futur arquebisbe de Tarragona. Acabà la carrera el 1591, quan tenia vint-i-tres anys d'edat, i passà a viure a Barcelona a la casa del carrer dels Banyes Nous⁽²⁶⁷⁾ davant la Davallada de Santa Eulàlia on el seu pare, ara difunt, s'havia mudat. Per la *Crònica* sabem que obtingué la càtedra de dret canònic a la Universitat de Barcelona. Entre els seus deixebles de personalitat destacada, cal citar a Pere de Puigmarí, monjo d'Arlès⁽²⁶⁸⁾.

L'any 1592, contragué matrimoni per primera vegada amb Elisabet, filla de Bernat Roig, de Mataró, doctor del Real Consell Civil. Elisabet li donà nou fills, dels quals moriren cinc, Francesc –el primogènit–, Pacià, Eulàlia, Pòrcia i, amb la mort de la mare, la primsenyada⁽²⁶⁹⁾. Els quatre restants sobrevivents d'aquest primer matrimoni foren dos nois i dues noies.

Bernat que, mort el primogènit, resultà el major, es significà al principi pel seu esborrajament, amb ingènues escapades de la casa paterna induït pel seu jove oncle Jaume, germà de la segona esposa de Pujades^(269 bis). Més endavant, després d'haver servit al Rei a l'Estat de Milà i Baltolina durant cinc anys «arriba a casa a Castelló, tornant-se'n cansat i mal pagat de la guerra; y tant bestialment, que no portà fe de ningun de sos serveys»⁽²⁷⁰⁾. Paraules dures que obeeixen a un moment d'ofuscació i a la incompatibilitat temperamental entre pare i fill. A partir d'aleshores sembla haver posat seny i, escarmentat, s'adaptà a afinà. Fèu estudis de dret a Osca, sufragats per la Sra. Salvadora, la segona esposa de Pujades. Més tard obtingué el càrrec de fiscal del comtat. L'any 1629 es casà amb Amatilda, néta d'un botiguer de teles de Castelló, que havia quedat vídua del notari Josep Mercader. Precedí en la mort al seu pare, l'any 1633.

Dalmau –nom en què influí sens dubte el sant familiar–, a l'igual del seu pare estudià dret a Lleida. Ben diferentment del seu germà Bernat, senti la inclinació vers la vida monàstica i fou successivament monjo de Cuixà i Sant Pere de Roda, amb el càrrec de paborde de Llançà.

Finalment, Madrona i Petronilla. Madrona, la major, contragué matrimoni amb Pau Capmany, de Sant Feliu de Guixols, fill de micer Miquel Jeroni Capmany, ciutadà honrat de la ciutat de Girona. Petronilla es casà, mitjançant dispensa pontificia, amb el seu cosí Joan Antoni Pujades, de Figueres.

Elisabet, la primera muller, morí el 28 d'octubre de 1606 després de catorze anys de matrimoni.

La biografia inclosa en el treball del Sr. Torrent Orri, malgrat aportar interessants detalls de la vida i família de J. Pujades, es ressent de la lògica desconeixença de les dades subministrades pels *Dietaris* que encara no havien estat publicats. El Sr. Torrent no sabia, per exemple, que Jeroni Pujades havia contret matrimoni dues vegades; a causa d'això, interpretant erròniament una referència en la *Crònica*⁽²⁷¹⁾ sobre una determinada situació econòmica, atribueix dotze fills a la primera esposa. O bé quan dona per segur que, a Castelló, la família Pujades residia al Palau dels Comtes, la qual cosa és inexacta. La magnífica edició dels *Dietaris* a càrrec de J. M. Casas Homs⁽²⁷²⁾ permet d'ampliar les dades amb base més segura i, a la vegada, corregir anteriors errors i imprecisions.

Casas Homs es refereix a l'estada de Pujades a Perpinyà, l'any 1598, allotjat a l'hostal de la Corona, on l'illustre cronista esmenta una qüestió d'espionatge a favor dels francesos, en què alterna com a persona de respecte⁽²⁷³⁾. Durant aquests anys, malgrat Pujades tenir la residència habitual a Barcelona, es desplaça ocasionalment a diversos llocs: a Tarrassa on posseïa el Mas Cellent, a Perpinyà —com acabem de veure—, a Manresa, probablement també a l'Empordà... No sabem que traspassés les fronteres de la Catalunya d'aquell temps. Ultra els viatges, es produeix un fet important que cal remarcar: pel Nadal de 1600 Jeroni Pujades comença el *Dietari*. Escriure el *Dietari* entre els Pujades no era cosa nova; ja el seu pare n'havia escrit també un que ell cita en alguna ocasió. A través de les pàgines del *Dietari* i els *Protocols* notariais de Castelló del primer terç del segle XVII, ens assabentem de molts aspectes interessants de la seva biografia.

Ultra la funció docent —que per les escasses i indirectes referències en el *Dietari* semblaria no donar-li massa importància—, les ocupacions són cada vegada més intenses absorbint-lo quasi totalment. És advocat de persones i empreses privades. Intervé en casos particulars de justícia⁽²⁷⁴⁾. Cada dia és més conegut fins a fer-se un renom. El Consell de Cent i el Trentenari el sol·liciten com a advocat. Les universitats de Vendrell, Albiñana, Santa Oliva i d'altres el reconeixen en el contenciós amb el monestir de Sant Cugat del Vallès⁽²⁷⁵⁾. Actua d'advocat a favor dels monjos de Sant Pau del Camp de Barcelona en el plet contra la comunitat de Montserrat...⁽²⁷⁶⁾

A Pujades —com ha escrit Casas Homs —⁽²⁷⁶⁾, no solament se'l considera com a advocat en exercici, sinó també —i cada vegada més— és evocat com a jurista —teòric, és a dir, estudiós del dret. Aquesta era sens dubte la fibra més sensible de la seva vocació, de la qual se'n sent orgullós i afalagat. Aquest aspecte apareix clarament en les pàgines del *Dietari* quan tracte d'affers jurídics, on s'esplaià i afina. Deixem que ens ho exposi el mateix Casas Homs: «No trigà molt a formar-se i créixer la fama d'especialista en qüestions de dret, sobretot administratiu. El 25 de gener de l'any 1603 és escollit per a formar part de la terna del jutge d'apel·lacions. Els Consellers de la Ciutat el tenen com un dels consultors en els casos més delicats. Passa cada vegada més com a gran entenedor en afers pertanyents a la vida administrativa ciutadana, i és escoltat

atentament en els debats i discussions; hom no s'ha d'estranyar que també sigui fortament contrastat i combatut. El seu sistema consisteix en exposar els termes, a raciocinar sobre les proves i a treure conseqüències...»⁽²⁷⁷⁾. A més és expert en història, la qual cosa li permet de recórrer oportunament a les *autoritats*. Aquest doble aspecte de jurista-historiador el fa la persona idònea perquè li encarreguin afers delicats i sollicitin la seva opinió, com quan fou citat pels comissaris apostòlics a testificar en el procés de canonització de Sant Oleguer⁽²⁷⁸⁾. Malgrat l'oposició d'alguns canonges capitulars, pot deixar escrit en el *Dietari* «restant lo sepulcre del St. ubert, lo visitaren la gent com en dia de gran jubileu, confirmant-se la fe y devoció que los barcelonesos tenen al dit Sant»⁽²⁷⁹⁾. La sollicitud d'un memorial explicatiu de com cal organitzar la solemne processó amb motiu de les festes de la canonització de Sant Ramon de Penyafort, obeeixen així mateix al reconeixement de Jeroni Pujades com a historiador i a la seva qualitat d'*emmagatzemador* de dades històriques. «Conserva aquesta fama d'arxiu disponible, fins i tot quan resideix a Castelló d'Empúries» —escriu el Casas Homs, aduint el cas registrat en el *Dietari* de la demanda del militar Montrodó— «pregant-me me donàs los pactes feren los catalans quen se donaren a Carlo Magno». I després d'assabentar-nos que els havia tret de la Metropolitana de Narbona, explica senzillament: «Doní lo que tenia y en continent se'n tornà»⁽²⁸⁰⁾.

Al Pujades sol·licitat com a advocat, consultat com a jurista i historiador-arxiu, cal afegir-hi encara la qualitat de pèrit en els problemes plantejats pel descobriment de ruïnes i en la interpretació de pergamins i inscripcions lapidàries i numismàtiques, com en dona prova en els nombroses il·lustracions de la *Crònica*.

Jeroni Pujades viu honorablement considerat, es mou dintre l'esfera social pròpia del seu estament. Citem una vegada més el Casas Homs: «passeja amb personatges, assisteix a actes íntims o populars, porta un blandó vora el Bisbe de Barcelona quan reconegueren el sarcòfag de Sant Oleguer, acompanya el prelat fins a palau, sovint ha de trobar-se vora les autoritats tant a la ciutat comtal com a fora, sobretot quan viu a Castelló, on amb tot, enyorà la vida barcelonina...» No és arriscat suposar que tal vegada els anys en què es mogué en aquest ambient afalagador, foren els més feliços de la seva vida. Si més no, aquesta època àuria constitueix, sens dubte, un inevitable punt de referència sempre que evoca —fins i tot en el *Testament*— la seva «caríssima y enyorada pàtria» Barcelona.

L'ampla consideració social de què fruïa Jeroni Pujades probablement motivà un fet que transformà radicalment la seva vida. A primers d'octubre de 1604, dona Juana d'Aragó duquesa de Cardona i comtesa d'Empúries el nomenà assessor i comissari general del Comtat⁽²⁸¹⁾. Presentà les credencials al governador el dia 28 després d'un accidentat viatge que provocà un cert retard, i el 2 de novembre prestà solemne jurament. En realitat tornava a la terra dels seus avantpassats. Ja hem parlat de l'ascendència de Pujades a l'Empordà. En ocasió de la mort del seu cosí, miser Miquel Pujades –autor de la poesia a la *Crònica* que comença: «Inclita Barcelona a qui la fama...», Jeroni escriu que els Pujades des de feia tres-cents anys tenien vas propi al cementiri de Figueres amb les armes de Pujades i Capmany, i no sense un deix enyoradís afirmarà «jo sol só la recta línia dels Pujades de Figueres»⁽²⁸²⁾. A l'Empordà continuaren vivint bona part de la seva parentela, oncles, cosins germans, etc..., després que els seus pares s'havien traslladat a Barcelona.

Mig any després d'haver mort la seva primera esposa, Jeroni Pujades firma els capítols matrimonials amb la donzella castellanina Salvadora⁽²⁸³⁾, filla de micer Miquel Montserrat Vanover i de la Sra. Salvadora Ornós, germana de l'Ornós, ciutadà honrat de Girona, ambdós –pare i mare– eren aleshores difunts. El 20 de maig de 1607 contragueren matrimoni davant l'altar major de l'església parroquial de Santa Maria de Castelló d'Empúries. En un document datat el 6 d'octubre de 1606⁽²⁸⁴⁾ la donzella Vanover declara que és menor de vint-i-cinc anys i major de disset, la qual cosa significaria que un any més tard en el temps de les seves núpcies tingués probablement uns vint anys, mentre que Jeroni s'apropava a la quarantena. D'aquest segon matrimoni Jeroni Pujades tingué deu fills, dels quals quatre eren mascles. Moriren prematurament Jerònima i Miquel Sivestre⁽²⁸⁵⁾. Dels sobrevivents sabem que Joan Salvador, el major, a l'edat de quinze anys exercia el càrrec d'hebdomadari dintre la comunitat de preveres. Aconseguí acumular tres beneficis: a Castelló, a Peralada i a Figueres, i durant un temps en disfrutà un a Palamós. Maria Francisca prengué l'hàbit al monestir de Sta Clara de Castelló el 22 de març de 1626, i professà dos anys més tard, el 14 de febrer, com es llegeix en el *Llibre del Convent*⁽²⁸⁶⁾. Teresa, la filla «dolcíssima», de la qual rebé en la seva senectud molt bons serveis mentre es mantingué soltera–, el 18 de desembre de 1633 firmà capítols matrimonials amb Antoni Joan Bofill, mercader de Figueres⁽²⁸⁷⁾. Dels restants, Josep, lu –apadrinat per l'Ornós de Girona–, Elisabet –hereva de la Sra. Salvadora, com consta en el testament d'aquesta–, i Margarida Clara, a penes sabem altra cosa que el nom. Aquests darrers foren engendrats a la seva gloriosa seixantena.

La fillada que hem citat, tant del primer matrimoni com d'aquest segon, la tenim curosament documentada⁽²⁸⁸⁾. L'elevat nombre de dinou en total, entre vius i difunts, s'ajusta a la xifra que dona ocasionalment el mateix Pujades en parlar dels fills que Déu li concedí de posar al món. El juny de 1628 alludeix en el *Dietari* a les onze criatures vivents i dos anys més tard, el desembre de 1630 declara que són dotze⁽²⁸⁹⁾, xifra que veiem confirmada en la *Crònica*⁽²⁹⁰⁾.

Durant la primera etapa a Castelló, la família Pujades visqué en una casa situada al Puig Salner⁽²⁹¹⁾, al carrer que va de l'església al Portal Nou. Aquesta casa tenia un pati adjunt i de la banda de llevant donava al carrer que partint de l'Hospital Major arribava al Portal de La Gallarda. Probablement era la casa on actualment viu el Sr. Joan Reig. En ella Pujades tenia l'oficina particular, com es dedueix d'alguns documents: oficialment, però, l'assessor rebia a l'Audiència que, com hem explicat més amunt estava situada al capdamunt de la Plaça dels Homes.

El renom que el precedia en entrar a Castelló, per haver estat sol·licitat com a advocat del Consell de Cent i del Trentenari a la ciutat comtal, féu que la Universitat l'elevés a la categoria d'advocat de la vila. Anys més tard renunciarà el càrrec per dificultats de tracte a les que hem fet al·lusió abans⁽²⁹²⁾.

Amb la mort de la comtessa —ocorreguda el 13 d'agost de 1608—, «espirà» el càrrec d'assessor després d'haver-lo exercit durant tres anys i vuit mesos, com ell mateix fa curosament el recompte en el *Dietari*⁽²⁹³⁾. Pocs dies després —31 d'octubre— li fou ofert l'ofici d'advocat fiscal del comtat d'Empúries. Pujades no el volia acceptar a causa d'haver estat assessor i comissari general. Don Luis, germà i procurador general del comte, per una banda, i el pare i el germà de la seva primera esposa, per l'altra, el feren decidir a contràcor. Però Pujades durant el temps que havia estat assessor havia defensat el patrimoni del comte, i això li proporcionà enemics mortals⁽²⁹⁴⁾. No durà gaire en l'ofici, el 16 de gener de l'any següent, a causa d'un desconsiderat notari de l'Audiència i pel mal pagament que rebia del càrrec, decidí abandonar l'ofici amb el propòsit de «retornar a la mia pàtria i cara ciutat de Barcelona ab tota ma casa y família»⁽²⁹⁵⁾. Dos dies després —18 de gener— fa apel·lació al governador Lluís de Gualbes, ja que finit l'ofici d'assessor res l'obligava a permenèixer a Castelló, i li recorda que passaven ja tres mesos de residència⁽²⁹⁶⁾. No serà la darrera vegada que Jeroni Pujades deixa un càrrec per motius diversos. A vegades no l'accepta per raons humanitàries com el que li oferiren de pagador de la mestrança⁽²⁹⁷⁾; altres, per mantenir la independència com en el cas de la judicatura dels Estats del comte de Peralada. També per desconsideracions rebudes, com anys més tard quan decidirà fer al revés, abandonar Barcelona per retornar a Castelló, un dels motius que més influïran serà la desconsideració econòmica de què ha estat objecte⁽²⁹⁸⁾. Aquest teixit de renúncies posen de manifest la justa estimació que tenia vers la pròpia dignitat personal i, en tot cas, una susceptibilitat derivada del seu temperament probablement nerviós. És difícil penetrar en les decisions personals d'un altre ni és just tal vegada prejudicar-les, però en la seva decisió d'abandonar Castelló en semblants circumstàncies, ultra els incidents molt humans que la motivaren, cal reconèixer que la personalitat de Jeroni Pujades s'ajustava molt més a la vida de la ciutat cosmopolita que no pas a l'encotillament de la vila-comtal.

Poca cosa sabem d'aquesta nova etapa de la família Pujades a Barcelona. Basats en el que ha deixat escrit en el *Dietari*, l'illustre jurista continua essent el «baró de la classe mitjana que viu honestament, reclòs dintre un ambient social més aviat selecte»⁽²⁹⁹⁾. Habita la seva «casa gran» del carrer dels Banyes Nous⁽³⁰⁰⁾. A l'igual de l'anterior etapa a Barcelona, se li encarrega diferents gestions. El 1615 el corregiment de Mataró el

comissionà davant la universitat de Sabadell per unes certes concepcions^(300 bis). Assisteix als actes religiosos, com les processons que descriu en el *Dietari*, sobretot la de la «sang» de Sant Jordi o la popular del Corpus. Les solemnes festes amb motiu de la beatificació del fundador Sant Ignasi de Loyola⁽³⁰¹⁾ –com en anys anteriors les de sant Ramon de Penyafort– l'omplen de fervor esperitual. Es fan festeigs a propòsit del bateig d'esclaus moros⁽³⁰²⁾. Per altra banda deixa constància de l'ambaixada del sofí de Pèrsia. Particularment freqüents són les ambaixades dels diputats del virrei⁽³⁰³⁾. Ocupen també la seva atenció les picabaralles entre nobles que es retreuen bastardia, com les del duc de Benavent i el comte de Lemos, així com certes actuacions de Roca Guinarda⁽³⁰⁴⁾.

Preocupen els fregadissos polítics entre França i Espanya. Plana arreu un indefinit ambient de guerra que comença a causar inquietud⁽³⁰⁵⁾. Després, un llarg silenci dels *Dietaris* –tercer i quart– desapareguts.

El retorn a la vila-comtal és registrat sobriament: «Dissabte a 17 de juliol de 1623 partí de Barcelona per a Castelló d'Empúries»⁽³⁰⁶⁾. Un mes més tard se li reuní tota la família. El motiu de mudar-se fou la situació comprometedora en què l'havia posat el seu fill major Bernat, a la qual ja hem fet al·lusió més amunt⁽³⁰⁷⁾. Però a més es dol de la desestima que el rei, el seu senyor, ha fet dels seus bons serveis injustament retribuïts⁽³⁰⁸⁾.

Des de Barcelona, havia mantingut contacte amb Castelló no solament a causa dels interessos econòmics que hi tenia la seva esposa Sra. Salvadora, sinó també per les notícies que li arribaven. Una d'aquestes fou la que li vingué el 10 de maig de 1610 referent a la pedrenyalada de què fou objecte don Luis de Córdova –en circumstàncies comprometedores per aquest – davant els esgraons de la portalada de l'església major de la vila-comtal⁽³⁰⁹⁾.

A Castelló Pujades troba excellent acollida. El bon record de les seves anteriors actuacions durant la primera etapa que visqué a Castelló, li obre la perspectiva de noves ofertes. El 3 de febrer de 1622, en virtut d'un privilegi reial, jura el càrrec d'assessor de la Capitania general de la fortalesa de Roses i de tot el partit de l'Empordà⁽³¹⁰⁾. És un fet que Jeroni Pujades durant el primer terç del segle XVII visqué més temps a Castelló que a la ciutat-comtal. Particularment dilatada fou aquesta segona etapa que durà des de mitjan any 1621 fins a la seva mort (1635) de forma ininterrompuda. Les seves sortides ocasionals són cada vegada més esporàdiques. El *Dietari* el presenta el 30 de setembre de 1623 a Tarragona. Allà s'informa de les incidències entre el Bisbe de Barcelona i el capítol de la Metropolitana sobre la qüestió de la convocatòria d'un Sinode *sede vacante*, al qual s'oposava el bisbe Sentís⁽³¹¹⁾.

L'any 1628 la família Pujades habitava una casa del mercader mossèn Falcó situada a la placeta dels carrer que va de la Plaça del Vi al capdamunt de la dels Homes⁽³¹²⁾. Tenia l'estudi en una dependència de la vivenda que de la part de darrera donava sobre el Portal de Sant Domènec. Hi treballava fins a hores avançades de la nit, segons es dedueix del que diu el *Dietari* amb motiu dels freqüents incendis intencionadament provocats en aquells anys en cases i pellers de la vila. En aquest respecte, escriu el 29 de desembre de 1625: «perquè era al primer son, y yo que desde mon studi del Portal de Sant Domingo sentí los crits dels qui anaven ab lo governador, tinguí temps de prendre una llanterna y acudtr, que apenes hi avia ningú del veynat llevat»⁽³¹³⁾. Pujades continuà

exercint ininterrompudament el càrrec d'assessor de la Capitania general; cuida dels seus interessos econòmics –són nombroses les actes procuració a favor de terceres persones per al cobrament de quantitats atrassades–; està inscrit a la confraria del Santíssim Sagrament, que –com ja sabem– agrupa a persones honorables; intervé eficaçment en la concòrdia entre la universitat de Castelló i el duc de Cardona; viu intensament l'entrada dels comtes d'Empúries a la vila, de la qual fa una detallada relació que ja hem referit; pren part en reunions de preguerra, etc.⁽³¹⁴⁾

Quant a la seva complexió física sabem que era senzilla. Ell mateix en parla indirectament quan referint-se a la elecció de Gregori XV, escriu que era «baixet de persona sicut et nos»⁽³¹⁵⁾. La comparació no és de cap manera despectiva. Pujades sen l'afalac de semblar-se d'alguna manera al papa, ni que sigui per la esquifidesa del físic. No és gens d'estranyar, doncs, que una naturalesa tan feble el predisposés a freqüents i llargues malalties. El 25 de juny de 1628, esplaiaint-se en parlar de la seva família i donar gràcies a Déu pels béns que n'ha rebut, fa constar que no pogué acompanyar amb els altres familiars la seva filla Petronilla a Figueres el dia de la boda, perquè «jo no puguí per passats de tres anys que lo mal de las morenas no'm dexe anar a cavall»⁽³¹⁶⁾. Per indisposició de quartanes i morenes tampoc no havia pogut assistir dos anys abans a la primera missa del seu fill Dalmau, monjo de Sant Pere de Roda⁽³¹⁷⁾, ni a l'enterrament de la seva primera esposa el 1606, segons escriu: «no la viu ni puguí ser al soterrar per estar jo en llit, mal de la mia malaltia de ventrell»⁽³¹⁸⁾. Passava conseqüentment llargues temporades enllitat amb la desgana natural que li impedia d'escriure, estat d'ànim que reflecteixen sensiblement els anys 1607 i 1608⁽³¹⁹⁾.

La manca de *Dietaris* a partir de 1631 –sabem per altra banda que, Pujades continuà escrivint-los– ens priva d'una informació de primera mà dels darrers cinc anys de la seva vida. La documentació continguda en els *Protocolos* notariais de l'any 1634 ens descobreixen un Pujades cada vegada més deseixit de les funcions del seu càrrec, envellit i reclòs a casa seva. Feia dos anys que Bernat, el fill major, havia mort i molt probablement també Dalmau, el fill monjo. La seva esposa i el fill clergue el substituïen en les tasques que no oferien incompatibilitat. Malgrat declarar en el moment de dictar el seu darrer *Testament* –l'octubre d'aquest mateix any– que fruïa de bona salut, és indubtable que pressentia la seva fi propera. De fet, aquesta ocorregué dos mesos i mig més tard. Deixava deu fills vius dels dinou que havia engendrat⁽³²⁰⁾.

Jeroni Pujades morí a Castelló d'Empúries a l'edat de 67 anys. El 7 de gener de 1635 el seu cos fou portat a l'església parroquial per a la celebració de les exèquies. Tot i que les seves derreres voluntats eren de ser enterrat amb senzillesa, rebé sepultura major. Immediatament fou traslladat al convent de Sant Francesc⁽³²¹⁾ on fou enterrat en el vas familiar davant l'altar de la Concepció.

Casas Homs afirma que el cos fou enterrat primer a la parròquia i, passat temps, traslladat a Sant Francesc⁽³²²⁾. És una interpretació no del tot exacta de la partida de defunció. Jeroni Pujades fou enterrat una única vegada i, aquesta a l'església dels franciscans. Casas Homs desconeixia probablement el procediment dels enterraments en aquell temps a

Castelló. Ho hem explicat ja en parlar del sorollós procés que tingué lloc entre la comunitat de preveres i les distintes comunitats religioses de la Vila. Tots els cossos dels difunts havien de passar primerament per l'església parroquial per a les exèquies *corpore insepulto* abans de ser traslladats en un dels nombrosos cementiris d'acord amb les darreres voluntats del finat o les disposicions dels familiars.

Una lauda sepulcral cobria les venerables despulles. Ossos i llosa –així com moltes altres pedres procedents del ruïnós convent de Sant Francesc– s'utilitzaren per la fortificació de la vila durant l'última guerra carlina en què tingué lloc el cèlebre Foc de Castelló⁽³²³⁾.

Pujades morí pobre

No voldriem passar endavant sense aclarir un dubte que continuament sura en parlar de tan il·lustre personatge: ¿fou ric Pujades? D'entrada cal descartar la possibilitat d'atribuir-li qualsevol tipus de fortuna pròpia de la gent de condició noble. Jeroni Pujades no era aristòcrata ni tan sols pertanyia a la petita noblesa –malgrat posseir a casa seva arcons amb les armes dels Moner i dels Pla– sinó un ciutadà benestant de la classe mitja catalana, això sí, honorat i considerat.

En una ocasió Pujades afirma que no posseeix béns paterns perquè el seu pare hagué de vendre'ls al seu germà Joan per pagar canvis de Roma del primogènit Miquel⁽³²⁴⁾. No obstant això, sabem que heretà la casa dels Banys Nous, a Barcelona, i un censal de 100 lliures que en vida usufructuà la seva mare⁽³²⁵⁾. En tot cas, Jeroni Pujades hagué de pastar la pròpia fortuna amb l'esforç del seu treball^(325bis). No hi ha dubte que l'advocat reconegut i arreu sol·licitat, amb les seves ocupacions, col·laboracions i assessories, hagué de fer-se –sobretot durant els primers vint anys de pràctica professional– una situació econòmica totalment adequada al medi social en què es movia. Després vingueren els sanejats honoraris com a Assessor del Comtat, que entre salari i guanys pujaven a 1.370 lliures⁽³²⁶⁾. Una prova de la situació folgada en què es movia en aquests anys, la constitueix la valiosa *Biblioteca* particular. En una època en què la possessió de llibres era un veritable luxe per l'elevat preu dels mateixos, no hi ha dubte que li devien haver costat una petita fortuna. Afegim-hi encara el sou de catedràtic de Dret Canònic a la Universitat de Barcelona. D'acord amb la tendència generalitzada entre els professionals d'aquells temps, el nostre jurista invertiria bona part del seu capital en l'adquisició de béns immobles que oferien un bon rendiment, com ara terres i masos o cortals, etc. Per un instrument de l'any 1606, sabem que era propietari del Mas Cellent⁽³²⁷⁾ situat a la parròquia de Sant Pere de Terrassa. Aquesta finca estava dotada de terres de conreu, però també de prats, boscos, vinyes i olivars. Els censals constituïen una altra font econòmica molt apreciada en aquella època. El censal de 100 lliures recuperat a la mort de la seva mare, el vengué, el 1624, al comanador dels mercedaris de Castelló per a l'obra del monestir⁽³²⁸⁾. Però, a més, era usufructuari dels béns dotals de la primera esposa Elisabet, entre els quals s'hi comptava un censal de preu 500 lliures barceloneses, del qual

el noble Onofre d'Alentorn i fills estaven obligats a pagar-li 500 sous de pensió anuals⁽³²⁹⁾. Usufructuava encara un altre censal de 1.000 lliures de preu que gravava sobre la universitat de Tortosa⁽³³⁰⁾.

La segona esposa, la Sra. Salvadora, li aportà en concepte de dot el Cortal Vanover de Castelló amb tots els seus honors i terres, l'interès econòmic del qual ja hem parlat abans⁽³³¹⁾. El 1626, la Sr. Salvadora entrà en definitiva propietària d'una casa situada al Puig Salner que el seu germà Jaume li havia venut quatre anys abans a carta de gràcia⁽³³²⁾. Per la seva banda, Pujades continuava mentenint la «casa gran» dels Banyes Nous a Barcelona⁽³³³⁾. És possible que l'illustre jurista, des del seu recés de Castelló, continués exercint –en tot cas, de forma força limitada, certament– la professió d'advocat, sempre que no fos incompatible, naturalment, amb l'exercici dels seu càrrecs oficials. De fet, quan expressa en l'interrogatori sobre la devoció a Sant Oleguer «...et aliquoties iudicis officium in diversis litibus et causis se exercendo»⁽³³⁴⁾, semblaria referir-se a actuacions distintes del càrrec oficial. Aquest consistia en l'assessoria de la Capitania General, que com ja hem vist exercí durant la seva segona estada a Castelló⁽³³⁵⁾. D'aquests anys són diverses les cartes de procuració a favor d'Arnald d'Orlau sobre els seus interessos a Barcelona tant en el camp eclesiàstic com en el civil⁽³³⁶⁾; o bé a favor del seu parent Iu Ornós davant el bisbe de Girona⁽³³⁷⁾. Per altra banda, en una clàusula del *Testament* es refereix a quantitats cobrades per la seva esposa en qualitat de procuradora seva procedents de particulars o de *taules* o bancs. Totes aquestes fonts d'ingressos i propietats permeteren a Jeroni Pujades mantenir amb dignitat la seva nombrosa família, dotar les seves filles i portar un tren de vida –inclòs el servei domèstic–⁽³³⁸⁾ adequat a l'estament mitjà a què pertanyia.

Però els darrers anys de la seva vida, en més d'una ocasió, Pujades deixa entreveure que la seva situació econòmica és preocupant. Ja el 8 de juny de 1629 restitueix el dot a la seva caríssima esposa Sra. Salvadora. Les raons que allega per aquesta decisió són que es pugui tirar endavant la casa i que l'esposa i fills no es vegin arrastrats a haver de fer treballs vils i sòrdids per a viure. Semblaria, tal vegada, una clàusula d'estil, però no hem trobat cap expressió semblant en altres documents de l'època. Hi ha en el mateix document de la restitució del dot que havia estat pactat en els capítols matrimonials el primer de maig de 1607, una clàusula que ens revela un drama latent: «ideo male versatus sum in rebus meis et facultatibus jam labefactus in paupertatem in dies incidisse»⁽³³⁹⁾. El tema de la pobresa esdevé gairebé el *leit motiv* dels seus darrers anys. Si bé en la declaració jurada a propòsit de la devoció a Sant Oleguer que ja hem esmentat, l'expressió «nec tota paupertate pressum»⁽³⁴⁰⁾ sembla matitzar que no es tracta d'una pobresa de solemnitat, en la Crònica –tom VI, per tant, en època avançada–, corrobora el que ja ha manifestat en la renúncia del dot, quan escriu: «Si es posible, diré a su tiempo todo lo que pudiere alcanzar con mi pobreza...»⁽³⁴¹⁾. Aquestes inesperades confidències si, per una banda, qüestionen la seva aptitud per als negocis temporals, cas no gens infreqüent en individus de clara vocació intel·lectual –en el cas de Jeroni Pujades ens movem en el camp de la mera hipòtesi–, per altra banda, manifesten un inesquivable empobriment progressiu dels seus mitjans materials. Ja hem parlat, al començament d'aquest treball,

de la gairebé obsessionada preocupació de Pujades manifestada en moltes pàgines del *Dietari* sobre el valor de la moneda. El mal moment pel qual travessava el país propiciava l'enfonçament econòmic de moltes famílies de classe mitjana i àdhuc de la petita noblesa. Referent a Pujades, una de les circumstàncies condicionants d'aquest progressiu empobriment, cal cercar-la, sens dubte, en la conseqüent reducció de les seves ocupacions professionals, sobretot la d'advocat en causes particulars durant la llarga estada a Castelló. Cal no oblidar tampoc en aquest respecte que, malgrat el Consell de Cent haver-li concedit 500 lliures per a sufragar la impressió de la primera part de la *Crònica*⁽³⁴²⁾, aquesta en conjunt li reportà probablement més pèrdues que beneficis.

Com sigui, el cert és que Jeroni Pujades, com a pare de família nombrosa, ha d'afrontar quantioses despeses pel manteniment de la mateixa i sobretot per la còngrua dotació de les filles. Aquesta fou, al nostre entendre, la raó principal del seu empobriment. Ell mateix ofereix la base a aquesta suposició quan declara: «cum non possit dici dives in temporalibus qui ingentis duodecim filiis (masculis et feminis) educandis et collocandis, ut ipse testis, elaborare debet».³⁴³ En efecte, el 1628, dota les seves filles de la primera esposa, pels respectius matrimonis, Madrona, la major, amb 1.000 lliures³⁴⁴, Petronilla amb 800 lliures³⁴⁵. El 18 de desembre de 1633 dóna de dot en casar-se a la «dolcíssima» Teresa, filla obtinguda de la segona esposa, 450 lliures, de les quals 150 ll. procedeixen de la Causa Pia fundada per una parenta del mateix cognom, Brunissendis, i les 300 ll. restants, Pujades les extreu del propi peculí, a més, naturalment, dels vestits, joells, etc. d'ús personal.

Davant aquestes respectables quantitats, hom podria pensar que l'allusió que fa Pujades de la seva pobresa respondria a una fórmula merament retòrica que no s'ajustaria a la realitat. No ho creiem pas així, almenys en els darrers anys de la seva vida, concretament a partir de 1629, en què comença a donar entenent la precarietat dels seus recursos econòmics. Hi ha un document més eloqüent encara que els que acabem de citar, i és el de les seves darreres voluntats. En efecte, en el *Testament* –del qual parlarem tot seguit– alludeix una vegada més les «tenuas facultats de mon patrimoni» i més clarament «ma pobresa». En aquest cas, l'única deixa benèfica consistent en 10 sous a favor dels pobres –tot un símbol!– sembla estar en consonància amb la seva posició econòmicament débil d'aquests darrers anys. Basats, doncs, en les dades documentals de què disposem ara per ara no ens sembla desafortunat conjeturar que, a patir del seu primer matrimoni, Pujades visqué confortablement des del punt de vista econòmic, però acabà morint pobre de béns personals. Ens referim als béns personals. No hi fa res que la seva esposa sigui una pubilla hisendada i disposi de béns propis³⁴⁷; en Jeroni Pujades lateix l'esperit franciscà, en ell hi ha un exprés desig de pobresa, manifestat clarament en les seves darreres voluntats, que el configuren cada vegada més –fervent devot de la regla terciària– al *poverello* d'Assís.

El testament

Abans ja hem parlat de les característiques generals del Testament. Podem afegir-hi ara que ocupa set pàgines el tamany foli de lletra força apretada i que conté algunes ampliacions del text al marge. No és l'únic que féu Jeroni Pujades, però sí que és el darrer i, per tant, el més valuós.

De tots els testaments que hem tingut ocasió de llegir que formen part dels protocols de Castelló d'Empúries des de mitjan segle XIII fins al XVIII –pràcticament els hem llegit tots–, podem afirmar que el testament de Pujades ens ha sorprès pel seu dilatat preàmbul, el contingut del qual és una autèntica expressió de fe. Hem llegit elocucions semblants en altres testaments d'acord sempre amb els costums de cada època. Però la reflexió que fa Pujades escapa a tota norma i hom podria considerar-la una petita mostra dels sermonaris de l'època barroca⁽³⁴⁸⁾. Per altra banda és el testament propi d'un jurista, home coneixedor de la matèria, que ho deixa tot ben lligat i travat.

Després de donar algunes sucintes dades sobre la identificació de la seva persona, per altra banda ja conegudes, comença per nomenar única marmessora i executora a la seva esposa «caríssima», Sra. Salvadora. En cas de premorir aquesta, nomena marmessors als seus fills Joan Salvador, clergue, Madrona Capmany, Petronilla Pujades i Teresa Bofill. I en cas de premorir aquests l'un l'altre, quedarà marmessor aquell o aquella sol que sobrevisqui.

Elegeix sepultura al Convent de Sant Francesc o a l'església del Monestir de Santa Clara, de Castelló, a elecció de la Sra. Salvadora o, en el seu cas, dels marmessors. Adverteix, no obstant, que si moria a la ciutat de Barcelona, la seva «dolcíssima pàtria», vol ser enterrat en el Claustre del Convent franciscà de Sant Nicolau en el vas de tres esteles, número cinc, junt a la porta petita que va de l'església al claustre. Fa constar que allí reposaven les despulles mortals del seu pare, de la seva mare i de la seva primera esposa, després que les restes d'ambdues foren traslladades de Castelló, on moriren; també del seu germà Miquel i dels restants fills difunts. Ordena a mes que en qualsevol lloc en què esdevingui la seva mort, si allí hi ha convent de franciscans, el vesteixin *in extremis* amb l'hàbit de la tercera regla i, així amortallat, l'enterrin. Amb aquestes condicions demostra el testador l'esperit franciscà que l'animava i que hem comentat abans.

Ordena que celebrin sufragis per al descans de la seva ànima. Manifesta expressament que les misses siguin *de Corpore Christi* i de *Conceptione Virginis* i de *Plagis Christi*, i tot fins on la seva pobresa ho permeti. Exigeix que en les seves exèquies s'eviti tota vana i supèrflua pompa, i que l'enterrin *tan pobrement com puguin*. Demana d'una manera especial que no portin el seu cos a les espatlles ni colloquin escuts d'armes o insígnies en el fèretre o andes ni en els ciris. La religiositat de Jeroni Pujades és sobradament coneguda. Aquest capítol de disposicions ens descobreix quines eren les seves devocions preferides: la del Cos de Crist –no oblidem que a Castelló pertanyia a la confraria del Santíssim Sagrament–; la Immaculada Concepció –era precisament davant l'altar de la Concepció de la Verge de l'església del convent de fraimenors de Castelló, on tenia el vas funerari familiar–; i les Precioses Llagues de Crist, que evoca la devoció preferida de Sant Francesc. La senzillesa i humilitat

que traspua aquest capítol de disposicions es troben –insistim una vegada més– en la mateixa línia de pobresa franciscana en la que volgué morir i ser enterrat Jeroni Pujades.

Ordena que paguin els seus deutes com millor es pugui, sumàriament, procurant evitar qualsevol intervenció de tipus judicial.

Deixa deu sous per a repartir entre els pobres captaires. És l'única deixa benèfica en el testament i, per altra banda, no és gens representativa. Tenint en compte el que ja hem dit sobre la precària situació econòmica personal de Pujades al final de la seva vida, aquesta quantitat de deu sous semblaria més aviat simbòlica.

A continuació segueixen tres clàusules que es refereixen exclusivament a la seva esposa. Primerament en una clàusula que semblaria de caràcter íntim, en la que el testador eludeix un instrument públic en poder del notari Joan Pons Fabra –la data en el testament és en blanc–, ratifica les disposicions allí contingudes fetes a la Sra. Salvadora, i dóna per repetides paraula per paraula les raons i causes que s'hi expressen. Segon, de més del que està contingut en els Capítols matrimonials, dóna en concepte de llegat particular a la seva esposa dos migcofres, l'un amb les armes de Farran i l'altre amb les d'Ornós. A més una caixa gran en forma de sítial o escon que contenia roba de ill i de llana tan d'home (?) com de dona. El testador vol que li siguin restituïdes íntegrament en la seva espècie. Tercer, la Sra. Salvadora en qualitat de procuradora del seu espós en diverses ocasions i conseqüentment rebé diverses quantitats de diners tan d'individus particulars com d'entitats bancàries de diferents llocs, tenint en compte que com a bona esposa amb dites quantitats pagà deutes del seu espós, proveí la casa i família i sufragà els estudis de Bernat a la ciutat d'Oscà, el testador en fa definició total i la deslliura de donar comptes ni raó «perquè en consientia sé que ella ne està descarregada y jo satisfet». Bella expressió de confiança conjugal. Jeroni Pujades trobaria en aquesta decidida matrona empordanesa un bon suport per totes aquelles coses pràctiques que a ell, home essencialment de lletres, engavanyarien un bon xic. Per la seva part, Pujades correspondria amb un delicat afecte. Són rares les vegades que referint-se a la seva esposa, no ho faci amb un «caríssima» que lluny de ser una expressió estereotipada, té tota la frescor d'una gràcia.

Ordena que es proveeixi d'aliment, vestit i calçat tant en salut com en malaltia als fills i filles del seu segon matrimoni, els homes fins a l'edat de vint-i-cint anys i les dones fins que es casin o es facin monges.

Atenent al poder que el testador s'havia reservat en l'heretament del seu fill major Bernat⁽²⁴⁹⁾, ara difunt, de disposar dels béns donats, a favor dels altres fills obtinguts de la Sra. Salvadora, ordena que els béns mobles i semimobles que el dia de la seva mort es trobin a casa seva o en les dependències que té reservades al Cortal de la seva esposa o en qualsevol altra lloc de la vila i terme de Castelló, així com dels LLIBRES de qualsevol facultat, se'n faci una pila per repartir entre Joan Salvador, Josep, Iu, Elisabet, Engràcia i Margarida Clara. La part o porció que tocarà a cadascú, la prendran per via de llegat o substitució i dret de llegítima o qualsevol altre dret sobre els béns del testador. La Sra. Salvadora, la seva mare, farà la repartició segons el seu criteri quan ho cregui oportú. Mentrestant en tindrà l'usdefruit. La deixa senyora majora de manera que no estarà obligada a donar comptes a ningú de la seva

gestió. Així ens assabentem que els llibres de la biblioteca de Jeroni Pujades foren probablement repartits entre els fills, és a dir, dispersats, o tal vegada venuts per distribuir el numerari resultant entre ells. Que d'una manera o altre els llibres es dispersaren sembla corroborar-ho el fet que ni en el testament de Joan Salvador -22 de maig de 1636-, ni lògicament en el de la Sra. Salvadora -15 de setembre de 1649- no se'n fa cap al·lusió.

Deixa a Madrona Capmany, a Petronilla Pujades, a Teresa Bofill i a sor Maria Francisca cinc sous per qualsevol pretès dret de successió *jure institutionis*. Dóna a cadascú dels seus néts i nêtes cinc sous per via d'institució.

En la donació feta anteriorment pel testador al seu fill Bernat hi havia la condició de si els fills d'aquest no havien arribat a la majoria d'edat en temps de la mort del seu pare, tota classe de béns, tan presents com futurs, mobles i immobles, veus, drets i accions, passaven a Joan Salvador amb les condicions i de la manera següents: l'herència li passava si aquest era eclesiàstic i, mort ell, al seu germà Josep. Si Joan Salvador tenia fills llegítims, és a dir, de llegítim i carnal matrimoni, l'herència passava als fills si es trobaven en edat de testar, del contrari passava a Josep amb els mateixos pactes, vincles i condicions. I si Josep premoria a Joan Salvador, o Josep morís eclesiàstic i sense fills llegítims, o de tenir-los no tinguessin l'edat de testar, en tal cas qualsevol d'ells podia ser hereu universal. Substituïnt a aquest institueix hereva universal a Elisabet, donzella, i en cas de mort d'aquesta, amb les mateixes condicions, a Engràcia, i així successivament a Margarida Clara, servant sempre l'ordre de primogenitura, amb els mateixes condicions que en el primer grau d'institució. I en defecte de tots els esmentats, institueix hereu universal al fill major de Madrona Capmany. El testador és conscient del que pot donar el seu patrimoni i fa una salvetat: prohibeix expressament al seu hereu de detreure la *quarta trebelliànica*.

Institueix tutora i curadora a la Sra. Salvadora dels fills comuns esmentats atenent la seva minoria d'edat i l'estat de pupillatge en què es troben la major part d'ells. Prega a la «caríssima» esposa que vulgui acceptar aquest càrrec i que pugui bé els fills.

El testador fa constar que és la seva darrera voluntat i revoca qualsevol altre testament clos que hagi fet en poder del notari Joan Llobet.

El testament de Jeroni Pujades revela alguns delicats matissos de la seva coneguda personalitat: espós amantíssim, pare de família atent al bé dels fills, la fibra religiosa, la senzillesa franciscana... Apareix clar que gairebé la seva única i veritable riquesa són els seus llibres.

L'Inventari

La interpretació exacta d'un inventari instrumentat posteriorment a la mort d'una persona cal fer-la en funció del *Testament*. L'*Inventari* que amb aquest treball publiquem consisteix en un quadern inserit –com hem dit abans– en el protocol 2069 de Castelló. Consta de 24 pàgines de paper de 15 cms. d'ampla per 21 de llarg. En el transcurs dels anys la cara corresponent a la pàgina 9 ha sofert notablement els efectes de la humitat fins al punt que el text és totalment il·legible a simple vista. Amb tot, hem aconseguit reconstruir-lo íntegrament. Les parts restants es troben en relatiu bon estat de conservació. Al començament hi ha una pàgina i mig en blanc corresponent a la clàusula constitucional protocolària. La vídua del Magnífic Jeroni Pujades ordenà fer aquest inventari en virtut dels poders conferits pel seu espós –com acabem de veure en el *Testament*– en ordre a donar compliment de la clàusula que fa referència a la repartició dels béns mobles i semimobles entre els seus fills. L'inventari consta de dues parts clarament diferenciades. Primera: s'inventarien els béns mobles domèstics, i a continuació, formant un quadern cosit al primer, s'exposa en forma de memorial la relació dels llibres que componien la biblioteca particular de l'illustre jurista-historiador.

Lamentablement en la clàusula deixada en blanc deuria constar la situació de la casa on morí Pujades, ja que aquest era l'espai on el notari solia consignar-ho. L'any 1628, la família Pujades habitava una casa situada prop de la Plaça dels Homes. Durant el primer deseni del segle residí al Puig Salner⁽³⁵⁰⁾ probablement a la vivenda que avui posseeix el Sr. Joan Reig. La Sra. Salvadora –en el seu testament– deixa la casa on habita a la seva filla Engràcia, això significa que la testadora n'era propietària. Sabem que la Sra. Salvadora adquirí per dret de compra una casa al seu germà situada al Puig Salner. ¿Era aquesta la casa on morí Jeroni Pujades o la a tocar la Plaça dels Homes? ¿O una altra?. Ens inclinem a pensar que era la mateixa on vivia l'any 1628, és a dir, la de la Placeta abans d'arribar al capdamunt de la Plaça dels Homes, venint de la Plaça del Vi. Almenys sabem que hi vivia encara l'agost de 1632. La vivenda –com hom pot veure en el text adjunt– disposava de distintes dependències i, per tant, era suficientment espaiosa i adequada a la condició social de Jeroni Pujades.

Els Béns Domèstics

És prou sabut el valor de les descripcions del inventari per a conèixer en els seus detalls el mobiliari, la seva disposició i la decoració de les cases d'èpoques passades.

El primer que crida l'atenció és la burra de pèl gris ja vella a l'estable. Seria la cavalcadura més segura dels seus darrers anys. En els contractes d'arrendament del Cortal Vanover, els Pujades es reserven una quantitat dels farratges i palla per la cavalcadura que tenien sense especificar⁽³⁵²⁾ quina era aquesta. Sabem l'afició que tenia Jeroni Pujades a passejar, però l'exercici del seu càrrec l'obligava a traslladar-se sovint d'un lloc a l'altre del Comtat, i per això la cavalcadura li era

Item un cofre d'aurat defora ab les armes
de moner, poble d'omb qualsefegua trobat
seguet

Item un llorenç de drogueria de algunes
de fladit vers

Item tres jogats de damersat l'ordre d'afel, l'alt
adversus d'alt

Item tres vuallets de sangar manob p'el
item vne de baradoret de tota p'ra mura
d'ent

Item un cofre p'ntat, d'unt ab les armes de
p'la moner d'omb del qualsefegua

Item un llorenç de dret l'obra p'ra p'ntat
p'ntat p'ntat

Item alcebramoy de dret p'ntat p'ntat
d'ent

Item un vnu de genesta blanda ad un
flocadura de floc

Item quatre d'asfll m'le v'f'el, l'ordre d'ad
telet, l'loguet d'ad d'af'el, flocadura
gl'v'v

Item vne ramb de floc de bones

Item un l'ol' de flocadura de fladit blanda

Item un l'ol' de flocadura de flocadura de floc
flocadura de flocadura de flocadura de floc

En la l'ol' de floc

Item un l'ol' de floc de floc de floc de floc

Item un l'ol' de floc de floc de floc de floc
d'omb qualsefegua

Es prou sabut el valor dels inventaris per a conèixer en els seus detalls la disposició
del mobiliari i l'estructura de les vivendes d'èpoques passades.

imprescindible. A vegades passava llargues temporades sense poder cavalcar a causa de les morenes. El *Dietari* ens presenta en una ocasió a Pujades exercint el seu ofici d'Assessor en circumstàncies en què l'aigua de les inundacions arribava al pit de la mula que muntava⁽³⁵³⁾.

Quant als objectes mobles d'utilitat de la casa, s'era lluny de la sumptuositat mobiliària que es desplegà un segle més tard amb la plenitud del barroc. El mobiliari de les cases de començament del segle XVII per regla general era escàs, de poca importància i gairebé no es diferenciava d'entre els distints estrats socials, a part la qualitat d'alguns d'ells. Essencialment consistia en el que és més imprescindible en una vivenda: la taula, els seients –sovint en forma de bancs–, llits, i sobretot cofres o caixes que s'utilitzaven com armaris. Com podem veure per l'inventari, el moblatge dels Pujades a Castelló era el normal de les famílies benestants i de classe mitja de l'època.

Les parts més distingides de la casa eren la Cambra del Carrer –espècie de sala d'estar de les dones amb sis cadires de braços o de repòs–, l'habitació anomenada l'Obra Nova i, sobretot, la Sala que era la més noble dependència de totes tres. En ella, hi havia onze cadires, set d'elles de braços, dos cofres daurats, cadascun amb les armes de Moner i de Pla, i altra classe de roba⁽³⁵⁴⁾. De caixes, cofres i escons de diferents tamanyes i qualitat, n'hem comptat onze distribuïts en les habitacions esmentades. A més, en la cambra del capdamunt de l'escala, s'hi trobava un cofret, una caixa amb pany i clau, tres cofres i una caixeta, que probablement serien les referides en la clàusula del *Testament* sobre l'aixovar de la Sra. Salvadora. Seguint la línia d'aquest tipus de mobiliari, cal esmentar també l'arquimesa de la Cambra del Carrer, un dels mobles més distingits de la casa.

Contribuïen també a l'embelliment de les diverses dependències, els nombrosos quadres –vint-i-tres en total–, molts d'ells de tela. Són significatius el de Ntra. Senyora de la Concepció, Sant Francesc, Sant Jeroni, Sant Miquel, la Vidua Judit, gairebé tots col·locats a l'habitació de l'Obra Nova. En altres dependències es trobaven un quadre de l'Anunciació de Ntra. Senyora, un de Sant Cristòfol, i un altre que representava una monja. Cal també esmentar dos cartes geogràfiques o mapes, un d'ells de Catalunya. Peces interessants eren sens dubte un quadre de Ntra. Senyora que es tancava en dos batents, –probablement tindria la forma de retaule–, i el crucifix d'os. On abundaven més els quadres era a l'estudi on hi havia la biblioteca. Se'n comptaven tretze que representaven diferents figures no descrites a l'inventari. Ja hem tingut ocasió de veure la devoció que Jeroni Pujades professava als sants i el *Dietari* ens mostra l'estima que tenia per les seves relíquies i imatges. Però és probable que aquestes imatges i quadres responguessin també a una faceta artística de la seva personalitat, malgrat no fer-ne mai al·lusió en el *Dietari*. Ens dol que l'inventari no proporcioní més detalls sobre el valor d'aquestes teles.⁽³⁵⁵⁾

Altres dependències: la Cambra del capdamunt de l'escala, les estàncies de l'escala i del terrat i l'habitació de darrera l'Estudi, s'utilitzaven per a dormitori. En una família nombrosa com la dels Pujades no fa estrany trobar sis llits parats. Un d'ells, val a dir-ho, consistia en una caixa que servia de llit, cosa molt freqüent en aquell temps. Gairebé tots eren llits de camp o de camí, formats de cordes i

corretges, que podien plegar-se per poder ser transportats anant de viatge. En el cas de la família Pujades obligada a traslladar-se en més d'una ocasió, serien sens dubte de gran utilitat. Un dels llits tenia vergues de ferro, un altre el cobria un cortinatge d'estampanya vermella amb flocadura de filadís vert. N'hi havia un de mig pilans, és a dir, coronat de capitells o poms.

La Casa dels Pujades estava ben proveïda de roba: de lli, llana i cotó —alguna peça certament força usada—. Contribuïen també a donar un cert to a la vivenda la qualitat dels cortinantges de què fa esment l'inventari.

Altres objectes com la debanadora de Tortosa i el punter de pentinar lli, evoquen feines característiques de les dones d'aquell temps.

A la cuina, s'hi trobaven els atuells propis d'aquesta dependència: olles, morters, cossis, graelles, etc. La cuina servia una mica de «calaix de sastre» dels objectes més variats: cercapous, llanternes, candelers, escambells, etc. També hi havia la pastera i una sort d'eines de treballar la terra.

A l'Estudi —Pujades el 1625 es refereix al seu estudi del Portal de Santo Domingo, de cara a migdia, ¿seria el mateix deu anys més tard?—, a més dels tretze quadres esmentats —la qual cosa confirma la suposició que en els residències particulars, on hi ha llibres sol donar-se una parallela ostentació d'altres manifestacions artístiques—, hi havia una taula-bufet o escriptori, una cadira, un banc ras i la magnífica biblioteca de Jeroni Pujades de la qual parlarem tot seguit.

LA BIBLIOTECA

En les biblioteques, tant les públiques com les particulars, es troba una font poc comuna d'informació sobre la cultura d'una època. A més, pel fet d'incorporar successivament nous elements als anteriors formant un tot, són un reflex expressiu de les variacions contants —modes, gustos, actituds— que l'home experimenta en el conreu de l'esperit. Bé s'ha pogut afirmar que ben poques coses hi ha com una biblioteca per a descobrir el sentit de la vida en cada moment de la història. Pel que fa als llibres de Jeroni Pujades, aquests ens permetran d'aproximar-nos més encara a la seva complexa, rica i sorprenent personalitat.

El *Memorial* inserit a l'*Inventari* enregistra 505 unitats —entre autors i volums— més «una sort de llibres de mà», sense, però, determinar-ne la xifra, probablement perquè el notari, atès el tamany, els consideraria de menor importància. També d'aquests hauria estat interessant la identificació. Quantes vegades en llibres de tamany reduït hem tingut la sorpresa d'una joia bibliogràfica!⁽³⁵⁶⁾ La llibreria, doncs, del doctor Pujades sobrepassava sobradament els cinc-cents exemplars i, atesa la freqüència d'autors que hi figuren sense expressió de la respectiva obra o obres —que per altra banda sabem que en alguns títols concrets es componia de més d'un sol volum—, creiem que no és pas arriscat afirmar que el nombre total de volums arribaria a frec de la xifra de cinc-cents cinquanta, i potser la sobrepujaria.

Es tracta sens dubte d'una biblioteca notable, més si tenim en compte que la major part de les biblioteques particulars fins a la primera meitat del segle XVII existents al nostre país no sobrepujen els dos-cents volums. Probablement aquesta és la més extensa de les gironines i de l'Empordà, d'aquells segles, fins ara conegudes⁽³⁵⁷⁾. Per altra banda, la biblioteca de Jeroni Pujades no era pas l'única existent a Castelló d'Empúries. Ultra les suposades monacals —més o menys dotades dintre la gama monogràfica d'obres eclesiàstiques—, tenim notícies que el 1632 un mercader de teles de la ciutat de Girona vengué al doctor en drets Tomàs Mesura, de Castelló, un lot de 120 llibres que versaven sobre dret civil i canònic⁽³⁵⁸⁾. També versant sobre ambdós drets, coneixem la biblioteca del noble Bernat de Palau, de Castelló, de meitat del segle XIV d'un fons d'escassament 38 volums.⁽³⁵⁹⁾

La transcripció que hem fet del *Memorial* de llibres ha estat laboriosa. Ja hem parlat de la pàgina sencera totalment destenyida que hem pacientment recuperat. Però el gran inconvenient —a diferència dels inventaris de llibreries medievals— consisteix en la manca de qualsevol tipus de descripció: no es transcriuen les rúbriques ni es descriu com eren materialment els llibres, la qual cosa hauria facilitat notablement la seva identificació. Per altra banda, les dificultats creixen quan els noms de títols i autors apareixen desfigurats, induïnt a pensar en la imperícia de l'escrivent. El mateix procediment del dictat, normalment descurat i ràpid, augmentava la possibilitat d'error. Sovint només s'indica el nom de l'autor, com ara Dueñas, Loris, Carbonell, Marquilles, entre altres. No

Un greu inconvenient del *Memorial* consisteix en la manca de qualsevol tipus de descripció: no es transcriuen les rúbriques ni es diu com eren materialment els llibres.

hi ha problema quan es tracta d'un escriptor caracteritzat per un obra determinada com, per exemple, Abbas Urspergensis, autor de *Cronicon*, o bé Jacobus Philipus Bergomensis, del qual el mateix Pujades cita *Supplementum chronicarum* a l'índex de la *Crònica Universal*. El problema es planteja quan cal optar entre dues o més obres d'un mateix autor, com Tiraquellus, Hieronimus Gigas, Antonius Massa, i algun dels escriptors que hem citat més amunt. Aleshores, ¿quina obra concreta podem conjecturar que es trobaria a la Biblioteca? A aquesta dificultat prou espinosa, s'hi afegeix la que deriva de la identitat de l'autor desposseït de connotacions que el diferenciïn de qualsevol altre del mateix cognom. Aquest és el cas, per exemple, de Bosius. ¿De quin Bosius es tracta? ¿de Fridericus? ¿Simeon? ¿Giacomo? No ha estat gens fàcil el procés que ha calgut seguir per arribar a la conclusió que es tracta d'aquest darrer. I el mateix succeeix amb Roscius que tant podria ser el físic-historiador Hieronimus Patavinus, com el poeta Julius Hortinus, el pedagog Vitrubius, o el cèlebre literat conegut per Ianus Nicius Erithraeus. I inversament, sovint només consta el títol de l'obra, que si bé de moltes d'elles com *Fortalittum Fidei* (Alfonso de Spina), *De Bello Aphrodisiense* (Horatius Nucula), *Doctrinal de Cavalleros* (Alonso de Catagena), *Margarita Fisci* (Jaume Callis), en coneixem l'autor, d'altres, en canvi, com *Vendimiatore*, *El Ciudadano*, *Paschales edulii*, malgrat el nostre interès i esforç, no hem estat capaços d'identificar.

La distribució dels llibres en els prestatges oferia dos aspectes totalment diferents reflectits en la mateixa redacció del *Memorial*. El fons de dret civil i canònic —el més considerable atesa la professió específica del nostre advocat-jurista— ocupava un lloc preferent i els llibres estaven ben ordenats en les seves distintes col·leccions. Les restants matèries: religió, història, literatura, filosofia, etc. apareixien *grosso modo* en aquest mateix ordre, però quelcom barrejats i amb altres títols no fàcilment classificables. Lamentem una altra vegada que el *Memorial* no sigui més explícit en la descripció de cada llibre o almenys d'algun d'ells, que ens hauria permès conèixer la manera com estaven fets o els materials emprats: pergami o paper; si alguns eren manuscrits i dels que eren impressos —en tot cas la majoria— si hi havia algun incunable. El *Breviarium Barcinonense*, per exemple, creiem que és el publicat per Jaume Cassador, el 1560; però no podem excloure en absolut la possibilitat de ser el probablement imprès per Pere Posa, en pergami i no anterior a l'any 1506.

Jeroni Pujades documentà la *Crònica Universal* amb cites d'autors i obres consultades. Són notes marginals en el transcurs de tota l'obra a partir de la primera part. Aquesta consta d'un *Index bibliogràfic* on figuren unes 80 obres quasi totes de caràcter històric. D'aquestes, 26 apareixen clarament definides en el *Memorial*, la qual cosa ha estat de molta ajuda, ja que de mà del mateix Pujades hem pogut identificar més d'una obra d'història que teníem dubtosa. Amb tot, l'índex a què ens referim no expressa de bon tros —ni pel nombre ni per la varietat que gairebé es nulla— el ric contingut de la Biblioteca. Una simple confrontació és suficient per a confirmar el que diem.

Quant a l'origen o procedència dels llibres, ¿integraria la Biblioteca algun fons patern en herència? És possible, però res no podem assegurar. El Sr. Torrent Orri —en l'esmentat treball ha estudiat la personalitat del pare de Jeroni Pujades— ens el presenta com jurisconsult reputat i autor d'un *Tractat de les Precedències*, obra inexistente en el *Memorial*, però que es citada en la *Crònica* entre altres obres d'història de l'època. És probable, si no segur, que el doctor Miquel Pujades posseís la seva pròpia biblioteca, en tot cas, en desconeixem el contingut i valor. El seu fill Jeroni, ni en el *Dietari* ni en cap altre lloc, no fa la mínima al·lusió a aquest tema. Per altra banda, podria haver-los heretat —almenys una bona part— el germà gran, beneficiat de la Catedral de Barcelona, també doctor en lleis. El que sí podem afirmar és que la Biblioteca de Jeroni Pujades portava el segell de la seva pròpia personalitat.

Jeroni Pujades obert als corrents culturals del seu temps

En afirmar que la Biblioteca de Jeroni Pujades és un reflex de la seva personalitat —afirmació aparentment banal—, no ens referim precisament a les nombroses obres jurídiques que la integren, tot i ser aquestes veritablement notables. S'ha dit que l'interès d'una biblioteca no radica exclusivament en el que compra un metge, un prevere o un advocat. En aquest respecte, coneguda la bibliografia bàsica en cada època, sabem poc més o menys el que trobarem en ella. L'extensa llibreria del beneficiat Pareta, per exemple, composta únicament d'obres morals i sermonaris, és d'una grisor extraordinària. És la «vibració de la curiositat» —en paraules de Rubió Balaguer— el que desitgem sorprendre en el *Memorial* de llibres de Jeroni Pujades. Aquesta podria ser una resposta al dubte formulat per Casas Homs quan, a propòsit del mutisme de Pujades en el *Dietari* sobre el valor del llibre com a tal —el testimoniatge del qual hauria estat valuósíssim per a la història de la nostra cultura—, expressa: «Fora ben significatiu de saber, ultra la dels autors lligats amb l'ofici, la lectura dels llibres d'entitat cultural que omplis les hores d'esbargiment d'un advocat barceloní. O bé de llibres d'exclusiu divertiment... Ens plauria convèncer-nos que eren més que un objecte emmagatzemat»⁽³⁶⁰⁾.

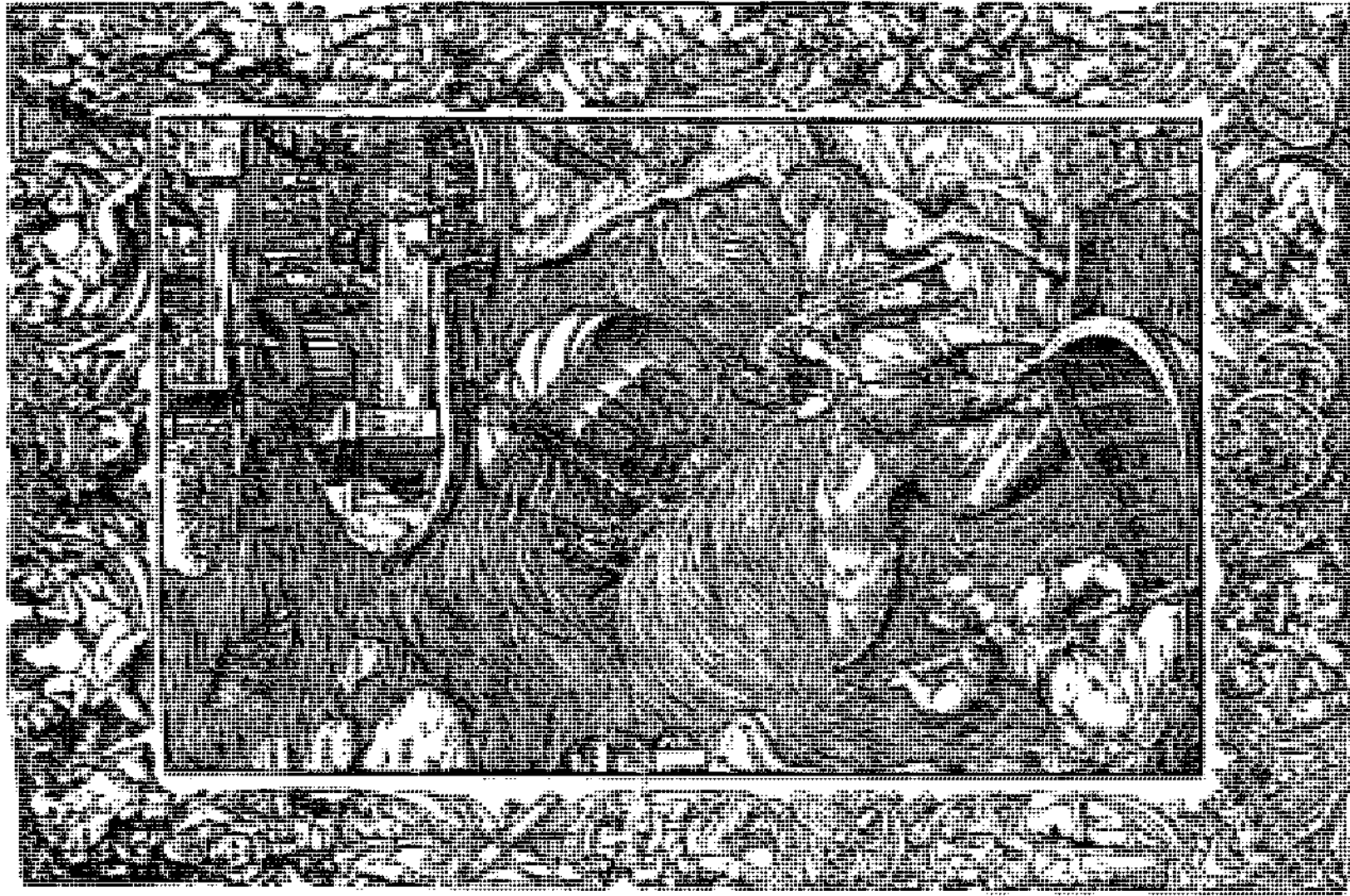
Un simple cop d'ull als cinc-cents volums i escaig registrats en el *Memorial* demostra que el seu propietari, ultra jurista eminent, era home d'arrels clàssiques, empapat de cultura renaixentista italiana i obert als corrents del seu temps. Jeroni Pujades fou en definitiva un humanista. Ens repugna la idea d'un emmagatzemador de llibres com podria ser-ho qualsevol vulgar nou ric del nostre temps. Junt als títols corrents tant en dret com en teologia, filosofia i història figuren en una maravillosa dansa noms com Cesar, Ciceró, Ovidi, Pomponi Mela, Lucà, Aulus Gelli, Plini el Vell, Valeri Màxim, Dionís o Valeri Cató, Luci Florus, Aulus Persi, Apuleu, Homer —en la *Il·l·las* probablement llatina—, Plató, Aristòtil, Plutarc. I ja en un altre nivell i en plena època cristiana, els escriptors grecs Eusebi Pàmfil, Dion Cassius i el bizantí Zonaras. Ultra els gloriosos noms que hem esmentat, podem afirmar que bona part dels autors clàssics llatins i grecs li eren coneguts per mitjà de les edicions dels humanistes italians que proliferen en el *Memorial* com Benedetto Brugnoli amb *Cornucopiae*; Lodovico Dolce amb *Aeneas* i la tragèdia *Didone*; Joannes Baptista

Egnatius, difusor de molts autors llatins entre els quals Juvenal, Suetoni, Lactanci, etc., Tommaso Porcacchi, comentarista de Thucydides; el florentí Pietro Riccio Crinito, autor de *De poetis latinis libri V*; el famós traductor de *Metamorphoses* d'Ovidi en vers italià, Giovanni Andreas Anguillara, Lorenzo Valla amb *Elegantiae*...

La mateixa cultura italiana penetrà en Jeroni Pujades per mitjà de les figures més representatives a partir del *Quattrocento*. Deixant de banda ara els obligats autors de dret, sobretot de l'Escola bolonyesa, figuraven a la Biblioteca entre altres Remigio Nannini Fiorentino, autor de *Rime i Egloge pastorale*; Girolamo Ruscelli, comentarista i editor del *Decamerone*, entre altres; Giulio Camillo, anomenat Delminio, mitjançant el qual Pujades pogué conèixer Petrarca i Bembo; en fi, Polidorus, Giovanni della Casa, Belisario Bulgarini, Angelo Politianus, Giovanni B. Mantuani... Pujades llegia en italià *Orlando furioso* de l'Ariosto, com es pot comprovar de les cites en la llengua original d'aquest autor en la *Crònica*⁽³⁶¹⁾. Així mateix la *Divina Commedia* de Dant, *L'Amadigi* de Bernardo Tasso, *Il Goffredo* de Torquato Tasso, *Orlando innamorato* de Matteo M. Bojardo, *Persiano* de Francesco da Firenze, *Antafor di Barosia*, *Dama Rovenza del Martello*, *Falconeto*, els autors satírics Paterno, Sansovino, Alamani i Bentivogli, a més de *La Fiammetta*, aquesta probablement en una traducció catalana del segle XV. Dels humanistes, entre els italians afincats a Espanya, Marineo Siculo ocupa un lloc preferent en el *Memorial*, així com l'il·lustre espanyol Marsilio Ficino, traductor de Plató i intèrpret de Plotí.

Encara que en no tanta profusió, també hi són representades —com és obvi— obres d'autors tant catalans com castellans. Esmentem d'aquests darrers: *Historia del Cid*, Juan de Mena, *Doctrinal de Cavalleros* d'Alonso de Cartagena, Don Jorge Manrique, Pedro López de Ayala, *La Araucana* d'Ercilla, Juan de Mariana, Vicente Espinel, Huarte de San Juan, Antoni Torquemada, *La Jerusalem conquistada* de Lope de Vega... D'entre els autors catalans figuren Ramon Llull amb *Artificium sive Ars brevis*, obra molt coneguda en les biblioteques dels segles XV i XVI; Elximenis amb *De les dones* entre altres obres; Ramon Muntaner, Bernat Desclot, el poeta Jaume Roig, Pere Tomic, Francisco Calza, Dionís J. Jorba, Lluís de Peguera, Onofre Manescal, etc. No volem ometre en aquesta petita mostra el mestre Lluís Vives. Considerem important la inclusió d'aquest humanista en el *Memorial*, atenent l'observació que fa Rubió Balaguer⁽³⁶²⁾ sobre l'evolució experimentada del gust dels lectors a mesura avançava el segle XVI: en aquest respecte, quan la producció de «poca qualitat» era cada dia més freqüent a favor del públic, afirma que ni una sola vegada és citat Lluís Vives en el catàleg del llibreter Posa. Per altra banda, ens alegra comprovar que Pujades sobrepassava en molt el nivell mig dels lectors d'aquells segles.

Una observació atenta de la llista dels llibres inventariats ens fa adonar d'un fons de caràcter tradicional, alimentat principalment per obres jurídiques, històriques i morals, com la *Summa Rotlindina* d'autor del segle XIII, que figura en les biblioteques del segle següent, així la veiem en l'episcopal de Girona, publicada per Batlle i Prats⁽³⁶³⁾. Però hi ha altres obres que són tradicionalment constants en moltes biblioteques medievals, com ara *Summa Hostiensis* en la del canonge Roger de Cartellà,

Alguns exemplars eren bellament il·lustrats com aquesta edició d'*Orlando furioso*.

publicada pel Sr. Mirambell i Belloc; o *Ebredunensem super titulis decretalium*, així mateix *Usaticos Barchinone*, en la de Berenguer d'Anglesola i la de Bernat de Palau (s. XIV), ...; *Dialogi divi Gregorii* que hem trobat igualment a l'inventari dels llibres dels templers de Castelló d'Empúries (1307); *Historia Ecclesiastica* d'Eusebi de Cesarea, entre els llibres del mercader Antonio la Rosa, que el cavaller sicilià J. Rizo lliurà a l'arquebisbe de Tarragona el 1506; en fi, *Decretals*, que hem vist figurar en les biblioteques gironines Episcopal, Catedral i Anglesola; com també *Clementines* a la de Bernat de Palau i del ja esmentat La Rosa, entre altres.

Tampoc manquen a la Biblioteca pujadenca obres de recent impressió, la qual cosa demostra que el nostre jurista estava atent a les darreres novetats. Un cas clar d'aquest estar «à la page» l'ofereix l'obra d'Onofre Manescal *Apologetica disputata, donde se prueva que la Llaga del Costado de Christo... fue obra de nuestra Redención*, de la qual tot just publicada Pujades fa referència en el *Dietari*⁽³⁶⁴⁾. Les mateixes edicions de l'obra de l'historiador Flavius Dexter que coneixem, tot i ser un autor del segle V, daten el 1619 i 1627. Una prova més de voler estar al dia són les *Constitucions de Catalunya* dels darrers anys del segle XVI, o bé les obres de Lluís de Peguera, Segimon Despujol, Jaume Rebullosa, tots ells contemporanis de Jeroni Pujades.

El gust pels autors francesos, típic del nostre tres-cents, havia decrescut en aquesta època de relacions difícils entre ambdós països. El *Memorial* ho deixa traslluir on escassament sobrepassen la dotzena, la majoria dels quals escrivien en llatí: Jean Faber, Jean Coras (Corrasius) André Tiraqueau (Tiraquellus), Étienne Forcadel (Forcatullus) –autor de la curiosa obra *Necyomantia*–, Pierre Rebuffi (Rebufus), Jacques Boullenc, Martial d'Auvergne, Antoine Colombet, Charles de Grassaille, François Douaren (Duarenus), Alexandre de Chasseneux (Cassaneus) amb *Catalogus gloriae mundi*, Jean Du Tillet, Michel de Nostredame (Nostradamus) i Jean de Mandeville, malgrat afirmar que és Chevalier natif du Pays D'Angleterre probablement es tracta del Pseudònim de Jean de Bourgogne, metge de Liège, esmentat en la versió llatina del *Viatges* amb el nom de Joannes ad Barbam. La representació anglesa es limita a un únic autor Johnn Holywood, més conegut per la transcripció llatina del seu nom Joannes de Sacro Bosco, autor *De Sphera*. Finalment els escriptors alemanys que figuren amb historiadors com Albert Kranz i Hartman Schedel, aquest darrer autor de *Chronica Mundi*, obra extraordinària tant pel contingut com per les il·lustracions; del llatí fou traduïda a l'alemany, però pensem que l'exemplar que posseïa Pujades era l'originari en llatí. Ens sorprèn trobar a la Biblioteca pujadenca *Fortunato*, títol d'un llibre popular alemany del segle XVI, probablement compost segons un original estranger d'autor anònim. L'edició més antiga coneguda és la d'Ausburg (1509). L'assumpte fou primer dramatitzat per Joan Sachs (1553) i posteriorment per l'anglès Tomàs Dekken en *The pleasant comedie of old Fortunato* (London, 1600).

No volem cloure aquest breu comentari sense alludir al jurista-humanista Sebastian Brant, cultivador de la sàtira allegòrica en la seva *Stultifera Navis*, imitada per l'holandès Erasme en el cèlebre *Encomium Moriae*.

Que lluny ens trobem de les biblioteques monocromes que hem conegut! El que realment impressiona de la llibreria del doctor Pujades és precisament la varietat de matèries i d'autors. I quin contrast! Ovidi i Sant Jeroni, Ramon Llull i Erasme, Bocaccio i Felip de Malla, *La Vida de Sant Francesc d'Asís* i *La Hija de Celestina*, *Examen de Ingenios* i «Notturmo Napolitano», l'anònim autor de *La Comedia Nuova Gaudio d'Amore*, en quatre actes i en vers... La curiositat intel·lectual del nostre jurista és realment impressionant. La seva capacitat de lectura extraordinària. Les llargues tongades de convalescència de les freqüents malalties que el recloïen a casa, les passaria estudiant, redactant i, per descomptat, llegint.

No hi ha dubte que Jeroni Pujades fou un gran lector. I ara una pregunta: ¿Era bibliòfil, Pujades? Que era afeccionat als llibres és cosa segura. Per altra banda, els bibliòfils foren sempre amants de les Antiguitats i d'ell sabem que era expert en la matèria. Una vegada més ens dol de no posseir més detalls sobre els llibres, com ara l'inventari de venda, si és que arribaren a ser subhastats, cosa que no hem pogut dilucidar. Hauria estat la millor pedra de toc per tenir una idea del valor material de cada exemplar. També hauria estat molt útil per a assabentar-nos del que l'època considerava «obra morta».

L'anàlisi de cada una de les obres que componen la Biblioteca requereix un espai molt més ample del que disposem aquí. Necessàriament hem de limitar el nostre comentari a la gairebé mera identificació —fins on ha estat possible— dels autors i obres, desenrotllant i completant les rúbriques pràcticament inexistents en la relació notarial i agrupant-los per matèries per a facilitar la lectura del *Memorial-inventari*.

Fonts bibliogràfiques consultades amb les respectives sigles que hem utilitzat particularment en les notes explicatives de l'estudi que fem a continuació:

ARNALL: Mª Josefa Arnall Juan, *Los Manuscritos, incunables y demás impresos de la Biblioteca del Convento de San José de Barcelona* (Carmelitas Descalzos). Barcelona, 1976. Tesi doctoral inèdita.

BLC: *British Library General Catalogue of Printed Books*, 1975; 1976-1982. Saur, KG. London.

BMGC: *British Museum. General Catalogue of Printed Books*, London and Beccles, 1931-1955.

BNPC: *Catalogue Général des Livres imprimés de la Bibliothèque National*. Auteurs. Paris, 1924-1980.

BUB: Biblioteca de la Universitat de Barcelona.

HAEBLER: *Bibliografía Ibérica del siglo XV. Enumeración de todos los libros impresos en España y Portugal hasta el año de 1500 con notas críticas*, por Conrado Haebler, Vol. I, La Haya-Leipzig, 1903; Vol. II, Leipzig-La Haya, 1917.

LThk: *Lexikon für Theologie und Kirche*, Freiburg i. B. (Brisgovia), 1957-1966.

- HAIN: *Repertorium Bibliographicum, in quo libri omnes ab arte typographica inventa usque ad annum MD typis expressi ordine alphabetico vel simpliciter enumerantur vel adcuratius recensentur.* Opera Ludovici Hain, Stuttgart-Paris, 1826-1838.
- HURTER: *Nomenclator literarius Theologiae Catholicae*, a H. Hurter, Innsbruck, 1903-1913..
- MADURELL-RUBIO: J.M. Madurell Marimon i J. Rubió Balaguer, *Documentos para la historia de la Imprenta y librería en Barcelona, (1474-1553)*, Barcelona, 1955.
- ML: Jacques Paul Migne, *Patrologiae cursus completus... Series prima in qua prodeunt patres, doctores scriptoresque Ecclesiae latinae a Tertulliano ad Gregorium Magnum.* I-CCXVII, Paris, 1844-1855.
- NUC: *The national Union Catalog Pre-1956 Imprints. A cumulative author list representing Library of Congress printed cards and titles reported by others american libraries. Compiled and edited with the cooperation of the Library of Congress and the National Union Catalog Subcommittee of the Resources Committee and Technical Services Division, American Library Association.* London.- Mansell.- Balding et Mansell, 1968-1981.
- PALAU: *Manual del Librero hispano-americano. Bibliografía general española e hispano-americana desde la invención de la imprenta hasta nuestros tiempos, con el valor comercial de los impresos*, por Antonio Palau Dulcet, Barcelona, Librería Palau, 1948-1977.
- QUÉTIF-ECHARD: *Scriptores ordinis Praedicatorum*, Vol. I, París, 1719; Vol. II, París, 1721.

Per millor ordenació de la matèria, enumerem entre claudators amb doble xifra aràbiga les obres i autors respectivament. A la llista de l'Apèndix II incorporem a més una enumeració romana corresponent al nombre de volums.

Obres jurídiques

Constitueixen el fons nuclear i el més extens. Ja hem parlat de Jeroni Pujades advocat-jurista i professor de Dret Canònic a la Universitat de Barcelona. Pràcticament s'hi troben representats a la Biblioteca els millors juristes de l'època i d'èpoques anteriors. El total d'obres que d'una manera o altra podem considerar jurídiques ofereix l'elevat percentatge de 38'4%, del qual el 64% corresponen a l'àrea del Dret Civil, Legislació i Jurisprudència, el 23'3% al Dret Canònic o Pontifici, el 7'1% a ambdós drets conjuntament, i un 5'3% sense possible classificació. Junt al Còdex, Digest o Pandectes i Decretals, apareixen Repertoria (9), Consilia, Responso o Decisiones (27), Practica (12), Tractatus (9), a més de diversos Apparatus, Promptuaria, Speculum, i molts altres de variada titulació, com tindrem ocasió de veure tot seguit.

Abans, però, volem remarcar dos nom il·lustres: Baldus i Bartoldus. Avalat aquest darrer pel mateix doctor Pujades quan, en ocasió d'expressar la seva admiració per un col·lega que ha traspassat, escriu simplement en el *Dietari* «era un Bartold», elogi que confirma la dita «nemo bonus jurista nisi sit Bartulista». Referent a Baldus, l'advocat Pau Ferrer, doctor en Bolònia, en dictar el seu testament el 1506, disposa que siguin venuts sobretot els nou toms de Baldo, acotant al marge amb la seva pròpia mà: «valen molt».⁽³⁶⁵⁾

[01/02] Primo los textos dels drets civil y canonic. [1/1] Item Repertorium ad opera PANORMITANI. [2/1] PANORMITANI Registrum decretalium Pars Prima; Secunda pars PANORMITANI in primam decretalium; Prima pars PANORMITANI in secundam decretalium; Secunda pars PANORMITANI in secundam decretalium; PANORMITANUS super decretalia; PANORMITANUS super quarto et quinto decretalium. [3/1] PANORMITANI Consilia. [4/2] Repertorium JOANNIS FRANCISCHI DE RIPPA. [5/2] JOANNES DE RIPPA super primam et

[01/02] ¿Es tracta de títols individuals o més aviat de generalitzacions dels títols que venen a continuació? En la *Crònica Universal*, a la secció bibliogràfica redactada pel mateix Pujades, figuren *Derecho canónico* i *Derecho civil*, sembla, com a textos.

[1-2/1] *Commentaria, seu Lecturae in quinque libros Decretalium*. Lugduni. Excudebat Claudius Seruanus, 1531-55. 8v. 41-43 cms. v-8. *Repertorium Commentariorum*. NUC, 0242435.

[3/1] *Abbatis PANORMITANI Consilia, tractatus, questiones et practica...* Venetiis, apud Guerraeos fratres et socios, 1578. 318 f. 38 cm. NUC, 0242450.

[4-5/2] JUAN FRANCISCO LA RIPA. *Repertorium in omnia opera...* Ioannis Francisci Ripae. Vol. 7 de *Commentaria*. In *primam et secundam Infortiati partem* Vol 1. de *Commentaria* NUC, 0292965.

secundam infortiati. [6/3] *Index PAULI CASTRENSIS*; PAULUS CASTRENSIS in *Secundam FF veteris*; PAULUS CASTRENSIS in *Primam infortiati*; PAULUS CASTRENSIS in *Secundam infortiati*; PAULUS CASTRENSIS in *primam novi*. [7/3] PAULUS CASTRENSIS in *primam codicis*; PAULUS CASTRENSIS in *secundam codicis*. [8/4] ANGELI ARETINI *de Maleficiis repertoria*. [9/5] *Summa AZONIS*. [10/6] ALEXANDER DE IMOLA *prima et secunda super codice*. [11/6] ALEXANDER DE IMOLA *prima et secunda super FF novo*; ALEXANDER DE IMOLA *super infortiato*. [12/6] *Repertorium super ALEXANDRUM IMOLA*. [13/7] *Repertorium super BARTOLO*. [14/7] BARTOLUS in *primam FF veteris*; BARTOLUS in *secundam FF veteris*; BARTOLUS in *primam infortiati*; BARTOLUS in *secundam infortiati*; BARTOLUS in *primam FF novi*; BARTOLUS in *secundam FF novi*. [15/7] BARTOLUS in *primam Cº*; BARTOLUS in *secundam Cº*. [16/7] BARTOLI *Consilia*. [17/8] *Repertorium in JASONIS prelectiones*; [19/8] JASON in *primam FF veteris*; JASON in *secundam FF veteris*; JASON in *primam infortiati*; JASON in *secundam infortiati*; JASON in *primam FF novi*; JASON in *secundam FF novi*. [20/8] JASON in *primam Cº* [21/8] JASON *de actionibus*. [22/9] JOAN FABER in *institutionum libros*. [23/10] BALDI *super FF veteri prima pars*; BALDI 2ª *super FF veteri*; BALDUS *super infortiato et novo*. [24/10] BALDUS *super 1,2 et 3 codicis*; BALDUS *super 4 et 5 Cº*; BALDUS *super 6 Cº*; BALDUS

[6-7/3] Probablement es tracta de l'edició veneciana, apud Iuntas, de 1593, que correspon amb el contingut descrit en el Memorial. *Commentaria in Corpus juris civilis...* 8v in 5,42 1/2cm. NUC. 0154382.

[8/4] Cf. NUC. 0033986-7 Angelo del GAMBILIONI. *De maleficiis. Repertorium...*, ab ANGELO DE ARETIO, Lugduni, 1526.

[9/5] És difícil determinar-ne l'edició sense tenir-ne cap més referència. *Summa AZONIS, locuples iuris civilis thesaurus...* ¿La de Lugduni, 1583, 1596; Venetiis, 1566, 1581, 1584; Basileae, 1563? Cf. NUC. 0539657-0539677.

[10-12/6] ALESSANDRO TARTAGNI. *In primam et secundam Codicis partem...* Lugduni, 1552. NUC. 0044471.

[13-16/7] BARTOLI A SAXOFERRATO... *Omnia, quae extant opera...* Venetiis, apud Iuntas, MDCII-MDCHII. 11 v. in 7.40 cm. NUC. 0164052.

[17-20/8] *In Digestum et codicem commentaria*. Mediolani, 1519-20. Creiem que es tracta d'aquesta edició per ajustar-se exactament amb la descripció del contingut en el Memorial. Cf. NUC. 0132321.

[21/8] *Commentaria JASONIS MAYNI super titulo. De actionibus in Institu. Iustiniani...* Venetiis, 1562. Existeixen altres edicions, Venetiis, 1574; Lugduni, 1533, 1539, 1540, 1565. NUC.

[22/9] IOANNIS FABER *iurisconsulti... in quatuor libros Institutionum eruditissima commentaria...* Venetiis, apud Altobellum Salicatum, 1572, 187, 51., 31 cm. NUC. 0002282.

[23/10] *Lectura super prima et secunda parte digesti veteris*, Venice, Andreas Torresanus, de Asula, 1493-1495. *Lectura super prima et secunda parte infortiati*, Venice, Bernardinus Stagninus, 1494. NUC.

[24/10] *Super primo (-nono) codicis commentaria luculentissima...* Lugduni, 1539 NUC. 0061514.

super 7, 8 et nono Cº [25/10] BALDUS super decretalibus. [26/11] ANGELUS DE UBALDIS super autenticis. [27/12] JOANNES DE PLATEA super tribus ultimis codicibus. [28/13] Repertorium FRANCISCHINUS CURTIS junioris. [29/13] FRANCISCHINUS CURTIUS junior super Cº [30/13] Repertorium Volumen 8. [31/13] Tractatum Volumen 1-17; Tractatum Index. [32/14] Repertorium BARTACHINI Vol primum (et) 2um. [33/15] FELINI Repertorium [34/15] FELINI prima pars, pars 2 (et) 3. [35/4] ANGELUS ARETINUS super instituta. [39/19-64] CORRASIUS. [40/20] MONTOLONII Promptuarium tomus Ius (et) 2us. [41/21] Consilia MONALDI. [42/22] Cautele BARTOLOMEI CEPOLLE. [43/23] TIRAQUE-

[25/10] BALDUS super Decretalibus... Lugduni, Excudebant Franciscus, et Claudius Marchant fratres, anno 1547. Aquesta edició la creiem més probable que la de Claudius Seruanus, Lugduni, 1564. NUC. 0061574.

[26/11] ANGELUS DE UBALDIS DE PERUSIO Super Autenticis. Lectura Autentico-rum... Lugduni, 1536. NUC. 0001022.

[27/12] Sacratissimarum legum famosissimi interpretis... JOANNIS DE PLATEA super tribus ultimis libris Justiniani Codicis commentaria... Lugduni, 1516. Colophon: Impressa Lugduni sumptibus Bartholomei Trot industria Jacobi Myt... NUC. 0408012.

[28-31/13] Tractatus feudorum. Correctus atque adnotationibus. Quae commentario-rum vice expossuerunt, illustratus a Ioanne Hanichorstio Monast... Coloniae, apud Joannem Buckmanum et Theodorum Bannium, 1570. 8p. 1., 553, 46p., 16 cm. NUC. Hi ha una edició a Joanne Monasteriensi. Coloniae Agrippinae, 1564.

[32/14] JOANNIS BERTACHINI Repertorium. Probablement l'edició de l'any 1562, Lugduni, p. Claudi Servanum. Cf. R. CARRERAS VALLS, El llibre a Catalunya 1338-1590. Recull de Notes de Documents inèdits de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona, Vol. I. Barcelona, 1936.

[33-34/15] Aureum repertorium ad omnia opera FELINI SANDEI... Impressus prius Lugduni, nunc vero... studio Pauli Rhosellum auctum... Venetiis, in idibus Gregori de Gregoriis, 1521. NUC. 0100588.

[35/4] ANGELI A GAMBILIONIBUS DE ARETIO... In quatuor Institutionum Iustiniani libros commentaria... Venetiis, apud Iordanum Zilettum, 1580 NUC. 0033984.

[39/19-64] ¿Quina obra de CORRASIUS? Evidentment s'ha de tractar d'una que no sigui De Beneficiis, o bé Epistolarum quaestiones, que trobarem més endavant. Davant de la varietat de títols d'aquest autor, tota hipòtesi és superflua.

[40/20] Promptuarium divini juris et utriusque humani. Parisiis, H. Stephani, 1520; 2 Vols. fol. BNPC E., 1215. Aquesta edició actualment es troba a la Biblioteca Universitària de Barcelona, procedent del Convent de Sant Francesc. ARNALL, 4584.

[41/21] Consilia, sive Responsa ac decisiones... in quibus discutiuntur quamplures materiae causarum, civilium, criminalium, ecclesiasticarum, haereticarum, beneficiorum, pensionum... Nunc primum in lucem edita. Venetiis, Jacobus Antonius Somachi, 1597. NUC. 0697930.

[42/22] Cautele... Praestantissimi Iuris utriusque Luminis D. BARTHOLOMEI CEPOLLE... varii Tractatus... Lugduni, Impressa Joannis Crespini, 1535. NUC. 0436978.

[43/23] La concreció es fa sumament difícil amb el sol nom de l'autor que ha escrit varies obres. ¿Es tractaria de Opera omnia... edita Francofurti ad Moenum, Impensis haeredum S. Feyrabendii, 1597?. En ella es conté: De Nobilitate et jure primigenitorum.- De legibus connubialibus, et jure maritali.- De utroque retractu, municipali et conventionali, commentarii duo.- Tractatus varii... NUC. 0232455. La identificació ens sembla, si no certa almenys molt probable.

LLUS. [46/26] LOAZES *super matrimonium*. [47/27] CAMILLUS *de Absolutione juramenti*. [48/28] *Decisionum a* PEGUERA *Prima pars*. [49/29] *Constitutions de Catalunya*. [51/31] *Pregmaticas y altres drets de Catalunya*. [52/32] *Constitutions del anys 1590*. [53/33] BERENGARIUS FERDINANDUS *de Postumis*. [54/10] *Practica* BALDI. [55/17] *Practica* ALCIATI. [56/34] DUARENI *Opera*. [57/35] DECIUS *De regulis juris*. [58/36] *Bella pertica*. [59/37] PETRUSIUS *de viribus juramenti*. [60/38] *Flores Artis notarie* MARCILLETI. [62/40] *Pracmatica* COSME GUYMER.

[46/26] *Solemnis atque elegans Tractatus In causa matrimonii... Henrici et Catherine Anglie Regum Editus per Everendum Ferdinandum de loazes... In principatu Cathalonie... Inquisitorem apostolicum*. Barchine: In officina Caroli Amorosi typis excussus, 1531. LXXI f. 17 l. 29 1/2 com (f9) (Dedicat a Carles V). NUC. 0430003.

[47/27] CAMILLUS, *de Absolutione juramenti*? No creiem que es tracti de Giulio Camillo, Delminio, l'humanista, de qual hi ha una edició *Opere di..* Vinegia G. Gioio de' Ferari, 1560, 2 Vols., 12º BNPC. Z31118-31119. O bé Joannes Camillus, autor *De laudibus*, B., *Thomae a Villanova orationem*. Romae. 1622, 4º PALAU, 41008?

[48/28] Vegeu número [228/28].

[49/29] Deixant a part el valió incunable -L. Rosenthal l'oferí per 3.000 marcs d'or- de l'any 1493, és molt probable que l'obra que tenia Pujades sigui: *Constitutions de Catalunya* (Primer full en blanc. El segon comença:) *Com per ordinació de les Corts generals del principat de Catalunya... fos ordenat que los usatges de Barcelona e constitucions de Catalunya fossen collocades en propis titols*. (Colofó:) La present obra es stada stampada en la insigne ciutat de Barcelona. E. acabada a XX. del mes de Febrero any Mil CCCC.LXXXXV. (1495) fol., gòt. 36 h. 362 fols. Edició de gran tiratge; són coneguts més de 300 exemplars. PALAU, 60359.

[51/31] PALAU, 60361, fa referència a aquesta obra novament reimpressa l'any 1704. Tret d'aquesta referència no coneixem cap altra edició. També podria ser que es tractés de *Constitutions y altres drets de Catalunya compilats en virtut del cap. de Cort XXIII de las Corts per la S.C. y Real Maestat del Rey Don Philip Nostre Senyor celebradas en la villa de Montsó*. Barcelona, Hubert Gotart, 1588-1589, 2 Vol. PALAU, 60360.

[52/32] Desconeixem *Constitutions* de l'any 1590, però sí les *Constitutions fetes en la primera Cort... en lo Monastir de Sant Francesc en lo any 1599*. Barcelona, Gabriel Graells y Giraldo Dotil 1603. PALAU, 60385. ¿Seria un error de còpia de l'escriptent?

[53/33] No hem pogut identificar aquest autor.

[54/10] *Practica* BALDI. *Perutilis ac vere aurea Practica iuris utriusque...* Lugduni, veneunt apud Stephanum Malleorum, 1541 NUC. 0061569. Posseim en propietat un exemplar d'aquesta edició: 12º, gòt. doble columna.

[55/17] D'entre les obres d'aquest cèlebre jurista no hem trobat cap *Practica*.

[56/34] FRANC. DUARENI *...Opera omnia, quae in hunc usque diem edita extant in jure civili...* Lugduni, Apud G. Rouillium, 1558. 34 cm. NUC. 0388918.

[57/35] PHILIPPUS DECIUS *De Regulis Juris*. Lugduni, 1568, 16º NUC. 0107124.

[58/36] L'única referència que hem trobat de *Bella Pertica* és la Etienne FORCADELL (FORCATULUS) *De feudis commentarius perelegans; item PETRI de Bella Pertica; accedit de lege salica commentariolus Johannis Pyrrhi*. Hanoviae, 1603. NUC. 0235073. ¿Qui era aquest Petrus?

[59/37] *Tractatus De Viribus Juramenti* per Dn. ANTONIUM DE PETRUCIA *Utrisque Iuris ...Doctorem...* Helmstadi: Excudebat Iacobus Lucius impensis Ludolphi Brandes senioris, 1587, 8º NUC. 0288167.

[60/38] Autor no identificat.

[62/40] *Pragmatica Sanctio, cum glossis* COSME GUIMIER *...Secunda editio quoad additiones*. Parisiis, apud G. à Prato, 1555. 2v in 1. 17 cm. NUC. 0303528.

[63/41] LEONARDI ALESMII *junioris lucubrationes*. [64/42] ROLANDINI *flores*. [65/43] *Singularia plurimorum doctorum*. [67/45] ALEXANDER LOZAE in 3 Cº [68/46] *Concordata inter LEONEM Xº et regem FRANCISCUM*. [69/47] *Praxis MILLAEII*. [70/48] *Practica CARNERII*. [73/51] *Commentaria JACOBI BOULLENC*. [74/52] *Practica DAMHOUDERII*. [75/53] HIERONIMUS GIGAS. [76/54] *Practica MARANTHE*. [77/55] *Practica SOLLERII*. [78/56] JULIUS CLARUS. [79/57] *Aresta amorum*. [80/58] ANTONIUS GOMES. [81/59] *Practica PAPIENSIS*. [82/60] *Necyomantia FORCATULI*. [83/42] *Suma ROLANDINA*. [84/61] ANDREAS

[63/41] LEONARDUS ALESMII *de trien. et semisse...* Tolose. Cf. CARRERAS VALLS, *El llibre a Catalunya*, pàg. 151. És l'única referència que hem trobat d'aquest autor.

[64/42] *Flos ultimarum voluntatum*. D. ROLANDINI PASSAGERII. *Artis notarie monarce cum additionibus...* Venetiae, 1551. NUC. 0386275.

[65/43] *Singularia plurimorum doctorum. Utilissima ac admodum necessaria singularia...* iurisconsultorum... Lugduni, J. Giuncti, 1535. 18 cm. NUC. 0579499.

[67/45] Les nostres fons habituals desconeixen aquest autor.

[68/46] *Concordata inter Sanctissimum Dominum nostrum LEONEM X et FRANCISCUM regem Galliae*. Parisiis, Galeotus a Prato; 1555, 2 tom. en 1 vol. 8º BNPC, 8º Ld 7.24. D. Cf. també NUC. 0095538 i 0095543. Pot ser consultada en BUB, C-216/1/14.

[69/47] Probablement JOANNES MILLAEI. Hem trobat una referència d'aquest autor, però no hem pogut identificar l'obra.

[70/48] CLAUDIUS CARNINUS, l'autor de *Tractatus de vi et potestate legum humanarum*?

[73/51] *Repetitio. Famosos, constituti in l. Capitalium, ff. de pae., edita ac publice disputata per JACOBUM BOULLENC...* Paris, 1519. 4º BNPC, Rés. E. 9993 (4) et Rés. F. 1006.

[74/52] *Praxis rerum criminalium...* Auctore... IODOCO DAMHOUDERIO... Coloniae Agrippinae, apud Ioannem Gymicum, 1591. NUC. 0021248. D'aquesta obra, se n'ha fet moltes edicions: Venetiis, 1555, 1568; Antwerpiae, 1554, 1562, 1601, 1616...

[75/53] *Tractatus de crimine laesae maiestatis? Tractatus de pensionibus ecclesiasticis? De residentia episcoporum? Tractatus universi iuris?* És pràcticament impossible conjecturar l'obra que Pujades l'indria d'aquest famós canonista.

[76/54] *Aurea praxis* Dn. ROBERTI MARANTAE VENUSINI ...vulgo *Speculum aureum et lumen advocatorum* ... Coloniae Agrippinae, Apud T. Baumium, 1586, 4º BNPC, F. 5287. Hi ha una altra edició de 1593, Lugduni, P. Landry, f. 20499.

[77/55] D'entre les obres de Francisco Soler, jurista del segle XVII: *Brevi ac analytica explicatio ad edicta...*; *Juris responsum...*, etc. no hem pogut identificar cap *Practica*, a no ser que es refereixi a alguna d'aquestes dues obres esmentades.

[78/56] Probablement *Opera omnia sive practica civilis, atque criminalis...* Venetiis, apud Baretium, 1614. NUC. 0466096.

[79/57] MARTIAL D'AUVERGNE. *Aresta amorum, cum erudita Benedicti Curtii Symphoriani explanatione...* Parisiis, Langelier, 1544. NUC. 0256842.

[80/58] ANTONIUS GOMES. *Commentariorum variarumque resolutionum iuris civilis communis et Regii*, Venetiis, 1586? *In leges Tauri Commentarius*, Salmanticae, 1555? PALAU, 103513 i 103516.

[81/59] PETRUS ANTON LAZARUS. *Canonicarum questionum in utroque, tam interno quam externo Foro Practicabilium prima et secunda pars...* Venetiis, apud Jacobum Antonium Somaschum, 1613; 120, 206 p. doble columna. NUC. 0156254.

[82/60] *Necyomantia iurisperiti...* STEPHANO FORCATULO BLYTERENSI iurisc., autore... Lugduni, apud Seb. Gryphum, M.D. XLIII. NUC. 0235081.

[83/42] *Summa totius artis notariae*, ROLANDINI RODULPHI BONO... Venetiis, ex officina Damiani Zenarii, 1588. NUC. 0386291.

[84/61] *Clementinarum Constitutiones? Tractatus de Cardinalibus legatis a latere*, 1549? *Corpus iuris canonici*, 1618? (BLC)

BARBACIA. [85/62] ANTONIUS MASE *de exercitatione juris peritorum*. [86/63] SEBASTIANUS BRANT. [87/64-19] CORRASSIUS *de Beneficiis*. [88/64-a] CRASSI *repetitio*. [91/67] CABALINUS *de evictionibus*. [92/68] DUENYAS. [93/69] *Stillus capbrevandi*. [94/70] ANTONIUS COLOMBET. [95/71] *Observationes* BONAVITI. [96/72] *Vocabularia juris*. [97/73] GOMESIUS *super regulas cancellarias*. [98/74] *Aparatus* INNOCENTII Pape. [99/75] *Curia Pisana*. [100/62] ANTONIUS MASSA. [101/76] PAULI pape 3 *Bulla concilii celebrandi* [102/77] *Tractatus* JOANNES STAFLEY.

[85/62] ANTONIUS MASE. *De exercitatione jurisperitorum libri tres*. Apud V. et A. Doricos: Romae, 1550, 4° BLC.

[86/63] SEBASTIANUS BRANT, l'autor de *Stultifera Navis qua omnium mortalium narratur stultitia*... probablement l'obra del *Memorial seria Titulorum omnium juris tam civilis quam canonice expositiones*, SEBASTIANO BRANT...autore. Lugduni, apud G. Gryphum, 1578, 8°, 469 p. BNP, F. 24546. Hi ha una altra edició en 16°, 469 p. ibidem, 1581, BNPC, F. 14462 (2).

[87/64-19] *De totius partitione et vario beneficii nomine*. In *Tractatus universi juris*, v. 15, pt2. NUC, 0693052.

[88/64 a] PETRI CRASSI *mediolanensis*... *Repetitio. c. cum ad sedens. De resti spolia*, etc. Per Franciscum de gyrardenghis: Papie... 1484, fol. doble column. BLC, IC, 31402. Es tracta d'un cometari al llibre 2. tit. 13, cap. 15 de les *Decretals* de Gregori IX. És possible que l'exemplar del *Memorial* fos l'edició de Nic. Viellardum feta a Tolosa l'any 1538. Cf. CARRERAS VALLS *El llibre a Catalunya* pàg. 145.

[91/67] *Tractatus de evictionibus* GASPARIS CABALLINI. *Cui accessit eidem libellus De aedilitiis actionibus*. Venetia, apud I. Zilettum, 1571, 288 p., 16 cm. BLC, 73-410840.

[92/68] PEDRO DE DUENAS. *Regulas juris utriusque cum ampliacionibus et limitationibus*. Salmanticae, Andreae de Portonariis, 1554, folio. PALAU, 76539. Hi ha dues altres edicions: Venetiis, ad candelis Salamandrae in signis, 1563; Venetiis, apud Io. Baptistam Somaschum et fratres, 1566, 2 Vol. 8°.

[93/69] FRANCISCUS SOLSONA. *Stylus capibrevandi cum utili tractatu de stylo clausularum*. Barcelona, 1594. BLC.

[94/70] ANTONIUS COLOMBET. *Consiliatores super Codice. Remissive habentur in hoc opere concordantie consiliorum doctorum ad leges Codicis*... Argentorati, Samuel Emmanuel, 1567, 8° BLC, Una altra edició: Romae, apud Iulium Accoltum, 1570. NUC, 0557730.

[95/71] *Observationes legalium libri X*, MARCO MANTUA BONAVITO, PATAVINO iurisc. autore... Venetiis, Io. Gryphum excudebat, 1545. NUC, 0188547. Altra edició: Lugduni, G. et M. Beringi, f., 1546. NUC, 0188548.

[96/72] *Vocabularium utriusque juris... opera* ALEXANDER SCOTT...*Accesserunt... observationes... Aelii Antoni Nebr (issensis) ...jurisciviles compilatio*... Lugduni, Horatii Cardon, 1601, 8° BNPC, citat per PALAU, 303671.

[97/73] LUDOVICUS GOMES. *Commentarii in iudiciales regulas Cancellariae; Ioannis Millaei, ac aliorum... adnotationibus illustrati*. Lugduni, Apud G. Rovillum, 1575. NUC, 0304896. Altres edicions: Lugduni, 1558; Parisiis, apud C. Guillard, 1554; Ibidem, apud, Galeoto Pratensis, 1543.

[98/74] INNOCENTIUS IV. *Apparatus super libros Decretalium*. Venice, Johannes Herbot, 1481. NUC, 0086133. Ibidem, Bernardinus Stagninus, 1495. Id. 0086134.

[99/75] No hem pogut identificar aquesta obra.

[100/62] El *Memorial* -n° 85/62- cita *De exercitatione jurisperitorum* d'aquest autor. Conseqüentment ha de ser una de les restants obres: ¿*Contra usum duelli*? ¿*De origine et rebus Falscorum*? ¿*Thesaurus Antiquitatum et Historiarum*? ¿*De re frumentaria*? ¿*De transfugis*? ¿*De usuris*? Cf. BLC.

[101/76] Es tracta de la *Butlla Laetare Hierusalem* del 15 de març de 1545.

[102/77] *Tractatus de gratiis expectativis ac aliis*... olim... ION. STAPHILEI... nuper in lucem editi... Venetiis, apud M. Tramezinum, 1540 NUC, 0847906.

[104/64] CORASII *epistolice questiones*. [106/80] ARII PINELI *constitutiones*. [107/81] CAROLUS DE GRASALIO. [108/73] LUDOVICUS GOMES *super 6 Decretalibus*. [109/34] DUARENUS. [110/82] *Bulla PII Pape*. [111/83] GRIBALDUS *De ratione studendi*. [113/85] *Responsum JOANNIS GALLEG*. [114/26] *Consilium FERDINANDI LOAZII*. [115/86] SILVERII BERNARDI *responsum*. [117/28] *Practica D LUDOVICI A PAGUERA*. [118/18] CASSANEII *commentaria*. [119/89] *Declarationes juris diversorum*. [120/90] *Usatica OLIBA*. [122/46] REBUFUS *de decimis*. [123/92] NICOLAUS EVERARDUS. [124/93] *Decisiones SURDI*. [125/94] *Observan-*

[104/64] *Epistolicarum quaestionum liber unus...* Lugduni, 1555. NUC. 0693059.

[106/80] ARII PINELLI *Ad constitutiones Cod. De bonis maternis... commentarii*. Venetiis, Apud I. Cornettum, 1585. NUC. 0373410. Venetiis, 1570; Francofurti, 1573; Salmanticae, 1578.

[107/81] *Regalium Franciae libri duo...* CAROLO DE GRASSALIO *authore*. *Item tractatus iura seu privilegia regni Franciae continens...* Paris, Apud Galeotum Pratensem, 1545. NUC. 0390786. Pel *Tractat de Privilegis* de F. Ferrault que conté ens inclinem per aquesta edició i no per la de Lugduni (Joannes Crispinus), 1538.

[108/73] *In Tractatus Universi juris?*

[109/34] Fa estrany aquesta duplicació de DUARENUS, que hem trobat més amunt -Nº 56/34- amb *Opera*. En tot cas, registrem Edition Justinien: *Jus civile...* Lugduni, 1561. fol. BNPC. F. 139. ¿O, *Commentarius in consuetudines feudorum?*

[110/82] *Bulla S.D.N.D. PII. PAPE V per quam declaratur decretum Sacri Concilii Tridentini super...*, editum 1 Juliol 1568, Romae, 1568. fol. Apud Haeredes A. Bladii? Cf. BLC.

[111/83] MATTEO GRIBALDI. *Methodus ac de ratione studendi, in iure. Libri tres...* Venetiis, apud Horatium de Gobbis, 1581. NUC. 0513439.

[113/85] *Responsum in causa Sindicatus*, JOANNIS GALLEG. Citat per TORRES AMAT, pág. 269.

[114/26] *Consilium sive juris allegationes super controversia oppidi a Mula ortum inter Marchionem de los Velez et illius subditos, super dicti oppidi jurisdictione*. Mediolani. Valerius ac fratres Metii, 1552. BUB. B.B. (=Bibliot. Besora) Dep. ARNALL, 3972.

[115/86] La lectura sembla segura però no hem aconseguit identificar aquest autor, ¿SILVERII BERNARDI?

[117/28] *Practica, Forma y Stil, de celebrar Corts generals en Catalunya...* Per lo noble Dn. LUYIS DE PEGUERA... En Barcelona, per Geroni Margarit, any 1632, 4º14H.234 p. 22 h. PALAU, 216350.

[118/18] *Commentaria BARTHOMEI DE CHASSENEUX ...in consuetudines ducatus Burgundie... et totius fere Galliae...* Lugduni, 1517, 4º, car goth. titre en r. et noir avec fig. BNPC. Rés. F. 1230.

[119/89] Obra no identificada. ¿*Declarationes juris diuersorum?*

[120/90] ANTONII OLIBANI... *Commentarius, ad usat. Alium namq. de Jure fisci. lib 10 constit. Cathalonie...* Barcinone. Gabriels Graells, et Gerdaldi Dotil, 1600, 4º. 8h. 371p. y 24h. PALAU, 200264.

[122/46] *Tractatus de decimis feudalibus et novalibus...* Auctore D. PETRO REBUFFO. Antverpiae, Apud G. Bellerum, 1615. NUC. 0095533. (Venetiis, 1575; Coloniae Agrippinae, 1590).

[123/92] D'entre les obres de l'holandès NICOLAAS EVERAERTS ens inclinem per la que Pujades cita en la seva Crònica: *Topicorum seu Locorum legalium centuria*. Bononie, 1528. NUC. 0208935. Existeix una altra edició: Lovanii, 1516.

[124/93] No hem aconseguit identificar aquest autor. ¿SURDUS?

[125/94] Hem trobat *Observantiae consuetudinesque Regni Aragonum*, 1624. PALAU, 95571 i 95572. No hem pogut identificar *Observantiae Catalonie*.

tie Catalonie. [126/95] *Decisiones* GUIDONIS Pape. [127/96] *Decisiones* RICCI. [128/96] *Collectanea* RICCI 1, 2, 3, 4 (et) 5, 6. [129/97] *Decisiones* MARCHIE. [130/100] *Decisiones* MARILIANUS. [131/99] *Decisiones* JACOBI DE FRANCHIS. [132/98] *Decisiones* VINSENTII A FRANCHIS. [133/101] *Decisiones* CAPHITII. [134/102] *Decisiones* CASSATORE. [135/103] *Decisiones* BENINTENDIS. [136/104] *Decisiones* THOME GRAMMATICI. [137/105] *Decisiones* TESAURI. [138/106] *Decisiones* GAMMA. [139/107] *Decisiones* Capelle Tolosane. [140/108] *Decisiones* LUDOVICI ASITIO. [141/109] *Decisiones* ab AFFLICTIS. [142/110] COVARRUBIAS Tº 1 (et) 2. [143/111] BRISONIS de verborum significatione. [144/112] *Politica* DE BOBADILLA Tº 1 (et) 2. [145/113] SPINO de

[126/95] *Calixte II?* A la Crònica Universal, Pujades cita la qüestió 417 de Guido papa. Únicament coneixem l'edició de 1519, Lugduni; per Iaco Mareschal. Cf. CARRERAS VALLS, *El llibre a Catalunya*, pàg. 164.

[127-128/96] ALOYSIO RICCIO. *Collectanea decisionum*. Genevae, Philippum Albert, 1620- PALAU, 267370. Probablement Pujades tindria una edició anterior a la col·lecció completa que arriba a l'any 1635. Sabem almenys que posseïa 6 parts de les 7 del total.

[129/97] Desconeixem aquest autor ¿MARCHIA?

[130/98] HIERONIMUS MARILIANUS. *Decisiones aureae et peregrinae non minus utiles quam practicabiles*. Papiae, 1596. NUC, 0221575.

[131/99] Cf. NUC. 0322166; hi ha una referència a *Decisiones*, 1610, en parlar de *Praeludia et alia in feudorum usus*, de JACOBUS DE FRANCHIS.

[132/100] *Decisiones sacri regii consilii neapolitani...* Augustae Taurinorum, 1586. NUC, 0322012 [Venetiis, 1616, 1626].

[133/101] D'entre les obres de SCIPIONE CAPECE no hem pogut situar *Decisiones*.

[134/102] *Decisiones, seu conclusiones aureae per...* GUILIELMUM CASSADOREM ...recollectae... Lugduni, Petrus Compater et Blasius Guido, 1547, 16 cm. NUC, 0187337. Hi han altres edicions anteriors: Lugduni, 1546; Parissis, 1545; Venetiis, 1544.

[135/103] *Decisiones causarum Rotae Bononiensis, per PETRUM DE BENINTENDIS...* Venetiis, 1583. NUC. 0615082. Hi ha una edició de l'any 1613 (Venetiis, H. Scoti) que té per títol: *Sacrosantae Decisiones Canonicae ab...* BNPC, E. 164. BUB, S.C., B. 11/1/15.

[136/104] THOMAE GRAMMATICI NEAPOLITANI, *regii consilii decisiones...* Venetiis, apud Iuntas, 1551. NUC, 0377357.

[137/105] *Novae decisiones sacri senatus Pedemontani. Authore, et collectore* ANTONIO TESSAURO FOSSANENSI... Venetiis, Ad Signum Concordiae, 1599. NUC, 0351732.

[138/106] *Decisiones Autore* ANTONIO A GAMA... Vallisoleti. Expensis M. de Cordous, bibliopolae, 1599. NUC. 0032830 (?).

[139/107] *Decisiones capelle sedis archiepiscopales Tholose... per STEPHANUM AUFFRERI...* Lugduni, venundantur ab Stephano Gueynard, 1508. NUC. 0718201.

[140/108] Autor no identificat.

[141/109] MATTEO D'AFFLITTO. *Decisiones Sacri regii consilii neapolitani...* Lugduni, sumptibus Philippi Tinghi, Florentini, 1581. NUC. 0090856.

[142/110] DIEGO COVARRUBIAS DE LEYVA. *Opera omnia*. Lugduni, Sumptibus Phil. Tinghi Florentini, 1568; i Id., 1574. 2 Vols. PALAU, 64174.

[143/111] BARNABAE BRISSONII ...*De verborum quae ad ius pertinent significatione libri xix* Parisiis, apud Sebastianum Nivellium, 1596. NUC. 0807041.

[144/112] *Politica, para corregidores y señores de vasallos... y para perlados... juezes de comission... y otros oficiales publicos... Autor el licen.* CASTILLO DE BOVADILLA... Medina del Campo, por C. Lasso et I. Garcia, 1608. 2 vol. in fol. PALAU, F. 4228-4229.

[145/113] *Speculum testamentorum, sive thesaurus universae iuris prudentiae...* Authore doctore DIDACO SPINO A CACERES Salmanticae, excudebat Ioannes Ferdinandus, 1587. NUC, 0821484. Altra edició: Metimnae a Campo, 1593.

Testamentis. [146/114] *Summa HOSTIENSIS*. [147/115] *Repertorium GUILLERMI DURAN*. [148/116-10] 3^a et 4ª pars speculi JOANNIS ANDRES et BALDI. [149/115] 2ª pars speculi judicialis GUILLELMO DURAN. [150/117] DEGOGNUS de immunitate ecclesiarum. [151/118] PATRITHI ANCONITANI de Mercatura. [152/119] *Styllus Parlamenti AUFRERII*. [154/121] *Apologia MARTINI ASPILQUETA*. [155/122] *Instituta canonica LANSALOTI*. [156/123] FRANCISCUS HIERONIMUS super instituta. [189/154] DOMINICUS DE STO GEMINIANO. [190/155] HIERONIMI OLIVES comentaria. [191/156] *Consuetudines BOERII*. [192/157] MAINERIUS de regulis juris. [193/158] ZASII Responssa. [197/6] *Consilio-*

[146/114] *Summa HOSTIENSIS*. Obra típica de les biblioteques medievals. L'hem trobat a la biblioteca de Bernat de Palau, de Castelló d'Empúries; a la de Berenguer d'Anglesola (BATLLE), també a la del canonge Roger de Cartellà (MIRAMBELL). Figura amb la rubrica *Summa hostiensis sive ebredunensem super titulis Decretalium*. És difícil determinar quina edició posseïa Pujades. HENRICUS DE SEGUSIA, Cardinal. Les edicions que coneixem més properes a l'època de Pujades, són les de Venècia, anys 1574 i 1586. Cf. NUC., 0282883-0282901.

[147/115] Probablement *Repertorium i speculum* són una mateixa obra. Pujades posseïa 2ª pars speculi judicialis (149/115). *Speculum Iuris* a BUB, S.A., D. 5.101-102. ARNALL, 2644.

[148/116-10] Títol no identificat. Quant a Baldus únicament figura *Additiones ad Speculum judiciale Durantis*. NUC.

[150/117] No hem pogut identificar aquest autor. ¿DEGOGNUS?

[151/118] Entre els tractats de Mercatura (Straccha, Nider, etc.) no hem trobat PATRITIUS ANCONITANUS.

[152/119] *Styllus supreme curiae Parlamenti parisiensis atque tholosani... cum additamentis STEPHANI AUFRERII*. Rothomagi, 1513. NUC. 0495223. (Parisiis. Veneunt a Gallio Prateni bibliopola universitatis, 1542). L'edició Parisiis, 1558, 4ª ofereix la rubrica *Styllus superinculci parlamenti (parisiensis)*. BNPC, F. 11863.

[154/121] *Apologia Libri de Reditibus Ecclesiasticis*. Romae, 1571, Apud Josephum de Angellis, 12° PALAU, 21436. Originàriament l'obra fou redactada en castellà, conté una Butlla de Pius V. (Lugduni, 1574; Antuerpiae, 1574).

[155/122] GIOVANNI PAOLO LANCELOTTO. *Institutiones Iuris Canonici... libris IV comprehenditur*. Parisiis, 1587. BUB, S.J., B. 48/2/22. ARNALL, 3805.

[156/123] No hem aconseguit identificar aquest autor ¿FRANCISCUS HIERONIMUS?

[189/154] Probablement *Super sexto Decretalium*. Difícil de determinar l'edició d'aquesta obra entre tantes. L'última és de l'any 1514, Venetiis, Luca Antonio Giunta. O, la de Milà, Leonard Pachel, 1505. NUC. 0325324.

[190/155] *Commentaria et glossa in cartam de logu legum et ordinationum Sardaunum*. Madriti, In aedibus Alfonsi, Gomessi et Petri Cossin, 1567. PALAU, 200878.

[191/156] *Decisiones Burdegalenses NICOLAE BOERII suma diligentia et eruditione collectae et explicatae: quibus nunc demum accessere eiusdem Boerii Consilia, Tractatus de Seditiois, De custodia clavium portarum civitatis, item Additiones*. Apud i. Mareschallum: Lugduni, 1566, fol. BLC. 1605/465. CARRERAS VALLS, en la seva obra *El llibre a Catalunya*, pàg. 166, cita una edició de 1554, Lugduni, ap. Michael Parmenterium.

[192/157] D'aquest autor no hem pogut situar l'obra.

[193/158] ULRICH ZASIIUS. *Responsorum Iuris sive consiliorum liber primus (-secundus)*. Lugduni, 1548. NUC. 0017379. Una altra edició: Basillae, 1538-39.

[197/6] *Consiliorum ALEXANDRI Volumen Quartum... Consiliorum pars Quarta*. Lugduni, 1532. NUC. 0044460.

rum IMOLA 4ª pars. [224/187] *Fori Aragonum a Rege JACOBO editi*. [225/7] BARTOLI 1 super FF veteri. [228/28] 2ª pars decisionum a PAGUERA. [229/190] MANTICA de conjecturis. [230/191] *Commentaria FELICIANI SOLIS*. [237/198] MANATIUS *antiquitatum romanarum*. [242/202] FONTANELLA pars 1^a (et) 2^a [243/203] CANCER pars 1^a (et) 2^a, 3^a [244/204] *Usatges de Catalunya*. [245/205] SOCARRATS. [246/206] MARQUILLES. [247/207] *Margarita Fisci*. [248/208] SEGISMUNDUS

[224/187] *Incipiunt fort editi per dominum JACOBUM regem Aragonum...* Entre els exemplars, descartem l'incunable de 1481-1482; l'edició més probable és la de Pablo Hurus fet a Saragossa. També podria ser la de l'any 1517, impressa a Saragossa per G. Coci. PALAU, 9551, 9552, 9554.

[225/7] *Prima super digesto veteri. Commentariorum...* BARTOLI DE SAXOFERRATO... Lugduni, 1535. 204 f., 45 cm. Ex libris Fuerstlich Auerspergache Fideicommissbibliothek zu Laybach. NUC. 0164071.

[228/28] Descartem l'edició veneciana de 1608, perquè la reimpressió únicament contenia el primer volum. D'entre l'edició Augustae Taurinorum de 1613 i la catalana de 1605, optem per aquesta darrera: *Decisiones Aureae, in actu practico frequentes. Ex variis Sacri Regii Concilii Cathaloniae conclusionibus...* Authore Don LUDOVICO A PEGUERA. Barcinone, Ex Typographia Jacobi a Cendrat, 1605. PALAU, 216345.

[229/190] FRANCISCUS MANTICA. *De conjecturis ultimarum voluntatum libri duodecim...* Edició: Venetiis, 1580? Francofurti ad Moenum, 1580? Cf. BLC.

[230/191] *Commentarii de censibus, quatuor libris...* auctore FELICIANO DE SOLIS. Mediolani, apud J.B. Bidellium, 1614. NUC. 0711745.

[237/198] PAOLO MANUZIO. *Antiquitatum romanarum... libri duo, unus de legibus, alter de Senatu...* Geneva, Apud J. Le Preux, 1595 BLC. D'entre les altres edicions (Romae, 1585, Venetiis, 1581) creiem que és la més probable. Obra citada en la *Crònica Universal*.

[242/202] JOAN PERE FONTANELLA. *De pactis nupcialibus sive capitulis matrimonialibus tractatus*. Barcinonae. Apud Laurentium Deu, Expensis Michaelis Manescal. Anno 1612-1622, 2 Vols. PALAU, 93374. Obra d'actualitat encara avui.

[243/203] JAUME CANCER. *Vantarum resolutionum juris caesarei, pontificii et municipalis principatus Cathaloniae*. Barcinone, 1594-1608. 3p. f.º NUC. 0102747. Optem per aquesta edició. Altres: Lugduni, 1618, 1626.

[244/204] *Usatges de Catalunya*. Cf. 49/29.

[245/205] JOANNIS DE SOCARRATIS, *Juris consultis cathalani in tractatum Petri Alberti canonici Barchinonensis, de consuetudinibus Cathaloniae...* Barchinonae, Typis Jo. Cordiolae, 1551. PALAU, 315646. Aquest mateix anys fou feta una edició a Lyon, apud A. Vincentium.

[246/206] *Comentaria JACOBI DE MARQUILLES super usatibus barchin.* Barchinone, Jobem Luschner, 1505. NUC. 0238738.

[247/207] Aquesta obra es trobava a la Biblioteca de Gaspar Mierès, fill de Tomàs Mierès, el cèlebre jurista gironí. Cf. MADURELL-RUBIO, *Historia de la Libreria...* Doc. 2. Obra de l'autor de *Directori de pau e treve*. JAUME CALLIS. *Margarita Fisci. Accessere eiusdem Viridarii militiae prerogativae militaris ac de monetarum*. Lugduni, Joannes Gordiola, 1556. PALAU, 40765. BUB, B. 47/2/11.

[248/208] *Observantiam Sacri Regii Cathaloniae Senatus*, Barcinone, G. Graells et G. Dotil, 1608? *Index singularium materialium... Repertorium... super Comment. Thom. Mierès*. Barcelona. G. Graells et G. Dotil, 1610. A la Biblioteca del Palau de Peralada es conserva una edició de Joan Simon, Barchinone, 1610.

DESPUJOL. [249/28] PAGUERA *super laudemio*. [250/208a] *Capitols dels drets del General de 1481 fins 1567*. [251/209] *Capitols de Cort 1585*. [252/210] *Ordinacions y crides*. [253/208a] *Capitols del General 1599*. [255/212] *Consulat dels fets marítims*. [256/213] MIERAS part 1ª [257/214] OLIBA part 1ª [270/227] *Doctrinal de Cavalleros*. [328/281] *Practica JOANNIS DIAS*.

[249/28] LLUIS DE PEGUERA. *Aurea et elegans repetitio in cap. III incipien. Item ne superlaudemio... Domino Regis Petri III...* Barcinone, Ex officina Apud Petrum Mali, anno... 1577. PALAU, 216337.

[250/208a] Aquests Capitols foren estampats a Barcelona per manament dels senyors diputats, en casa de L. Deu i H. Margarit, 1620. NUC, 0206318.

[251/209] *Capitols sobre lo Redres del General de Catalunya y casa de la Deputacio fets en las corts celebradas en Montço per... Don Philip...* Any MDLXXXV (1585). (Al fin:) Estampat en Barcelona en casa de Hubert Gotart. Impressor, Any 1587. 4ª PALAU, 43187. Brocà cita aquesta edició l'any de les Corts, 1585.

[252/210] *Ordinacions y crides fetes per los molt Illustres Senyors Deputats y Oydors de Comptes del General del Principat de Catalunya, y Comtats de Rosselló y Cerdanya*. Barcelona, Honofre Anglada, 1608, 4ª. PALAU, 203460. (altres *Ordinacions*, anys 1617, 1623).

[253/208a] *Constitucions fetes per la s.c.r. magestat del rey Don Phelip segon... en la primera cort, celebra als Cathalans, en la ciutat de Barcelona en lo monastir de S. Francesch en lo any 1599*. fª NUC, 0206343.

[255/212] Aquestes constitucions han estat base i model de tot el Dret marítim internacional. La primera edició d'aquestes célebres ordinacions correspon a l'any 1484 o principi de 1485, i recull la crida feta el 1458, ¿seria la que tenia Pujades? ¿O bé, l'estampada a Barcelona l'any 1592 en casa de Sebastià Cormellas? PALAU 59521-59528 ¿O bé, alguna dels anys 1499, 1502, 1518, 1523, 1540, 1627? Sense tenir cap més referència que les que ofereix el Memorial, qualsevol hipòtesi és arriscada.

[256/213] *Prima pars aurei apparatus THOME MIERES super constitutionibus: et capitulis curiarum Cathalonie ab originali manu dicti Mieres propria scriptis: extracta...* (Al fin de la prima pars:) ...impresa per Carolum Amorosum. Anno (1533). Obra importantíssima, la de TOMAS MIERES. PALAU, 168545.

[257/214] *Praxis sive Commentarium de actionibus in duas summas partes ...Pars prima in tres distincte libros...* Barcinone, apud Gabrielem Graellium et Gerardum Dotilum. Anno (1606) PALAU, 200268. Dels dos volums, en el Memorial de Pujades únicament consta el primer (1ª part).

[270/227] *Doctrinal de los cavalleros. Este libro se llama doctrinal de los cavalleros en que estan compiladas ciertas leyes... e ordinanças... con ciertos prologos E introducciones que hizo E ordeno E...* DON ALONSO DE CARTAJENA... Fabrique aleman: burgos, 1487. Cf. BLC.

[328/281] *Practica criminalis Canonica* (JOANNES BERNARDUS DIAZ), Lugduni, 1562. SA., Dn. 11,64. ARNALL, 2531.

Obres religioses

El nombre considerable d'obres religioses o relacionades d'alguna manera amb la religió –gairebé faria pensar en la biblioteca d'un prevere afeccionat als llibres– no ens ha pas de sorprendre. Coneixem a bastament la religiositat del devot terciari de Sant Francesc a través de les pàgines del *Dietari*, que reflecteixen una fe arrelada i sincera, impregnada, això sí, d'una cànvida ingenuïtat, estranya fins a cert punt en un home de vasta cultura, com ell. És certament la religiositat –com diu Casas Homs– d'una persona culta i benestant a principis del segle XVII. Però –afegim– no gens adotzenada. La seva sòlida formació religiosa sembla que la devia a fra Alonso de los Angeles, home reputat de sant. Amb motiu de la mort d'aquest asceta, Pujades escriu en el *Dietari* amb un deix de recança: «tenia jo un pare en lo espiritual y temporal»⁽³⁶⁶⁾. Per altra banda, la lectura del *Testament* ens confirma el seu fons fonamentalment religiós, com hem pogut comprovar-ho abans.

No es tracta de fer aquí un estudi psicològic d'aquesta interessant faceta de la seva personalitat, sinó d'agrupar els títols que a la vegada són expressió i aliment de la seva vida espiritual. Aquest fons dona el 15'6% del total de la biblioteca. Hi figuren rubriques de totes les branques de la ciència eclesiàstica: Sagrada Escripura (6), Patristica (1), Teologia (2), Apologètica (3), Moral (4), Liturgia (4), Espiritualitat (Ascètica i Mística) (6), Confessional (5), Sermonaris (6), Butlles (2), Hagiografia (13), Concilis (3), Constitucions Sinodals (5), Història Eclesiàstica (5), Varies (3).

[45/25] ALBERTINUS de Agnoscendis Asertionibus. [89/65] PETRUS MARCUS MARTÍ. [101/76] PAULI Pape 3 Bulla concilii celebrandi. [153/120] Summa Summarum SILVESTRINA [157/124] Opera Divi GREGORII. [159/125] 3ª Pars Summe Sancti THOME. [160/126] Biblia Sacra.

[45/25] ARNALDUS ALBERTINUS. *Tractatus solemnibus et aureis de agnoscendis assertionibus catholicis, et haereticis...* Venetiis, ad Candentis Salamandrae Insigne, 1571, 21 cm. NUC, 0140295.

[89/65] *In cap. afferte de presumptionibus?* Autor no identificat. Cf. ARNALL, 4287 «Autor no hallado».

[101/76] S.D.N. Pauli divina providentia papae III. Bulla sacri oecumenici concilii Tridentini celebrandi, 8°, Anno 1542. NUC, 0225603.

[153/120] *Summa Summarum que SILVESTRINA nuncupatur...* Lugduni, F. de Giuncta, 1528; 2 Vol., 4° BNPC, Rés., E. 9988. Hi ha una altra edició amb lletra gòtica a dues columnes: Bononiae, 1514.

[157/124] Sancti GREGORII MAGNI papae primi Opera, Sixti V Pont. Max. jussu... Parisiis, 1605, 2 V. NUC, 0501751. (Antuerpiae, 1615).

[159/125] *Summae theologicae pars tertia*. Basel, 1474. NUC, 0161618. ¿Tindria Pujades aquest incunable? Hi ha una altra edició *cum additionibus* feta a Venetiis, 1478. NUC, 0161627. LThK 10 (1965), 119-123, H-F. DONDAINE.

[160/126] Probablement en llatí com ho suggereix el títol. Seria una d'aquestes quatre: *Biblia Sacra* (Arias Montano). Antuerpiae, 1580, 8°; Lugduni, 1581, 8°; Antuerpiae, 1583 (Fol. grabs 3 mapas); Antuerpiae, 1590, 8°. Cf. PALAU, 29049-29053.

[161/124] *Morale Divi GREGORII*. [162/127] *Epistolae de San HIERONIMO*. [163/128] *Concordantia Bibliorum*. [164/129] JACOBUS PERES DE VALENTIA. [165/130] *Vitas Patrum*. [166/131] *Postille majores totius anni*. [167/132] *Martyrologium Romanum*. [168/133] *Catalogus Sanctorum*. [169/134] *Sermones MARTINI GARCIA*. [170/135] *Fortalitium fidei*. [171/136] HORTOLANUS *super Cantica*. [172/137] *Confessionarium*. [173/138] *Sermones Beati VINCENTII*. [174/139] *Catechismus ex decreto*

[161/124] Obra molt freqüent en les biblioteques medievals. l'hem trobat entre els llibres dels Templers de Castelló d'Empúries. *Moralium*, Pujades el posseïa ja en l'edició *Opera* (cf. 157/124), per això ens inclinem per l'edició monogràfica en versió castellana, cosa que per altra banda la rubrica sembla corroborar: S. GREGORII M. *Moralia hispanice vertit Alvarez de Toledo*, hispali, 1513; 1534. t.2 in f. HURTER, *Nomenclator literarius Th. Cath. T. III*.

[162/127] *Epistolae D. HIERONYMI STRIDONIENSIS, et libri contra haereticos...* Antuerpiae, 1578. f. Altres edicions: Dillingae, 1559; Romae, 1564-71, NUC.

[163/128] *Concordantiae bibliorum utriusque testamenti, veteris et novi, novae et integrae...* ROBERTUS STEPHANUS, 1558, 548 f. fol. BUB. B. 46/2/6. ARNALL, 2291.

[164/129] ¿Expositio Psalmorum? ¿In Canticum off. expositionem? ¿Magnificat expositio? ¿Tractatus contra judeos? ¿In Cantica Canticum exp.? ¿In Symbolum Sancti Athanasii exp.? ¿Seria l'edició Lugduni de l'any 1533, que recollia algunes d'aquestes obres? Cf. PALAU, 222636.

[165/130] Obra molt citada en les nostres biblioteques medievals. Cf. HAIN, 8602. Però, si la transcripció feta pel escriptor del *Memorial* és fidel, conjecturem que es tracta d'una edició en llengua castellana de *Vitae Patrum* HIERONYMI STRIDONIENSIS, com ara *Vitas patrum en romance*. Sevilla, Juan Crosberger, 1538, 30 cm. NUC, 0200994, o bé, *Vitas patrum*. Libro de las vidas de los sanctos padres del yermo... Toledo, Juan de Ayala, 1553, 29 cm. Id., 0200996.

[166/131] ¿R.D. JOAN FERI... in sanctorum festa quae per totum annum in catholica celebrantur ecclesiae Postillae. Nunc vero per R. D. Joannem a Via... latinitate donatae. Lugduni, Haeredes Jacobi Iunctae, 1559. 703 p., 8º Perg. BUB. (JOHANN WILD)? ¿Postilla in epistolae et evangelia per annum HUGONIS CARDINALIS. ARNALL, 3595?

[167/132] *Martyrologium Romanum ad novam Kalendarii rationem et ecclesiasticae historiae veritatem...* Salmanticae, Apud Lucam Juntam, 1584, 4º, a dues tintes. PALAU.

[168/133] PETRI NATALIBUS *Catalogus Sanctorum vitas, pasiones et miracula*. Lugduni, 1542. fol. BUB. S.F., B. 51/3/6-7. ARNALL, 4697. BNPC, Rés. H, 105.

[169/134] *Sermones... Barchinonensis gregis tutoris*. Impressi Cesaraugustae per Georgium Coci, 1517, 4º, gòt. (reimpressió 1520). PALAU, 98112.

[170/135] Obra molt editada durant el segle XV. Probablement Pujades posseïa: *Fortalitium fidei contra Judeos, Sarracenos, aliosque... auctores ALPHONSO DE SPINA, emendatum per Guillelmum Totum* (A la Crònica, Pujades atribueix l'obra a Totum). Lugduni, 1511. In-8º, gòt. BNPC, Rés. D. 21668.

[171/136] COSME DAMIÀ HORTOLÀ. *In Cantica Canticum Salomonis Explanatio...* Barcelona, 1583. Cf. PALAU, 116294, l'edició feta a Venècia, l'any 1585.

[172/137] *Confessionarium utile e necessarium ad recte investigandum...* (Al fin:) Impressum in Montregali per J. de Berrueris, 1500, fol. gòt. PALAU, 59202.

[173/138] Entre els 3 o 4 sermonaris que comencen amb aquesta rubrica, optem per l'edició: Lugduni, 1499, 4º, gòt. de Johannis Shuab: als Cleyn. Cf. PALAU, 293755.

[174/139] *Catechismus ex decreto Concilii Tridentini ad parochos Pii V... iussu editus*. Venetiis, apud Aldum, 1582. NUC, 0210769. Una altra possible: Antuerpiae, 1596. Abunden les edicions durant el segle XVI: n'hem comptat 24 registrades per NUC.

concilii. [176/141] *Rio del paraiso*. [177/142] *Quadragesimales feri*. [178/143] *Tratado del Purgatorio*. [179/144] *Expositio Psalmi Miserere*. [180/145] LLORIS. [181/146] *Concilium Tridentinum*. [182/147] *Directorium PELANCHI*. [183/148] *Summa Conciliorum*. [184/149] *Concilium Narbonensis Provinciae*. [185/150] *Constitutiones Sinodales Gerunden*. [186/151] *Officia Sanctorum Ordinis Minorum*. [188/153] *Constitutiones Sinodales Tarracone* sub ANTONIO AGUSTI. [226/188] LUDOVICUS

[176/141] *Rio del Parayso, dividido en quatro braços, aplicado a la Orden de Predicadores*. Barcelona, Pedro Lacavalleria, 1629. PALAU, 317603. És obra d'Antonio SOLER, i únicament coneixem aquesta edició. Hem pogut consultar un exemplar a BUB, B.61/9/7.

[177/142] *Quadragesimales feri*. ¿Es tractaria de Sermonaris de Quaresma ferials? ¿Quadragesimals de Johann Wild, que llatinitzat és Feri?

[178/143] DIMAS SERPI. *Tratado de Purgatorio contra Lutero y otros hereges, segun el decreto del S.C. Trident. con setenta consideraciones sobre las lecciones de Job*. Barcelona, G. Graells y G. Dotil, 1600. PALAU, 309762. Existeix una edició en 8ª feta a Barcelona, l'any 1604.

[179/144] Probablement *Explicatio psalmi quinquagesimi «Miserere mei Deus» etc. de SEBASTIANO GOMES DE FIGUEIREDO*. Lugduni, H. Cardon, 1603, 8ª BNPC, D. 36308.

[180/145] JUAN DIMAS LORIS, bisbe de Barcelona. *Memorial de manaments als confessors de Barcelona, 1598. Memorial... dividit en dotze capitols...* Barcelona, b. Graells y G. Dotil, 1598, 12ª PALAU, 142491. Hem vist un exemplar a BUB, procedent del Convent de Sant Francesc: B., 58/9/8-9.

[181/146] *Concilium Tridentinum*. Compluti, 1554; 4ª PALAU, 58844.

[182/147] *Breve directorium ad confessarii et confitentis munus...* M. IOAN. POLANCO ...author. Parisiis, 1582 (Paderbonae, 1617). NUC. 0449669 i 0449670.

[183/148] *Summa Conciliorum et Pontificum a Pedro usque ad Pium III collecta per Fr. BARTHO. CARRANZAM MIRANDAM...* Lugduni, Apud haeredes I. Iunctae, 1568, 16ª PALAU, 325192.

[184/149] L'única referència l'hem trobat en BMGC, I BLC: *Concilium Narbonense anno 1330 celebratum* Cf. E. MARTÈNE i U. DURAND *Thesaurus novus Anecdotorum*, etc. tom. 4 1717. fol. 10 f.5.

[185/150] *Constitutiones Sinodales antiquae e madata nouiter edita per RV... DOM. GUILLERMUM ...Episcopum Gerunden, publicata...* (Al fin:) impressum Barchinone: per Carolum Amorosum prouenzan. anno (1512), 4ª, gòt. PALAU, 60225. Altres edic.: Barcinone, Seb. de Cormellas, 1593, 4ª; idem, 1606, 4ª.

[186/151] *Officia propria Sanctorum ordinis Fratrum Minorum, Quae S. D.N. Pius V...* (Al fin:) Matriti. Apud Thomam Iunctam, Typographum Regium. Anno (1624), en la portada 1623. 8ª, 70 fols. PALAU, 199212. Actualment es troba a la Bibl. Nac. de Madrid. Una altra ed.: Matriti, apud J. Flandrum, 1610.

[188/153] *Constitutionum Synodaliu Tarraconensium, Partes quinque...* sub ANTONIO AGUSTINO. Tarracone, 1581. 8ª PALAU, 4037. Es varen reimprimir a Tarragona, Robert, 1607, 4ª.

[226/188] Es tracta de la *Vita Christi* del cartoxà LUDOLF DE SAXÒNIA ¿en la versió de Corella? ¿en llatí? D'acord amb la transcripció del *Memorial* ens inclinariem per l'original llatí, però en les biblioteques del segle XVI sol aparèixer amb el nom de *Lo Cartoxà*, com entre els llibres de Cristòfor Farrer, o formant part del lot que el llibreter Pere Miquel fa al mercader de Barcelona, Jaume Serra, com a garantia d'un préstec, el 4 de febrer de 1490. MARUDEL·L·RUBIÓ *Doc. para la Històr. de la Imp. y lib.* Doc. 315 bis i pàg. 141-2. En aquesta data no havia estat encara imprès a Espanya. Consistia en un llibre voluminós que comprenia quatre toms en foli en l'edició valenciana de Corella. Cf. HAEBLER, Bibl., 374-377.

CARTUSIENSIS [231/192] *Constitutiones Tarracone sub TERES.* [232/193] *Sinodus Barcinonensis.* [233/194] *Flos Sanctorum* VILLEGAS 4ª part. [234/195] *Summa Sancti ANTONINI* 1ª pars (et) 2ª, 3ª, 4ª. [236/197] *Antialcoran de BERNARDO PERES.* [263/220] *ILLESCAS part* 1ª (et) 2ª, 3ª [266/223] MARCO ANTONIO CAMOS. [279/235] *Vida de dona MARIA CERVELLON.* [281/237] *Pecador remut.* [282/238] *Pastoral XIMENIS.* [283/238] *XIMENES de les dones.* [285/240] *DOMENEC de*

[231/192] *Constitutionum provincialium Tarraconensium visas sunt ex decreto secundi Concilii Provincialis celebrati sub...* JOANNE TERES Archiepiscopo tarraconensi. Tarracone, apud Philipphum Robertum, 1593, 4º PALAU, 59847. ¿Provincialium o Synodaliūm?

[232/193] *Synodi Barcinonensis Diocesana sub admodum Illustri...* ILDEFONSO COLOMA Barcinonensis Episcopo ac Regio consiliario *Acta Leges et Constitutiones...* Apud haereds Iacobi Cendrat. Anno 1600, 4º. PALAU, 325976.

[233/194] ALFONSO VILLEGAS. *Flos Sanctorum de todo el año.* Barcelona, 1588. S.A. An 2.11. Cf. ARNALL, 6997. Una altra rúbrica: *Flos Sanctorum y Historia General en que se escribe la vida de la Virgen... y las de los Santos antiguos...* Alcalá de Henares, J. Gracian, 1619; 2 part en 1 vol. fol. BNPC, H. 2284. Existeix en BUB, C/191/5/30.

[234/195] *Prima (-quarta) pars totius summe maioris beati ANTONINI (cum repertorio Johannis Molitoris).* Lugdunl, in off. J. Cleyn, vulgo Schvab, 1506, 4 vol in-fol., gòt. BNPC, Rés. D, 1082.

[236/197] *Libro llamado Antialcorano: que quiere dizir contra el alcoran d'Mahoma: repartido en XXVI sermones: compuestos por el R. maestro BERNARDO PEREZ D'CHIN-CHON...* Valentia, 1532, 4º BLC ¿Tal vegada Pujades posseïa l'edició de Salamanca, 1595?

[263/220] GONZALO DE ILLESCAS. *Historia pontifical y catholica, en la que se contienen las vidas y hechos de todos Summos Pont. Romanos...* L'Obra -citada en la *Crònica Universal-* es componia de 6 parts; en el *Memorial* de llibres únicament figuren 3 parts. Per les distintes i nombroses edicions de cada part, cf. PALAU, 118422-118426.

[266/223] ¿El poema: *La Fuente Deseada, o Institución de vida honesta y christiana...* (Graells i Dotil), Barcelona, 1598, 8º? O bé *¿Microcosmia, y Gobierno Universal del Hombre Christiano...* Barcelona (P. Malo), 1592 (Una altra ed. Madrid, 1595)? Cf. BLC.

[279/235] ESTEBAN DE CORBERA. *Vida y hechos maravillosos de Dª Maria Cervellon, llamada Maria Socos...* Com algunas antigüedades de Cataluña. Barcelona, Pedro Lacavalleria, en la calle Aulet, 1629. PALAU, 61750.

[281/237] *Rubrica de la primera part del llibre apellat memorial del pecador remut, lo qual tracta de la mort i passió del fill de Deu.* Girona, Matheu Vendrell, 1480; gòt. fol. PHELIPPE DE MALLA. PALAU, 148077. Cf. HAIN, 10548. Aquest llibre figurava en la biblioteca de Francesc Terré, cf. doc. 439 bis de MADURELL-RUBIÓ, *Doc. Hist. de la Lib.* etc.

[282/238] FRANCESC EIXIMENIS. *Pastoral.* Barcelona, Pere Posa, 5 Dec. 1495. Incun. 1495. X55 Thacher Coll. HAIN-Copinger-Reichling 16234. HAEBLER, 707. Cf. NUC, 0003934-35.

[283/238] FRANCESC EIXIMENIS. *De les dones.* Barcelona. Johann Rosenbach, 8 maig 1495, a dues columnes. HAEBLER (B) 706. NUC, 0003920. Aquesta edició té nombrosos errors de foliació, repeteix fol. 176. Creiem que és aquesta la que posseïa Pujades, i no una de castellana: Valladolid, 1542. Cf. BLC; existeix en BUB, procedent del Convent de Sant Pere, B. 5/3/14, amb la rúbrica: *Carro de les dones, trata de vida y muerte del hombre Christiano.*

[285/240] VICENÇ ANTONI DOMÈNECH. *Historia de los Santos y varones ilustres en santidad del Principado de Catalunya.* Barcelona, G. Graells y Dotil, 1602. BUB, S.J., B.6031/11. ARNALL, 2594.

Santos de Catalunya. [290/245] JAUME ROTX. [292/247] FRANCISCO MARTORELL. [298/253] *Tripartita en Romans*. [299/254] ROBERTUS GUAGUINI. [309/264] *Constituciones provinciales*. [310/265] PLATINA de *vita et moribus pontificum*. [318/272] *Vida de Sant Vicente Ferrer*, [321/275] *Historia dil gran Giubileo*. [327/280] *Breviarium Barcinonense*. [330/283] NICOLAO DE PLOVE. [333/286] *Breviarium ecclesie Vicen*.

[290/245] *Libre de les dones, més verament dit de consells prositosos y saludables...* per lo mestre JAUME ROIG. En Valencia Per Joan Arcos. 1561, 8º PALAU, 275503-II ¿Seria aquesta edició o bé -ja que descartem la primera edició, actualment raríssima, de 1531, malgrat tal vegada tractar-se d'aquesta- l'estampada a Barcelona per Jaume Cortey, el 1561? Amb l'única referència de Jaume Róx (ROIG) és pràcticament impossible la pretensió d'identificar amb exactitud una obra o edició.

[292/247] *¿Vita et miracula... De novo typis excusa...*, París, 1613? *¿Passage à Lyon* (1483) de Sant FRANCISCO MARTORELL, DE PAULA? Cf. BLC.

[298/253] FLAVIUS M. AURELIUS CASSIODORUS SENATOR. *Hystoria de la yglesia que llaman ecclesiastica y tripartita*. Coimbra, Juan Alvarez, 1554. NUC, 0189830. Optem per aquesta edició entre les moltes en llengua llatina, per ser fideis a la rúbrica que anota: «en romans». A part les nombroses en llegua francesa. (Cf. BNPC), aquesta és l'única en llengua «romans». No en coneixem cap en català.

[299/254] ROBERTO GUEGUINI. *Bula de indulgencias a los cofrades de la Trinidad...* Sixtus IV. Lèrida, Botel, 1480, gòt. PALAU, 109560. ¿O es tracta de l'imprés: *Nos frater Robertus gueguini...* Hoja 4º mayor, m gòt. PALAU, 109561?

[309/264] No hem pogut identificar aquestes *Constituciones Provinciales*, a no ser que es tracti de les *Constitutiones provinciales* a què fa referència PALAU, 59812, la qual cosa creiem improbable per dues raons, 1ª per la rúbrica en llatí, i 2ª per tractar-se de l'església de Pamplona. Tal vegada són les *Constituciones Provinciales* de JERONIMO DE ORIO, arquebisbe de Tarragona citades en la seva *Crònica*.

[310/265] BARTHOLOMEUS BAP. PLATINA. *Bap. Platinae Cremonensis De vita et moribus summorum Pontificum historia...* Parisiis, in aedibus Joannis Parui, 1530 NUC, 0408718. Hi ha una edició de Coloniae, 1529. Desestimem les edicions *Delle vite...* Colonia, 1610; *De vitis Pontificum romanorum...* Coloniae, 1568, per no ajustar-se a la rúbrica del Memorial.

[318/272] MIQUEL PEREZ. *La vida de sant Vicent Ferrer* (Al fn:) ...stampada en ...Valencia, per Joan Jofre de briansó, 1510, 4º, gòt. PALAU, 219440. Una altra edició: Valencia, por los herederos de Joan Navarro, 1589, 8º, gòt. PALAU, 219442. Es troba a la Bibliot. de Catalunya. Exemplar raríssim. La de Francisco Diego, existent a BUB, no s'ajusta a la rúbrica.

[321/275] Les nostres fonts habituals desconeixen aquesta obra.

[327/380] No podríem assegurar que fos el probablement imprés per Pere Posa en pergami. Cf. MADURELL-RUBIÓ, 10 o.c., pàgs. 408-9. Ens inclinem més aviat per *Breviarium Barcinonense publicado por JAIME CASSADOR*. Barcinone, J. Trinxer, 1560: 4º PALAU; 35633. Es guarda a BUB, B.58/9/28.

[330/283] *¿Sermones...* NICOLAI DE BLOUII (BLONIA) ...*de tempore et de scis...* Argentone, 1488, 2 Vol? *¿Tractatus sacerdotalis D...Huic accessit confessionale divi Thomae de Aquino*. Lugduni, G. Rossillinis, 1565, 12º BUB, procedent de la Bibliot. Besora, B.46/7.8. Cf. ARNALL, 5361? O bé, ¿algun dels seus tractats de dret canònic: *De ecclesiastico interdicto; de Excommunicatione; etc.*? Cf. BLC.

[333/286] *Breviarium Ecclesiae Vicense*. No se'n coneix cap més exemplar que el del Monestir de Montserrat, 1522. Cf. PALAU, 35715.

[334/287] *Sermones D. AGUSTINI ad Heremitas*. [343/295] *Fiestas de St. Ramon*. [344/296] *Fiestas de la madre Teresa*. [346/298] *Fiestas de fray Luis Beltran*. [347/299] *Vida de St. Franco*. [348/300] *Fundación de los Servitas*. [349/301] *Vida de Sta. Eulalia*. [350/302] *Translatio de St. Abdon y Senen*. [364/315] *Historia del Cardenal Gil*. [371/321] *Aparejo para bien morir*. [393/341] *Parafrasi de ERASMO*. [396/344] *Cisma de Inglaterra*. [417/363] *Christus moriens*. [423/369] *Paschales edulii*. [434/380] BAPTISTE MANTUANI *partinices secunda*.

[334/287] *Sermones SANCTI AGUSTINI ad heremitas...* Edicions possibles d'acord amb la rúbrica: París, 1500; 1501; Venetis, 1501. Obra considerada espúria i dubtosa. Cf. NUC. 0499860-0499876.

[343/295] JAUME REBULLOSA. *Relación de las grandes fiestas que en esta ciudad de Barcelona se han hecho a la canonización de... San Ramon de Peñafort...* Barcelona, J. Cendrati, 1601, 4º PALAU, 252155. BUB., S.C., B.61/6/30-31. Segons Bastero un autor de *Relación de las fiestas de S. Ramon de Peñafort*, Barcelona, 1601, seria FRANCISCO CALZA.

[344/296] Per la rúbrica sembla que es tracta d'una obra en castellà. Per tant, excloem l'obra en vers de Jaume Roig: *Relació verdadera...* Probablement es tracta de l'obra de JOSÉ DALMAU: *Relación de la solemnidad con que se han celebrado en la ciudad de Barcelona las fiestas a la Beatificación de la Madre de Sta. Teresa de Jesús*. Barcelona, Sebastian Matevat, 1615, 4º PALAU; 68151. BUB. B.59/6/21-26.

[346/298] *¿Fiestas que la ciudad de Valencia hizo por Beatificación del Glorioso padre San Luys Bertran...* Valencia, Juan Chrisostomo Garriz, 1609, 8º BUB. S.J., C. 214/6/35. ARNALL, 32367.

[347/299] *¿La Vida y Milagros del... San Francisco...* Salamanca, 1608, 4º PALAU, 363055? Excloem la llatina: *Speculum vitae B. Francisci...* de Guillelmus Spoelberch, Antuerpiae, 1620, 8º BUB. S.J. Dep. ARNALL, 6392. D'acord amb la rúbrica, probablement es tracta de la primera.

[348/300] No hem pogut situar aquesta obra.

[349/301] Probablement *La Eulalia* del P. Fr. BARTOLOMÉ ORDÓÑEZ de la Orden de San Francisco... Tarragona, Phelipe Roberto, 1590, 8º PALAU, 203626. BUB. D.4/5/8/525. Pujades cita en la Crònica RENALLO, *De passione Sta. Eulalia*. ¿Error de transcripció en el nostre Memorial: *Vida per De passione?* No sembla probable, a part de la rúbrica en llatí.

[350/302] *De la traslació dels Martirs S. Abdon y s. Senen*. Perpignan, Arbus, 1591; 8º I, II, p.378 QUÉTIF.

[364/315] Probablement: *Vida y hechos hazñosos del Gran Cardenal Don Gil de Albornoz...* Cuenca, Domingo de la Iglesia, 1626; 12º BUB. S.J., C. 215/7/22. ARNALL, 5427.

[371/321] *¿Arte de ayudar y disponer a bien morir...* Roma, Carlo Vulliet, 1608, 4º PALAU, 286651? Creiem més aviat *Preparación y aparejo para bien morir compuesto por el famoso y... doctor DESIDERIO ERASMO ROTERODAMO*. ff. 40. Martín Nucio: Anvers, 1555, 8º PALAU, 80365. Altres edicions: Burgos, 1535; Enuers, 1549, 16º Cf. BLC.

[393/341] *In Evangelium Lucae Paraphrasis ERASMI ROTERODAMI nunc primum...* (Al fin:) *Computi, in aedibus Michaelis de Egula*, 1525, 8º Altres parafrasis: *In Evangelium sec. Joannem*. Id. Id., 1525, 8º; *In Evangelium Marci paraphrasis*, Id., Id., 1525, 8º PALAU, 80433-80435.

[396/344] *Historia Ecclesiastica del scisma del Reyno de Inglaterra. En la qual se trata... por el P. PEDRO DE RIBADENEYRA*. En Madrid por la viuda de P.M., Año 1595. PALAU, 266195 i ss.

[417/363] Malgrat els nostres esforços no hem pogut identificar aquest títol. ¿Seria una transcripció errònia de la cèlebre tragèdia cristiana grega, falsament atribuïda a Gregori Nazienze: *O Christòs pásjon*, traduïda al llatí en edició Venècia, 1538; i una altra Antuerpiae, 1550? Cf. NUC. 0404519 i 0404529.

[423/369] No hem pogut identificar aquesta obra.

[434/380] BAPTISTA MANTUANUS. *Catharinaria. Parthenice secunda qua e Catharinaria inscribit...* Barcelona, J. Carlos Amorós, vers l'any 1530. 4º PALAU, 149604. Existent a la Bibliot. de Catalunya. Per altres edicions, cf. NUC. 0101099-0101110.

Obres històriques

És sobradament coneguda la dedicació de l'il·lustre jurista al cultiu de la història, i també el judici crític que en el transcurs dels segles se li ha fet. El Sr. Torrent Orri ha estudiat aquesta faceta de les aptituds de Pujades en relació amb la seva *Crònica Universal*. També Casas Homs, per la seva banda, ha escrit una semblança molt ajustada del Pujades historiador. Aquí, seguint el nostre propòsit de facilitar la lectura intel·ligible del *Memorial*, ens limitem a ordenar, agrupar i identificar en la mesura de les nostres possibilitats, les obres i autors pertanyents a aquest camp, que a la llista apareixen força barrejats.

Després de les obres de dret, el fons històric és el més nombrós amb el percentatge del 18'8%. En ell abunden les Històries (45), les Cròniques i Annals (25), segueixen els Memorials, Tractats, Privilegis, Descripcions, Institucions, Viatges històrics, etc. (12). Finalment cal citar el *Dietari*, que apareix registrat sense cap altra especificació. Tan interessant hauria estat una clarícia sobre el nombre total de *Dietaris* fins almenys l'any 1632, en què tenim referències que Pujades continuava escrivint-lo. En canvi, hi trobem a faltar la seva *Crònica Universal*.

Tal vegada és ara l'ocasió de preguntar-se ¿per què no consta la *Crònica* —ni els *Flòsculs*— en el *Memorial de llibres*, realitzat escassament deu dies després de la mort de Jeroni Pujades? Que Pere de Marca se n'endugué els manuscrits de la *Crònica*, entre altres documents importants, sembla no haver-hi cap dubte. Marca estigué oficialment a Catalunya del 1644 fins al 1651, interval de temps en què es suposa que aconseguí de l'esposa i els fills els cobejats manuscrits. ¿Visità en alguna altra ocasió anteriorment Espanya? El P. Villanueva, per la seva banda, diu clarament que l'arquebisbe Marca els demanà personalment a Pujades en vida d'aquest^[367]. Com sigui, la qüestió d'aquesta absència queda pendent.

[36/16] PAULI JOVII *Historiarum tomus Ius* (et) 2us. [37/17] ANDREAS ALCIATI *tomus Ius* (et) 2us, 3us, 4us. [38/18] CASANEII *Catalogus glorie mundi*. [44/24] BOSIUS. [50/30] *Sumari dels títols de*

[36/16] PAULO GIOVIO. *Historiarum sui temporis... tomus primus (-secundus). Lutetiae Parisiorum, Robertus Foüet, 1596; fol. B.M., 1581. Cf. NUC, 0230659-0230667.*

[37/17] *Declaracion magistral sobre las Emblemas de ANDRES ALCIATO con todas las historias, antigüedades... por Diego López. Najera. Impreso por J. de Mongastón, a costa del autor, 1615. Illus., 23 cm. NUC, 0147389. Obra citada per Pujades en la seva Crònica.*

[38/18] *Catalogus gloriae mundi d. BARTHOLOMEI CHASSANAEI ...in quo ...de dignitatibus, honoribus, praerogativis... Divisum in libros duodecim.* Són tantes les edicions que és difícil precisar. ¿Seria la de 1603? ¿1612? ¿1617? Durant el segle XVI, des de l'any 1529 fins al 1586 són freqüents. Cf. NUC. 0322918-0322921.

[44/24] GIACOMO BOSIO. *Dell'Istoria della sacra Religione et illma Militia dei San Giovanni Gerosolimitano... parte prima (secunda parte -Parte terza).* Nella stamperia Apostolica Vaticana; G. Facciotto: Roma, 1594/1602. 2 Vol. Cf. BLC, i BNPC. Tol. H. 31.

[50/30] ANDREU BOSCH. *Sumari, index o epitome dels admirables, y nobilissims títols de honor de Cathalunya, Rosselló y Cerdanya.* Perpinyà, Pere Lacavalleria, 1628, fol. PALAU, 33407.

honor de Catalunya. [61/39] BLASIUS ORTITIUS. [112/84] *Memorial por NARCIS PERALTA*. [116/87] *Memoriales por JUAN BELTRAN DE GUEVARA*. [175/140] *Dietari*. [196/161] JOSEPHUS *antiquitatum judaicarum*. [198/91] JOANNES ROSSINO. [199/162] JACOBUS PHILIPUS BERGOMENSIS. [200/163] PAULUS EMILIUS. [201/164] EUSEBIUS CESARIENSIS. [202/165] *Adnotationes BAPTISTE EGNATII*. [203/166] ALBERTI KRANISIS *choronica* [204/167] *Historia JOANNIS ZONARAE*.

[61/39] *Descripción del Templo de Toledo*. Traducció castellana de *Summi templi toledani perquam graphica descriptio*: BLASIO ORTIZIO... autore. Tolet. 1549. Una traducció manuscrita datada el 1546 es conserva a la Bibliot. Nacional de Madrid. *Descripción del Templo de Toledo* (amb moltes notícies de prelats toledans) es citada per Pujades en la seva *Crònica*.

[112/84] NARCÍS PERALTA. *Memorial en favor de la ordenacion hecha por la ciudad de Barcelona, y sabio Consejo de Ciento al primero de Junio deste año 1620*. Barcelona, Ger. Margarit, 1620, 4º PALAU, 218078. BUB, S.J. R. 58/425. ARNALL.

[116/87] D'entre les obres d'aquest autor, no hem pogut situar *Memoriales*. Cf. PALAU, 110435-36.

[175/140] *Dietari*. És curiós que el notari o escriptor no escrivís *Dietaris*. Hem llegit a la Biblioteca de la Real Acadèmia de Bones Lletres els Manuscrits dels *Dietaris primer, segon i cinquè*. Arm. III, Estant. 2 (1-3); i a la Biblioteca Universitària de Barcelona el Manuscrit del *Dietari sisè*: Ms. 975 BUB.

[196/161] FLAVII IOSEPHI *Antiquitatum Iudaicarum libri XX*... Lugduni, apud Haeredes I. Iunctae, 1566 NUC. 0171380. altres edicions: Basileae, 1534; Coloniae, 1534; (?), 1535; Basileae, 1540; id., 1548; id., 1554; id., 1559.

[198/91] ¿JOAN VICTOR ROSSINO, al. IANUS ERITHRAEUS? Pujades cita a la *Crònica: De Antiquitatibus*, és d'aquest autor?

[199/162] *Suma de todas las cronicas del mundo llamado en latin Suplementum Cronicarum*... Valencia, Jorge Castilla, 1510. PALAU, 325000.

[200/163] PAULI AEMILII ...*de Rebus gestis Francorum... libri X. Arnoldi Ferroni... de Rebus item gestis Gallorum libri novem. Historia perducta a Pharamundo... usque ad Henricum secundum*... Lutetiae Parisiorum, ex off. Vascosani, 1577. In-fol. BNPC, Fol.L35-32. Aquesta edició sols comprèn els X llibres de Pau-Emili. Altres possibles edicions: Parisiis, 1565; Basileae, 1569; id., 1601.

[201/164] Una de les edicions en llatí més probables de *Ekklesiastikés istorias* EUSEBIOU TOU PAMFIILOU és *Historiae Ecclesiasticae libri X*, Coloniae Agrippinae, 1570. In-fol. BNPC, H. 2055, en altres de possibles: Basileae, 1562; id., 1611; Lovanii, 1569; Coloniae Agrippinae, 1570; Parisiis 1571. Cal no oblidar que alguns llibres d'història podrien procedir de la biblioteca del pare de Jeroni, que és citat per aquest com historiador.

[202/165] *In hoc volumine haec continentur*... J.B.E. (JOANNES BAPTISTA EGNATIUS) *de Caesaribus libri III*... Venetiis, 1516, 8º Cf. BLC.

[203/166] ALBERT KRANTZ. Wandalla. *De Wandalarum vera origine, vartis gentibus*... Francofurti, Andrea Wechelus, 1580; fol. Conté a més amb portada pròpia: Saxonia. *De Saxoniae gentis vetusta origine*. Id., Id., Id., BUB, llibre procedent de la B.B. (Bibliot. Besora).. 49/2/11. ARNALL, 3782.

[204/167] JOANNES ZONARAS. *Historia Orientalis*... Vinegia, 1560; 4º BMGC, 1053, c.l. Cf. BLC.

[205/168] JEAN DUTILLET. [207/170] *Vita* (sic) PLUTARCHI. [209/172] JOANNES MARIANA. [210/173] HARTMAN SCHADEL. [211/174] VALERIUS MAXIMUS. [212/175] VEGETIUS *de re militari*. [214/177] NICOLAI BERTRANDI *opus*. [215/178] ABBAS URSPERSGENSIS. [216/179] MARI-NEUS SICULUS. [218/181] MARIANI SCOTI *choronica*. [220/183] ANTONII SABELLICI *tomus 1º* (et) *2º* [221/184] HIERONIMUS BLANCA. [222/185] ANTON BEUTER. [241/195] STI ANTONINI *choronicarum pars*

[205/168] JEAN DU TILLET. *Chronicon de regibus Francorum...* Lutetiae, 1569. Hi ha una altra edició: Lutetiae, 1531. Cf. BLC. Pujades cita el *Cronicon* de J. Du Tillet a la seva *Crònica Universal*. No creiem que es tracti de *Digestum Novi ni de Les Guerres et traitez de paix*. Cf. NUC, 0462452-83.

[207/170] *Vitae* PLUTARCHI *Cheroni, novissime ...repositae...* (Al final:) *Impressasque Venetiis...* per M. Sessam et P. de Ravanis socios..., 1516. In-fol. BNPC, Rés. J.822.

[209/172] *Historia general de España. Compuesta primero en latin, después buelta en castellano* por JUAN DE MARIANA. Toledo, Pedro Rodriguez (1601). 2 Vols. Reimpressió, Madrid, Luis Sánchez, 1608. Corregida i augmentada, Madrid, 1617. Cf. PALAU, 151667-151668.

[210/173] *Registrum hujus operis libri Cronicarum et imaginibus ab initio mundi...* A. Koberger: Nuremberge, 1493. BNPC, Rés. G.500 Edició Il·lustrada. Existeix una altra de l'any 1497. Pujades cita la *Chronica Mundi* de HARTMANN SCHEDEL, coneguda per *Crònica de Nuremberg*.

[211/174] VALERII MAXIMI *Dictionum factorumque memorabilium libri IX...* Les nombroses edicions que s'han fet d'aquesta obra, ens fan desistir de la pretensió de concretar-ne una. Cf. BNPC. (numeració diversa). Hi ha la possibilitat que Pujades posseís la versió catalana d'Antoni Canals, però tampoc ens hi fariem forts, ja que probablement seria una edició esgotada en el seu temps —mentre no li hagués pervingut per conducte indirecte— i, per altra banda, cal tenir en compte que la rubrica apareix en llatí. Cf. PALAU, 348874-75. En fi, tot és molt hipotètic a partir de la simple referència del nom de l'autor.

[212/175] FLAVI VEGETI RENATI ...*De re militari libri quatuor...* Lugduni Batavorum, 1592. NUC, 007092. ¿O bé l'edició: Id., Id., 1607?

[214/177] Domini NICOLAI BERTRANDI ...*Opus de Tholosano(rum) gestis ab urbe condita...* Tholose (Johanis Magui Johanis), 1515. Cf. BLC, NUC, 0382904. Citat per Pujades (*Crònica*) amb la rubrica *Gesta Tolosana*.

[215/178] *Choricon* ABBATIS URSPENGENSIS a Nino rege Assyriorum magno: usque ad Fridericum II Romanorum Imperatorem. Augustae Vindelicorum, Joannes Foenisea, 1515. f. BLC, C.55.k.5. Altres ed.: Argentorati, 1537. Fol. Id., C.8 o.c.6.(3); amb prefaci de Philipp Melancthon, 1609. fol. Id., 215c.7.

[216/179] Pujades a la seva *Crònica* cita dues obres de LUCIO MARINEO SÍCULO: *De rebus Hispaniae memorabilibus* i *De primis Aragoniae regibus*. Una d'aquestes dues obres creiem que és la que figurava en la seva *Biblioteca*: De la primera seria l'edició impressa Compluti, 1583. NUC, 022301; la segona: Caesarogustae, 1509. Id., 0223196.

[218/181] *Chronicon ex chronicis, ab initio mundi ad annum Domini 1118... continuatio usque...* 1141. Londini, 1592. NUC, 0218968.

[220/183] MARCO ANTONIO (COCCIIUS) SABELLICO. *Rapsodiae historiarum ennea-dum...* Ab orbe condito... Lugduni, Nicolai Petit et Hectoris Penet, 1535, 2 Vols. fol. PALAU, 283836.

[221/184] JERÓNIMO DE BLANCAS. *Aragonensium rerum commentarii...* Caesarogustae, 1588. fol. BLC, 183. e. 14. Una altra edició de l'any 1603, que per constar de 3 tom., que no figuren en el Memorial de llibres, no la considerem probable.

[222/185] PEDRO ANTONIO BEUTER. Aquest autor el trobem repetit en el Memorial (273/185), probablement aquí es tracta de *Primera parte de la Coronica general de toda España y especialmente del Reyno de Valencia*, i *Segunda parte de la Coronica... especialmente de Aragón, Cataluña y Valencia* (Flandro). 1551. PALAU, 28825.

[241/195] DIVI ANTONINI archiepiscopi florentini *Chronicorum opus, in tres partes divisum...* Lugduni, ex officina Juntarum, 1587. 3 Vols. in fol. BNPC, G. 1775-1777 et Rés. G. 261-263.

1ª (et) 2ª, 3ª [254/211] *Privilegis de Perpinya*. [259/216] *Dialogo di ANTONIO AGOSTINO*. [260/217] FLORIAN DOCAMPO. [261/218] THOMAS PORCACHI. [262/219] AMBROSIO DE MORALES part 2ª (et) part 3ª [264/221] BLEDA. [265/222] *Coronica de don Alonso onseno*. [267/224] DIEGO DE VALERA. [268/225] *Historia de los Godos*. [269/226] Don ANTONIO DE GUEVARA. [271/228] *Coronica del Rey don Pedro*. [274/230] *Coronica del Reyno de Napoles*. [275/231] FRANCESCH DIAGO.

[254/211] *Recollecta de tots los privilegis, provicions, pragmatiques e ordinacions dia fidelissima vila de Perpenya*. Barcelona, Johan Rosembach, 29 Abril 1510. NUC. 0247293. També la registra PALAU, 252404.

[259/216] ANTONIO AGUSTÍN, arquebisbe de Tarragona. *Dialoghi di... intorno alle medaglie, incrittioni et altre antichita, tradotti di lingua spagnuola in italiana da Dionigi Ottaviano Sada...* In Roma (G. Faciotto), 1592. NUC. 0102123. Pujades cita el Diàleg 4, 9 i 16 Diet A 51v. ¿Tindria Pujades l'edició en llengua espanyola?

[260/217] No hi ha dubte que es tracta de la *Crónica general de España*, l'obra d'aquest autor, citada per altra banda per Pujades. Però, ¿quina edició? A continuació citem: Medina del Campo, 1541, 1553; Cordova, 1586; Alcalá, 1598; Valladolid, 1604. PALAU, 198376; BLC, C.15.b.1.-1444.k.1.-686.h.17-20.-179.e.3.

[261/218] ARRETINO TOMMASO PORCACCHI DA CASTIGLIONE. *L'Isle piu famose del mondo descritte da... e intagliate da G. Porro...* Venetia, 1572 (1576, 1590, 1603, 1620). PALAU, 232891. BLC. D'entre les diverses obres d'aquest humanista, assenyalem *L'Isle*, perquè és l'única citada d'aquest autor en la Crònica.

[262/219] Pujades cita *Crónica i Antiquedades de España* de AMBROSIO DE MORALES. La *Coronica General de España*. Que continuava Ambrosio de Morales... Alcalá de Henares, 1574; *Las Antiquedades de la ciudades de España...* Que escrivia Ambrosio de Morales... Alcalá, 1575. PALAU, 198379 i 198382.

[264/221] Pujades en la seva citació *Historia de los moros i Historia de España*, de JAUME BLEDA ho fa probablement de memòria referint-se a la *Coronica de los Moros de España... dividida en ocho libros...* Valencia, Felipe Mey, 1618. Fol. portada gravada. PALAU, 30925. Cf. BLC, G.6443.

[265/222] *Chronica del muy esclarecido Principe e Rey don ALFONSO EL ONZENO...* Hi ha varies edicions: Valladolid, 1551; Medina del Campo, 1563; Toledo, 1595.

[267/224] *La chronica de España abreviada...* La última edició que registra PALAU 348603 del segle XVI —que probablement correspon a la de Pujades— és de l'any 1567, Sevilla, en casa de Sebastian Trugillo. Obra molt editada.

[268/225] Pujades fa referència a aquesta obra amb la rubrica de *Crònica*, però en realitat és *Historia de los Reyes Godos... y la sucesión dellos... hasta don Phelippe Segundo Rey de España...* de JULIAN DEL CASTILLO Burgos, Philippe de Junta, 1582. BUB, S.J., C.215/2/22. ARNAL, 2067.

[269/226] Probablement l'obra més celebre del bisbe de Mondoñedo. *Libro aureo del gran emperador Marco Aurelio con el Relox de Principes*. És difícil assenyalat una edició concreta: ¿Envers, 1595? ¿Amberes, 1604? ¿Barcelona, (Geronymo Margarit) 1624, 12ª?... Cf. PALAU, 110072-110398.

[271/228] Es refereix amb tota probabilitat a la *Crónica del Rey don Pedro I*, del canceller PEDRO LÓPEZ DE AYALA, 1366. Cf. edició «Autores Españoles», pàg. 540.

[274/230] *Coronica llamada Las dos Conquistas del Reyno de Napoles, donde se cuentan...* Çaragoça en casa de Agustín Millan... 1559. Fol. gòt. PALAU, 64954.

[275/231] *Historia de los victoriosissimos antiguos condes de Barcelona, Dividida en tres libros...* Impressa en Barcelona, en casa de Sebastián de Cormellas al Call, 1603. PALAU, 71630. Però també podria ser *Historia de la Provincia de Aragon de la orden de predicadores...* Sebastián de Cormellas, Barcelona (Jaume Cendrati) 1599, a doble columna. PALAU 71627 citat en el *Dietari A*. 16 com. *Crónica Dominicana*. És una de les obres més rares de Diago.

[277/233] *Coronica de don Fernando*. [278/234] *Ystoria de Don Jaume conquistador*. [280/236] *Selva Historial*. [286/241] CARBONELL. [287/242] RAMON MONTANER. [288/243] LUCIO DEXTERO. [291/246] PONS DE ICART. [293/248] DIONIS JORBA. [294/249] *Catalunya de CALSSA*. [295/250] BERNAT DESCLOT. [296/251] MENESCAL. [297/252] PERE TOMIC. [300/255] *Coronica del Gran Capitan*. [301/256] FORCATULO. [302/257] *Historia de la China*. [304/259] *Conquista de los Açores*.

[277/233] *¿Crónica de Fernando III, el Santo? ¿de Fernando IV?* Cf. PALAU, 64932-64945.

[278/234] *Chronica o comentari del gloriosissim e invictissim rey En Iacme...* En Valencia En casa de la Biuda de Joan Mey Flandro, 1557. Fol. letra cursiva. PALAU, 122783.

[280/236] No hem aconseguit situar aquesta obra.

[286/241] PERE MIQUEL CARBONELL. *Chroniques de Espanya fins aci no divulgades...* Barcelona, Carles Amoros, 1546, fol. PALAU, 43729. BUB, B.58/2/201. Cf. BLC, amb la rubrica: *Chroniques de Espanya... que tracta d'ls nobles e invictissims Reys dels Gots...* Citada per Pujades.

[287/242] *Chronica, o descriptio dels fets, e hazanyes del Inclyt Rey Daragó feta per lo magnífich RAMON MUNTANER...* ¿seria l'edició de Valencia, viuda de Joan Mey Flandro? O bé éla de Barcelona, Jaume Cortey, llibreter, 1562? Cf. PALAU, 184823-4.

[288/243] *Fragmentum chronici, sive Omnimodae historiae FLAVII LUCHI DEXTRI...* Apud Ioannem à Lanaja, et Quartanet: Caesaraugustae, 1619. 4º BLC, C.69.e.17.

[291/246] *Libro de las grandezas y cosas memorables de la metropolitana insigne y famosa ciudad de Tarragona, hecho por M. LUYSS PONS DE YCART...* Lerida, P. de Robles, 1572. In-8º, BNPC, 8º Ol. 378; PALAU, 231314; BUB, S.F., B. 21/4/20.

[293/248] Pujades cita de DIONIS JERONIM JORBA la versió castellana feta per Miguel de Rosera. *Descripción de las excelencias de la muy insigne ciudad de Barcelona*. Barcelona, Huberto Gotart, 1589, 8º PALAU, 124838. Llibre raríssim. Actualment en la Biblioteca Bonsoms de Mallorca.

[294/249] FRANCISCO CALZA. *De Cathalonia liber primus*. Barchinone, Cum licentia extypographia Iacobi Cendrat, 1588, 8º PALAU, 40625.

[295/250] Citat per Pujades a la Crònica BERNAT DESCLOT. *Historia de Catalunya... de las empresas...* Traducida de su original lengua Catalana por Raphael Cervera. Barcelona, S. de Cormellas, 1616, 4º PALAU, 70714.

[296/251] D'entre les obres d'ONOFRE MANESCAL, ens inclinem per la que cita Pujades: *Sermó vulgarment anomenat del Serenissim Senyor Don Jaume Segon... y historia de la perduda de Espanya, grandeses de Catalunya, comtes de Barcelona y reys d'Aragó. Predicat en la Santa Iglesia de la insigne ciutat de Barcelona a 4 de novembre de l'any 1597*. Estampat en Barcelona en casa de S. de Cormellas al Call, 1602. 4º PALAU, 148441. O bé *¿Apologetica disputata...*, citat també per Pujades en el Dietari (B. 239 v).

[297/252] *Histories e conquestes dels ...Reys de Arago e ...comtes de Barcelona; compilades per...* PERE TOMIC... Barcelona, C. Amors 1534, fol. Doble columna. Cf. BLC, PALAU, 334038. BUB, B. 58/7/4.

[300/255] *Cronica del Gran Capitan Gonzalo Fernandez de Cordova y Aguilar*. En Sevilla en casa de Andrea Pescione. Año de 1580. PALAU, 64955.

[301/256] ETIENNE FORCADEL. *De gallorum imperio et philosophia libri septem*. Parisiis, G. Chaudière, 1579, BNPC, 4º La2. 28B. Una altra edició possible: Parisiis, Apud I. Chouet, 1595. NUC, 0235075.

[302/257] *¿Historia de las cosas mas notables, ritos y costumbres del gran reyno de la China...* de JUAN GONZALEZ DE MENDOZA? De ser-ho, hi ha dues edicions: Anvers, P. Bellerio, 1596, 8º 02n. 191; Madrid, Querino G. Flamenco, 1586, 8º BUB, S.J., Dep. ARNALL, 3256.

[304/259] ANTONIO DE HERRERA TORDESILLAS. *Cinco Libros de... de la Historia de Portugal y conquista de las Islas Açores en los años de 1582 y 1583*. Madrid., Pedro Madrigal, 1591. PALAU, 114283. Llibre actualment rar i molt buscat.

[312/266] *Etiopia*. [313/267] *Comentarios de CESAR*. [315/269] *Silva de varia lection part 1ª*. [323/277] *Guerras Civiles de los Romanos*. [329/282] *Lib. de institutione reypubblce*. [332/285] *Electio et coronatio Caroli quinti*. [336/289] *Guerra de Alemanyà*. [341/16] *Empresas de PAULO JOVIO*. [342/294] *DIONE HISTORICO*. [352/304] *Annales Francorum*. [356/308] *Expulsion de los moriscos de AZNAR*. [357/309] *Expulsión de moriscos FONCECA*. [358/310] *Expulsion de moriscos GUADALAJARA*. [360/312] *Guerras de Flandes*. [366/317] *Alessandro Magno*. [370/320] *POLIDORUS de Rebus inventoribus*. [376/326] *Coronica de don Juan de*

[312/266] Probablement *Historia de las cosas de Etiopia*. Toledo, Pedro Rodriguez, 1588, 8º PALAU, 9251. Es pot consultar en BUB, B 4/5/24/541.

[313/267] CAIUS JULIUS CAESAR. A la crònica de Pujades es cita *Commentaria*, rùbrica que s'ajusta a *Commentaria: est etiam Hispaniae descriptio*, edició de l'obra de Cèsar: Venetis per Agustinum de Zannis de Portesio, 1517, fol. 6 h. grav. en fusta, PALAU, 54133.

[315/269] Pujades cita aquesta obra dient: de lector incierto. Per tant, es tractaria d'una edició d'Alfons de Ulloa, que no posava el nom de l'autor PEDRO MEXIA a la portada. *Silva de varia lection*, Venetia, 1553, 8º PALAU, 1672 68. O bé, la de Leon de França, 1556, 8º, que següent a Ulloa, tampoc li posava Id. 167271.

[323/277] *Guerras Civiles de los Romanos*. ¿Una traducció de La Guerra Civil entre Cesar i Pompeu, de Lucà, és a dir, *La Farsalia*? Però ja consta en [284/239] *Lucano en romans*.

[329/282] FRANCESCO PATRIZI. *De institutione reipublicae libri IX...* Argentinae, 1594. NUC, 0140657. Existeixen distintes edicions d'anys anteriors.

[332/285] ¿La maravillosa Coronación d'l Invictissimo y serenissimo Cesar Don Carlos Emperador... en la Cibdad de Bolonia...? Impresso por Bartholomé Pérez (Hacia 1530). Fol. gót. 1 grab. (Gallardo). PALAU, 150830.

[336/289] Fins ara, tots els esforços per a identificar aquesta obra han resultat infructuosos.

[341/16] *Dialogo de las empresas militares y amorosas, compuesto en lengua italiana, por PAULO IOVIO ...traducido por Alonso de Ulloa*. Venecia, Gabriel Giulito de Ferraris, 1558, 8º letra cursiva. PALAU, 125414.

[342/294] DION CASSIUS. *Dione historico, delle Guerre e fatti de Romani, tradotto di greco in lingua vulgare per M. Nicolò Leonicensi...* In Vinegia, per N. d'Aristotil, 1533. In-4º. fig. sobre fusta. BNPC, J. 3497.

[352/304] ¿*Annales Francorum vetusti, quibus quaedam a Carolo Magno et Ludovico Pio, ab anno 801 ad annum 822 gesta traduntur?* Cf. NUC, 0332387-0332393.

[356/308] PEDRO AZNAR CARDONA. *Expulsion justificada de los Moriscos Españoles...* Huesca, P. Cabarte, 1612; 8º BNPC, Oc. 293.

[357/309] DAMIAN FONSECA. *Iusta expulsion de los moriscos de España*. Roma, Iacono Mascardo, 1612. PALAU, 93190. BUB, S.C., 220/7, 23. Id. C. 186/7/7. Cf. ARNALL, 2927.

[358/310] MARCO DE GUADALAJARA Y XAVIER. *Memorable expulsion y iustissimo destierro de los Moriscos de España*. Pamplona, Nicolas de Assiayn, 1613, 4º PALAU, 109278.

[360/312] ANTONIO CARNERO. *Historia de las guerras civiles que ha auido en los estados de Flandes (1559-1609)...* En Bruselas, Juan de Meerbecque, 1625. PALAU, 44764.

[366/317] Creiem que es tracta de l'edició italiana, atesa la rùbrica QUINTO CURTIO RUFFO. *Històrico, nel qual si trattano i fatti e les guerre de alessandro Magno, tradotto di latino per... P. Candido...* Vineggia, 1535, In-8º. B.N.P., Rés. J. 2053.

[370/320] POLYDORI VERGILII ...*De rerum inventoribus libri octo...* Les nombroses edicions fa que no podem concretar-ne cap: 1590; 1597; 1599; 1604; 1606; 1613; 1626. Cadascuna podria ser la que posseïa Pujades.

[376/326] Apareix amb la rùbrica *Historia de Don Juan de Austria*. Madrid, Luis Sanchez, 1627; 4º PALAU, 1º edic. Tom. VII.

Austria. [377/327] *Viatge del princep*. [392/340] LUCIUS FLORUS *Gestorum Romanorum*. [395/343] Don DIEGO DE ROCABERTI. [412/358] *Guerras de Malta*. [416/362-16] *Comentario de cosas de los Turcos*. [430/376] *Bello afrodisiense*.

[377/327] Creiem que es tracta del princep Felip (III). Però a on? Probablement es refereix no al viatge a Inglaterra, sinó a Flandes. En aquest darrer cas, tenim la *Relacion de V. ALVAREZ*, i *El Felicísimo viaje de JUAN CHRISTOBAL CALVETE (CALVET) DE ESTRELLA... escrito en 4 libros*. Anvers, M. Nuclo, 1552. Fol. PALAU, 404991. Ens inclinem per aquest darrer com el més probable. *Viatge del Princep*, ¿en català? ignorem –si existí– l'edició catalana.

[392/340] LUCIUS ANNAEUS FLORUS. L. Iulii Flori *De gestis Romanorum, historiarum libri III...* Coloniae Agrippinae, 1583. NUC, 0205494. Hi ha altres edicions d'anys anteriors.

[395/343] *Epitome historico compendiosissimo, en diez romances... por Don DIEGO DE ROCABERTI, DE PAU I DE PAX*. Mallorca, Impr. de Gabriel Guaasp, 1626, 8°. Existeix una altra edició amb las *maravillas del Parnaso...* Barcelona, S. Cormellas, 1628, 8°. Cf. PALAU, 271630-271631.

[412/358] Probablement *El suceso de la Guerra de la potentísima armada del gran Tyrano Turco Ottoman Solymán, ventida sobre la Isla de Malta*. Barcelona, C. Bornet, 1566, 8°. BUB, S.J. B. 58/8/27. ARNALL, 3146.

[416/362-16] PAULO JOVIO. *Comentario de las cosas de los turcos, traducido del italiano*. Barcelona, C. Amoros, 1543, 4°. PALAU, 125403. De totes les obres de Jovio, aquest text castellà és el més rar. Segons Palau, Hídalgo el cita el 1844, i el posseï el Marquès de la Romana; l'exemplar segurament es troba a la Bibliot. Nac. de Madrid. Com podem veure també el posseï Jeroni Pujades al seu temps.

[430/376] HORACIO NUCULA. *Commentariorum de Bello Aphrodisiensi libri quinque*. Romae, Apud Valerium et Ludovicum (Dorici) Fratres Brixenses, 1552, 8°. Cf. BLC, i BNPC, Rés. Oi.36.

Obres literàries

Ultra la condició d'escriptor que li conferia el fet d'haver redactat la *Crònica Universal*. Jeroni Pujades era afeccionat a escriure versos. Sota el pseudònim «Pastor Remolar» concorregué als Certàmens literaris —espècie de Jocs Florals de l'època— amb desigual fortuna. En els que se celebraren l'any 1601 amb motiu de les festes de la canonització de Sant Ramon de Penyafort, en el primer certamen fou guardonat pels seus versos en català; fracassà, en canvi, en el segon amb unes octaves castellanes. Presumia de poeta, però tampoc sembla que tingués un excessiu interès per la perfecció formal de les seves composicions literàries. Les mostres que tenim a mà, tant en prosa —*Crònica*, *Dietaris*— com en vers que apareixen en els Apèndix d'aquests darrers —n'hi ha que no pretenen ultrapassar el nivell popular o domèstic— corroboren el que estem dient. Jeroni Pujades escrigué versos en part també perquè era aquest el costum de l'època. Però si en ell l'exercici literari no el va consagrar com a poeta o literat que rigorosament parlant tampoc sembla —com ja hem indicat— haver-ho pretès, tenim documentada la seva àmplia cultura literària a través del contingut de la Biblioteca, on el fons literari —com hem pogut endevinar en les pàgines anteriors— no és gens escàs.

En efecte, les obres estrictament literàries ocupen el 12'6% del total. Figuren autors grecs (2), llatins (11), castellans (11), obres en llengua italiana (22), francesa (1). Entre els diferents gèneres destaquen el llibre de Cavalleries o gestes (6), Picaresca (2), Teatre (82). Aparentment no hi consten obres en llengua catalana, ja que literats com Ramon Llull, Eiximenis, Jaume Roig, etc. els hem catalogat a part pel contingut de la matèria, així com les obres dels alemanys Brant, Schedel, o l'holandès Erasme.

[72/50] *Visita de la Carcel*. [103/78] JOANNES JOVINIANUS. [195/160] *Cornucopia* BRUGNOLI. [208/171] *Opera* PLATONIS. [213/176] CHRINI-

[72/50] *Visita de la Carcel*. *Entremes de la...* (sense lloc, ni imp. ni any. 4º, 16 P. PALAU, 370789).

[103/78] GIOVANNI GIOVIANO PONTANO, l'autor de *Carmina*. Renunciem a concretar com a possible qualsevol obra d'aquest prolífic escriptor que produí obres de literatura, història, dret, filosofia, etc. L'incloem aquí pel seu caràcter humanista. L'única hipòtesi que arriquem és l'obra *De fortitudine libri duo. De principe liber unus. Dialogus qui Charon inscribitur. Dialogus qui Antonium inscribitur...* Venetiis, Aldus et Andreas Asulanus, 1513, 8º BNPC, Rés., p. Yc. 975. Aquesta obra es trobava en biblioteques barcelonines de l'època. Cf. ARNALL, 5415.

[195/160] BENEDETTO BRUGNOLI. *Cornucopiae Emendatissimum: in quo Opera Multa Accuratissime Addita multaque emendata sunt. Per Baptistam de Tortis*: Venetiis, 1490. Hi ha una altra edició. Cf. *Cornucopie nuper emendatum a...*, 1508. BLC, Voyn, 132.

[208/171] *Opera...* ex latina Marsilii Ficini versione... (S.l.) apud J. Storer, 1592? *de Venetiis*, 1491? *de Lugduni*, 1550?... Cf. BNPC, R. 9133-9135; Rés. R.551; Rés. R. 1734-1738.

[213/176] PIETRO RICCIO CRINITO. *De honesta disciplina, lib. XXV. Poetis latinis, lib. V. et Poematon, lib. II...* Apud J. Chouët: Geneva, 1598, 16º; *Lugduni*, Seb. Gryphii, 1561; Id. Ant. Gryphii, 1585, 16º Cf. BLC, 246. a.12; 629, a.20; 1490. k.38.

TUS de honesta Disciplina. [219/182] AULI GELII Noctes attice. [238/199] Exemplaria literarum regis FRANCISCI. [239/200] Elegantie LAURENTII VALLA. [258/215] DANTE ALGIERI (sic). [272/229] JUAN DE MENA. [276/232] Historia del Cid. [284/239] LUCANO en Romans. [289/244] Moralitats sobre Ovidi. [305/260] ANTONIO TORQUEMADA. [306/261] Apotegmas de diversos. [314/268] Metamorfosi del'ANGUILLARA.

[219/182] AULII GELLII noctes atticae, seu vigillae atticae... Parisiis, apud H. Stephanum, 1558. In-8° BNPC., Z. 12554. Una altra edició probable: Francofurti, 1603. In-8° Id. Z. 15312.

[238/199] No hem aconseguit identificar aquesta obra.

[239/200] LORENZO VALLA. *Elegantiae linguae latinae*... Venice, M. de Bonellio e G. de Rusconibus, 1500. Altra: Venetiis, I. Tacuino de Cereto de Tridino, 1513; Venice, J.B. Sessa, 1499-1500. Les altres edicions -nombroses- no corresponen exactament amb la rubrica, ja que comencen amb «*Elegantiarum*...». Cf. NUC, 0018609-0018611. Valla consta també entre els llibres del llibreter Cabrit (1538) i en la biblioteca del barceloní Felip de Ferrera (1509).

[258/215] DANTE ALGHERI ¿quina obra? Probablement la *Divina Commedia*. ¿En llengua toscana? ¿En versió castellana? Són moltes qüestions per poder formular una hipòtesi. Cf. NUC, 0036268-0036707, i PALAU, 68283-68342.

[272/229] *Las Trescientas glosadas d'el famosissimo poeta IVAN DE MENA por Fernan Nuñez*... En Anvers, Juan Steelsio, 1552. 8° Altres: Anvers, Martin Nucio, 1552, 1562; Alcalá de Henares, 1566; Salamanca, 1582, 12° 8° Cf. PALAU, 162699-162702.

[276/232] *La Historia del Cid Ruy Diaz de Bivar*. Burgos, en casa de Phelipe Junta, (1562), 4° PALAU, 54493. Hi ha una edició de Burgos, Junta, 1568. 4°

[284/239] MARCUS ANNAEUS LUCANUS. *Lucano Poeta, y Historiador antiguo: En que se tratan las guerras Pharsalicas que tuvieron Iulio César y Pompeyo. Traduzido de Latin en Romance Castellano, por Martin Lasso de Oropesa*. En Anvers, En casa de Juan Cordier, 1585. 8° PALAU, 143293. Id. En Anvers, En casa de Pedro Bellero, 1585, 8° id. 143294.

[289/244] Probablement un tractat -¿de crítica literària? ¿filosòfica?- sobre el poeta Ovidi. No hem pogut identificar aquesta obra.

[305/260] No és l'única obra d'ANTONIO TORQUEMADA. Sols podem fer l'hipòtesi de cadascuna: ¿Los colloquios satíricos con un colloquio pastoril 1584? ¿Historia del cavallero don Olivante de Laura. (sols hi ha coneguda una edició impresa a Barcelona per Claudi Bornet, 1564)? ¿Jardin de flores curiosas. Salamanca, 1570. 8°; Anvers, 1575. 12°? Cf. B.M. i NUC, 0277321-0277345.

[306/261] No creiem que sigui *Apophthegmata* de Plutarc, (Cf. BNPC, Plutarque), sinó probablement d'ERASME DE ROTTERDAM, basats en la rubrica del *Memorial: Apotegmas que son dichos graciosos y notables de reyes, príncipes... philosophos... y de otros varones antiguos... Traducidos y recopilados en nuestra lengua castellana*. Enuers, M. Nucio, 1549, 8° PALAU, 80369.

[314/268] GIOVANNI ANDREA DELL'ANGUILLARA. *Le Metamorfosi... Ovide ...ridotte in ottava rima*... Venetia, 1561. In-4° Ed.: 1571, 1572, 1579, 1584, 1587, 1592, 1598, 1601, 1614, totes a Venècia.

[319/273] *Floresta espanyola*. [320/274] *Araucana parte 2ª* [322/276] AIMARO FALCONEO. [325/201] M.T.C. *Reticorum libri*. [335/288] NOTTURNO NAPOLITANO. [337/290] HIERONIMO RUSCELLI. [339/292] *Carolo quinto del DOLCE*. [340/293] *Goffredo di TORQUATO TASSO*. [353/305] *Hierusalem conquistada part 1ª (et) 2ª* [355/307] HOMERI *Ilias*. [359/311] *Orlando furioso dal' ARIOSTO*. [362/292] *La Aenea dal' DOLCE*.

[319/273] MELCHOR DE SANTA CRUZ DE DUEÑAS. *Floresta Española de Apothegmas o Sentencias... de algunos Españoles...* Toledo, F. Guzman, 1574. PALAU, 297920.

[320/274] *Segunda parte de la Araucana de ALONSO DE ERCILLA Y ÇUNIGA ...que trata la porfiada guerra entre los Españoles, y Araucanos...* En Çaragoça, Juan Soler, 1578, 8º PALAU, 80412.

[325/201] M.T.C. (= MARCI TULLII CICERONIS) *Reticorum Libri* (Le. *Rhetorica ad C. Herennium, et De inventione rhetorica*) cum tribus commentis. I. Suigum et N. de benedictis socios: Lyons, 1497. 4º D'entre les nombroses edicions, aquesta és la que s'ajusta literalment al *Memorial*. Cf. BLC, IB, 42122.

[335/288] Són nombroses les edicions de Canzone, Sonetti, Strambotti, Egloge, etc. de l'autor amagat sota el pseudònim de NOTTURNO NAPOLITANI. *¿Operetta nuova amorosa? ¿Gioco de triumph? ¿Comedia nuova... intitolata Gaudio d'Amore?...* Cf. BLC, Notturmo, pàg. 58.

[337/290] D'entre la varietat d'obres literàries i tractats d'aquest autor humanista: *I fiori delle rime de poeti illustri; Delle comedie; Espositioni, Et introductioni Universali...* *Sopra la Geografia Di Claudio Tolomeo Alessandrino*, Venetia, 1598; etc., NUC, 0516385-0516632) creiem la més probable de GIROLAMO RUSCELLINI: *Del tempio alla divina Signora Donna Giovanna d'Aragona, fabricato...* Venetia, 1555, 8º (Id., 1565). Cf. PALAU, 282639.

[339/292] *Vita dell'inuittis. e gloriosis. imperador Carlo Quinto. Descritte da M. LODOVICO DOLCE...* Vinegia, Gabriel Giolito de'Ferrari, (1561), 4º PALAU, 74974. Actualment es troba un exemplar a la Bibliot. del Palau de Peralada. Cf. BLC, 1493. f.6, 1060.h.28, 588.g.21, 1199. e.7 (1).

[340/293] *Il Goffredo, o vero Gierusalemme liberata del sig. TORQUATO TASSO*. In Roma, Angello Ruffinelli, 1601. 12º (Venetia, 1599, 1608, 1613, 1584). NUC, 0048400-0048433. Per la rúbrica veiem que es tracta clarament d'una edició en llengua italiana.

[353/305] Es tracta molt probablement de l'epopeia tràgica de LOPE FELIS DE VEGA CARPIO *Jerosalen conquistada...* En Madrid, Juan de la Cuesta, (1609), 4º Primera Edició. Hi ha una edició feta a Barcelona, al mateix any (1609) a costa de R. Nogués, llibreter (G. Graells i G. Dotill), en 8º Aquesta darrera podria ser la que figurava a la biblioteca de Pujades. Cf. PALAU, 356352-54.

[355/307] Probablement una de les *Ilias* renaxentistes en llatí. HOMERI *Ilias ad verbum translata A. Divo Justinopolitano, interprete...* Parisiis, 1538, 8º BLC, 1067. h.i.2. O bé, HOMERI... *Ilias, Per Laurentium Vallam Latio donata...* Parisiis, 1541, 8º Id. 1067.h.3.; Venetiis, 1537, 8º Id. 11315. b.3. Totes aquestes *Ilias* contenen també l'*Odisea* i altres obres atribuïdes a HOMER, com *Batrachomiomachia*. Cf. també: BNPC, Yb.953-954. NUC, 0490352.

[359/311] Per la rúbrica creiem que es refereix a una edició en llengua italiana. *Orlando furioso di m. LODOVICO ARIOSTO...* Venetia, 1599 (Id., 1587, 1588, 1596, 1602). NUC, 0398238-0398287.

[362/292] No coneixem per separat *La Aenea dal'Dolce*, però sí *L'Achille et L'Ennea di LODOVICO DOLCE, Dove egli tessendo l'istoria della Iliade d'Homero à quella dell'Eneide di Vergilio, ambedue l'ha... ridotte in ottava rima...* Vinegia, 1571, 72. 4º BLC, 11426.h. 16 i 85.c.12.

[363/314] *Antifor di Barosia*. [365/316] JOAN DE LA CASSA. [367/318] GIULIO CAMILLO. [369/292] *Didone dal'DOLCE*. [373/323] PETRI GERARDI *Carmina*. [374/324] *Compendio de la Selva poetica*. [378/292] *Ovidi dal'DOLCE*. [379/328] *Amadigi* BERNARDO TASSO. [380/329] BALISARIO BULGARINI. [381/330] *Trofeo del Oro*. [382/331] *Danese Ugieri*. [384/333] *Falconeto*. [386/335] *Satire di cinque poeti illustri*. [387/336] *Fortunato*. [389/338] *Perciano* (sic). [390/338a] *Orlando inamo-*

[363/314] *Libro chiamato Antifor di Barosia, el qual tratta de la gran battaglia di Orlando e di Rinaldo...* P. di Franceschi: Venetia, 1576. 8° BLC, 1073.f.27. (Antafor, di Barosia).

[365/316] GIOVANNI DELLA CASA. *¿Rime, et Prose*. Venetia, 1590, 12°; Id. 1616, 8°? *¿Trattato di Galatheo nel quale sotto la persona d'un uecchio idiota ammaestrante un suo giouanetto...* Milano, 1559, 8°. Cf. BLC, 1062.a.17, 1071.d. 9(2, 3); 1030.b.2. (1).

[367/318] GIULIO CAMILLO, DELMINIO. Probablement *Opere...* (Tutte le Opere), que incloïa *Espositione sopra il primo è secundo Sonetto del Petrarca*. Venetia, Zoppini, 1584. Entre les obres soltes, citem: *Annotazioni sopra le Rime del Petrarca*. Vinegia, 1559; *Due trattati...*, Venetia, 1544; *Delle lettere amorose...* Vinegia, 1591; *L'idea del theatro*. Fiorenza, 1550. Cf. NUC, 0066367-0066402.

[369/292] LODOVICO DOLCE. *Didone*, tragedia (en cinc actes i en vers). Aldus Vinegia, 1547. 8° BLC, 11715.aa.19.

[373/323] PIETRO GHERARDI. P.G. *Burgensts Carminum libri II...* Florentiae, apud Carolum Pectinarium, 1571. 16 1/2 cm. NUC, 0186609.

[374/324] No hem aconseguit identificar aquesta obra.

[378/292] *Le transformationi* di LODOVICO DOLCE (del llatí d'Ovidi)... Vinegia, 1561. 4° BLC, 1461.h.9.

[379/328] BERNARDO TASSO. *L'Amadigi. Nuovamente ristampato*, In Venetia, Zappini fratelli, 1583, 4° PALAU, 328170. Altres: Vinegia, Gioliti de'Ferrari, 1560, 4° Venetia, Zappini Fratelli, 1581, 4° Id. 328168-69.

[380/329] BELISARIO BULGARINI. La major part de la producció d'aquest humanista consisteix en *Annotazioni, Considerazioni i Discorso* sobre el Dant. Impossibile concretar una obra o una data. Cf. BLC, Bulgarini, p. 111-112.

[381/330] BLASCO PELEGRIN CATALAN. *Tropheo de el oro, donde el oro muestra su poder, mayor que el Sol, y la Tierra, con Allegaciones...* Çaragoça, officina de Domingo de Portonaris y Ursino, 1579, 4° PALAU, 216505. Actualment es troba aquesta obra a la Bibliot. Nac. de Madrid.

[382/331] *Danese Ugieri. Opera Bella. Et Piacibile D'Armi E D'Amore Nuovamente Ristampata...* Venetia, Zopini, 1583. NUC, 0041271 (Venetia, Imberti, 1611. Id.0041272). En la primera edició francesa (Paris, 1498?) consta que és en prosa, treta l'obra d'una novella d'Adenez, dita *Le Rot*, presa originalment del llatí Ms. titulat «*Conversio Othgerii militis*» Cf. BLC, C.22.c.1.

[384/333] *Falconeto, de le bataie lui feze con li paladini in Franza e de la sua morte*. (Colophon: Fiorenza, per Zuanne Bonascorso, 1508. NUC, 0020391 (Altra: Milan, 1512). Les dues edicions úniques possibles.

[386/335] *Satire di cinque poeti illustri, di nuovo raccolte e poste a luce...* (LODOVICO ARIOSTO.- FRANCESCO SANSOVINO.- HERCULE BENTIVOGLI.- LUIGI ALAMANI.- LODOVICO PATERNO), Venetia, G.A. Valvassori, 1565. 14x8 cm. NUC, 0254163. el compilador és Mario de Gliandini.

[387/336] L'única edició possible és *Histoire des adventures de Fortunatus. Nouvellement traduit d'Espanyol en François*. Rouen, chez I. Cailloué et E. Roger, 1626. 8° PALAU, 114937 i NUC, 0254321.

[389/338] FRANCESCO DA FIRENZE. *Libro chiamato Persiano, figliuolo de Altobello* ...Vinegia, Bartholomeo detto Imperatore, et Francesco suo genero, 1556, illust., 16 cm. NUC, 0321329.

[390/338a] MATTEO MARIA BOJARDO. *Orlando innamorato, I tre libri dello innamoramento di Orlando di ...Tratti dal suo fedelissimo esemplare...* Vinegia, Giovan'Ant. et Pietro fratelli de Nicolini da Sabbio, (1594). Altres ed. possibles: Venetia, 1602, 1608, 1623. NUC, 0606312, 0606329, 0606330-1.

rato. [397/345] *La Hija de Celestina*. [401/347] *PLINII Epistole*. [402/348] *Asno de Oro*. [403/349] *Rinaldo apasionato*. [406/352] *Dama Rovenssa*. [407/353] REMIGIO FIORENTINO. [408/354] *El Scudero de Obregon*. [413/359] *Epistole OVIDII*. [414/360] *Tablante de Ricamonte*. [421/367] Don JORGE MANRIQUE. [425/371] AULI PERCII *Satire* [427/373] *La Fiameta*. [431/377] *Aposita NUNYES*.

[397/345] *La Hija de Celestina*. Por ALONSO GERONIMO DE SALAS BARUADILLO ...En Çaragoça, por la Biuda de Lucas Sanchez: Año de 1612, 16°. Primera edición de l'obra. Altres: Lerida, por Luys Menescal, 1612. 12°; Madrid, 1614. PALAU, 286207-8-9. Són les úniques probables.

[401/347] CAIUS PLINIUS CAECILIUS SECUNDUS. *Epistolarum libri X...* Geneva, P. Stephanus, 1601 (Id. apud P.J. Chouet, 1625). Les edic. de 1591, 1604, 1606, Paris, 1607, fan constar Lib. IX. Cf. NUC, 0423624-37.

[402/348] Per la simple rùbrica *Asno de Oro*, conjecturem que l'edició que posseïa Pujades d'aquesta obra de LUCIUS APULEIUS corresponia a una de les que foren sotmeses a les supressions ordenades per la Inquisició. L'última tirada amb text pur sense expurgar correspon a l'any 1551 (Anvers, J. Lucio) Probablement, es tracta de la d'Alcalà, H. Ramirez, 1584, 8°, o bé la de Madrid, A. Sanchez, 1601, 8° Cf. PALAU, 14059-60.

[403/349] *Rinaldo Appassionato, nelquale si contiene molte battaglie de arme e damore*. Venegia, 1538, 8°; Valeria da Meda, Milano. 1540; Firenze, 1550, 8°; Siena, 1576, 8° Cf. BLC.

[406/352] *Libro chiamato Dama Rovenza dal Martello. El qual tratta delle battaglie de Paladini*. Augustino di Bondoni: Venetia, 1541, 4°; Vinegia, 1550. L'edició de Venetia et Bassano (1610?), 8° té la rùbrica: ...nel quale si può vedere molte sue prodezze e como fù morta per Rinaldo, etiam tratta delle gran battaglie de Paladini di Francia. Cf. BLC.

[407/353] REMIGIO NANNINI FIORENTINO. Per el lloc que aquest autor ocupa en el *Memorial*, creiem que es tracta de l'obra literària d'aquest humanista: *Rime... nuovamente stampate*. Vinegia, 1547. 8° (1565, 12°; 1603; 1609; 1627); *Egloga pastorale... dove si risolve la questione, qual sia più misero amante; o quel, che può toccare...* (en tres actes i en vers). G. Angelleri: Vinegia, 1583. 8° BLC. 11714. aa.28.

[408/354] VICENTE ESPINEL. *Relaciones de la vida del Escudero Marcos de Obregon...* Con privilegio. Madrid. J. de la Cuesta, 1618, 4°. Edició princep. però conjecturem que Pujades posseïa molt probablement una de les dues reimpressions clandestines: Barcelona, S. de Cormellas al Call, 1618, 8°; Barcelona, G. Margarit, 1618, 8° Cf. PALAU, 82586-88.

[413/359] PUBLIUS OVIDIUS NASO. Les edicions que s'ajusten més a la rùbrica del *Memorial* corresponen al segle XVI i a començament del segle XVII: *Epistolae heroides Ovidii...* Renunciem, però, a concretar-ne cap, tant del segle XVI com de començament del XVII, pel gran nombre d'edicions. El que sí sembla segur és que es tracta d'una edició en llengua original llatina. Cf. PALAU, 207547-64, i NUC, 0176717-878.

[414/360] *La Coronica de los notables cavalleros Tablante y Jofre ...La qual esta sacada de las coronicas francesas...* Sevilla, Juan de Leon, 1599, gòt. 4° (Alcalà de Henares, Juan Gracian, 1604, 4°; Madrid, 1614, 4°). Cf. PALAU, 326180-82.

[421/367] JORGE MANRIQUE. Opinem que no seria l'edició de Sevilla (Ungut y Polono), 1494: *Las coplas de J.M. por la muerte de su padre*; sinó una de tantes glosses fetes per distints autors en edicions posteriors, sobre les *Coplas de Manrique*, com la d'Anvers, M. Nucio, 1558 y 1594, 12°; Hi ha, amb tot, l'edició de Cuenca, Selma, 1603, 4°, titulada simplement *Coplas*. C. PALAU, 149333-50.

[425/371] AULI PERSII FLACCI *Satirae Sex...* Salmanticae, apud Didacum a Cussio, 1599, 8°. PALAU, 223857 (Lucronii Cantabrac, de Eguia, 1529, 8° Id. 223855).

[427/373] GIOVANNI BOCCACCIO. Si la transcripció de l'escriptent és fidel, en no doblar la -mm- (=m-) i la -tt- (=t-), ens mou a pensar que Pujades posseïa la *Fiammetta* corresponent a la traducció catalana del segle XV -¿Seria la mateixa que tenia el librerter Miquel Cabrit? (Doc. 455, MADURELL-RUBIÓ *Doc hist. de la Imp. y Lib.*) Sota el patronat de la Societat Catalana de bibliòfils, ha estat publicada per R. Miquel i Planas, segons el manuscrit existent en l'Arxiu de la Corona d'Aragó, a Barcelona, Estampa «La Acadèmia», 1908. PALAU, 31169 Cf. NUC, 0573435. Per possibles edicions en llengua original: Id., 0573388-433.

[431/377] PEDRO JUAN NÚÑEZ. *Apposita M.T. Ciceronis, collecta a P.J. NUNNESIO VALENTINO ...Hic accesserunt additones quaedam et explicationes latinae dictionum graecarum*. Valentiae, J. Mey, 1556. 8° gòt. PALAU, 196890. Un exemplar d'aquesta edic. es troba a la Bibliot. Nac. de Madrid.

Obres varies

Sota aquesta única rúbrica agrupem les obres de filosofia i d'altres matèries que pel seu escàs nombre seria excessiu enumerar-les a part. Globalment constitueixen el 12'9% dels llibres restants. Figuren Filosofia (11), Gramàtica i estilística (4), Epístola (1), Colloqui (1), Ciències (3), Medicina i Cirúrgia (2), Geografia i Viatges (5), Agricultura (1), Tractat de Navegació (1), Màntica (1), dubtosos (8), no identificats (18).

[66/44] JOANNES LONGEVALLI. [71/49] *Modus articulandi*. [90/66] *Practica LANFRANCHI*. [105/79] *Erarium comune JOANIS BAPTISTE*. [121/91] ROSCIUS. [158/125] *Comentaria Sancti THOME*. [187/152] ANTONIUS JOANNES STOR. [194/159] BRODEII *opera*. [206/169] JOAN NISANNII *liber tertius*. [217/180] MATHEUS CASTILLON. [223/186] ALPHONSIUS CARIBDI. [227/189] CALEPINI *Dictionarium*. [235/196] BENEDICTUS DE ACELTIS. [240/201] M.T.C. *oficia*. [303/258] *El*

[66/44] Les nostres fonts habituals desconeixen aquest autor. ¿JOANNES LONGEVALLI?

[71/49] No hem pogut identificar aquest títol.

[90/66] LANFRANC DE MILAN. *Practica, quae dicitur ars completa totius chirurgiae*. Venetiis, 1546. In-fol. BNPC, Fol.Td. 73.10. Coneixem una altra edició: *Hic incipit practica magistri LANFRANCI DE MEDIOLANO quae dicitur ars completa totius cyrurgiae*. Venetiis, 1499. NUC, 0073268. Probablement es tracta de l'edició de 1546.

[105/79] No hem pogut identificar aquest JOANNES BAPTISTA.

[121/91] Excloem a GIAN VITTORIO ROSSI (ROSCIUS), que en les seves obres apareix amb el pseudònim de IANI NICII ERYTHRAEUS. Però, aleshores, ¿quin ROSCIUS? ¿JULIUS ROSCIUS HORTINUS (GIULIO ROSCIO)? ¿LUCIUS VITRUBIUS ROSCIUS (LUCIO VITRUBIO ROSCIO)? ¿P. DAMIANUS ROSCIUS? ¿SALINATUR ROSCIUS? Impossibile aventurar més hipòtesis. Cf. BNPC, i NUC.

[158/125] S. TOMAE AQUINATIS ...*commentaria. In libros Aristotelis Perihermenias, et Posteriorum analyticorum*... Venetiis, Apud Haeredes Hieronymi Scotti, 1583. NUC, 0161277. (Id., Id., 1594. Id., 0161279.

[187/152] No hem pogut identificar aquest autor. ¿ANTONIUS JOANNES STOR?

[194/159] No hem aconseguit identificar. ¿BRODEII, *Opera*?

[206/169] Malgrat l'esforç que hem esmerçat no hem pogut identificar-lo. ¿JOAN NISANNI; *Liber tertius*?

[217/180] Autor no identificat: ¿MATHEUS CASTILLON?

[223/186] Autor no identificat: ¿ALPHONSIUS CARIBDI?

[227/189] AMBROSIUS CALEPINUS. A.C. *Dictionarium undecim linguarum ... Respondent autem Latinis vocabulis, Hebraica, Graeca, Gallica, Italica, Germanica, Belgica, Hispanica, Polonica, Ungarica, Anglica...* (Onomasticon propriorum nominum)... 2 pt. Per Henriopetri: Basilae, 1590. BLC, 624.k.1. Altre: (octolingue). Paris, 1609, 2 pt. fol. Id. C.76.i.3. Un Calepi, el trobem en la biblioteca de Francesc Terré (Cf. MADURELL-RUBIÓ, Doc. 439 bis. Doc. para la Hist. de la Imp. y Lib., p. 759.

[235/196] No hem pogut identificar, BENEDICTUS DE ACELTIS.

[240/201] M.T. CICERONIS, *De Officiis, libri tres...* Cum D. Erasmi annotation. Salmanticae, Apud Joannem Mariam a Terranova, 1567, 8º PALAU, 54334. Altres: Parisiis, 1560, 4º; Coloniae, 1581, 8º; Spone? Nemetuae?, 1596. Cf. BLC, O bé de la traducció catalana de *De Officiis* per Nicolau Gullis?

[273/185] Vist en [222/185]. Probablement es tracta d'una obra distinta de la *Crònica General de España*. ¿*Judicium in confessionibus sacerdotum*? Valentia, 1532, 8º, got. ¿*Caeremoniae ad Missam*? Valentia, 1527, 8º. ¿*Annotationes decem ad Sacram Scripturam*? Valentia, 1542. Cf. PALAU, 28822-33.

[303/258] Les nostres fonts habituals desconeixen aquesta obra. ¿*El Ciudadano*?

Ciuaadano. [307/262] ARISTOTELIS *Metafisica*. [308/263] *Regimen de Navegacion*. [311/265] PLATINE *dialogi*. [316/270] *Examen de ingenios*. [317/271-292] *Doctrina de las mugeres*. [322/276] AIMARO FALCONEO [324/278] *Esfera de SACRO BOSCO*. [326/279] PIERRE DES CRESCENS. [331/284] ANGELI POLITANI *Epistole*. [338/291] CONSTANTII CANDI *explicationes*. [345/297-287] *De Civitate Dei Tomus 1º (et) 2º* [351/303]

[307/262] L'edició *Commentarii... in libros Metaphysicorum* ARISTOTELIS STAGIRITAE sex priores... Francofurti, E collegio Musarum Paltheniano, 1604? (Text grec i llatí) NUC, 0402356. Hi ha una altra ed. Francofurti, 1585. Id. 0402355.

[308/263] PEDRO MEDINA. *Regimiento de navegacion. Contiene las cosas que los pilotos han de saber para bien navegar...* Sevilla, Simon carpintero, 1563, 4º Gót. També fou editada: Sevilla, Juan Canalla, 1552, 4º gót, amb mapes i gravats en fusta. Cf. PALAU, 159666-67.

[311/265] Cf. 310/265 Sec. Rel. De BARTOLOMEO PLATINA únicament figuren *Dialogi* en el conjunt *De Vitis Max. Pont. Platine De falso et vero bono dyalogus... Contra amores dyalogus. De vera nobilitate dyalogus. De optimo cive dyalogus...* Venetiis, Gulielmum de Fontaneto, 1518. Altra ed. no tan probable: Venetiis, Pincio, 1440. NUC, 0408733 i 0408735.

[316/270] JUAN HUARTE DE SAN JUAN. *Examen de Ingenios para las sciencias...* Baeza, J. Bautista de Montoya, 1575, 8º Primera ed. coneguda. PALAU, 116483. És probable que Pujades posseís una altra edició de les nombroses que existeixen de la seva època: 1581, 1591, 1593, 1594, 1603, 1607. Cf. PALAU, 116484-116491.

[317/271-292] LODOVICO DOLCE. *Dialogo de la dotrina de las mugeres*, traduït per Pedro Villalo de Tórtolas, 1584. BLC, R.P.P. 4331. aea.

[322/276] AYMARUS FALCONEUS. *Familiaris colloquio de exhilaratione animi, quem metus mortis angit...* In: Brandolini, A.S.I., 1543; 8º Cf. BMGC, 847.d.9.

[324/278] JOHN HOLYWOOD, dit JOANNES DE SACRO BOSCO. ¿Seria el *Tractado de la sphaera que compuso el Doctor...* con muchas additiones agora nuevamente traduzida del latin al castellano, Sevilla, Juan de Leon, 1545, 4º. PALAU, 284127, i de la qual existeixen exemplars a BUB, C.C., B. 48/6/14? És molt probable malgrat la data reculada. Sembla confirmar que es tracta d'una edició en llengua castellana, la mateixa rubrica del *Memorial de llibres* que descriu *Esfera* i no *Sphaera*, com és normal en les edic. en llatí. Amb tot, no es pot forçar l'argument per quant en la majoria de les edicions castellanes també figura *Sphaera* i no *Esfera*. Cf. BNPC, Rés. V (diverses numeracions).

[326/279] PETRI DE CRESCENTIIIS *Civis Bononiensis in commodorum ruralium cum figuris libri duodecim*. Peter Drach: Spire, 1495 fol. BLC, IB. 8649. ¿O l'edició: Basileae, 1548. Fol Id. 431.1.3. què és més pròxima a l'època de Pujades?

[331/284] J. ANGELO POLITIANUS, pseud. d'AMBROGINI. A.P. *et aliorum virorum illustrium Epistolarum libri XII...* Hanoviae, 1604, 12º BNPC, Z. 14164. Altres possibles: Antverpiae, 1567, 8º BLC, 1492. ff. 18; Hanoviae, 1612, 12º Id., 1084.a.10.

[338/291] Desconexem aquest autor ¿CONSTANTII CANDI, *Explicationes*?

[345/297-287] D. AURELII AGUSTINI *Hippionensis Episcopi, De Civitate Dei libri XXII...* Genevae, Jac. Stoer, 1596. NUC, 0499287. Són nombroses les edicions de l'època de Pujades; això fa que únicament com hipòtesi indiquem aquesta edició. Podria ser qualsevol dels anys: Basileae, 1570; Lugduni, 1570; Parisiis, 1586; Genevae, 1590, 1622. Cf. NUC, 0499279-0499290.

[351/303] HESYCHIUS MILESIUS. *Opuscula...* Lugduni Bat., 1613, 8º B.N.P.C., J. 18940? *Vitae philosophorum, scriptoribus...* Hesychio... Lugduni Batavorum, 1596. 12º Id., R.33787 et 53667; Coloniae Allobrogum, 1616, 8º Id., R.33786.

ESICHIUS MILESIUS. [354/306] *Lusero de la Tierra Sancta*. [361/313] *Descrittione da Italia*. [368/319] *Vendimiatore*. [372/322] MANDAVILLA. [375/325] *Figuras*. [383/332] *Traiano buono*. [385/334] *Alquimia*. [388/337] *Libro 2º de li academici*. [391/339] *Artificium RAYMUNDI LULLII*. [394/342] *Desenganyo del mundo*. [398/262] ARISTOTELIS *logica*. [399/346] MURMELII *Isagoge*. [400/262] *Dialectica ARISTOTELIS*. [404/350] *Invectiva contra el Vulgo*. [405/351] MARCILIO FICINO:

[354/306] Les nostres fonts habituals desconeixen aquesta obra. *¿Lucero de Tierra Santa?* ¿El viatge de Breindenbach del qual fou publicada a Saragossa (1498) una edició castellana? HAEBLER Biblio. nº 75.

[361/313] No hem aconseguit identificar aquesta *Descrittione da Italia*.

[368/319] Probablement títol d'una obra, ¿de teatre? No hem aconseguit identificar.

[372/322] JEAN DE MANDAVILLE. *Maistre Jehan mandeville Chevalier natif du pays Dangleterre le quel parle des grandes Adventures des pays estrange, tant par mer que par terre... Ensemble la terre de promissions et du saint voyage de Hierusalem*. París, Jehan Bonfons, 1560, 4º doble colum BLC., C. 97.6.30 (1). Aquest és el text en la llengua original, però la rúbrica MANDAVILLA ens suggereix més aviat la versió en llengua castellana: *Libro d'las marauillas del mundo y d'l viaje de la tierra sancta de jerl'm...* (Al fin:) Valencia, Cf. MADURELL-RUBIÓ. Doc. Hist. Lib. pág. 342. J. Costilla, 1521. Fol., gót. PALAU, 148356.

[375/325] *¿Figurae Bibliae Carissimi Doctoris Theologi ANTONII RAMPELOGI?* Lugduni, Guilhelmus Rovillinis. 1554. BUB, S.J. B. 4/6/25. ARNALL, 5596. O bé *¿Figura seu exemplaris forma novellis scolasticis erudiendis... utilis...* Per me ADRIANO DE BERGIS: *Hantverpie*, 1514, 4º BLC, No hem pogut dilucidar aquesta rúbrica.

[383/332] No hem pogut identificar aquesta obra malgrat els esforços.

[385/334] De les següents obres: *Libelli aliquot Chemicis...* de GIORDANO BRUNO, Basileae, 1572. BUB, S.J. 166/6/9. ARNALL, 4070; *Alchymistica*, ERASMI. Cf. BLC, (traducció fr.) 12234.a.24.(4); i *De Alchimia libri tres...* GEBER. Argentorati, Johannes Grieminger, 1513, fol. BUB, S.J., B.8/4/19/1297. ARNALL, 3176, conjecturem que en la biblioteca de Pujades figurava aquesta darrera obra. Cfr. BNPC, 4º R. 1496. Ed. Norlberge, 1541.

[388/337] No hem pogut identificar aquesta obra, *¿Libro 2º de li academici?*

[391/339] *Artificium sive Ars brevis D. RAYMUNDI LULLII... (appendix defensionis D... et eius Doctrinae ac Operum addita aed (sic) ea...* Barcelona, Claudius Bornatius, 1565; Posa havia estampat aquesta obra el 1481 i 1489. 8º Actualment es troben 3 exemplars a BUB, un d'ells procedent de la Bibliot. Besora. 166/6/12. ARNALL, 4064.

[394/342] JAIME DE RUESTRA. *Desengaño del mundo. De la reverencia que se debe al rey Catolico y amor y caridad cristiana a sus españoles y otros subditos*. Barcelona, 1610; 8º BUB, S.J. B.61/9/4. ARNALL, 5937.

[398/262] *Logicorum ARISTOTELIS... solito castigatores facti: et ad graecam veritatem novissime elimati...* (Al fin:) Compluti, Michaëlis de Gula, 1525, 8º PALAU, 16705.

[399/346] *In Aristotelis decem Praedicamenta* J. MURMELII... *Isagoge*. 1558. 8º BLC, 1384.a.5. (2).

[400/262] *Dialectica ARISTOTELIS. Boethio Severini interprete...* Salmanticae, 1554, 8º (id. Compluti, Jo. Brocarii, 1556, 8º) PALAU, 16706-7.

[404/350] Les nostres fonts habituals desconeixen aquest títol. *¿Invectiva contra el Vulgo?*

[405/351] MARCILIO FICINO *¿Operum... De Antiquis Philosophis...?* Basileae, (s.a.) BUB, S.J., Dep. ARNALL, 4233. *¿Opera theologica et philosophica...?* Basileae, 1575. S.A., D.12.114. ARNALL, 4235. O bé, *¿Libro... en el qual se contienen grandes avisos, y secretos maravillosos assi de medicina como de cirugía?* Impresa de Çaragoça en casa de Pedro Bernuz: a costa de Francisco Curteti (1565), 8º (Reimprès a Pamplona, Mathias Mares, 1598, 16º) PALAU, 91133-4.

[409/355] LUDOVICUS VIVAS. [410/356] *Itinerarium provinciarum*. [411/357] POMPONIO MELA. [415/361] *Estilo de scribir cartas*. [418/364] ANTONIUS PERISODUS. [420/366] CATO *de preceptis*. [422/368] MICHAËL VERINUS. [424/370] NOSTRADAMUS. [426/372] *Repubblica de MAROLA*. [428/374] GEORGIO VINCELLIO. [429/375] *Desenganyo del tiempo*. [432/378] *Tractat dels vicis y mals costums*. [433/379] STEFANUS GRAMATICUS *de ortographia*.

[409/355] Ens veiem impotents per indicar una sola obra del prolífic humanista JUAN LUIS VIVES. Tampoc les biblioteques contemporànies no ens ajuden massa en elegir-ne alguna com a probable. En cap de les que descriu MADURELL-RUBIÓ en *Doc. Hist. Libr.* hi figura. Tampoc l'hem vist citat en l'estudi sobre la Biblioteca de Vilabertran, de DE PUIG-ARNALL. L'única guia que tenim per a formular una hipòtesi és la citació que fa el mateix Pujades d'*Adiciones a S. Agustí de Civitate Dei* a la seva *Crònica Universal*. Creiem que és una bona raó per pensar que es tracta d'aquesta obra. *D. Aurelii Augustini... De Civitate Dei, libri XXII...* Lugduni, 1586. fol., de la pàg. 325 a 432 de l'Apèndix hi ha els *Comentarios o (Adiciones) de VIVES*. Altres possibles edic.: París, 1586, *comentarios de Vives*, pàgs. 325-432; París, 1613; Coloniae Agrippinae, 1616, fol.; Genevac, 1622. Cf. PALAU, 371499-503. NUC, 0205783 cita una ed. comentada per Vives; Basileae, 1542.

[410/356] *Itinerarium* ANTONINI AVGUSTI, *et burdigalense*. *Quorum hoc nunc primum est editum...* Coloniae Agrippinae, in officina Birkmannica sumptibus Arnoldi Mylli, 1600 NUC, 0192487.

[411/357] POMPONIUS MELA. *De situ orbis libri tres...* Antuerpiae, ex offic. Christophori Plantini, 1582, 4°, 1 map. BLC, 569.d.6; PALAU, 160087. Altres: Basileae, 1595, 8° BLC, 10003.aa.47.; Salamanca 1598; Rothomagi, 1614, 8°; París, 1619. Cf. PALAU, 160046-160094.

[415/361] ¿Seria la transcripció sintètica castellana de l'obra italiana de Giovanbattista Palatino, *Compendio del gran volumene de l'arte del bene et leggiadriamente scrivere tutte le sorti di lettere et caratteri, con le regole, misure, et esempli...*? Venetia, M. Sessa, 1578; 4° BNPC, Rés. V. 1466 et 1476. No és segur.

[418/364] Autor no trobat, ¿ANTONIUS PERISODUS?

[420/366] DIONISIO o VALERIO CATON. *Catonis precepta moralia ab Erasmo Roterodamo recognita*. Barchinone. Kal. Nove. (Carlos Amoros) 1529, 4° PALAU, 50337. Es pot consultar aquesta obra a la Biblioteca de Catalunya. Creiem que es tracta d'aquesta edició, malgrat ser molt reculada, perquè és l'única on figura *precepta* com en la transcripció original del *Memorial*.

[422/368] MICHAËL VERINUS. *¿Sententiae morales...* Barchinone, T.A. Lacavalleria, (s.a.). BUB, 124/9/22. ARNALL, 6767. *¿De puerorum moribus disticha?* Lugduni, 1557, BUB, procedent de la Bibliot. Besora. Dep. ARNALL, 6918.

[424/370] NOSTRADAMUS (MICHEL DE NOSTREDAME). *Les Prophéties de M. Michel Nostradamus, dont il y en a trois cents qui n'ont encore été imprimées, lesquelles sont en cette présente édition...* Paris, par P. Ménier, 1589, 16° BNPC, Rés. Ye. 1789. Altres edic.: (S.L.) 1605, 8°; Troyes, 1611; Id. 1629, 8°. Cf. BNPC, Ye. 7363; 28649 7365-6. Nostradamus és alludit per Pujades en el *Dietari* C.17, nota marginal, Cent. 3, pronost. 86 i citat en C.145.

[426/372] JERONIMO MEROLA. *Republica original sacada del cuerpo humano...* Esta repartido en dos libros, en el primero representa el assiento de la Republica. en el segundo se trata aquella tan afamada question, qual de las dos facultades, si la medicinal o legal es más aventajada... Barcelona, impresso en casa de Paulo Malo... 1595. NUC, 0470861.

[428/374] No hem pogut identificar aquest autor, ¿GEORGIO VINCELLIO?

[429/375] No hem trobat aquesta obra. ¿*Desenganyo del tiempo*?

[432/378] ¿Seria el *Llibre de Vicis e Virtuts*, probablement en català, que és el nom que es donava a la versió de *Somme le Roi*, molt freqüent en les biblioteques catalanes? Cf. Bohigas. Repertori. EUC, XV, 105. Aquesta obra es trobava entre els llibres inventariats del jurista Lluís Lluí. Cf. MADURELL-RUBIÓ, *Doc. Hist. Imp. y Libr.*, Doc.120. De ser correcta la transcripció de l'escriptor, hem de confessar que no hem sabut identificar aquesta obra.

[433/379] ¿STEPHANUS BYZANTINUS grammaticus? ¿STEPHANUS (STEPHEN HANSEN) «scriptorem saxonem grammaticum»? ¿HENRI ESTIENNE? ¿ROBERT ESTIENNE? En tot cas, de tots aquest gramàtics, no hem pogut identificar el títol *De Orthographia*.

Tot i tractar-se d'una esplèndida mostra de la seva època, és innegable que la Biblioteca de Jeroni Pujades també té mancances, pròpies, per altra banda, de tota biblioteca, especialment les particulars, que solen respondre a gustos molt personals. Tampoc no volem ignorar que es tracta d'una biblioteca barcelonesa traslladada a la Vila-comtal. Però això no disminueix el mèrit d'haver-la posseït Castelló d'Empúries, de la mateixa manera que pot gloriar-se d'haver acollit Jeroni Pujades una bona part de la seva vida. Quant a possibles mancances, aquestes podrien descobrir-se en les distintes àrees del saber. Un jurista primmirat podria trobar a faltar en el completíssim catàleg d'obres jurídiques que hem tingut ocasió de veure, Luis de Pontano, per exemple. Aquí ens limitem a indicar-ne algunes de caràcter més general: Sèneca, que no hem vist representat en cap de les seves obres; *De Consolatione Philosophiae*, de Boeci; *Il Principe*, de Nicolao Machiavelli; Bernat Metge, Ausias March, *Tirant lo Blanc*... No ens fariem forts sobre l'absència de Petrarca, malgrat no figurar explícitament, ja que és molt probable que fos inclòs en alguna de les obres de tants escriptors humanistes italians, comentaristes i editors del gran poeta florentí, com Camillo Delminio, Ruscelli, Dolce... Per altra banda, sabem que Pujades no solament coneixia sinó que admirava Petrarca, al qual qualifica d'excel·lent poeta en la cita d'una de les seves *Glosses* en la *Crònica Universal*.⁽³⁶⁸⁾ En canvi, fa estranyesa no veure-hi figurar *El Quixot* de Cervantes, també conegut per l'il·lustre jurista, com ho prova la clara al·lusió que en fa al final del Capítol VI del Llibre IX de l'esmentada *Crònica*.

Cloenda

El nostre propòsit en publicar el *Testament* i l'*Inventari* no ha estat limitar-nos a presentar tècnicament els documents, sinó sobretot —mitjançant aquests dos inapreciables testimonis de caràcter personal— intentar d'ajudar a conèixer Jeroni Pujades en el context ambiental en què visqué bona part de la seva vida en una vila empordanesa, com ja ho hem expressat al començament. No estem pas segurs d'haver-ho aconseguit. Les condicions de treball contra rellotge en què ha calgut portar-lo a terme no han permès res millor. No ho diem per excusar-nos de tantes altres deficiències que no s'han d'atribuir a cap altra cosa sinó a les pròpies limitacions. *Faciant potentes maiora!*

Jeroni Pujades ha estat reconegut amb justícia com a fonamentalment bona persona. Fou honest, treballador, responsable. Fou també volgut i considerat pels seus coetanis. No hi ha dubte que fou un gran home. El seu testimoniatge continua essent vàlid i confortant encara avui. Per dessorre tota altra consideració, d'eïl ens plau la senzillesa franciscana i la llibertat d'esperit beïllament expressada en el *Dietari*:

NON BENE PRO TOTO LIBERTAS VENDITUR AURO

NOTES

(Advertiment: Per manca de foliació dels llibres del fons documental de Protocols de Castelló d'Empúries -AHPG-, citem únicament el número del volum).

- (1) Més nombroses han estat les publicacions de llibreries particulars pertanyents als segles XIV, XV i XVI. Per als estudis realitzats per Madurell-Rubió, Batlle Prats, Mirambell Belloc, Josep Perarnau, Jaume de Puig i Mª Josepa Arnall, vegeu nota 356 corresponent a la Segona Part d'aquest treball.
- (2) Ens limitem a la descripció, com hem dit, la més completa possible basats principalment en els materials que hem recollit en la nostra investigació. També hem consultat la documentada monografia del catedràtic de geografia i història Dr. Albert Compte i Freixenet *Un municipi empordanès sota el Vell Règim. Castelló d'Empúries en els segles XVI, XVII i XVIII*. Anales del Instituto de Estudios Ampurdaneses, Figueres, 1963. Agraïm des d'aquí a l'amic Albert Compte els oportuns consells que ens ha donat referents a la primera part d'aquest treball i d'una manera especial l'execució dels mapes.
- (3) Ha escrit de Jeroni Pujades aquests darrers anys el Sr. Rafael Torrent Orri en un acurat estudi *La Crònica de J. Pujades*, publicat en Anales del Instituto de Estudios Ampurdaneses, Figueres, 1962. Cal esmentar també la magnífica edició del *Dietari de Jeroni Pujades* per Josep Mª Casas Homs, en quatre volums, sota la cura de la Fundació Salvador Vives Casajuana. Barcelona, 1975-76.
- (4) Ronald Mousnier. *Les XVIe et XVIIe siècles. Les progrès de la civilisation européenne et le déclin de l'Orient (1492-1715)*. Presses Universitaires de France. Paris, 1959.
- (5) *Diet.* D 103v. Les cites del text del *Dietari* són extretes de l'esmentada edició de Casas Homs de la Fundació Vives Casajuana.
- (6) *Ibidem*, B 10v, 246, 247.
- (7) *Notícia de Catalunya*. 2^a Ed. Barcelona, 1960. Joan Reglà, *Felip II i Catalunya*. Biblioteca Bibliogràfica. Editorial Aedos, Barcelona, 1956.
- (8) A Castelló d'Empúries, per exemple, durant el període 1609-1609 hi hagué tres assassinats, un d'ells a conseqüència d'una batussa aferrissada (Arxiu parroquial Castelló, llibre I d'òbits). El *Dietari* de Pujades registra agressions a Castelló a base de pedrinyalades. *Diet.* B 226.
- (9) *Diet.* A 129v B 206. Núria Sales, *Senyors bandolers, Miquelets i Botiflers*. Editorial Empúries (Estudis sobre la Catalunya dels segles XVI i XVII). Barcelona, 1984.
- (10) J. Reglà, Joan Serrallonga. Edt. Aedos. Barcelona, 1961, pàg. 34. D'aquest autor també *El Bandolerisme del Barroc*. ACA, CA 368 Els mals de Catalunya es deuen al bandolerisme, a la poca justícia... «por las libertades de sus privilegios», a la bruixeria i als heretges. Comunicació de Joan Alvaro, bisbe de Solsona al rei Felip IV, en contestació a un memorial. Citat per Reglà.
- (11) *Diet.* A 56v.
- (12) *Ibidem*, A 100, 145.
- (13) *Ibidem*, A 97v.
- (14) *Dietari* I pàg. 42.
- (15) J. Reglà Joan Serrallonga, o.c., pàg. 57.
- (16) *Diet.* D. 40.
- (17) *Ibidem*, D. 230v.
- (18) El mateix Pujades intervingué en reunions de preguerra celebrades a Castelló.
- (19) *Diet.* C, 19v.
- (20) Segons Pujades (*Crònica*, T. II, III, cap. 58, pàg. 146) la muralla nova mantinguda en el seu temps datava de l'any 1289 que figurava esculpit a les torres dels Portals Nou i de Sta. Maria. Quedaven vestigis de les antigues muralles en els quatre Portals o portes: «la una cerca del monasterio de la Magdalena, sobre la capilla de S. Lázaro, en donde se halla aun la torre entera con los señales de los quicios y regatas por donde pasaba el rastrillo ó tranca, entre dos arcos: la segunda se muestra junto al monasterio de Predicadores; y detrás del huerto del convento hay dos pies de torres cuadradas, y un trozo de zanja que se alarga per la parte del medio día hasta

encontrarse con la tercera puerta, delante de la que hoy se llama *den Cabra*; y siguiendo la zanja, poco más allá se tuerce á la parte de levante hasta encontrar la cuarta puerta, cerca del monasterio de Sta. Clara y las casas de Planiol, que se pasaba caminando al puente viejo. La primera y última distan más de doscientos pasos de la muralla nueva». Vegeu també A. Compte, o.c., pàg. 22-23.

- (21) AHPG, Cast. Vol. 154.
- (22) *Ibidem*, Vol. 509, fol. 82 (21 maig 1392). Aquesta denominació fou vigent fins a final del segle XV.
- (23) En tota la documentació del segle XIII fins a principi del XVII apareix Na Gallarda. AHPG, Cast. Vol. 1177.
- (24) Conservem el nom de Santa Maria en lloc de Verge Maria, com més endavant fou denominat, perquè era la utilitzada en temps de J. Pujades. AHPG, Cast. Vol. 229.
- (25) *Ibidem*, Vol. 508. Àpoques del 20 i 24 de set, de 1394 d'obres realitzades en el Pont del Portal Nou (Pont de la Mercè?). Tornem a tenir referència d'aquest portal el 1495. *Ibidem*, Vol. 789.
- (26) *Ibidem*, Vol. 508.
- (27) *Ibidem* (22 de febrer)
- (28) *Ibidem*, Vol. 405.
- (29) *Ibidem*, Vols. 136, 232, 322, 504, 2059.
- (30) *Ibidem*, Vols. 136, 145, 239, 270, 508.
- (31) *Ibidem*, Vol. 355 «alberch e camps es vers lo Portal den Maldiner en lo Puig Sa Muga» a. 1383.
- (32) *Ibidem*, Vols. 354, 773. L'any 1390 i 1492 se'n deia d'En Vinyes.
- (33) *Ibidem*, Vol. 332.
- (34) *Ibidem*, Vol. 508.
- (35) *Ibidem* «Turris portalis vocati den Assalit constructum seu hedificatum in vico Sti. Marchi Ville Castillonis».
- (36) *Diet.* D 190.
- (37) *Ibidem*, D 114v.
- (38) AHPG, Cast. Vols 210, 246, 546. Pujades referint-se en la *Crònica* (T. II, Lib. III, cap. 58, pàg. 146) a aquest notable Pont de pedra, afirma: «...edificios viejos... particularmente el puente viejo sobre la Muga, que pocos años hace lo han acabado de arruinar, para valerse de la piedra (de que necesita mucho aquel pueblo) para fabricar el coro en medio de la iglesia mayor. Tenia aquel puente nueve arcos con sus pedestales, y todo él era de piedra picada».
- (39) *Ibidem*, Vols. 305 (1296, deixes «pro operibus utriusque Pontis et Ecclesie Sti. Marchi»), 253 bis (1363, pedra per l'obra del Pont Nou), 78 (1304, Ermessendis uxor C. Carrera de Castillonis deixa 12 diners malg. per l'obra del Pont Nou (i 12 diners m. per la del Pont Vell)).
- (40) *Ibidem*, Vol 133, 253 bis, 509, fol. 128 (es refereix a un altre pont prop el Pont Major de l'Estany).
- (41) *Ibidem*, Vol 771.
- (42) *Ibidem*.
- (43) *Ibidem*, Vol. 232 (27 abril 1357).
- (44) Són nombroses les referències documentals d'aquest Portal: AHPG, Cast. Vol. 229 et passim. Actualment hom pot veure en un mur lateral una hornacina buida, ocupada abans de 1936 per una imatge de la Verge Maria.
- (45) Arxlu parroquial, Castelló, *Liber Conciliorum*, 27 agost 1542. A causa d'un suposat desembarc d'En Barbarroja s'ordena «tancar i aparedar los portals de Na Gallarda, el de Sant Jordi, el d'En Cabra i el de Predicadors». Id., id., 2 de març 1543, per por dels francesos es mana «que sien tapiats a pedra i calç los portals com és de Predicadors y d'En Cabra y tapiats aquells que sien rablerts de part de dins», citat per A. Compte, o.c. pàg. 67, nota 28.
- (46) *Diet.* D 202.
- (47) Així ho registra J. Pujades en el *Dietari* quan, amb motiu de la que tingué lloc el 8 de desembre de 1628, escriu: «solen los bisbes entrar per lo Portal de Sta. Maria, mes ara estava tancat per lo quens guardam del morbo». *Diet.* D 202.
- (48) *Ibidem*, D 174 i ss.
- (49) *Ibidem*, A 259v, 260.
- (50) La Cúria de govern de la vila i comtat estava situada al capdamunt de la Plaça dels Homes. AHPG, Cast. Vol. 1236.
- (51) L'actual carrer de la Mare de Déu o de la Fruita. Les entrades de moltes cases antigament eren un porxo.

- (52) L'any 1346 es concedeix el permís de construir un pont amb volta de pedra en aquest carrer. Cast. Vol. 224.
- (53) (54), (55) i (56). Hi ha constància del carrer del Bisbe, del Plat –situat del carrer de Sant Domènec a les Carnisseries–, del Quintà, aquests dos carrers al puig del Mercadal, AHPG, Cast. Vol. 1307.
- (57) *Ibidem*, Vols. 1239, 1259 «carraria per quem itur a Platea de la Fruyta ad Plateam del Segó» (Llana).
- (57 bis) En una única nota englobem les cotes d'alguns carrers: AHPG, Cast.
 Carrer dels Tiradors (Vols. 332, a. 1378).
 Carrer del Lli (Vol. 305, a. 1296; Vol. 332, a. 1378; Vol. 318, a. 1371; Vol. 221, Vol. 2065).
 Carrer de la fusteria (Vol. 253, a. 1363).
 Carrer de la Paireia Nova (Vol. 314, a. 1370; Vol. 772, a. 1488; Vol. 210, Vol. 62).
 Carrer de les Sabateries (Vol. 229, a. 1356; Vol. 231; Vol. 226).
 Carrer dels Predicadors (Vol. 229, a. 1356).
 Carrer de les Lloses (Vol. 495, a. 1382).
 Carrer de la Paraira Mitjana (Vol. 182, a. 1346; Vol. 62).
- (58) «domus sita prope plateam nunc dictam de la Fruyta, olim vero dels Muscats». AHPG, Cast. Vol. 1259.
- (59) Hi ha una altra Plaça del Carbó en aquesta època –principi del segle XVII–, al Puig Salner, anomenada també de Sant Pere. *Ibidem*, Vol. 1263.
- (60) Vegeu nota 34.
- (61) AHPG, Cast. Vol. 229.
- (62) Diet. D 175.
- (63) En les afrontacions d'una casa es diu: «ab occidente in carrario per quem itur a lupinario ad carrarium dictum Sti Domingo». AHPG, Cast. Vol. 1262.
- (64) *Registre de Sobreposats i Mostassaf*, a. 1785, citat per A. Compte, o.c., pàg. 68, nota 40.
- (65) Els anys 1371 i 1372 es realitzen obres al Palau dels comtes: una defensa de pedra a la banda de migdia. Es parla de l'obra de les torres que el comte té a la Casa dels Predicadors, és a dir, al Palau que es troba junt al Convent. El material de pedra seria abundós i en deuria sobrar, ja que el 1373 el comte ordena una pagament mitjançant pedres: «li paguets en pedres del nostre castell» –fa referència al palau dels comtes del convent dels dominics–, per valor de 3.000 sous. AHPG, Cast. Vol. 395.
 Al pati del palau –in domo predicatorum–, hi havia un destil·lador o font. *Ibidem*, Vol. 2044.
- (66) AHPG, Cast. Vol. (16). El 24 de maig de 1314, exercint el dret de patronatge, el comte sol·licita del bisbe la provisió del benefici de dita capella a favor del clergue Pere Batlle.
- (67) El canonge Jaume Marquès ha publicat una guia turística molt detallada que té per títol *Santa Maria de Castelló de Ampurias* (1972).
- (68) Ho hem pogut comprovar en els llibres de testaments, principalment dels segles XIII i XIV.
- (69) Disposem d'una àpoca del cost, de l'argenter de Castelló Joan Nichola datada el 20 d'abril de 1370. AHPG, Cast. Vol. 314.
- (70) J. Marquès o.c., pàg. 24.
- (71) Arxiu Cúria, citat per A. Compte, o.c. pàg. 26.
- (72) AHPG, Cast. Vol. 1308.
- (73) ACA, AGP (= Arxiu Corona d'Aragó, Arxiu Gran Priorat), Arm. 49, llig. 3, nº 151.
- (74) AHPG, Cast. Vol. 239. Durant el segle XIV, la Casa del Temple es mantenia en força bon estat. Es tractava segurament de la pedra sobrant de l'edificació. També s'utilitzà pedra de la Casa del Temple per la restauració del Portal de Sant Francesc, l'any 1395. *Ibidem*, Vol. 508. *Liber Clavarie*.
- (75) Die 4 februarii 1604. Donatio confratrie beate Marie Antiga nuncupata dels Strangers Ville Castillonis... ad opus credendi examplandi Capellam beate Marie Antiga in contiguitate cimiterii dicte Ville constructam. AHPG, Cast. Vol. 1972.
- (76) Arxiu parroquial, *Llibre II d'Òbits*, 6 octubre 1636.
- (77) «que pren dos marlets de la muralla», Arxiu parroq. *Llibre II d'Òbits*, any 1636, citat també per A. Compte, o.c. pàg. 67, nota 22. AHPG, Cast. Vol. 1972, 5 set. 1604: «...in domum dicte Caritatis sita in vico publico dicte Ville per quem itur a Platea Gallinarum ad Domum Prepositure dicte Ville et ad latus cimiterii judeorum dicte Ecclesie».
- (78) «Petiam terre prope fossare dels jueus, a meridie in honore Narcissi Vilosa vocato lo fossar dels jueus qui antea fuit Francisci Mateu de Spolla gonda, recho meo mediante, ab occidente in Recho Molendinorum farineorum dicte Ville, a circio partim in honore

camerarie Monasterii Sti Petri Rodensi alio recho mediante. És nombrosa la documentació referent al Fossar dels jueus a extramurs de la vila, així com són diverses les denominacions del mateix indret: Seboal. Balella. Motar. Llonganya, etc.

- (79) «In fossario judeorum anticho In Aspris infra par. Castilionis.
- (80) *Ibidem*, Vol. 1260.
- (81) *Ibidem*, Vol. 772.
- (82) *Ibidem*, Vol. 398.
- (83) Avui es troba en la vivenda del Sr. Santiago Compte. Algunes dependències d'aquest monestir situades al final del carrer del Pont s'utilitzen com a paller de la seva propietat. Les benedictines de Vilanera, a causa de la pesta de l'any 1348, es van unir, el 8 d'agost de 1368, a les comunitats de Santa Coloma de Matella i de Sant Joan de l'Erm. Entre totes tres comunitats sumaven cinc monges. El 12 de febrer de 1396 la priora i la comunitat comprà a Pere Perpinyà, sabater de Castelló, la Capella de Sant Marc amb la casa i un tros d'hort per 46 lliures. Per pagar-lo vengueren un camp situat al Pla de Messians per 56 lliures malg. Hi residiren fins a la reducció conciliar esmentada. Vegeu Monsalvatge, *Los Condes de Ampurias vindicados*, Tomo XXV de la Colecció, Olot, 1917, pàg. 353.
- (84) AHPG, Cast. Vol. 518, fol. 40-41.
- (85) El 1607, la priora del monestir de Sant Margarita de Prat de Roses —que havia professat en el Monestir de Sant Daniel de Girona— continua actuant com a priora en el cobrament de la quantitat de 5 lliures barc. pels drets de domini directe sobre una revenda. AHPG, Cast. Vol. 1151.
- (86) AHPG, Cast. Vol. 1121 (Capbreu del Temple).
- (87) F. Monsalvatge, o.c., pàg. 350.
- (88) AHPG, Cast. Vols. 204 i 206. El retaule de Sant Bartomeu fou contractat el 28 de gener de 1353. Aquest retaule fou col·locat a l'altar de la capella el 9 de juliol.
- (89) F. Monsalvatge, o.c., pàg. 351.
- (90) Jeroni Pujades, *Crònica Universal de Catalunya*, Edició de la Imprenta de José Torner, 1822. Lib. VI, cap. 23, fol. 219.
- (91) El palau comtal estava edificat al costat —com ja hem esmentat—. L'últim comte d'Empúries en féu donació a l'orde. El 18 de novembre de l'any 1317, el comte Malgaulí donà una important quantitat per la construcció del convent prop del Portal d'Assalit. AHPG, Cast. Vol. 91.
- (92) La seva construcció data del novembre de 1392. AHPG, Cast. Vol. 481, fol. 235v.
- (93) Els marmessors de l'últim testament del Malgaulí firmaren capítols en presència del notari de la ciutat de Barcelona, Guillerme Roca, el 38 de març de 1347. AHPG, Cast. Vol. 268. Els nostres esforços per consultar aquest contracte a l'Arxiu de Protocols de la ciutat de Barcelona, han resultat inútils per haver-se irremissiblement perdut. ADG, *Pergamins de Castelló*, n.º 55.
- (94) AHPG, Cast. Vol. 1242. Aquest retaule fou sufragat en part per Antoni Garriga, pagès de la vila de Castelló, devot del sant. La construcció anà a càrrec del mestre fuster de Vic, originari de Cotillure, Joan Antoni Rosés. Tenia 16 palms d'amplària per 25 de llargària. La imatge media 8 palms. Tot de fusta d'arbre blanc, que era la que s'emprava en aquella època. Rosés construí també el retaule i el sagrari de l'altar del Roser que ostentava les armes del Duc de Cardona. El cost total fou de 95 lliures barceloneses.
- (95) *Diet. A 7*.
- (96) P. Jaume Coll, *Crònica Seráfica de la Provincia de Catalunya*. Barcelona, 1738, pàg. 292.
- (97) *Ibidem*, pàg. 294.
- (98) *Llibre del Convent de Santa Clara de Castelló d'Empúries*, fol. 32 v.
- (99) Per trasllat de les monges —juny de 1973— aquest immoble es troba actualment deshabitat i ha estat posat en venda.
- (100) Pere Sanahuja., *Historia de la Seráfica Provincia de Catalunya*. Ed. Seráfica. Barcelona, 1959, pàg. 78, 79, 545.
- (101) *Ibidem*, pàg. 79.
- (102) Actualment la denominació de la barriada de Sant Llätzer evoca l'indret on radicava el desaparegut llatzeret.
- (103) AHPG, Cast. Vol. 1299. L'any 1606, el comanador de l'hospital de Mazells Joan Bret ven un mul de pèl blanquinós per 12 ducats i mig. En els *llibres I d'Òbits* de l'Arxiu parroquial consta que hi estatjaven alguns malalts, com ara Bartomeu Renart, mazell de Sant Llätzer, que morí el 1610.

- (104) *Llibre de Privilegis de Castelló*, folis 5 i 6, citat per Montsalvatge, o.c., pàgs. 331-336.
- (105) La documentació en el transcurs dels segles, parlant de les afrontacions de diferents edificis d'aquest paratge, no fa mai al·lusió a la suposada Llotja. L'únic edifici que rep pròpiament la denominació de Llotja –*Logia* per antonomasia– és la Casa de la Vila. No obstant això, Pujades (*Crònica*, T. II, Lib. III, cap. 58, pàg. 147) escriu: «donde hoy está el hospital estaban las aduanas: y por eso estaba con tan grandes arcos y columnas, del modo que está hoy la Lonja de Barcelona». Aquesta afirmació de Pujades que segurament recull l'opinió de l'època referida a temps anteriors, costa fer-la concordar amb l'existència de l'Hospital Major que data del 1252. En tot cas, creiem, que cal interpretar l'expressió «donde está hoy el hospital estaban las aduanas» en el sentit de «a tocar l'Hospital». Per altra banda, l'estil gòtic de les arcades no permet regular massa la seva datació.
- (106) AHPG, Cast. Vol. 508. Els capítols foren firmats pels cònsols de la vila i els mestres picapedrers de Figueres Antoni Pere Ramon i Pere Feliu Vilar. S'estipulava la construcció d'un portal de pedra picada i dos (finestrals) arcs a la façana de migdia.
- (107) A Compte, o.c., pàg. 27.
- (108) Els mestres picapedrers de Figueres cobraren 92 lliures malgareses per l'obra. Però hi ha varies èpoques que fan referència a diferents mestres picapedrers d'altres llocs que intervingueren en l'obra, així com fusters, traguers, etc. AHPG, Cast. Vol. 508.
- (109) *Diet.* A 261.
- (110) AHPG, Cast. Vol. 2044. «Curia sive domus carcclaria». Hem trobat diverses èpoques d'obres d'arranjament de la presó i escrivania de la Cúria (amb jueus també com a manobres), datades el 9 de juny de 1361. *Ibidem*, Vol. 289. Ja amb anterioritat, concretament el 13 d'abril de 1339, s'hi havien fet obres. *Ibidem*, Vol. 1943.
- (111) *Ibidem*, Vol. 1236.
- (112) *Ibidem*.
- (113) *Diet.* A 261.
- (114) AHPG, Cast. Vol. 1177. *Domus Prepositure*.
- (115) *Ibidem*, Vol. 1295 i 1296. El 27 de març de 1627, el procurador de la comunitat de preveres presenta una demanda al Tribunal del Sant Ofici per conculcació de drets.
- (116) *Ibidem*, Vol. 1252.
- (117) *Ibidem*, Vol. 775.
- (118) *Diet.* D 5.
- (119) *Ibidem*, C 225v.
- (120) AHPG, Cast. Vol. 1305. Es tracta d'una reclamació datada el 17 de març de 1631 per incompliment del contracte, amb el pretext que els cònsols i obrers havien de lliurar al couer 55 lliures i 1 quintar de metall.
- (121) *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos* Any 1976 pàg. 103-149.
- (122) Jerónimo Pujades, *Crónica Universal de Principado de Cataluña* Lib. LXV, Cap. Tomo VIII, pàg. 312.
- (123) ACA, AGP. Arm. 45, llig. 2. La voladura de la Casa del Temple, que tingué lloc l'any 1653, obel principalment a raons de seguretat, ja que en trobar-se la casa extramurs, podia servir d'atrinxerament a l'exèrcit enemic francès.
- (124) A. Compte, o.c., pàg. 19.
- (125) Arx. parroq. *Llibre I d'Òbits*, any 1609.
- (126) *Diet.* B. 95. Pujades en la *Crònica* (T.II, Lib. III, cap. 85, pàg. 147) referint-se a èpoques anteriors, sense emperò precisar-ne la data, afirma en relació a l'antic Pont Vell del Planiol de Sta. Clara: «El río de la Muga desde el mar hasta allí era navegable».
- (127) ACG. *Resoluciones Amp.*, fol. 234.
- (128) *Ibidem*, fol. 22.
- (129) En efecte, durant el segle XVI sovintejaren les comissions d'inspecció per paliar els danys que eren notables. Sota la rubrica *De damnis allatis per flumen de La Muga terris vicinis*, consten ajudes diverses els anys 1547, 1550-18 gener-, 1554-100 ducats-, 1555-26 gener-, 100 ducats-. La sollicitud d'ajuda de l'any 1568 creiem que és prou interessant per transcriure'n un fragment aquí: «die 7 decembris 1568, P.B. Cerda, vicarius intravit capitulum mag. Rafael Dellobregat virus (!) Ville Castilionis qui exposuit maxmam ruinam factam in terris vicinis fluminis... de La Muga prope villam et cortalia dicte Ville Castilionis... si remedium oportum et presto non daretur, suplicans... quod ex illa parte que sibi aut preposito dicte Ville tangit, velit contribuere in faciendis ad obviandum dictis magnis minis factis et que fieri sperabantur...» *Ibidem*, folis. 29, 97v, 98, 159v, 160, 169, 170, 187v.

- (130) Es troba en la descripció geogràfica de Catalunya, de Josep Aparici.
- (131) AHPG, Cast. Vol. 220.
- (132) Ibidem, Vol. 1226.
- (133) Ibidem, Vol. 1251 a. 1630.
- (134) Ibidem, Vol. 1293 i 1311.
- (135) Diet. C 212.
- (136) Ibidem D 110.
- (137) Ibidem C 122v.
- (138) Ibidem C 184v.
- (139) Ibidem A 319-319v.
- (140) Ibidem B 95.
- (141) Ibidem C 191v. i D 144.
- (142) AHPG, Cast. Vol. 247 «in loco vocato Orta Nova prope Pontem Novum; afrontat ab oriente in flumine Sambuce».
- (143) El Sr. Josep Augé en un interessant article publicat en el periòdic local *Pont Vell* (nov. 1984), opina que Les Forques, situades en un terreny actualment de la seva propietat, tindrien alguna relació amb aquest orde religiós-militar. En aquest respecte, cal tenir en compte que –a diferència d'altres indrets on els Templers exercien jurisdicció–, a Castelló i a tot el comtat l'únic senyor Alt-Justicier era el comte d'Empúries, que disposava de la Cúria ordinària a la Vila per a l'administració de la justícia.
- (144) Diet D 110 «com són trenta cortals».
- (144 bis) També per a distingir-la de la Capella de Sant Antoni dels Carnissers, dintre la vila, junt a les Carnisseries.
- (145) AHPG, Cast. Vol. 351 «Cortale in Plano de Matha Mala» (1384). Ibidem, Vol. 447.
- (146) Ibidem, Vol. 1243.
- (147) El Cortal de don Álvaro era un dels posteriorment denominats Masos Gorgot.
- (148) AHPG, Cast. Vol. 1253. Quant al parentiu, el segon cognom de l'esposa de Jeroni Pujades era Ornós. L'honorable Iu Ornós fou padri del fill petit d'aquest matrimoni, al qual imposà el seu propi nom. Diet. D 279v. Sobre la casa de Iu Ornós a Castelló, creiem que probablement hi passaria temporades més o menys llargues. En un portocol llegim «Ego Ivonius Ornós minor dierum civis honoratus Gerunde in presenti Ville Castellonis Emporiarum domiciliatus...» (a. 1630) AHPG, Cast. Vol. 1241. En aquesta ocasió Iu Ornós deuria tenir 24 anys, car en el *Llibre I d'òbits*, llegim: «7 de nov. 1631, fou sepultada a l'església parroquial de Castelló la Sra. Anna Ornós y Castellar, muller del Sr. Ivo Ornós major de dies ciutadà honrat de Girona. Els Ornós enterraven en el carner del Avinyons que era entrant a la porta de migdia, dita del Carbonar. Això explicaria que el Cortal Avinyó fos propietat dels Ornós en aquesta època, ja que aquestes dues famílies tindrien, sembla, vinculacions familiars.
- (149) ADG. *Llibre de la Comunitat de preveres-beneficiats de Castelló d'Empúries*. AHPG, Cast. Vol. 1248 (Cortal Lluc), Vol. 1582 (Cortal Bahurt).
- (150) AHPG, Cast. Vol. 1230. L'any 1626, la Rvda. Comunitat féu en aquest Cortal, obres de restauració.
- (151) Diet. B 65. AHPG, Cast. Vol. 1152 (Acta dels Capítols matrimonials, 1 maig 1607).
- (151 bis) AHPG, Cast. Vols. 1251, 1263 i 1254.
- (152) Existeix un memorial de 80 articles que conté un inventari dels béns de la família Vanover, portat a terme pel tutor de la Sra. Salvadora, menor d'edat, Iu Ornós, oncle matern, que assumí la tutoria a la mort del pare Miquel Montserrat Vanover. Aquest document és interessant, entre altres coses, perquè permet de valorar justament el Cortal Vanover en molts dels seus aspectes. Primerament, el document ens assabenta que la família Vanover tenia una casa amb portalada i hort contigu situada al carrer que des de l'entremig de les Carnisseries municipals i la Plaça del Gra va fins a la Plaça de la Llana. Probablement es tracta de la casa –abans de la posterior ampliació– que després fou de la família Marquès durant prop de dues centúries, i que actualment és propietat meva. Un Cortal situat al Pla de Torreda i un corral contigu, terres i camps cultius i erms i moltes closes. Una closa gran de pasturatge al lloc anomenat El Pas de les Vaques, junt al camí real que va de Castelló a Sant Pere Pescador. A més, terres, camps i erms de dita partida, i dues closes situades entre un Cortal (nom il·legible per la humitat) i el Pont de la Comtessa, més un pradet, vulgarment dit El Pradet d'En Roure (un any abans de la mort de Jeroni Pujades (1635), la Sra. Salvadora vengué aquest pradet d'en Roure, de 4 vessanes. Afrontava a sud-est amb terres del Cortal Roure o de la Creu –pertanyent a la Comunitat de preveres–, i a l'oest amb el camí vell que conduïa a l'Estany de Sant Pere Pescador.

AHPG, Cast. Vol. 1317). L'article 14^è és il·legible gairebé en la seva totalitat per la destrucció i la humitat, però hem pogut desxifrar que es tracta d'una altra propietat –el cortal?– menuda situada al Pla dels Messians. A més, un camp gran de terra cultiva de 20 vessanes darrera el corral de la masia, vulgarment conegut per el Camp del corral dels Messians (art. 15). Més quatre peces de terra campa cultiva en la partida dels Messians, que totes juntes sumaven 25 vessanes (art. 16). Una peça de terra vinya plantada situada a la parròquia de Roses prop de Palau Sa-Verdera (ignorem les vessanes pels mal estat del paper) (art. 17), dita la Closa d'En Llauses (art. 18). L'article 39 cita el dret de propietat que per llegat particular de Misser Miquel Vanover féu del Cortal, honors i possessions a la seva filla Salvadora.

- (153) ACA, AGP., Arm. 16, llg. 6a, fol. 87.
- (153 bis) Vegeu nota 144.
- (154) *Diet.* C 171.
- (155) F. Monsalvatge, o.c., pàg. 310.
- (156) AHPG, Cast. Vol. 1295. És curiós observar com en la mentalitat clerical de l'època, problemes de pasturatge del ramat de la Rvda. Comunitat, arribessin a ser tractats com si fossin qüestions d'ortodòxia.
- (157) *Stagnum inde Toni*, citat per Montsalvatge, o.c., pàg. 308.
- (158) *Ibidem*, pàg. 309.
- (159) *Diet.* D 240v. Imaginem que circumstàncies com aquestes contribuïrien a fer més agradable la seva estada a Castelló, acostumat com estava a relacionar-se amb gent de categoria a la ciutat de Barcelona.
- (160) Aquesta deliciosa llegenda típicament romàntica ha estat recollida pel poeta castelloní Carles Fages de Climent en un dels seus poemes, titulat *El Bruei*.
- (160 bis) És segur que Carles V visità Castelló i venerà la imatge de la Verge Candelera a qui ofrenà un ex-vot consistent en una mà de plata esmaltada adornada d'un anell amb una perla. Desconeixem, però, la data exacta d'aquest viatge que tant podia ser a l'abril de 1533 –com opina el canonge J. Marqués–, o a mitjan febrer de 1538, amb motiu del seu viatge a Perpinyà, o, finalment, el 1543 en què sabem que desembarcà a Palamós.
- (160 tris) Ludwig Pfandl, *Felipe II, bosquejo de una vida y de una época*. Ed. Cultura Española, S.L. Madrid, 1942, pàg. 190. Més endavant, en fer novament al·lusió a aquest important viatge, donarem més detalls en una nota corresponent.
- (161) A. Compte, o.c., pàg. 15.
- (162) *Butlletí Centre Excursionista de Catalunya*, juny 1937, pàg. 143. Recull de refranys de caràcter geogràfic per Joan Amades.
- (163) ACA, *Maestre Racional*, 2595, publicat per Josep Iglésies. 2 Vols. Fundació Salvador Vives Casajuana, Barcelona, 1979. A. Compte cita i exposa les dades d'aquest fogatge en la seva obra citada, pàg. 30, publicada l'any 1963.
- (164) Arxiu Cúria. Document citat per A. Compte, o.c., pàg. 69.
- (165) Llibres de Baptismes IV i V. El registre de Baptismes comença l'any 1518 i segueix sense interrupció –si bé amb clares llacunes– fins avui. Els Llibres d'Òbits i Matrimonis, en canvi, s'inicien l'any 1609.
- (166) Bennassar, Pérez Moreda, etc. Volem agrair aquí al professor i especialista en demografia històrica Sr. Enric Juan Redal, les seves orientacions sobre aquest tema de la seva especialitat. Agraïxo també a l'amic Mn. Ramon Tubau el disseny dels gràfics que il·lustren aquest apartat.
- (167) Consta que l'any 1474 la comunitat de preveres-beneficiats la constituïen 24 individus.
- (168) Un descens brutal s'acusarà durant el vinteni turbulent de 1640-1660, a causa dels actes vandàlics portats a terme per l'exèrcit francès a la nostra vila. En efecte, una comunicació cursada per la Universitat de Castelló a la Generalitat de desembre de 1644, declara que «de present ni hi ha més de cent cases habitades...» Sanabre, *La Guerra dels Segadors en el Ampurdán*. Cal citar també *Història de la Vila de Castelló*. Manuscrit del notari Passolas, desaparegut l'any 1936. A. Compte conegué aquest inapreciable manuscrit, del qual pogué extreure algunes dades.
- (169) F. Monsalvatge, o.c., pàg. 310. La xifra de més de quatre mil caps es refereix a bestiar gros, sense comptar el menut. Que aquest també hi pasturava es dedueix del plet entre la Comunitat de preveres i la Universitat sobre drets de pastura del ramat de la Comunitat en els Prats Comuns. La Comunitat es queixa de l'expulsió del seu ramat mentre altres ramats de la gent de la vila els era permès pasturar. Vegeu nota 156. Agraïxo al bon amic Sr. Ricard Aiguabella l'haver passat a màquina la mostra de les professions que s'estudia en aquest apartat.

- (170) *Diet. A 267.* O bé la collita de l'any 1627 que la secada reduí a la meitat de la dels anys anteriors. *Ibidem*, 120. Per altra banda, els aiguats (octubre de 1605) foren particularment perjudicials a la ciutat de Barcelona on s'hagueren de cremar més de 5.000 quarteres de blat podrit per l'aigua. *Ibidem*, A 312v.
- (171) El 1405 el rei Martí manà destruir alguns «obradors de tintes e tiradors de draps» d'algunes localitats del comtat d'Empúries, perquè no podien competir amb la qualitat dels de Castelló. J. Pella i Forgas. *Historia del Ampurdán*.
- (172) Hi havia teixidors de llana, teixidors de lli. Quant a la seda, era notable la plantació de moreres en un camp de la propietat del notari Pere Vesi, situat entre els Portals de Sant Jordi i el de Sant Francesc, en el Pla de les Trilletes. AHPG, Cast. Vol. 1224.
- (172 bis) Les Adoberies de Puxant es trobaven en decadència l'any 1629. AHPG, Cast. Vol. 1237. El 19 d'abril «los dits Calciners com Adoberies de blanquer dels dits conjugues Puxant estan molt arruinades y deterioradas per respecte y causa de haver molts anys que en ditas adoberias ninguna persona del ofici de blanquer ha treballat en aquellas».
- (173) El Molí blader superior estava situat prop del Monestir de Sant Bartomeu, l'inferior junt al de Sant Francesc, i el mitjà lògicament entremig davant el Pla de la Vila, (AHPG, G 1, Vol. 1240) tots a la vorera del Rec del Molí.
- (174) En la documentació del temps de Jeroni Pujades s'esmenta el Forn Alt, a tocar la Plaça del Vi; el Forn Mitjà, a tocar la Plaça de les Cois, en el carrer que va de la Plaça dels Homes a aquesta Plaça, a mà dreta; i el Forn Baix o «Comú», al carrer que encara avui conserva aquest nom. AHPG, Cast. Vol. 1297.
- (175) El Forn de teules es trobava prop del Camp dels Tiradors o extenedors —entre el carrer de Sant Marc i el de Santa Clara; el de rajols o Rajoleria, al Pla de Roses, prop de La Muga, i el de terrissa (*figulorum*), al Puig del Mercadal, entre el Portal de Sant Dòmenec i el de Santa Maria. AHPG, Cast. Vol. 1306.
- (176) El 13 d'abril de 1357 l'infant Ramon Berenguer reconegué i investí de nou al batlle de les fires de Castelló d'Empúries. F. Monsalvatge, o.c., pàg. 301. El privilegi dels tres mercats setmanals és confirmat a principi del segle XVI.
- (177) Les teles de Castelló «tenien spatxament en diverses parts del món», J. Pella i Forgas, *Historia del Ampurdán*. La qual cosa prova, a més de la qualitat dels teixits que fabricaven a Castelló, l'amplitud del seu mercat.
- (178) AHPG, Cast. Vol. (10).
- (179) F. Monsalvatge, o.c. pàg. 301.
- (180) *Ibidem*, Vol. 1223.
- (181) *Ibidem*, Vol. 1151.
- (182) *Ibidem*, Vol. (10).
- (183) J. Pella i Forgas, o.c., Vegeu nota 171 bis.
- (184) AHPG, Cast. Vol. 385.
- (185) F. Monsalvatge, o.c., pàg. 301.
- (186) AHPG, Cast. Vol. 1177, 1182, 1228.
- (187) F. Monsalvatge, o.c., pàg. 301.
- (188) AHPG, Cast. Vol. 1236.
- (189) *Ibidem*, Vol. 485, fol. 162.
- (190) La dels fusters era molt antiga. Hi ha constància l'any 1265. AHPG, Cast. Vol. 206.
- (191) AHPG, Vol. 1254.
- (192) F. Monsalvatge, o.c., pàg. 301.
- (193) AHPG, Cast. Vol. 1223.
- (194) *Ibidem*, Vol. 318.
- (195) *Ibidem*, Vol. 1180.
- (196) *Ibidem*, Vols. 1228, 1251 i 1226.
- (197) *Ibidem*, Vol. 1257.
- (198) *Ibidem*, Vol. 1316.
- (199) *Ibidem*, Vol. 1154.
- (200) *Ibidem*, Vol. 1182.
- (201) *Ibidem*, Vols. 1180, 1182 i 1257.
- (202) *Ibidem*, Vol. 1151.
- (203) *Ibidem*, Vol. 1972.
- (204) *Ibidem*, Vol. 1260 i 1263.
- (205) *Ibidem*, Vol. 1257 Probablement és la mateixa imatge que actualment hi ha al Museu parroquial.
- (206) *Ibidem*, Vol. 1223.
- (207) *Ibidem*, Vol. 1313.

- (208) Ibidem. Vol. 1292.
- (208 bis) *Diet*, D.223v.
- (209) En morir féu hereu al seu fill dominic fra. Miquel Celleres. Entre els seus béns hi havia nombroses finques rústiques que passaren a engroixir el ric patrimoni del convent de Sant Domènec. AHPG, Cast. Vol. 2069.
- (210) AHPG, Cast. Vols. 1224, 1229, 1231, 1296 i 1308.
- (211) A. Compte, o.c., pàg. 43.
- (212) AHPG, Cast. Vol. 1227 Pujades actua com a Assessor de la Capitania General.
- (213) *Diet*, D 78 v.
- (214) AHPG, Cast. Vol. 1223. «Notariam venerabilis communitatis presbiterorum dictam de Mallen», 9 oct. 1624. I d'aquesta mateixa data «tunc regentem notariam dictam de Mallen dicte venerabilis communitatis».
- (215) F. Monsalvatge, o.c., pàg. 302 «privilegio a los notarios públicos de la villa de Castellón, para que pudiesen cobrar y exigir sus salarios con el mismo valor de la moneda que antes tenía, prometiendo asimismo que no exigiría ni pondría en dicha villa más de cuatro notarios que entonces había, ni permitiría ni otorgaría que otros notarios algunos pudiesen recibir ni testificar autos algunos en dicha villa, términos y parroquia, sino tan solamente los que tendrían y regirían; y asimismo los hizo francos y libres, como asimismo a sus sucesores, de ejército, cabalgata, questias y exacciones».
- (216) ADG. *Liber Notariorum*, n.º 3, Sec. G, fol. 110v.
- (217) AHPG, Cast. Vols. 776 i 777. Sabem que el notari Miquel Mayans tenia (1497, 1501) l'oficina a la Plaça de les Peixeteries.
- (218) Ibidem, Vol. 272.
- (219) Ibidem, Vol. 1236.
- (220) *Diet*, B 151.
- (221) Ibidem, C 205v.
- (222) L'any 1633, consten tres escriptors: Joan Lombardia, Antich Rich i Joan Miquel Camallera. Semblen distingir-se dels simples escriptors, però no és segur. AHPG, Cast. Vol. 1263.
- (223) AHPG, Cast. Vol. (10).
- (224) Ibidem, Cast. Vol. 1151. «intus domus Logie seu Consilii Ville Castilionis congregati Universitas tamquam maior et sanior pars prout sumus illarum 40 personarum dicti Consilii Generalis ad ipsam Universitatem representandam...».
- (225) Podien posar penyores fins a cinc sous i no podien ser punits durant l'exercici del seu càrrec ni després, per haver fet alguna cosa en qualitat de cònsols. Aquest privilegi havia estat concedit per Ponç Hug III, l'any 1249. *Liber Conciliorum*, 1698. Citat per A. Compte, o.c. pàg. 75.
- (226) AHPG, Cast. Vol. 1183. El Procurador patrimonial dels béns del comtat tenia l'oficina al capdavall de la Plaça dels Homes.
- (227) *Diet*, B 192v.
- (228) F. Monsalvatge, o.c., pàg. 327.
- (229) La comunitat de dominics, per exemple, l'any 1336 constava de 19 frares, i encara el 1491 se n'enumeren 11.
- (230) A. Compte, o.c., pàg. 45.
- (231) Aquesta xifra és corroborada pel nombre de professions durant els anys 1610-1635. *Llibre del Convent*, fols. 55-56.
- (232) AHPG, Cast. Vol. 1182. Es tractava d'un censal de 100 lliures barc. que J. Pujades havia heretat del seu pare i el transferí a la seva mare vidua en condició d'usufructuària.
- (233) El beat Maurici Proeta nasqué a Castelló d'Empúries a final del segle XV o a principi del XVI –ignorem l'any exacte– al carrer de Sant Marc, situat entre el Pont Vell i les Muralles, prop del riu La Muga on els seus pares que eren tintorers de professió tenien el tint. Aquests es deien Miquel Proeta i Eleonor, naturals de Torroella de Montgrí i Castelló respectivament. Maurici professà en el convent de Santa Magdalena de Castelló. Féu estudis eclesiàstics a Toulouse; més endavant, subvencionat pel comú de la Vila de Castelló, els perfeccionà a la Universitat de la mateixa ciutat francesa, obtenint el grau de doctor en Sgda. Teologia. Missionà al nord d'Àfrica, especialment a Argèlia i Tunis, en mig de persecucions. De retorn a Catalunya, morí de mort natural l'any 1546 a la ciutat de Mallorca. Fou enterrat al convent de N.tra. Senyora del Socors que un segle més tard s'anomenà Ntra. Senyora d'Istria, a extramurs de la ciutat. Vegeu Josep Massot. *Compendio historial de los ermitaños de Sant Agustín*, Barcelona, 1699.

- (234) ACA. *Monacals d'Hisenda*. Inventari.
- (235) *Ibidem*, Inventari. Vegeu també J. Barraquer «Los religiosos en Cataluña, Tomo. III, págs. 619-626.
- (236) F. Monsalvatge, *Los condes...*, pág. 341.
- (237) *Diet. B 134*. Anhelà posseir una reliquia de Sant Dalmau Moner i baldà fins a aconseguir-la.
- (238) F. Monsalvatge, *Los Condes...*, pág. 348. El text del Martirologi del Convent de Dominics de Castelló és el següent: «Martirizatus fuit ab agarenis frater Jacobus Sampere cum duobus fratribus minoribus, et erat filius conventus Cesar Augusta, et in hoc conventu sepultus». Actualment a la Sagristia de l'església parroquial hi ha dos quadres procedents del Convent dels Dominics. Un d'ells representa un sarrai decapitant un dominic, i l'altre la glorificació d'aquest darrer. Pels hàbits que porta i per l'acció que allí es representa, creiem que es tracta de fra Jaume Sampere –i no com ha manifestat algú– del beat Maurici, tenint en compte que aquest darrer era agustí i no dominic i que morí de mort natural –com ja hem vist anteriorment en parlar del beat– i no pas martiritzat.
- (239) *Ibidem*, pág. 342.
- (240) *Diet. D 192v*.
- (241) El que era l'horta dels dominics, l'ocupa actualment el barri anomenat de Sant Domingo.
- (242) *Diet. B 9v*. La biblioteca d'aquesta comunitat l'any 1835 –desamortització– constava de 91 volums consistent en obres de diferents autors. ACA. *Monacals d'Hisenda*. Inventari.
- (243) *Llibre del Convent*, fol. 49v, 55v i 60.
- (244) *Ibidem*, fol. 29 i 29v.
- (245) AHPG, Cast. Vol. 1250.
- (246) *Llibre del Convent*, fol. 31v.
- (247) *Diet. A 238, B 38, 39, 122*. La primsenyada (1606) i Jerònima (1608) *Ibidem*, B 38v i 122.
- (248) AHPG, Cast. Vol. 1250.
- (249) Aquesta obra es troba actualment a la Biblioteca de Catalunya, manuscrits 467 i 468 que han pogut consultar. Vegeu també Ramon d'Alós *Sis documents per a la historia de les doctrines lulianes*, Barcelona, 1919, folietó de 24 pàgines; AIA (Archivo Ibero Americano), Madrid XIV (1920), 285 i 288-9. El mateix autor, Fra Joan Pascual, comentarista del Dant. Extret dels Quaderns d'Estudi, XIII, 49, Barcelona, impremta de la Casa de Caritat, 1922, follet de 43 pàgs.; AIA, XIX (1923), 296-297. Aquest llibre *Tractat de Beatitut* constava en la biblioteca particular del jurista Lluís Lluís (1496). Docu. *Historia de la Imprenta y Libreria* Madurell Marimon i Rubió Balaguer, pág. 225, doc. 120. Fra Joan Pascual no fou l'únic escriptor notable d'aquest convent, l'any 1778 –en època posterior a la de Pujades– fra Francisco Daniel, natural de Castelló d'Empúries, ocupava la càtedra a la facultat de Teologia de la Universitat de Cervera. Entre les seves principals obres figuren: *Discurso en la apertura de la escuela de niñas de Cervera*, *Epistola ad amicum theologum*, *Oratio habita in petitione doctorae theologiae Pauli Villamajor, Cerveriae*, 1778. També va imprimir *Respuestas a la Controversia* que sostingué amb el dr. Ignasi Oms. Vegeu *Historia de la Real y Pontificia Universidad de Cervera*, de Manuel Rubió i Borràs. Un altre franciscà notable, natural de Castelló (1813) fou fra Bartomeu Puig, autor del *Devocionario Franciscano* i redactor ponderat de *Revista Franciscana*. Fra Narcís Duran, franciscà de Castelló, es significà en les missions de Califòrnia, aconseguint fama de «missioner sant». Vegeu P. Sanahuja, o.c., págs. 498, 504.
- (250) BF (=Bullarium Franciscanum), VI, n.º 557.
- (251) AHPG, Cast. Vol. 229. El 1 de juliol de 1356, fra Bernat d'Argils franciscà del convent de Castelló, sollicita del pare guardià el permís per a poder acceptar l'oferta d'un bisbat, permís que, després d'alguna reticència, li fou concedit.
- (252) Pere de Marca. *Crònica*, 550.
- (253) Wadingo *Ad an. 1516*, n.º 34; Diago, *Historia de la Provincia de Aragón*, lib. 2, cap. 95; Domènech, *Flors Sanctorum de Catalunya*, fol. 54, i Coll, *Chronica Provincia Seráfica de Catalunya*, Barcelona, 1738, pág. 279.
- (254) AHPG, Cast. Vol. 1237.
- (255) Aquest era el pretext, però la intenció real dels franciscans era traslladar-se a La Bisbal. Vegeu Monsalvatge, o.c., págs. 242-247.
- (256) ADG, Sec. C, Llig. 48, Doc. 79. El contingut d'aquest procés és sumament il·lustratiu de la jurisprudència d'aquella època sobre enterraments a tota la Diòcesi.

- (257) *Diet.* D 155v.
- (258) *Ibidem*, B 3.
- (259) *Ibidem*, D 202. En algunes festes, ja la vigília hi havia il·luminació de cases, carrers i muralles. en alguna ocasió es produïen desperfectes, com quan es calà foc al bastiment del rellotge la vigília de la Concepció fent gala darrera el campanar (any 1625), *Diet.* D 5.
- (260) *Ibidem*, D 236v.
- (261) Joseph de Taverner y Ardena. *Historia de los Condes de Ampurias y Peralada*. Apèndix del notari Llobet. Biblioteca del Palau de Peralada. Coneixem aquest manuscrit del qual hem extret algunes notes. Cal no confondre Bernat Llobet pare redactor de la nota a què ens referim, coetani pràcticament de Jeroni Pujades, amb el fill Llobet que visqué al segle XVIII i que recopila aquests escrits.
- (261 bis) No és pas exagerat qualificar avui de llegendari el següent veritablement regl i l'impressionant tren de servidors i acompanyants del príncep hereter —el futur Felip II— en aquest viatge «de presentació» als Països Baixos i terres d'Alemanya. De pas a Castelló, sojornà dotze dies al Palau del comte d'Empúries, que aleshores era don Alonso d'Aragó, duc de Sogorb. L'«excursió de cavallers» —com han estat considerats aquests tipus de viatges— parteix de Valladolid el 2 d'octubre de 1548 i segueix pel nord-est d'Espanya fins a Montserrat (10 d'octubre) i Barcelona per arribar al port de Roses i continuar per mar rumb a Gènova. En aquest interval el príncep Felip visità Castelló.
- Per curiositat —i també pel seu interès documental— posem aquí alguns dels detalls més significatius d'aquest fabulós viatge. Els extreurem de l'obra de l'il·lustre historiador Ludwig Pfandl, *Felipe II, bosquejo de una vida y de una época*, 2ª Ed., cultura Española, S.L., Madrid, 1942, pàgs. 188-191. «Con Felipe marchan la flor de la nobleza española, padres e hijos mozos. Constituyen su séquito inmediato el Duque de Alba, como mayordomo mayor, y don Gutierre López de Padilla, como mayordomo de servicio; don Antonio de Toledo, caballero mayor; Ruy Gómez de Silva y don Juan de Benavides, gentiles-hombres de Cámara; Gómez de Figueroa, capitán de la Guardia española de Corp, y Raimundo de Tasis del linaje de los actuales Príncipes de Thurn y Taxis) con jefe imperial de los correos. Junto a estos dignatarios que integran propiamente su Corte, figuran una serie de personalidades de la Iglesia, de la alta Nobleza y de las Letras, entre otros el cardenal arzobispo de Trento, Cristóbal de Madruzzo, el nuncio pontificio, Giovanni Poggio, el duque de Sesa, don Gonzalo Fernández de Córdoba, el conde de Cifuentes, don Juan de Silva, acompañado del cronista don Diego Hurtado de Mendoza, el comendador mayor de la Orden de Alcántara, don Luis de Ávila y Zúñiga, y el almirante de Castilla don Luis Enriquez de Cabrera. En el séquito del obispo de Salamanca, don Pedro de Castro, figuran el erudito Honorato Juan, uno de los preceptores que tuvo el Príncipe y conocido como valioso auxiliar del señor Silíceo; Antonio de Cabezón, perteneciente a la Capilla Real, ciego de nacimiento y uno de los más famosos organistas de su siglo, y el muy conocido predicador doctor Constantino, a quien años después volveremos a encontrar en una lúgubre escena de muerte en medio de las llamas de la hoguera de la Inquisición. No hay que olvidar, finalmente, a los dos hábiles maestros Diego de Arroyo y Juan de Serojas, decorador el uno y único el otro por su destreza en un sinfín de trabajos manuales y experimentos... A su servicio inmediato lleva un grupo de veintinueve pajes nobles, arrogantes mozos entre los catorce y los diecisiete años. Marchan también toda la Capilla Real, músicos y cantores, instrumentos y papeles y asimismo la imponente cocina con todos sus sumilleres y jefes y pinches y camareros... Tres banderas de Infantería, en total 1.500 hombres, sirven de guardia y escolta a aquel ilustre cortejo, y el Príncipe lleva para su seguridad personal su propia Guardia de Corps...» Després de fer referència l'autor a l'estada del Príncep a Montserrat, Barcelona i Castelló d'Empúries, passa a descriure la no menys impressionant flota que l'esperava al port de Roses, sota el comandament del vell i famós almirall Andrea Doria: «La flotilla de Andrea Doria consta de 58 galeras, 5 corbetas genovesas y otras tantas vizcainas, 4 chalupas flamencas, 11 carabelas portuguesas y un buen número de gabarras catalanas. La galera capitana lleva a ambos costados cinco filas superpuestas de remeros, forzados sujetos al banco con cadenas; en esa galera navega Felipe con su séquito inmediato. El Cardenal Arzobispo de Trento reclama para sí dos galeras: tal es el cúmulo de servidores, acompañamiento y equipaje que ha de remolcar. Otras dos ocupanlas, respectivamente, el Nuncio pontificio y el Obispo de Salamanca... Cada uno de los Duques tiene para sí una galera. El de Sesa, por ejemplo, don Gonzalo Fernández de Córdoba,

- (334) *Diet.*, D 336, Annex 40.
- (335) No hem trobat cap document que fes referència al sou corresponent a aquest càrrec.
- (336) AHPG, Cast. Vol. 1260.
- (337) *Ibidem*.
- (338) *Ibidem*, Vol. 1151. El 5 de juny de 1607. J. Pujades paga a la seva criada Caterina Mas, de Balsareny, diòcesi d'Urgell, 40 lliures barceloneses, en concepte de serveis prestats.
- (339) *Ibidem*, Vol. 1240.
- (340) *Diet.*, D 336, Annex 40.
- (341) *Crònica U.*, Tom. VI, pàg. 215.
- (342) *Diet.*, B 185v.
- (343) *Ibidem*, D 336, Annex 40.
- (343 bis) Referent a les despeses que li ocasionà la *Crònica* tenim el testimoniatge del seu fill Josep afirmant en el Memorial dirigit al rei Carles II «el hechizado» -inclòs a la *Crònica V. T. VIII*, pàgs. III-VIII- que el seu pare gastà el millor de la seva vida i «casi toda su hacienda en la composición de la primera parte de la Crónica Universal de Cataluña».
- (344) *Ibidem*, D 159v.
- (345) En part es pagà dels béns heretats de la seva mare, dels quals J. Pujades era usufructuari durant la minoria d'edat dels fills obtinguts d'aquest primer matrimoni. *Diet.* D 168.
- (346) AHPG, Cast. Vols. 1263 u 1265.
- (347) *Ibidem*, Vol. 1317. Aquesta matrona empordanesa apareix en el transcurs de tota la documentació com una dona emprenadora. Són nombrosos els instruments en què actua de procuradora, sobretot dels béns dels seu germà Jaume -durant l'estada d'aquest a Barcelona (AHPG, Cast. Vol. 1264)- però també del seu espòs -com es fa esment en el Testament-. Ella fa -ja de soltera- els freqüents contractes d'arrendament del seu Cortal (Vanover) (*Ibidem*, Vols. 1251, 1254, 1263...). Es querella per reivindicar els seus drets, quan creu que aquets han estat conculcats (*Ibidem*, Vol. 1259). Cobra quantitats pendents de cobrament (*Ibidem*, Vol. 1266) i també per debitoris (*Ibidem*, Vol. 1267). Etc.
- (348) Comparat, per exemple, amb el testament del seu fill clergue Joan Salvador, datat dos anys després, on es limita per tot preàmbul a la simple fórmula «En nom de nostre Senyor», per entrar tot seguit en matèria, gairebé semblaria que aquí el clergue és el pare! (AHPG, Cast. Vol. 1379). Semblantment el testament que atorga la Sra. Salvadora el 15 de setembre de 1649 comença sobriament «En nom de Nostre Senyor Déu. Amén». I cap més preàmbul (*Ibidem*, Vol. 1356).
- (349) Bernat Pujades, que fou fiscal del Comtat, contragué matrimoni amb Amatilda, néta d'un botiguer de draps de llana i vidua del notari Josep Mercader. Del seu avi botiguer havia heretat una casa a la Plaça del Vi a Castelló. AHPG, Cast. Vol. 1251.
- (350) AHPG, Cast. Vol. 1150.
- (351) *Ibidem*, Vol. 1646. la casa esmentada del mercader mossén Falcó estava situada al carrer que va del capdamunt de la Plaça dels Homes a la Plaça del Vi, donant per darrera -a migdia i ponent- a les envistes de les Carnisseries i del Portal de Sant Domènec. És possible també que la Sra. Salvadora, després de la mort del seu espòs, mudés de casa i anés a habitar la de la seva propietat al Puig Salner. De fet, en el testament de l'any 1649, deixa la casa on habita (i el mobiliari) a Engràcia, la seva penúltima filla, encara soltera. En cap document no hem vist que J. Pujades hagués comprat la casa de mossén Falcó.
- (352) AHPG, Cast. Vol. 1251.
- (353) *Diet.*, A 319.
- (354) També a la Sala, entre altres objectes que no citem, un missal ja usat.
- (355) En el Memorial que Josep Pujades, fill de Jeroni, dirigí al rei Carles II «el hechizado» (*Crònica Universal* Tom. VIII, pàgs. III-VIII, edició de l'any 1832) es fa referència a uns quadres que es conservaven a la casa on habitava Josep a Girona. Consistien en tres teles en força mal estat per l'antiguitat i els freqüents trasllats. Dues d'elles estaven gairebé consumides. Representaven els Reis Catòlics -Ferran i Isabel-, Felip I i Carles V respectivament. Aquests quadres micer Miquel Pujades els llegà al seu fill Jeroni que els posseí fins a la seva mort. D'acord amb les disposicions del Testament que ja coneixem, segons les quals s'havia de fer una massa dels béns mobles per a fer la repartició entre els fills, aquests quadres correspongueren a Josep que, mort Joan

Salvador, representava el «tronco» familiar i que fidel a la tradició era també doctor en drets. Per tant, aquests tres quadres figuraven entre els tretze innominats de l'*Inventari*.

- (356) En efecte —deixant ara a part l'extraordinària biblioteca del canonge lleidatà Josep Besora, de la qual parlarem més endavant—, les millors dotades de final del segle XV i la primera meitat del XVI, a la ciutat de Barcelona, tot just sobrepassen els dos-cents volums, com es pot comprovar de la sèrie d'inventaris publicats per J. Mª Madurell i J. Rubió Balaguer en *Documentos para la Historia de la Imprenta y Libreria en Barcelona (1474-1553)*, Barcelona, 1955. Potser caldria fer l'excepció de la de Miquel May, vice-canceller de l'Emperador, que segons Rubió Balaguer era molt extensa, sense, però, oferir-ne la xifra total. Ni els mateixos lots emmagatzemats dels llibreters —llevat dels de la vídua Riera (1524)— arriben de bon tros a les tres-centes unitats, i això tenint en compte l'existència de diversos exemplars d'un mateix títol. En un memorial de llibres de l'any 1568 que hem pogut consultar a l'Arxiu de Protocols de la ciutat de Barcelona (Vària, n° 21 —Libreros e impresores 4-5), del prevere-beneficiat de la Catedral Miquel Pareta, s'obté la xifra de 273, a la qual s'afegeix «una sort de llibres dolents de gramàtica que son 72», el total global, per tant, és de 345 unitats. Malgrat la seva considerable extensió tampoc sobrepuja la de Jeroni Pujades. Sota la mateixa cota de l'Arxiu esmentat, hem llegit l'inventari dels béns del llibreter Pau Cortès, datat el 15 d'abril de 1572, molt pròxim a l'època de Pujades. Es tracta d'obres emmagatzemades que responen en general a estocs d'exemplars d'una mateixa obra destinats a la venda. Així i tot no arriben a les 500 unitats.

De la segona meitat del segle XV, disposem a Girona de les monografies publicades pel Sr. Enric Mirambell Belloc: *El testamento de Roger de Cartellà y su importante biblioteca i Un memorial del Cardenal Margarit*, en *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*, Vols. XVII i XXII respectivament. El nombre dels llibres —certament de notable qualitat— del Memorial no sobrepassen la cinquantena malgrat advertir-se que «no constituyen, ni mucho menos, la totalidad de la Biblioteca del Cardenal», sense, però, donar-ne la xifra total, tot fa pensar que no arribaria ni tan solament als dos-cents volums. Quant a la Biblioteca del canonge Cartellà, l'integren 68 títols. Lluís Batlle i Prats publicà en la col·lecció de Monografias del Instituto de Estudios Gerundenses. Año 1947. Vols. I i II: *La Biblioteca de la Catedral de Gerona i Inventario de la Biblioteca Episcopal de Gerona y dea . los bienes propiedad de la Mitra en el año 1329*. També d'aquest mateix autor coneixem l'*Inventari de llibres de Berenguer d'Anglesola*, publicat en *Estudios Universitaris Catalans*, 17 (1932) 234. Constitueixen, sens dubte, tres bons exemplars de biblioteques «particulars» del primer terç i final del segle XIV amb els seus 143, 48 i 44 títols respectivament.

Aquests darrers anys han estat publicats dos estudis sobre biblioteques al nostre país. Un d'aquest és: *La donació de la biblioteca d'Arnau des Colomer i la fundació de la «Libreria Sedis» de Girona (1397-1411)*, per Josep Perarnau i Espelt, a l'Arxiu de Textos Catalans Antics 2, Barcelona, 1983, publicació especialitzada que, com suggereix el mateix títol, va dirigida a lectors iniciats. Aquesta important donació constava de 87 títols en 44 volums. En l'esmentat Arxiu de Textos Catalans Antics 1, Barcelona, 1982. Jaume de Puig i Mª Josefa Arnall han publicat *Una biblioteca del renaixement. L'inventari de la llibreria de Vilabertran de l'any 1587*. Es tracta d'una llibreria abacial notable amb els seus 110 títols, que per a nosaltres té una doble importància: per fer referència a l'Empordà i per ser d'una època molt pròxima a la de Jeroni Pujades.

Cal esmentar finalment l'excepcional fons de 5.573 volums procedents de la biblioteca del canonge lleidatà Josep Jeroni Besora, que passà per donació (1665) a integrar la biblioteca del Convent de Sant Josep de Barcelona, tema de la tesi doctoral fins avui inèdita de la Sra. Mª Josepa Arnall. La tesi té per títol: *Los Manuscritos, Incunables y demás Impresos de la Biblioteca del Convento de San José de Barcelona* (Carmelitas Descalzos), Barcelona, 1976. Agraïm des d'aquí a la doctora Arnall l'haver-nos permès consultar aquesta important obra que ens ha estat molt útil per l'aclariment de més d'un punt obscur o dubtós del nostre treball.

- (358) AHPC, Cast. Vol. 1261. L'operació fou estipulada en 120 lliures barceloneses.
(359) *Ibidem*, Vol. 191. De la noble família de Palau (Castelló, 1349). Es interessant perquè a part del fons de dret civil i canònic, com ara *Novella, Digestum vetus et novum, Codex, Summa Hostiensis, Clementinas, Usaticos Barchinonense*, etc. hi hem trobat un Palladi De Agricultura.

- (360) *Diet.*, pág. 61.
- (361) Can 8, est. 41. *Crònica Univ.*, 3ª part, Libr. XVI, Tom. VIII.
- (362) Madurell-Rubió, *Doc. Hist. Imprent. y Lib.*, pág. 103.
- (363) *Inventario de la Biblioteca Episcopal de Gerona*. Inst. de Est. Gerund., Vol. II, año 1947, pág. 141.
- (364) *Diet.*, 62 i 239v.
- (365) AHPB. Lluís Jorba, leg. 1 Test. Lib. 2. Notícia Madurell.
- (366) *Diet.*, A 97.
- (367) *Viaje literario*, Vol. 6, Cap. 50.
- (368) *Glossa al Cap. II del Triumf de la Fama*. Cf. *Cròn. Univ.*, 1ª Part, Lib. III, Tom. II.

APÈNDIX I

TESTAMENTUM MAGGI. HIERONIMI PUJADES D.D. VILLE CASTILIONIS EMPORIARUM

EN NOM DE NOSTRE SENYOR DÉU trino en persona i únich en essència que per sa infinita bondat y misericòrdia no vol que algú se perda, ans bé als que en ell ab ferma fe y speranza confian als desitjats goys de paradís per los mèrits de la sua sagrada mort y passió e intersecció de la sua immaculada Mare Concebuda sens pecat original sempre Verge Puríssima Maria Senyora nostra, aporta: Jo Hieronim Pujades natural de la Insigne Ciutat de Barcelona en la parrochia de St. Jaume batejat, vuy en la Vila de Castelló de Empúries domiciliat y en los Sagrats Cànoncs doctor, fill lligitim y natural del Magc. Senyor misser Miquel Pujades en drets doctor y de la Senyora Elisabet Pujades y Moner muller sua ja difunts; attenant y considerant per voluntat de Déu y orde de naturalesa esser estatuhit haver de morir los homens, ésser certa la mort la hora emperò incerta, y que quant lo home menys pensa ve sa divina magestat a demanar de compte de nostres obres y en què havem empleats los talents nos ha encomenats com a Pare de famílies y Senyor de tots, y que no hes de home prudent sempre estar descuydat, sinó ab vigilàntia per a donar rahó axi de les misericòrdias que en vers mi ab aquest gravíssim pecador ha usades, com dels bens sperituals temporals y gratuits he rebudes de la sua liberalíssima y francha mà: volent disposar ara de present per après de mos dies, estant per la divina misericòrdia sà de cos en mon bon íntegro y ple enteniment y ferma articulata loquela y paraula, fas y ordén lo meu últim y válido testament. Volent y ordenant que per los meus manumissors infrascrits, sia complet y exquit après mort mia si y conforme trobaran per mi ordenat y escrit en lo present meu testament com última y derrera voluntat mia.

E primerament y abans de totes coses encoman la mia ànima al altíssim Déu y Senyor meu, quí aquella de no res ha creada y ab la sua preciosíssima sanch la ha redemida, que per la sua infinita bondat y misericòrdia e intersecció de Maria Santíssima concebuda sens màcula original no attenguda a la immensidat de mos pecats, sinó en la sua indifícil misericòrdia, y per sa infinita bondat y clemència la vulla fer salva y collocar en sa glòria y beneventuransa eterna.

Elegesch y anomeno en manumissors y de aquest meu últim testament y última voluntat mia exequutora a la Senyora Salvadora Pujades y Vanover caríssima segona muller mia sola y a soles de vida sua natural, donant a aquella tal y tanta qual y quanta poder jo mateix tindria si visqués o que a consemblants manumissors y exequutors de dret com de consuetut és acostumat donar, declarant expressament que si dita Senyora Salvadora promoria a mi testador, lo que Déu no permete, o quansevulla seguida sa mort o absentia, falta, impediment o defalliment, per ninguna Cort tant ecclesiàstica com secular no sia subrogada altra persona, sinó que sian manumissors meus Joan Salvador Pujades, clergue, a la dita Senyora Salvadora y a mi fill lligitim y natural, Matrona Capmany muller del Senyor Pau Capmany de la vila de Sant Feliu de Guixols, Petronilia Pujades muller del Senyor misser Joan Anthoni Pujades de la vila de Figueres, fillas amantíssimas mias y a mi y a la Senyora Elisabet Roig primera muller mia caríssima, comunes lligitimas y naturals, y a Theresa Bofill muller de Joan Anthoni Bofill de la vila de Figueres, dolssíssima filla a la dita Senyora Salvadora y a ni comuna lligitima y natural. E premorint qualsevol dels dits lo hu al altre, reste manumissor meu aquell ho aquella que sobreviurà sol o sola.

Item, en cas jo llexe ma vida en la present vila de Castelló de Empúries, sia lo meu cos sepultat en lo monestir dels frares menors de la religió del Saraphich Pare Sant Fransech o en la Iglésia del monestir y convent de Sancta Clara, allí hont dita Senyora Salvadora muller mia o en cas de falliment de ella a mos manumissors plaurà. Si emperò Déu Nostre Senyor permetia que jo morís en la ciutat de Barcelona ma dolcíssima pàtria, lo meu cos sia enterrat en lo claustro de St. Nicolau monestir y convent de frares menors de dit orde, en lo vas de tres esteles nombre sinch junt a la porta petita que transit de la Iglésia al claustro, ahont estan enterrats los cossos del venerable pare y Senyor misser Miquel Pujades, y tralledats los ossos de la Senyora Elisabet venerable mare mia y Elisabet primera muller mia caríssima y de misser Miquel Pujades prevère en drets doctor germà meu y mos fills y filles als quals Déu tinga en lo cel, volent y ordenant que en qualsevol lloch que jo muyre, si y ha convent de frares menors, me in extrimis me vestian y mort me enterren ab lo hàbit de

la religió de la ab e que indigne so de la tercera regla y proffés, pregant al pare guardià o a la reverent mare abadessa del tal convent, per amor de la sinch presslosas naifres de Hiesucrist, me vullan concedir aquell per sos perdons y indulgèntias com per amor de Déu los ho deman, ordenant emperò que per solos sia donada la caritat acostumada.

Item, vull y ordén que los sufragis celebradors per la mia ànima, axí en lo enterro com altrament, sem fassan a coneguda y dispositió de la dita Senyora Salvadora muller mia o de mos manumissors en son cas, volent expressament que sian missa o missas de Corpore Christi y de Conceptione Virginis y de Plagis Christi aquella ho aquellas que, conforma ma pobressa y necessitat, podrà fer celebrar, donant la caritat acostumada; encarregant a dita Senyora muller mia o en son cas als dits mos manumissors, que en ma sepultura ho funerària cessen tota vana y superflua pompa, y me enterren tant pobrement com pujan, y specialment que no aportan a la sepultura mon cos alt al coll de homens ni posen scuts de armes o insignes en lo fèretro o andes ni en los ciris.

Item, vull y ordén que sian pagats mos deutes com millor se puga simplement, sumàriament y de pla, sens tragit ni figura de judici segons que se pora mostrar.

Item, per tots obligats dexo deu sous entre pobres vergonants repartidors a coneguda de dits mos manumissors.

Item, regonesch a la dita Senyora Salvadora Pujades y Vanover aquelles de què li tinch feta regonexensa en y ab acte rebut en poder de Joan Pons Fabra notari públich de la dita vila de Castelló als (espai en blanc), per les rahons y causes en dit acte contenga, des que vull haver a si per repetides com si de mot a mot fessen expressades.

Item, més avant regonesch a dita Senyora Salvadora charisima muller mia que quant casarem me aportà, ultra del contengut en lo precalendat acte, dos migcofrens que lo hu té les armes de Farran y lo altro las de Ornós y una caxa gran o sitial, en les quals hi havia roba de lli y de llana ach mundia ach muliebria, los quals cofrens y caxa vull li sian restituïdas en sa espècia y no li sian hubertas ni regonegudes, y de la roba tant de llana com de lli que hi haurà dintre no li sia detreta ni llevada cosa alguna. Per quant en recompensa de la que ella aportà y se lus a feta? constants lo matrimoni lin fos llegat particular.

Item, per quant en diversos temps y en poder de alguns diferents notaris he fetas algunas procuras a la dita Senyora Salvadora Charisima muller mia, y en virtut de ellas haurà rebudes algunes quantitats de pecunias axí de particulars com de qualsevol tauies o banchs de qualsevols ciutats o marcaders, y en effecte de veritat com a bona consort ab ditas pecunias ha pagats deutes meus y provehida la casa y familia y provehit a misser Bernat mon fill en los studis de la ciutat de Osca del regne de Aragó, ab lo present meu testament fas a dita Senyora quitatió bastant, fi y diffinitió y remisó de tot quant, pervinent de ditas procuras o altrament com a consort mia o per qualsevol orde meu, haja rebut, exigit, cobrat o administrat, desillurantià de haverme de donar compte ni rahó perquè en consientia sé que ella ne està descarregada y jo satisfet.

Item, vull i man que mos fills y filles a mi y a la dita Senyora Salvadora comuns, llegítims y naturals, sian alimentats en menjar, beura, calsar y vestir tant en sanitat com en malaltia, los homens fins a vint y sinch anys, las dones fins tingan collocatió de monjas ho casades.

Item, sabent atonent que en la donatió o heretament en favor de misser Bernat Pujades fill meu ara difunt, a la Senyora Elisabet Roig primera muller mia y a mi comú llegítim y natural, ab acte rebut y testificat en poder del D. Joan Llobet notari públich de la present vila de Castelló die y any en ell contengut, fet en contemplatió de matrimoni per ell fet, contractat y per còpula carnal en fas de Sta. Mare Iglésia confirmat ab la Senyora Maria Ematilda Marcader y Pallol viuda relictà del D. Josep Marcader notari públich de Castelló, me reserví facultat y poder de disposar dels béns donats en favor dels altres fills meus a dita Senyora Salvadora y a mi comuns llegítims y naturals, disposar tant entre vius com en cas de mort, volent usar y valarme de la dita facultat reservada, disponch ab lo present meu testament de aquells béns mobles o semovents que lo dia de la mi fi se troberan en ma casa o en casa en lo Cortal de dita Senyora o en qualsevol part de la vila y terme de Castelló, terras, honor y pocsessions y los llibres de qualsevol facultat dispo en favor de mos fills y filles del segon matrimoni celebrat ab dita Senyora Salvadora y de ella y de mi procreats, de tal emperò forma y manera uso de la dita facultat a mi referida y disponch que de ditas cosas sia feta una massa y acervo y cos y aquell se hage repertir entre Joan Salvador, Joseph y Ivo y Elisabet y Engràcia y Margarida Clara fills y filles a la dita Senyora Salvadora y a mi llegítims y naturals, y aquella part o porció que a cada hu de ells tocarà, prengan per via de llegat o substitució y dret de llegítima o qualsevol altre que en los meus béns los pogués pertànyer o tocar, lo qual repartiment fassa la dita Senyora Salvadora muller mia y mare

llur en lo temps quant y per les porcions que a ella a àparia dextat lo y a son àrbitre, y fins haurà repertit o repertria tinga lo ple us de fruit per lo bon amor conjugal y serveys de ella rebuts y que espero a rebre, la dexo Senyora majora potent y de la manera que no li puga ser demanat de compte del que haurà usat o usufructuat respectivament.

Item, dexo a Madrona Capmany, Patronilla Pujades y a Theresa Bofill y a sor Maria Francisca fillas mias sinch sous per qualsevol dret poguessen pretendre en ma successió jure institutionis o altrament com millor puga.

Item, a cada hu de mos nêts y nêtes sian donats sinch sous per via de institució.

E per quant com dalt està dit ab la donatió feta en Capitols Matrimonials de dit misser Bernat Pujades mon fill, posats sos fils en condició, me reserví que morint ell sens fills que no vinguessen en edat de fer testament, los béns donats tornassen a mi si vivia y si no a mon hereter universal (al marge: o aquell o aquells a qui jo hauria ordenat ab testament o de paraula, usant de la dita facultat ara per les hores y en tal las instituesch y fas hereu meu universal) de tots los béns a dita restitució obligats y tant presents com esdevenidors, mobles e immobles, veus drets y actions mias y a mi espectants o spectar podents ara ho en esdevenidor, al dit Joan Salvador mon fill a la dita Senyora Salvadora Pujades y a mi comú llegitim y natural si a les hores viurà y hereter meu asser voldrà, de tal emperò manera y condició que si serà eclesiàstich gosa y tinga ma heretat tant quant viurà y durarà sa vida natural, après emperò de seguit son obté la dita ma heretat pervinga al dit Joseph son germà. E si dit Joan Salvador casat serà e haurà fill de llegitim y carnal matrimoni procreats que arriben en edat de fer testament, en tal cas puga disposar en favor de aquells, morint emperò sens tals fills, ma heretat passe y pervinga al dit Joseph promoria, al dit Joan Salvador o quant que quant dit Joseph morí eclesiàstich et sens fills llegitims y naturals de legitim y carnal matrimoni y que no pervingan en edat de fer testament, en tal cas ho a qualsevol de ells sia hereu universal Ivo tercer fill meu ab los mateixos pactes, vincles y conditions substituhint a aquell, instituhint a mi universal hereu a Elisabet donsella y ella premorta morint (al marge: sens tals fills com dels altres està dit instituesch a Engràtia) y morta ella ab les mateixes conditions crido hereva mia a Margarida Clara totes fillas mias una tras altre orde de primogenitura cervat ab los mateixos pactes, vincles substitutions que al primer grau de institució està dit, y en defecte dels sobredits vinga la mia heretat al fill major ques troberà de Madrona Capmany ma filla, salvo que lo sobrevivint dells en últim grau puga disposar a tots ses llibres voluntats attenent emperò las tenuas facultats de mon patrimoni prohibesch a mon hereu la detractio de la trabelliana.

E considerant que los dits Joan Salvador, Joseph y Ivo y també Elisabet y Engràtia y Margarida Clara, fills y filles mies y a la dita Senyora Salvadora comuns llegitims y naturals, són menors de edat de vint y sinch anys y los més de ells en pupilar edat constituïts, confiat de la legalitat y bondat de la dita Senyora Salvadora llur mare y carísima muller mia, la deixo a ella sola tudora y en son cas y lloch curadora de dits fills y filles seus y meus y de quiscú de aquellas, pregant la vullia acceptar lo dit càrrech y aquelles ensenyar en bons costums y pràcticas en lo servey de Déu Nostre Senyor.

Y aquesta és la mia última y darrera voluntat la qual lloho, aprovo, ratifico y confirmo, volent que valega y valer puga per modo de testament o codicil o qualsevol manera de última voluntat o de aquella manera y forma que de dret o consuetut valer y sustenir se puga.

Revocant ab lo present qualsevol altre testament cios que tinga fet signanter en poder del dit Joan Llobet dia y any en aquell contengut.

Actum est hoc testamentum in villa Castilionis Emporiarum die vigesima octobris millesimo sexcentesimo trigesimo quarto. Sigum Hieronimi Pujades testatoris predicti qui hoc meum ultimum testamentum sive hanc meam ultimam voluntatem laudo et firmo.

Testes vocati et per dictum testamentum rogati huius testamenti sunt Guillermus Volpalleres figulus Guillermus Matheus Paridis sartor et Sebastianus Pages laborator ville Castilionis Emporiarum.

APÈNDIX II

Inventarium receptum per dominam Salvatricem Pujadas viduam relictam magnifici hieronimi pujadas decretorum doctoris presentis ville Castillonis Emporiarum de bonis dicti condam viri sui ratione dotis et hipoteqe et aliorum jurium sibi competentium in et super hereditate et bonis dicti condam viri sui et ad omnes quoscumque effectus sibi validiores quodquidem inventarium habuit insituum die vigesima septima mensis Januarii Millesimo Sexentesimo Trigesimo quinto In posse mei Joannis Graner notarii publici presentis ville Castillonis Emporiarum.

Noverint universi quod cum juxta laudabilem constitutionem... (segueix en blanc).

En la entrada

Et primo uns argadells ja dolents

En la stable

Et primo una burra de pel gris ja vella ab sa albarda dolenta

En la istancia de la scala o, estudi

Et primo un llit de camp tal qual ab sa marfega dolenta un llansol una catifa dolenta un cobrellit blau dolent y un coxi ab sa coxina llisa
Item un quadro de la anunciacio de nostra senyora
Item altre quadro de paper
Item altre quadro de la mapa de Catalunya

En altre instancia o, rerastudi

Et primo un llit de mig pilars ja vell ab sa marfega dolenta un matalas tambe dolent dos llansols una vanova y una flassada blaves tot dolent
Item un banch ras dolent
Item una caxa gran buyda
Item una taula migensera
Item una imatge de St. Cristofol
item un cistell gran alt

En la sala

Et primo set cadires de rapos tals quals
Item quatre cadires comunes tals quals
Item un cofre daurat de fora ab les armes de Moner, y de Pla dins lo qual se ha trobat lo seguent
Et primo un cortinatge de drap vermell ab serrell de filadis vert
Item tres jogas de coxineres los dos llises i laltre ab botonets blaus
Item tres tovallols de axugar mans ja usadas
Item unes debanadores de tortosa y un misal dolent
Item un cofre pintat y dorat ab les armes de Pla y Moner dins del qual ha lo seguent
Et primo un cortinatge de ret y tela ja molt dolent
Item una vanova de genesta blanca ab una flocadura de fil
Item quatre llansols molt usats y los dos de dos teles y lo ques brodat de cairell y flocadura per la vora
Item vuyt rams de fil de borres
Item un enbolich de flocadura de filadis blau
Item una caxa xica ab son pany y clau serveix per posar la roba de les minyones

En la cambra del carrer

Et primo sis cadires de repos baxas per donas
Item una caxa vella ab son pany y clau dins la qual es lo seguent
Et primo una capa de stamenya de monserrat ja usada

Item una sotanilla del matex
 Item un gipo de camellot lleonat ja usat
 Item un galons de burell del Cover usats
 Item una camisola de cordellats pardos
 Item una cuera de pell de llop
 Item unes mitges de agulla de llana morades
 Item una catifa ja vella
 Item un panello de lliampua usada de fil rovellat y blanch
 Item unes cortines de paret de fil y a mes gros
 Item una arquimesa ab son pany y clau tal qual dins la qual es lo següent
 Et primo als calaxos de bax una fruytera de terra de pisa y dos gerrets de terra per tenir mel
 En los calaxos de dalt
 Primo un cremari
 Item una creu de os ab la figura de Christo y los demes calaxos ab son ptures?
 Item una gira de capa de veta? usada
 Item una arquilla per scalfar los peus

En la istancia dita lo obra nova

Et primo tres banchs rasos tals quals
 Item una pua de debanell de ferro
 Item un parol de aram de mija semal tal qual
 Item un canat de canyas buyt
 Item un cistell varamador
 Item un quadro de paper ab una mapa
 Item un quadro de tela de la imatge de St. Miquel
 Item altre quadro de la viuda Judith
 Item altre quadro de St. Francesch
 Item altre quadro de St. Hieroným
 Item un punter de pentinar lli
 Item una caxa ab son pany y clau xicha ab pedassos de lona

En la cambra del cap de la scala

Et primo un llit de camp tal qual ab cortinatge de stamenya vermella ab llocadura de lladis
 vert ab sa marfega tal qual dos matalassos usats dos llansols dos coixins ab dos coxiners
 dos flassades cordades una blanca y laltre norenjada tals quals
 Item altre llit de camp ras dolent ab sa marfega molt dolenta un matalas dolent dos llansols
 una flassada y dos coixins sense coxineras
 Item altre matalas sobre una caxa ab un llansol y una flassada vermella molt dolenta
 Item un quadro de nostra senyora ques tanca ab dos portes
 Item altre quadro ab una figura de monja
 Item altre quadro de nostre senyora de la Concepcio
 Item un mirall dolent trencat
 Item un lligador
 Item un cofret ab pany y clau buyt
 Item altre caxa ab son pany y clau dins la qual es lo següent
 Et primo sis tuvalles de coto tals quals
 Item una dotsena y mitja de tuvallons entre uns y altres
 Item sis tovalloles llises ja usades
 Item altres stuvalles de fil
 Item dos buganers ja usats
 Item una plega de draps de cunya
 Item tres cofrens y una caxeta son de dita senyora ab la roba que tot esta specificat en una
 apocha.

En la Cuyna

Et primo una serra ab sos anderris
 Item una pala forquilles per lo foch
 Item tres llumaners
 Item dos copetas de aram tals quals
 Item una cassa de aram bona

Item una graxoneta de aram
 Item dos pacillas una de aram altre de ferro
 Item una relladora
 Item un ferrat de aram tal qual
 Item uns sercapous de ferro de tres camas
 Item una bassina de braser de aram ja dolenta
 Item un morter de coure ab sa ma petit
 Item una olleta de coure molt xica
 Item unas grahellas dolentas
 Item una llanterna de planxa
 Item uns alambichs
 Item dos candaderos de stany dolents
 Item dos cossis lo un gran y altre xich
 Item una pastera xica dolenta ab son passador dos sadassos de pel y una rasora
 Item uns canalers de ferro xichs
 Item una taula de tisora usada y dos banchs de spallera
 Item una banquetta y un scambell
 Item altre scambell
 Item una sort de alnes de terra

En las instancias del terrat

Et primo un llit de camp dolent ab ses vergas de ferro y una marfega tal qual
 Item un banch ras ab tres pessés de tapisserie usades y una molt dolenta
 Item una maleta de drap ja dolenta y arnada

En lo studi

Et primo una taula bufet tal qual
 Item una cadira comuna y un banch ras
 Item tretze quadros de diferents figures
 Item la llibreria ques conte en lo memorial cusit ques del seguent memorial dels llibres son
 en la llibreria del magnífich Hieroni Pujadas condam
 Primo los textos *fiat ut in coterno consuto*
 Hec autem

Actum Castilione die 27 Januarii 1635

Testes Franciscus Torres sutor et Hieronymus Rocha mulio Castillonis

Memorial dels llibres son en la llibreria del Magnific
Geroni Pujades condem.

	[01/02]	Primo los textos dels drets civil y canonic
III	[1/1]	Item Repertorium ad opera Panormitani
III	[2/1]	Panormitanum Registrum decretalium Pars Prima
III	[-/1]	Secunda pars Panormitani in primam decretalium
IV	[-/1]	Prima pars Panormitani in secundam decretalium
IV	[-/1]	Secunda pars Panormitani in secundam decretalium
VI	[-/1]	Panormitanus super decretalia
VII	[-/1]	Panormitanus super quarto et quinto decretalium
VIII	[3/1]	Panormitani Consilia
IX	[4/2]	Repertorium Joanni Francischi de Rippa
X	[5/2]	Joannes de Rippa super primam et secundam infortiati
XI	[6/3]	Index Pauli Castrensis
XII	[-/3]	Paulus Castrensis in Primam FF veteris
XIII	[-/3]	Paulus Castrensis in Secundam FF veteris
XIV	[-/3]	Paulus Castrensis in Primam infortiati
XV	[-/3]	Paulus Castrensis in Secundam infortiati
XVI	[-/3]	Paulus Castrensis in primam nove
XVII	[7/3]	Paulus Castrensis in primam codicis
XVIII	[-/3]	Paulus Castrensis in secundam codicis
XIX	[8/4]	Angeli Aretini de Maleficiis repertoria
XX	[9/5]	Summa Azonis
XXI	[10/6]	Alexander de Imola prima et secunda super codice
XXII	[11/6]	Alexander de Imola prima et secunda super FF novo
XXIII	[-/6]	Alexander de Imola super infortiati
XXIV	[12/6]	Repertorium super Alexandrum Imola
XXV	[13/7]	Repertorium super Bartolo
XXVI	[14/7]	Bartolus in primam FF veteris
XXVII	[-/7]	Bartolus in secundam FF veteris
XXVIII	[-/7]	Bartolus in primam infortiati
XXIX	[-/7]	Bartolus in secundam infortiati
XXX	[-/7]	Bartolus in primam FF novi
XXXI	[-/7]	Bartolus in secundam FF novi
XXXII	[15/7]	Bartolus in primam Cº
XXXIII	[-/7]	Bartolus in secundam Cº
XXXIV	[16/7]	Bartoli Consilia
XXXV	[17/8]	Repertorium in Jasonis prelectiones
XXXVI	[19/8]	Jason in primam FF veteris
XXXVII	[-/8]	Jason in secundam FF veteris
XXXVIII	[-/8]	Jason in primam infortiati
XXXIX	[-/8]	Jason in secundam infortiati
XL	[-/8]	Jason in primam FF novi
XLI	[-/8]	Jason in secundam FF novi
XLII	[20/8]	Jason in primam Cº
XLIII	[-/8]	Jason in secundam Cº
XLIV	[21/8]	Jason de actionibus
XLV	[22/9]	Joan Faber in institutionum libros
XLVI	[23/10]	Baldi super FF veteri prima pars
XLVII	[-/10]	Baldi 2ª super FF veteri
XLVIII	[-/10]	Baldus super infortiati et novo
XLIX	[24/10]	Baldus super 1,2 et 3 codicis
L	[-/10]	Baldus super 4 et 5 Cº
LI	[-/10]	Baldus super 6 Cº
LII	[-/10]	Baldus super 7, 8 et nono Cº
LIII	[25/10]	Baldus super decretalibus
LIV	[26/11]	Angelus de Ubaldis super autenticis
LV	[27/12]	Joannes de Platea super tribus ultimis codicibus

[LVII]	[28/13]	Repertorium Francischinus Curtis junioris
[LVIII]	[29/13]	Francischinus Curtus junior super C ^o
[LVIII]	[30/13]	Repertorium Volumen 8
[LIX]	[31/13]	Tractatum Volumen 1
[LX]	[-/13]	Tractatum Volumen 2
[LXI]	[-/13]	Tractatum Volumen 3
[LXII]	[-/13]	Tractatum Volumen 4
[LXIII]	[-/13]	Tractatum Volumen 5
[LXIV]	[-/13]	Tractatum Volumen 6
[LXV]	[-/13]	Tractatum Volumen 7
[LXVI]	[-/13]	Tractatum Volumen 8
[LXVII]	[-/13]	Tractatum Volumen 9
[LXVIII]	[-/13]	Tractatum Volumen 10
[LXIX]	[-/13]	Tractatum Volumen 11
[LXX]	[-/13]	Tractatum Volumen 12
[LXXI]	[-/13]	Tractatum Volumen 13
[LXXII]	[-/13]	Tractatum Volumen 14
[LXXIII]	[-/13]	Tractatum Volumen 15
[LXXIV]	[-/13]	Tractatum Volumen 16
[LXV]	[-/13]	Tractatum Volumen 17
[LXXVI]	[-/13]	Tractatum Index
[LXXVII]	[32/14]	Repertorium Bartachini Vol. primum
[LXXVIII]	[-/14]	Repertorium Bartachini Vol. 2um
[LXXIX]	[33/15]	Felini Repertorium
[LXXX]	[34/15]	Felini prima pars
[LXXXI]	[-/15]	Felini pars 2
[LXXXII]	[-/15]	Felini pars 3
[LXXXIII]	[35/4]	Angelus Aretinus super instituta
[LXXXIV]	[36/16]	Pauli Jovii Historiarum tomus 1us
[LXXXV]	[-/16]	Pauli Jovii Historiarum tomus 2us
[LXXXVI]	[37/17]	Andreas Alciati tomus 1us
[LXXXVII]	[-/17]	Alciati tomus 2us
[LXXXVIII]	[-/17]	Alciati tomus 3us
[LXXXIX]	[-/17]	Alciati tomus 4us
[XC]	[38/18]	Casaneii Catalogus glorie mundi
[XCI]	[39/19-64]	Corrasius
[XCII]	[40/20]	Montolonii Promptuarium tomus 1us
[XCIII]	[-/20]	Montolonii Promptuarium tomus 2us
[XCIV]	[41/21]	Consilia Monaldi
[XCV]	[42/22]	Cautele Bartolomei Cepolle
[XCVI]	[43/23]	Tiraquellus
[XCVII]	[44/24]	Bosius
[XCVIII]	[45/25]	Albertinus de Agnoscendis Asertionibus
[XCIX]	[46/26]	Loazes super matrimonium
[C]	[47/27]	Camillus de Absolutione juramenti
[CI]	[48/28]	Decisionum a Peguera Prima pars
[CII]	[49/29]	Constitucions de Catalunya
[CIII]	[50/30]	Sumari dels titols de honor de Catalunya
[CIV]	[51/31]	Pregmaticas y altres drets de Catalunya
[CV]	[52/32]	Constitucions del any 1590
[CVI]	[53/33]	Berengarius Ferdinandus de Postumis
[CVII]	[54/10]	Practica Baldi
[CVIII]	[55/17]	Practica Alciati
[CIX]	[56/34]	Duaren Opera
[CX]	[57/35]	Decius de regulis juris
[CXI]	[58/36]	Bella pertica
[CXII]	[59/37]	Petrusius de viribus juramenti
[CXIII]	[60/38]	Flores Artis notarie Marcelliti
[CXIV]	[61/39]	Blasius Ortiti
[CXV]	[62/40]	Practica Cosme Guymer
[CXVI]	[63/41]	Leonardi Alesmii junioris lucubrationes
[CXVII]	[64/42]	Rolandini flores
[CXVIII]	[65/43]	Singularia plurimorum doctorum

[CXIX]	[66/44]	Joannes Longevalfi
[CXX]	[67/45]	Alexander Lozae in 3 Cº
[CXXI]	[68/46]	Concordata inter Leonem Xº et regem Franciscum
[CXXII]	[69/47]	Praxis Milliaeti
[CXXIII]	[70/48]	Practica Carnerii
[CXXIV]	[71/49]	Modus articulandi
[CXXV]	[72/50]	Visita de la Carcel
[CXXVI]	[73/51]	Commentaria Jacobi Boullenc
[CXXVII]	[74/52]	Practica Darnhouderii
[CXXVIII]	[75/53]	Hieronimus Gigas
[CXXIX]	[76/54]	Practica Maranthe
[CXXX]	[77/55]	Practica Sollerii
[CXXXI]	[78/56]	Julius Clarus
[CXXXII]	[79/57]	Aresta amorum
[CXXXIII]	[80/58]	Antonius Gomes
[CXXXIV]	[81/59]	Practica Papiensis
[CXXXV]	[82/60]	Necyomantia Forcatuli
[CXXXVI]	[83/42]	Suma Rolandina
[CXXXVII]	[84/61]	Andreas Barbacia
[CXXXVIII]	[85/62]	Antonius Mase de exercitatione juris peritonum
[CXXXIX]	[86/63]	Sebastianus Brant
[CXL]	[87/64]	Corrasius de Beneficiis
[CXLI]	[88/64]	Crasii repetitio
[CXLII]	[89/65]	Petrus Marcus Marti
[CXLIII]	[90/66]	Practica Lanfrancii
[CXLIV]	[91/67]	Cabalinus de evictionibus
[CXLV]	[92/68]	Duenyas
[CXLVI]	[93/69]	Stilius capbrevandi
[CXLVII]	[94/70]	Antonius Colombet
[CXLVIII]	[95/71]	Observationes Bonaviti
[CXLIX]	[96/72]	Vocabularia juris
[CL]	[97/73]	Gomesius super regulas cancellarias
[CLI]	[98/74]	Aparatus Innocentii Pape
[CLII]	[99/75]	Curia Pisana
[CLIII]	[100/62]	Antonius Massa
[CLIV]	[101/76]	Pauli Pape 3 Bulla concilii celebrandi
[CLV]	[102/77]	Tractatus Joannes Staffley
[CLVI]	[103/78]	Joannes Jovinianus
[CLVII]	[104/64]	Corasii epistolice questiones
[CLVIII]	[105/79]	Erarium comune Joannis Baptiste
[CLIX]	[106/80]	Arii Pinelli constitutiones
[CLX]	[107/81]	Carolus de Grasallo
[CLXI]	[108/73]	Ludovicus Gomes super 6 Decretalibus
[CLXII]	[109/34]	Duarenus
[CLXIII]	[110/82]	Bulla Pii Pape
[CLXIV]	[111/83]	Gribaldus De ratione studendi
[CLXV]	[112/84]	Memorial per Narcis Peralta
[CLXVI]	[113/85]	Responsum Joannis Gallego
[CLXVII]	[114/26]	Concillum Ferdinandi Loazii
[CLXVIII]	[115/86]	Silverii Bernardi responsum
[CLXIX]	[116/87]	Memoriales por Juan Beltran de Guevara
[CLXX]	[117/28]	Practica D Ludovici a Paguera
[CLXXI]	[118/18]	Cassaneii comentaria
[CLXXII]	[119/89]	Declarationes juris diversorum
[CLXXIII]	[120/90]	Usatica Oliba
[CLXXIV]	[121/91]	Roscius
[CLXXV]	[122/46]	Rebufus de decimis
[CLXXVI]	[123/92]	Nicolaus Everardus
[CLXXVII]	[124/93]	Decisiones Surdi
[CLXXVIII]	[125/94]	Observantie Catalonie
[CLXXIX]	[126/95]	Decisiones Guldonis Pape
[CLXXX]	[127/96]	Decisiones Riccii

[CLXXXI]	[128/96]	Collectanea Riccii 1, 2, 3, 4
[CLXXXII]	[-/96]	Collectanea Riccii 5, 6
[CLXXXIII]	[129/97]	Decisiones Marchie
[CLXXXIV]	[130/98]	Decisiones Marilianus
[CLXXXV]	[131/99]	Decisiones Jacobi de Franchis
[CLXXXVI]	[132/100]	Decisiones Vinsentii a Franchis
[CLXXXVII]	[133/101]	Decisiones Capituli
[CLXXXVIII]	[134/102]	Decisiones Cassatore
[CLXXXIX]	[135/103]	Decisiones Benintendis
[CXC]	[136/104]	Decisiones Thome Grammatici
[CXCI]	[137/105]	Decisiones Tesauri
[CXCI]	[138/106]	Decisiones Gamma
[CXCI]	[139/107]	Decisiones Capelle Tolosane
[CXCI]	[140/108]	Decisiones Ludovici Asliti
[CXCV]	[141/109]	Decisiones ab afflictis
[CXCVI]	[142/110]	Covarrubias Tº 1
[CXCVII]	[-/110]	Covarrubias Tº 2
[CXCVIII]	[143/111]	Brisonis de verborum significatione
[CXCI]	[144/112]	Politica de Bovadilla Tº 1
[CC]	[-/112]	Politica de Bovadilla Tº 2
[CCI]	[145/113]	Spino de Testamentis
[CCII]	[146/114]	Summa Hostiensis
[CCIII]	[147/115]	Repertorium Guillelmi Duran
[CCIV]	[148/116-10]	3ª et 4ª pars speculi Joannis Andres et Baldi
[CCV]	[149/115]	2ª pars speculi judicialis Guillelmo Duran
[CCVI]	[150/117]	Degognius de immunitate ecclesiarum
[CCVII]	[151/118]	Patritii Anconitani de Mercatura
[CCVIII]	[152/119]	Stilius Parlamenti Auferli
[CCIX]	[153/120]	Summa Summarum Silvestrina
[CCX]	[154/121]	Apologia Martini Aspillqueta
[CCXI]	[155/122]	Instituta canonica Lansaloti
[CCXII]	[156/123]	Franciscus Hieronimus super instituta
[CCXIII]	[157/124]	Opera Divi Gregorii
[CCXIV]	[158/125]	Comentaria Sancti Thome
[CCXV]	[159/125]	3ª Pars Summe Sancti Thome
[CCXVI]	[160/126]	Bibbia Sacra
[CCXVII]	[161/124]	Morale Divi Gregorii
[CCXVIII]	[162/127]	Epistolas de San Hieronimo
[CCXIX]	[163/128]	Concordantia Bibliorum
[CCXX]	[164/129]	Jacobus Peres de Valentia
[CCXXI]	[165/130]	Vitas Patrum
[CCXXII]	[166/131]	Postille majores totius anni
[CCXXIII]	[167/132]	Martirologium Romanum
[CCXXIV]	[168/133]	Catalogus Sanctorum
[CCXXV]	[169/134]	Sermones Martini Garcia
[CCXXVI]	[170/135]	Fortalittum fidei
[CCXXVII]	[171/136]	Hortolanus super Cantica
[CCXXVIII]	[172/137]	Confessionarium
[CCXXIX]	[173/138]	Sermones Beati Vincentii
[CCXXX]	[174/139]	Catechismus ex decreto concilii
[CCXXXI]	[175/140]	Dietari
[CCXXXII]	[176/141]	Rio del Paraiso
[CCXXXIII]	[177/142]	Quadragesimales feri
[CCXXXIV]	[178/143]	Tratado del purgatorio
[CCXXXV]	[179/144]	Expositio Psalmi Miserere
[CCXXXVI]	[180/145]	Lloris
[CCXXXVII]	[181/146]	Concilium Tridentinum
[CCXXXVIII]	[182/147]	Directorium Pelanchi
[CCXXXIX]	[183/148]	Summa Conciliorum
[CCXL]	[184/149]	Concilium Narbonensis Provincie
[CCXLI]	[185/150]	Constitutiones Sinodales Gerunden
[CCXLII]	[186/151]	Officia Sanctorum Ordinis Minorum
[CCXLIII]	[187/152]	Antonius Joannes Stor

[CCXLIV]	[188/153]	Constitutiones Sinodales Tarracone sub Antonio Aguti
[CCXLV]	[189/154]	Dominicus de St ^o Geminiano
[CCXLVI]	[190/155]	Hieronimi Olives comentaria
[CCXLVII]	[191/156]	Consuetudines Boerii
[CCXLVIII]	[192/157]	Mainerius de regulis juris
[CCXLIX]	[193/158]	Zasii Responsa
[CCL]	[194/159]	Brodeii opera
[CCLI]	[195/160]	Cornucopia Brugnoli
[CCLII]	[196/161]	Josephus antiquitatum judaicarum
[CCLIII]	[197/6]	Consiliorum Imola 4 ^a pars
[CCLIV]	[198/91]	Joannes Rossino
[CCLV]	[199/162]	Jacobus Philipus Bergomensis
[CCLVI]	[200/163]	Paulus Emilius
[CCLVII]	[201/164]	Eusebius Cesariensis
[CCLVIII]	[202/165]	Adnotationes Baptiste Egnatii
[CCLIX]	[203/166]	Alberti Kranisis chronica
[CCLX]	[204/167]	Historia Joannis Zonarae
[CCLXI]	[205/168]	Jean Dutillet
[CCLXII]	[206/169]	Joan Nisannii liber tertius
[CCLXIII]	[207/170]	Vita Plutarchi
[CCLXIV]	[208/171]	Opera Platonis
[CCLXV]	[209/172]	Joannes Mariana
[CCLXVI]	[210/173]	Hartman Schadel
[CCLXVII]	[211/174]	Valerius Maximus
[CCLXVIII]	[212/175]	Vegetius de re militari
[CCLXIX]	[213/176]	Chrinitus de honesta Disciplina
[CCLXX]	[214/177]	Nicolai Bertrandi opus
[CCLXXI]	[215/178]	Abbas Urspergensis
[CCLXXII]	[216/179]	Marineus Siculus
[CCLXXIII]	[217/180]	Matheus Castillon
[CCLXXIV]	[218/181]	Mariani Scoti chronica
[CCLXXV]	[219/182]	Auli Geiti Noctes Attice
[CCLXXVI]	[220/183]	Antonii Sabellici tomus 1 ^o
[CCLXXVII]	[220/183]	Antonii Sabellici tomus 2 ^o
[CCLXXVIII]	[221/184]	Hieronimus Blanca
[CCLXXIX]	[222/185]	Anton Beuter
[CCLXXX]	[223/186]	Alhonsius Caribdi
[CCLXXXI]	[224/187]	Fori Aragonum a Rege Jacobo editi
[CCLXXXII]	[225/7]	Bartoli 1 super FF veteri
[CCLXXXIII]	[226/188]	Ludovicus Cartusiensis
[CCLXXXIV]	[227/189]	Calepini dictionarium
[CCLXXXV]	[228/28]	2 ^a pars decisionum a Paguera
[CCLXXXVI]	[229/190]	Mantica de conjecturis
[CCLXXXVII]	[230/191]	Commentaria Feliciani Solis
[CCLXXXVIII]	[231/192]	Constitutiones Tarracone sub Teres
[CCLXXXIX]	[232/193]	Constitutiones Tarracone sub Teres
[CCXC]	[233/194]	Sinodus Barcinonensis
[CCXCI]	[234/195]	Flos Sanctorum Villegas 4 ^a part
[CCXCII]	[235/196]	Summa Sti Antonini 1 ^a pars
[CCXCIII]	[236/197]	Summa Sti Antonini 2 ^a
[CCXCIV]	[237/198]	Summa Sti Antonini 3 ^a
[CCXCV]	[238/199]	Summa Sti Antonini 4 ^a
[CCXCVI]	[239/200]	Benedictus de Acetis
[CCXCVII]	[240/201]	Antialcoran de Bernardo Peres
[CCXCVIII]	[241/195]	Manatius antiquitatum romanarum
[CCXCIX]	[242/202]	Exemplaria literarum regis Francisci
[CCC]	[243/196]	Elegantie Laurentii Valla
[CCCI]	[244/197]	M.T.C. officia
[CCCII]	[245/198]	Sti Antonini choronicarum pars 1 ^a
[CCCIII]	[246/199]	Sti Antonini choronicarum pars 2 ^a
[CCCIV]	[247/200]	Sti Antonini choronicarum pars 3 ^a
[CCCv]	[248/201]	Fontanella pars 1 ^a

[CCCVI]	[-/202]	Fontanella pars 2ª
[CCCVII]	[243/203]	Cancer pars 1ª
[CCCVIII]	[-/203]	Cancer pars 2ª
[CCCIX]	[-/203]	Cancer pars 3ª
[CCCX]	[244/204]	Usatges de Catalunya
[CCCXI]	[245/205]	Socarrats
[CCCXII]	[246/206]	Marquilles
[CCCXIII]	[247/207]	Margarita Fiscí
[CCCXIV]	[248/208]	Sigismundus Despujol
[CCCXV]	[249/28]	Paguera super laudemio
[CCCXVI]	[250/208a]	Capitols dels drets del General de 1481 fins 1564
[CCCXVII]	[251/209]	Capitols de Cort 1585
[CCCXVIII]	[252/210]	Ordinacions y crides
[CCCXIX]	[253/208a]	Capitols del General 1599
[CCCXX]	[254/211]	Privilegis de Perpinya
[CCCXXI]	[255/212]	Consulat dels fets marítims
[CCCXXII]	[256/213]	Mieras part 1ª
[CCCXXIII]	[257/214]	Oliba part 1ª
[CCCXXIV]	[258/215]	Dante Algieri
[CCCXXV]	[259/216]	Dialogo di Antonio Agostino
[CCCXXVI]	[260/217]	Florian Docampo
[CCCXXVII]	[261/218]	Thomas Porcachi
[CCCXXVIII]	[262/219]	Ambrosi de Morales part 2ª
[CCCXXIX]	[-/219]	Ambrosi de Morales part 3ª
[CCCXXX]	[263/220]	Illescas part 1ª
[CCCXXXI]	[-/220]	Illescas part 2ª
[CCCXXXII]	[-/220]	Illescas part 3ª
[CCCXXXIII]	[264/221]	Bleda
[CCCXXXIV]	[265/222]	Coronica de don Alonso onseno
[CCCXXXV]	[266/223]	Marco Antonio Camos
[CCCXXXVI]	[267/224]	Diego de Valera
[CCCXXXVII]	[268/225]	Historia de los Godos
[CCCXXXVIII]	[269/226]	Don Antonio de Guevara
[CCCXXXIX]	[270/227]	Doctrinal de Cavalleros
[CCCXL]	[271/228]	Coronica del Rey don Pedro
[CCCXLI]	[272/229]	Juan de Mena
[CCCXLII]	[273/185]	Anton Beuter
[CCCXLIII]	[274/230]	Coronica del Reyno de Napoles
[CCCXLIV]	[275/231]	Francesch Diago
[CCCXLV]	[276/232]	Historia del Cid
[CCCXLVI]	[277/233]	Coronica del don Fernando
[CCCXLVII]	[278/234]	Ystoria de Don Jaume conquistador
[CCCXLVIII]	[279/235]	Vida de dona Maria Cervellon
[CCCXLIX]	[280/236]	Selva Historial
[CCCL]	[281/237]	Pecador remut
[CCCLI]	[282/238]	Pastoral Ximenis
[CCCLII]	[283/238]	Ximenes de les dones
[CCCLIII]	[284/239]	Lucano en Romans
[CCCLIV]	[285/240]	Domenech de Santos de Catalunya
[CCCLV]	[286/241]	Carbonell
[CCCLVI]	[287/242]	Ramon Montaner
[CCCLVII]	[288/243]	Lucio Dextero
[CCCLVIII]	[289/244]	Moralitats sobre Ovidi
[CCCLIX]	[290/245]	Jaume Roix
[CCCLX]	[291/246]	Pons de Icart
[CCCLXI]	[292/247]	Francisco Martorell
[CCCLXII]	[293/248]	Dionis Jorba
[CCCLXIII]	[294/249]	Catalunya de Calssa
[CCCLXIV]	[295/250]	Bernat Desclot
[CCCLXV]	[296/251]	Menescal
[CCCLXVI]	[297/252]	Pere Tomic
[CCCLXVII]	[298/253]	Tripartita en Romans
[CCCLXVIII]	[299/254]	Robertus Guaguini

[CCCLXIX]	[300/255]	Coronica del Gran Capitan
[CCCLXX]	[301/256]	Forcatulo
[CCCLXXI]	[302/257]	Historia de la China
[CCCLXXII]	[303/258]	El Ciudadano
[CCCLXXIII]	[304/259]	Conquista de los Açores
[CCCLXXIV]	[305/260]	Antonio Torquemada
[CCCLXXV]	[306/261]	Apotegmas de diversos
[CCCLXXVI]	[307/262]	Aristotelis Metafisica
[CCCLXXVII]	[308/263]	Regimen de Navegacion
[CCCLXXVIII]	[309/264]	Constitutions provinciales
[CCCLXXIX]	[310/265]	Platina de vita et moribus pontificum
[CCCLXXX]	[311/265]	Platine dialogi
[CCCLXXXI]	[312/266]	Etiopia
[CCCLXXXII]	[313/267]	Comentarios de Cesar
[CCCLXXXIII]	[314/268]	Metamorfosi del'Anguillara
[CCCLXXXIV]	[315/269]	Silva de varia lection part 1ª
[CCCLXXXV]	[316/270]	Examen de ingenios
[CCCLXXXVI]	[317/271]	Doctrina de las mugeres
[CCCLXXXVII]	[318/272]	Vida de St. Vicente Ferrer
[CCCLXXXVIII]	[319/273]	Floresta espanyola
[CCCLXXXIX]	[320/274]	Araucana parte 2ª
[CCCXC]	[321/275]	Historia dil gran Giubileo
[CCCXCI]	[322/276]	Almaro Falconeo
[CCCXCII]	[323/277]	Guerras Civiles de los Romanos
[CCCXCIII]	[324/278]	Esfera de Sacro bosco
[CCCXCIV]	[325/201]	M.T.C. Retoricorum libri
[CCCXCV]	[326/279]	Pierre Des Crescens
[CCCXCVI]	[327/280]	Breviarium Barcinonense
[CCCXCVII]	[328/281]	Practica Joannis Dias
[CCCXCVIII]	[329/282]	Lib. de institutione reiipublice
[CCCXCIX]	[330/283]	Nicolao de Plove
[CD]	[331/284]	Angeli Politani epistole
[CDI]	[332/285]	Electio et coronatio Coroli quinti
[CDII]	[333/286]	Breviarium ecclesie Vican
[CDIII]	[334/287]	Sermones D. Agustini ad Heremitas
[CDIV]	[335/288]	Notturmo Napolitano
[CDV]	[336/289]	Guerra de Alemany
[CDVI]	[337/290]	Hieronimo Ruscelli
[CDVII]	[338/291]	Constantii Candi explicationes
[CDVIII]	[339/292]	Carolo quinto del Dolce
[CDIX]	[340/293]	Gofredo di Torquato Tasso
[CDX]	[341/16]	Empresas de Paulo Jovio
[CDXI]	[342/294]	Dione Historico
[CDXII]	[343/295]	Fiestas de St. Ramon
[CDXIII]	[344/296]	Fiestas de la madre Teresa
[CDXIV]	[345/297]	Agustinus De Civitate Dei Tomus 1ª
[CDXV]	[345/297]	Agustinus De Civitate Dei Tomus 2ª
[CDXVI]	[346/298]	Vida de fray Luis Beltran
[CDXVII]	[347/299]	Vida de St. Franco
[CDXVIII]	[348/300]	Fundacion de los Servitas
[CDXIX]	[349/301]	Vida de Sta. Eulalia
[CDXX]	[350/302]	Translatio de St. Abdon y Senen
[CDXXI]	[351/303]	Esichius Milesius
[CDXXII]	[352/304]	Annales Francorum
[CDXXIII]	[353/305]	Hierusalem conquistada part 1ª
[CDXXIV]	[353/305]	Hierusalem conquistada part 2ª
[CDXXV]	[354/306]	Lusero de la Tierra Sancta
[CDXXVI]	[355/307]	Homeri Ilias
[CDXXVII]	[356/308]	Expulsion de los moriscos de Aznar
[CDXXVIII]	[357/309]	Expulsion de moriscos Poncela
[CDXXIX]	[358/310]	Expulsion de moriscos Guadalajara
[CDXXX]	[359/311]	Orlando furioso dal'Ariosto
[CDXXXI]	[360/312]	Guerras de Flandes

[CDXXXIII]	[361/313]	Descrittione da Italia
[CDXXXIII]	[362/292]	La Aenea dal'Dolce
[CDXXXIV]	[363/314]	Antifor di Barosia
[CDXXXV]	[364/315]	Historia del Cardenal Gil
[CDXXXVI]	[365/316]	Joan de la Cassa
[CDXXXVII]	[366/317]	Alessandro Magno
[CDXXXVIII]	[367/318]	Giulio Camillo
[CDXXXIX]	[368/319]	Vendimiatore
[CDXL]	[369/292]	Didone dal'Dolce
[CDXLI]	[370/320]	Polidorus de Rebus inventoribus
[CDXLII]	[371/321]	Aparejo para bien morir
[CDXLIII]	[372/322]	Mandavilla
[CDXLIV]	[373/323]	Petri Girardi Carmina
[CDXLV]	[374/324]	Compendio de la Selva poetica
[CDXLVI]	[375/325]	Figuras
[CDXLVII]	[376/326]	Coronica de don Juan de Austria
[CDXLVIII]	[377/327]	Viatge del princep
[CDXLIX]	[378/292]	Ovidi dal'Dolce
[CDL]	[379/328]	Amadigi Bernardo Tasso
[CDLI]	[380/329]	Balisario Bulgarini
[CDLII]	[381/330]	Trofeo del Oro
[CDLIII]	[382/331]	Danese Ugieri
[CDLIV]	[383/332]	Trojano buono
[CDLV]	[384/333]	Falconeto
[CDLVI]	[385/334]	Alquimia
[CDLVII]	[386/335]	Satire di cinque poeti illustri
[CDLVIII]	[387/336]	Fortunato
[CDLIX]	[388/337]	Libro 2º de li academici
[CDLX]	[389/338a]	Perciano
[CDLXI]	[390/292]	Orlando innamorato
[CDLXII]	[391/339]	Artificium Raymundi Lullii
[CDLXIII]	[392/340]	Lucius Florus Gestorum Romanorum
[CDLXIV]	[393/341]	Parfrasi de Erasmo
[CDLXV]	[394/342]	Desenganyo del mundo
[CDLXVI]	[395/343]	Don Diego de Rocaberti
[CDLXVII]	[396/344]	Cisma de Inglaterra
[CDLXVIII]	[397/345]	La Hija de Celestina
[CDLXIX]	[398/262]	Aristotelis logica
[CDLXX]	[399/246]	Murnellii Isagoge
[CDLXXI]	[400/262]	Dialectica Aristotelis
[CDLXXII]	[401/347]	Plinii Epistole
[CDLXXIII]	[402/348]	Asno de Oro
[CDLXXIV]	[403/349]	Rinaldo apasionato
[CDLXXV]	[404/350]	Invectiva contra el Vugo
[CDLXXVI]	[405/351]	Marcillo Ficino
[CDLXXVII]	[406/352]	Dama Rovenssa
[CDLXXVIII]	[407/353]	Remigio Fiorentino
[CDLXXIX]	[408/354]	El Scudero de Obregon
[CDLXXX]	[409/355]	Ludovicus Vivas
[CDLXXXI]	[410/356]	Itinerarium provinciarum
[CDLXXXII]	[411/357]	Pomponio Mela
[CDLXXXIII]	[412/358]	Guerras de Malta
[CDLXXXIV]	[413/359]	Epistole Ovidii
[CDLXXXV]	[414/360]	Tablante de Ricamonte
[CDLXXXVI]	[415/361]	Estilo de scrivir cartas
[CDLXXXVII]	[416/362-16]	Comentario de cosas de los Turcos
[CDLXXXVIII]	[417/363]	Christus moriens
[CDLXXXIX]	[418/364]	Antonius Perisodus
[CDXC]	[419/365]	Autoritates varie filosoforum
[CDXCI]	[420/366]	Cato de preceptis
[CDXCII]	[421/367]	Don Jorge Manrique
[CDXCIII]	[422/368]	Michaël Verinus

[CDXCIV]	[423/369]	Paschales edulfi
[CDXCV]	[424/370]	Nostradamus
[CDXCVI]	[425/371]	Auli Percii Satire
[CDXCVII]	[426/372]	Repubblica de Marola
[CDXCVIII]	[427/373]	La Fiameta
[CDXCIX]	[428/374]	Giorgio Vincellio
[DI]	[429/375]	Desenganyo del tiempo
[DII]	[430/376]	Bello afrodisiense
[DIII]	[431/377]	Aposita Nunyes
[DIII]	[432/378]	Tractat dels vicis y mals costums
[DIV]	[433/379]	Stefanus gramaticus de ortographia
[DV]	[434/380]	Baptiste Mantuaní partenices secunda

Item una sort de llibres de ma

Testes preediti Actum ut supra